

Doktori (PhD) értekezés

Somogyi Renáta
2023

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

Somogyi Renáta

A nemzetközi átmeneti igazgatás sajátosságai magyar szemmel a két világháború között – különös tekintettel Danzig Szabad Város és a Saar-vidék jogállására

Doktori (PhD) értekezés

TÉMAVEZETŐ:

Dr. habil. Schweitzer Gábor
egyetemi docens

.....

Budapest, 2023.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetem fejezem ki mindazoknak, akik bármilyen formában hozzájárultak ennek a disszertációnak az elkészítéséhez!

Köszönet a témavezetőmnek, Dr. Schweitzer Gábornak, aki hitt bennem, és nem engedte el a kezemet, még akkor sem, amikor az élet nehéz akadályok elé állított az elmúlt időszak során. Témavezetői pozíciójának köszönhetően a disszertációm számomra egy olyan érdekes, tudományos szelettel tudott bővülni, amelyre korábban nem is gondoltam volna. Köszönet, hogy tudásával, szakmai tanácsaival, valamint a témám iránti figyelmességével és emberségével segítette munkámat, értekezésem megírását!

Köszönet illeti Dr. Halász Ivánt, aki elindított a témám útján, aki már az első egyetemi óráján felkeltette az érdeklődésemet a nemzetközi igazgatásban rejlő lehetőségek és jogviták kapcsán. Köszönet, hogy a kezdeti szárnypróbálgatásaimat és publikációimat is nagy körültekintéssel és figyelemmel kísérte.

Külön köszönet a Doktori Iskolának, hogy lehetőséget kaptam a képzésre, és munkatársainak, akik minden esetben készségesen álltak kéréseimhez és kérdéseimhez!

Köszönet illeti családomat, akik türelmükkel, biztatásukkal nagymértékben segítették tanulmányaimat és disszertáció megszületését! Hálásan köszönöm nekik kitartó türelmüket és a tőlem átvállalt mindennapi feladatokban nyújtott segítségüket!

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	7
1. Személyes motiváció.....	7
2. Források.....	10
3. Alkalmazott kutatási módszer	11
4. Célkitűzések.....	12
5. Felállított hipotézisek.....	14
6. Értekezés szerkezeti felépítése	14
I. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK	18
I.1. Az első világháború kirobbanásának politikai okai és a nagyhatalmak motivációi	21
I.2. A „Nagy Háború” hatásai Európára	25
II. A VERSAILLES-I BÉKESZERZŐDÉS	27
III. A NEMZETEK SZÖVETSÉGE	37
III.1. A Nemzetek Szövetségének politikai és jogi háttere	37
III.2. A Nemzetek Szövetségének megalakulása és nemzetközi fogadtatása ..	44
III.3. A Nemzetek Szövetségének szervezete	51
III.3.1. A Közgyűlés.....	53
III.3.2. A Tanács.....	54
III.3.3. A Titkárság.....	55
III.3.4. Állandó Nemzetközi Bíróság	57
IV. MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA AZ 1. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN – MAGYARORSZÁG VISZONYULÁSA A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉHEZ	59
V. A NEMZETKÖZI JOG SAJÁTOS SÁGAINAK BEMUTATÁSA, A KÖZÖS IGAZGATÁSI TERÜLETEK SZABÁLYOZÁSÁNAK MEGÉRTÉSE ÉRDEKÉBEN	68
V.1. A nemzetközi jogi alanyiság fogalmi meghatározása	68
V.1.1. A nemzetközi jog alanyai.....	72
V.1.2. Az államok	73
V.1.3. Nemzetközi szervezetek.....	75
V.2. A nemzetközi szervezetek és a helyi szervek kapcsolata, a nemzetközi szervezetek felelősségi kérdése	77
V.3. Az állampolgárság fogalmának meghatározása a nemzeti és nemzetközi jogban	80
V.4. Polgárok feletti védelem (diplomáciai védelem) fogalmának tisztázása.....	82
VI. AZ 1. VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐ IDŐKBEN KIALAKÍTOTT NEMZETKÖZI IGAZGATÁSI TERÜLETEK BEMUTATÁSA	85
VI.1. A nemzetközi igazgatási akciók történelmi előzményei	85

VI.2.	Krakkói Köztársaság (1815-1846)	87
VI.3.	Kelet-Rumélia (1878-1885)	92
VI.4.	Tanger (1812-1956).....	95
VI.5.	Albánia	98
VI.6.	Részkövetkeztetések.....	99

VII. A NEMZETKÖZI ÁTMENETI IGAZGATÁS SAJÁTOSSÁGAI AZ I.VILÁGHÁBORÚ UTÁN..... 101

VII.1.	Danzig Szabad Város, mint különleges átmeneti igazgatási terület.....	102
VII.1.1.	Danzig a történelmi lengyel államiság tükrében, az első „Danzigi szabadállam”	102
VII.1.2.	A német-lengyel viszony jellemzői a 19. században és a 20.század hajnalán	105
VII.1.3.	Danzig gazdasági jelentősége.....	106
VII.1.4.	Danzig helyzetének alakulása az 1. világháborút követően	107
VII.1.5.	A Versailles-i békeszerződés Danzigra vonatkozó rendelkezései	110
VII.1.6.	„Danzig Szabad Város”, avagy Danzig 2. függetlensége.....	113
VII.1.6.1.	A Danzigi korlátok – A lengyel állam előjogai	115
VII.1.6.2.	Danzig Szabad Város közigazgatási rendszere	120
VII.1.6.3.	A Nemzetek Szövetségének és főbiztosának szerepe Danzig Szabad Város igazgatásában.....	124
VII.1.6.3.1.	A népszövetség főbiztosának jogosítványai.....	125
VII.1.6.3.2.	A Nemzetek Szövetségének Tanácsa	128
VII.1.6.4.	A lengyel kisebbségi kérdés	129
VII.1.6.4.1.	A helyi lengyelek jogállása és mindennapjai	129
VII.1.6.4.2.	A lengyel kisebbség vallási helyzete.....	133
VII.1.6.4.3.	Politikai viszonyok	134
VII.1.6.5.	Danzig Szabad Város 20 év tükrében	138

VIII. DANZIG SZABAD VÁROS HELYZETE A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN 145

VIII.1.	A danzigi kikötő kérdése	150
VIII.2.	A lengyel kisebbségi kérdés.....	158
VIII.3.	A danzigi kül - és belpolitika	166
VIII.4.	A danzigi vámügyek	178
VIII.5.	A Nemzetek Szövetségének főbiztosa	184
VIII.6.	Hory András, a varsói magyar követ szerepe Danzig Szabad Város vonatkozásában	191
VIII.7.	Részkövetkeztetések	193

IX. AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI NEMZETKÖZI ÁTMENETI IGAZGATÁS SAJÁTOSSÁGA, SAAR-VIDÉK 197

IX.1.	A Saar-vidék történelmi és gazdasági háttere az 1. világháborút megelőzően.....	197
IX.2.	A francia-német viszony jellemzői a versailles-i békeszerződés tükrében	199
IX.3.	A versailles-i szerződés Saar-vidékre vonatkozó rendelkezései	203
IX.4.	A Saar-vidék nemzetközi igazgatásának garanciái	204

IX.5.	A Nemzetek Szövetsége Kormányzó Bizottságának szerepe a Saar-vidék nemzetközi igazgatásában	208
IX.6.	A Saar-vidéki népszavazás.....	213
X.	A SAAR-VIDÉK HELYZETE A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN	220
X.1.	Következtetések a Saar-vidékhez kapcsolódó levéltári dokumentumok alapján	235
X.2.	Részkövetkeztetések	242
XI.	KÖVETKEZTETÉSEK.....	244
XI.1.	Danzig Szabad Város és a Saar-vidék Népszövetség általi nemzetközi igazgatásának összehasonlítása	244
XI.1.1.	A német ajkú lakosság és a nemzeti öntudat	244
XI.1.2.	„Határozott kontra határozatlan időre”	246
XI.1.3.	Gazdasági érdekek.....	247
XI.1.4.	Nemzetek Szövetségének apparátusa	248
XI.2.	A hipotézisek megválaszolása.....	250
XI.3.	Új tudományos eredmények.....	255
XI.4.	A kutatás tovább gondolása, ajánlások	256
	LEVÉLTÁRI FORRÁSOK, MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA.....	258
	FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM	264
	INTERNETES FORRÁSOK.....	275
	EGYÉB FORRÁSOK.....	279
	A SZERZŐNEK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI	279
	MELLÉKLET.....	280

BEVEZETÉS

*„(...) egyetlen nemzet sem törekedjék kiterjeszteni politikai befolyását
egy másik nemzet vagy nép felett,
ezentúl minden nemzetnek el kell kerülnie azokat a szövetségeket,
amelyek bevonnák őket a hatalomért való küzdelembe.”*

(W. Wilson)

1. SZEMÉLYES MOTIVÁCIÓ

Doktori értekezésem címe *„A nemzetközi átmeneti igazgatás sajátosságai magyar szemmel a két világháború között, - különös tekintettel Danzig Szabad Város, és a Saar-vidék jogállására.”*

Témaválasztásomat, egy tudományos értekezéshez méltóan indokolni szeretném.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetemen belül, a Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolában a tanulmányaim lezárásaként, nemzetközi igazgatási témát szerettem volna választani a doktori értekezésem kutatási területének. Ennek legfőbb oka, hogy az egyetemen folytatott alap-, valamint a mesterképzésen is főként a nemzetközi jogot érintő közigazgatási témák keltették fel leginkább az érdeklődésemet. Ez talán azért sem véletlen, mert egy olyan általános iskolába, majd gimnáziumba jártam, ahol emelt óraszámban sajátíthattam el a különböző európai nemzetek nyelvét, köztük a németet, valamint az olaszt. Ezt követően a „pályámat” folyamatosan végig kísérte a német nyelvhez való kötődés, hiszen már cserediákként is érdekesnek találtam a német nemzet történelmét, kultúráját. Mindemellett az sem elhanyagolandó tényező, hogy családjunk számos német származású felmenővel rendelkezik, akiknek gyermekei és unokái gyakorta vendégeskednek nálunk már egészen kisgyermekkorom óta, a Balatonon. Ez a „rajongás” és felfedezni vágyás akkor tudatosult bennem igazán, amikor Dr. Halász Iván egyetemi előadásán először hallottam a Saar-vidék történetét egy másik, egészen részletes kontextusból. Az óra után rögtön rákerestem az interneten, és elkezdtem a különleges adottságokkal rendelkező terület után böngészni. Mindez a lelkesedés egészen odáig vezetett, hogy elhatároztam, hogy jelentkezem a Doktori Iskolába, és lehetőség szerint olyan témát választok, amelyen keresztül jobban megismerhetem a Saar-vidék történetét, betekintést nyerhetek a mai világban egyre nagyobb jelentőséggel rendelkező államok

közötti diplomáciai kapcsolatokba, amelyek éppúgy segíthetik az együttműködést, ahogyan előidézhetik a konfliktusok kialakulását.

Felkerestem Dr. Halász Ivánt, akivel hosszas beszélgetést követően, s egyben az ő tanácsára megszületett a doktori disszertáció címe; a kutatandó német terület kiegészült egy lengyel várossal, így született meg Danzig¹ Szabad Város és a Saar-vidék összehasonlításának alapötlete. Tudtam, hogy a feladat nem lesz könnyű, hiszen ez a két, különleges jogállással rendelkező terület egy olyan szeletét képezi a közigazgatástudománynak, valamint a nemzetközi kapcsolatok történetének, amelynek feltárásával már részben többen is foglalkoztak. Mindenképp fontosnak tartottam, hogy egy új, tudományos alapokon nyugvó megközelítést, (és egyben) eredményt tudjak felmutatni. Ugyanakkor a kutatómunkát megkezdve tudtam, hogy a témán belül épp egy olyan korszakot választottam, ami hatalmas lökést adott a diplomácia alakulásának, fejlődésének. Azzal is tisztában voltam, hogy Európa mai történelme nem értelmezhető az akkor zajló folyamatok és azok összefüggéseinek feltárásának figyelmen kívül hagyásával, és nem képzelhető el a mai európai diplomácia, az akkori nemzetközi kapcsolati rendszerek, és mozgatórugók ismerete nélkül. Ugyanis Európa történetének az egyik legfontosabb mérföldköve az I. világháborút lezáró versailles-i béke volt, amely olyan folyamatokat indított be, amelyek alapjaiban határozták meg Európa következő 30 évét. Átírta Európa határait, és ezzel olyan társadalmi és gazdasági áramlatokat generált, amelyek Európában csak keretek között tartották, de megszüntetni nem tudták a mélyben meghúzódó agressziót, erőszakot. Ezzel Európa sorsának változása vette kezdetét. Ez a változás, s egyben Európa jövőjét formáló időszak igencsak felkeltette érdeklődésem (már csak jelenkori aktualitása miatt is), hiszen ez a két, és egyben ikonikus, ideiglenes nemzetközi igazgatású terület sajátosságainak vizsgálata nyilvánvalóvá teszi, hogy a problémák kezelése a globalizálódás küszöbén álló világban egyedül, elszigetelten lehetetlen, csak közös erőfeszítésekkel lehetséges. Egy elszigetelt, egyedüli állam nem boldogul, gazdaságilag ellehetetlenül. Az volt a célom, hogy górcső alá vegyem a nemzetközi összefogás igényét, amely több, mint 100 évvel ezelőtt felütötte a fejét, sőt helyet követelt magának a nemzetközi igazgatás színterén. Egy olyan pozíciót, amely már inkább követelmény, s ami mellett nem lehet elmenni, hiszen a 21.század történelme, nemzetközi kapcsolatrendszer, de valójában még az Európai Unió jelentősége sem értelmezhető az akkor történtek ismerete nélkül. Mindezen megállapításaimra ráerősített

¹ mai nevén Gdansk (Lengyelország)

a levéltári forrásokban, valamint témát kutató szakirodalomban történő elmerülés; amelynek feldolgozása kapcsán tudatosodott bennem, hogy számos írás foglalkozik annak vizsgálatával, hogy a nemzetek közötti konfliktusok megoldásában mennyire fogadható el a háború, a fegyveres konfliktus, megoldásként. Kutatásaim során találtam rá a témában releváns, és egyben az egyik legérdekesebb, ezt a kérdéskört feszegető tudományos cikkekre. Az említett tanulmány 2007-ben a Külügyi Szemlében jelent meg, amiben a szerző rámutat arra, hogy még a 20. század elején is a háború, mint konfliktuskezelő módszer elfogadott volt a világban. „Amint azt Michael Howard történész hangsúlyozza: *„1914 előtt a háborút szinte egyöntetűen elfogadható, sőt elkerülhetetlen eszköznek tartották a nemzetközi viták megoldásában.*”² Az I. világháború azonban gyökeres változást hozott ezen a területen.

Ez a felismerés, vagyis a háború legalitásának kérdése, vagy egyáltalán annak felmerülése világossá tette számomra, hogy itt még mélyebbre kell „ásnom”, ahhoz, hogy a témát és egyben a nemzetközi igazgatás sajátosságait összefüggéseiben lássam. Ez a téma túlmutat a területszerzés céljából kirobbantott háborúk körén, túlmutat a fizikai értelemben vett pusztítás, és az azt követő veszteségmérleg fogalmán. Ugyanakkor az is egyértelművé vált számomra, hogy a legfontosabb cél az I. világháború végére a területszerzési szándékok visszaszorítása, a fegyveres konfliktusok elkerülése lett. Olyannyira fontossá vált ez a törekvés, hogy a győztesek a közös erőben, az összefogásban keresték a megoldást és ennek megfelelően a nemzetek összefogásával alakították meg a Nemzetek Szövetségét, amely már szervezett keretek közé próbálta helyezni a béke megteremtésére irányuló tevékenységét. Rájöttem, hogy a válasz, vagyis a két dolgot („legális” háborútól a nemzetközi összefogásig, és békéig eljutni) összekötő kapocs a részletekben rejlik, és a megértés egyetlen kulcsa, ha minél több aspektusból vizsgálom meg a területet érintő kérdéseket, dilemmákat. Félő volt azonban, hogy ezt a „módszert” választva a kutató elveszik a részletekben, és célt téveszt. A sorsnak köszönhetően pont ekkor jött egy témavezető váltás Dr. Schweitzer Gábor személyében, akivel átbeszélve az addigi kutatásokat felhívta a figyelmem egy nagyon fontos dologra; a témám magyar vonatkozására. Hogyan jelent meg ez az akkori magyar politikában? Megjelent-e egyáltalán a sajtóban? Milyen írásos dokumentumok, levéltári források lelhetőek fel a téma kapcsán, és gyakoroltak-e azok bármilyen befolyással az akkori magyar politikára?

² MUELLER John: *Eltűnnek a háborúk?* In: Külügyi Szemle, 2007. 1. sz. p. 202.

Ilyen és ehhez hasonló kérdések hangzottak el, amelyek még érdekesebbé tették a kutatásomat, olyannyira, hogy nem csak szerves részévé váltak az értekezésemnek, hanem teljesen új alapok és hipotézisek felállítása mellett folytattam tovább a munkámat. Az értekezésem címében megjelölt területek igazgatási sajátosságain keresztül, a magyar szakirodalmi kutatásokat követően, olyan mélységében láttam rá az akkori Európa jövőjét alakító mozgatórugókra, indítékokra, okokra és következményekre, ami jelentős mértékben növelte bennem a téma alaposabb megismerésének vágyát. A magyar vonatkozású források kutatásait a Magyar Nemzeti Levéltár Országos levéltára falai között kezdtem meg, s a gyűjtemények feldolgozásának előre haladtával egyre inkább kikristályosodott számomra a téma rendkívüli érdekessége, a téma aktualitása, és a máig elnyúló hatásai iránti kíváncsiságom. A nagy mennyiségű információs dokumentumhalmaznak egy olyan szeletét vettem nagytű alá, amely nem csak nemzeti, azaz magyar vonatkozása, hanem annak a nemzetközi igazgatásban betöltött újszerűsége miatt is fontossá és kitűzött céllá vált számomra.

Értekezésemet az egykori amerikai elnök szavaival kezdtem. Nem véletlenül. Az I. világháborút követő események, békeszerződések és törekvések veleje Wilson szavaiban koncentráltan nyilvánulnak meg. Nyílt deklarációja ez a béke megteremtésének, és nyílt vállalása a háborúellenességnek.

2. FORRÁSOK

A disszertáció megírása során arra törekedtem, hogy minél szélesebb körben felhasználjam a rendelkezésemre álló, általam felkutatható jogi, és azon belül is a közigazgatási jogi szakirodalmat. Természetesen a nemzetközi kapcsolatok ilyen irányú vizsgálata sohasem nélkülözheti a történelmi tényeket, így dolgozatomban is helyet kaptak a történelmi okokat és eseményeket vizsgáló tanulmányok, illetve művek.

A nemzetközi irányítás alatt álló területekről szóló szakirodalom elsősorban nemzetközi szakirodalomban lelhető fel, de jó néhány hazai kimagasló kutatást, monográfiát, doktori disszertációt és kiváló tankönyveket is sikerült felhasználni a téma vonatkozásában.

Értekezésem alapját alapos szakirodalmi kutatásokra építem, így az elérhető magyar, angol, német és francia nyelvű szakirodalomra és forrásokra támaszkodtam.

Értekezésem megírásához elengedhetetlen forrásnak bizonyultak a levéltári források, valamint a nemzetközi jog vonatkozásában keletkezett tankönyvek és segédanyagok,

valamint több, nemzetközi jogi és nemzetközi kapcsolatok témában született kutatómunka.

A kutatómunka során tapasztaltam meg, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára több száz olyan korabeli dokumentumot ölel fel, amely máig nincs digitalizálva, emellett az Országgyűlési Levéltár, valamint az Országgyűlési Könyvtár digitális gyűjteményei is értékes anyagokat, szakirodalmi dokumentumokat „rejtnek” a témám vonatkozásában.

Forrásként szolgáltak továbbá a nemzetközi szerződések, amelyek önmagukban sok konkrétummal, tényadattal és érdekességgel járultak hozzá kutatómunkám megírásához. Ismereteimet gyarapítottam az egyes tudományegyetemek által szervezett, a témában tartott nyílt előadások megnézésével, ahol újabb információkat és forrásanyagokat ismerhettem meg (pl. a Szegedi Egyetem Állam-és Jogtudományi Karán, illetve a Nemzetközi Tanulmányok Tanszéke által szervezett előadások, monográfiák bemutatása alkalmával).

A téma kapcsán megkerülhetetlen dokumentumnak kell tekintenünk a versailles-i szerződést, valamint a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányát. Ezek nélkül az alapidokumentumok nélkül munkám nem lehetett volna teljes.

Az értekezésem céljának és módszerének alapján arra törekedtem, hogy minél szélesebb körben és teljesebb mértékben használjam fel a rendelkezésemre álló jogirodalmat, esetleges Nemzetközi Bírósági határozatokat, döntéseket és véleményeket, jogértelmezéseket.

Emellett segítségemre volt Dr. Halász Iván is, aki számos olyan lengyel nyelvű forrást és dokumentumot, valamint táblázatot juttatott el és fordított le részemre, amelyet a témában, saját kutatómunkája kapcsán fedezett fel.

Azt gondolom, a szakirodalom olvasása során az átlagosnál sikerült szélesebb körben merítkeznem, így meglátásom szerint több szempontból sikerült körbejárnom a témát.

3. ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZER

Doktori disszertációm - témájából eredően - több tudományterületet érint. Így elsősorban a történelemtudományt, a jogtudományt (ezen belül is elsősorban a nemzetközi jogot, az államelméletet, az alkotmányjogot a közigazgatás-tudományt), valamint a hadtudományokat. Értekezésem megírása során a mély szakirodalmi merítésnek

köszönhetően, a kutatás módszerét, ebből következően a disszertáció megírását a témakutatás során fellelt és alaposan megvizsgált források ismertetése, rendszerezése, elemzése, összehasonlítása adta.

Kutatásomat a szakirodalmi források feldolgozásán túl az események hatásainak értelmezésével, következményeinek elemzésével végeztem.

A fentiekből már jól kiolvasható, hogy kutatómunkám gerincét – a téma elméleti jellege okán - a források feldolgozása adta.

Munkám során igyekeztem kitérni olyan - témámat nem érintő, de annak megértését segítő - ismereteket is felhasználni, amelyek révén a kutatás még szélesebb spektrumot ölelhetett fel.

Az értekezés megírása során törekedtem arra, hogy minél jobban rávilágítsak a nemzetközi igazgatás alatt álló területek sajátosságaira, a történelmet alakító hatásaikra, valamint azok jelentőségére is.

Nem szánok külön fejezetet a fogalmak meghatározásának, azokat minden esetben az adott helyen teszem meg, hogy a téma komplexitása, folytatóságossága és követhetősége biztosítva legyen.

A téma után kutatva nem a mennyi kérdésre, hanem a miértekre kerestem a választ. Ebből következően a módszerem egyértelműen kvalitatív.

A téma elméleti jellegére, szakirodalmi ismeretanyag-igényére tekintettel dolgozatomban elmélet összegyűjtő, rendszerező, leíró-magyarázó, szintetizáló és elemző dolgot.

Ennek alapján a szakirodalomból, kutatási adattárakból megismert elméleti ismereteket, adatokat kívántam minél mélyebben összegyűjteni, rendszerezni, kontextusba elhelyezni és körbejárni, azzal a konkrét céllal, hogy bemutassam, és elemezzem a tényeket.

A módszer és önmagam iránti elvárások egyaránt megkövetelik a saját meglátások, következtetések kinyilvánítását.

4. CÉLKITŰZÉSEK

A dolgozat célja, hogy megvilágítsa az értekezésem címében is szereplő két olyan fontos terület jogállását, berendezkedését, amely nélkül a mai diplomácia már elképzelhetetlen. Ennek érdekében bemutatok más korábbi példákat, s azok jellemzőit. A dolgozatomban

történeti áttekintéssel indítom, hogy abból jelen korunk felé haladva fejtssem ki a két megnevezett terület nemzetközi igazgatási jellemvonásait.

Témám szempontjából megkerülhetetlen a múlt század elején megalakult Nemzetek Szövetsége, ezért értekezésemben kellő részletességgel szóltam a szervezetről és annak tevékenységéről.

Amíg korábban az átmeneti vagy ideiglenes nemzetközi igazgatású területek kialakításának szándékát humanitárius célok vezérelték, mára a humanitárius célok túlrendfenntartó és rendteremtő, a világbéke és az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének szándéka is vezérli azt.³

Mindezek elérése érdekében:

- bemutatom az I. világháborút követő, a háborút lezáró Párizs környéki békéket;
- koncentrálni az általam vizsgált három államra gyakorolt hatásait (Németország, Franciaország, Lengyelország);
- megvizsgálom a három említett állam egymáshoz fűződő viszonyát;
- bemutatom az európai kontinens államainak kapcsolatát, szövetségeit az általam vizsgált három államra vonatkozóan;
- megvizsgálom milyen hatással voltak a győztes hatalmak szándékai a nemzetközi kapcsolatokra;
- megvizsgálom a nemzetközi igazgatási sajátosságokat a témám vonatkozásában;
- vizsgálat alá vonom Magyarország helyét az európai folyamatokban, helyzetét Európában, és külpolitikájának, diplomáciájának sajátosságait;
- az általam vizsgált két nemzetközi igazgatás alá helyezett terület sajátosságait külön fejezetben tárgyalom, kiemelve azok sajátosságait;
- a Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető külügyi levelek segítségével azt is körbejáróm, hogyan látták a történéseket a magyar diplomaták és a magyar külügyi szervek;
- levonom a következtetéseket; és arra keresem a választ, hogyan hatottak a történések Európára, s főként Magyarországon két világháború közötti külpolitikájára.

³ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris. 2011, p. 94.

5. FELÁLLÍTOTT HIPOTÉZISEK

H1: Feltételezem, hogy az első világháború utáni béke garantálásában nagy szerepet játszott a Népszövetség, mint frissen megalakult első nemzetközi szervezet. Továbbá feltételezem, hogy a Nemzetek Szövetségének létrehozása hozzájárult a nemzetközi szervezetek nemzetközi igazgatási akcióinak megalapozásához.

H2: Feltételezem, hogy Danzig Szabad Város és a Saar-vidék területén a Nemzetek Szövetsége által végrehajtott nemzetközi igazgatási akciók hozzájárultak a béke megőrzéséhez. Továbbá feltételezem, hogy a Nemzetek Szövetsége e két területen végrehajtott védnöksége során arra törekedett, hogy a béke és a rendfenntartás eszközeit demokratikus elvek mentén valósítsa meg.

H3: Feltételezem, hogy Németország területi veszteségei és a büntetések kiszabásának körülményei megérlelték a birodalmi státuszhoz szokott államban a sértettség érzését, és ezzel nagy mértékben befolyásolták a Nemzetek Szövetsége által végrehajtott nemzetközi igazgatás „tartósságát” Danzig Szabad Városban és a Saar-vidéken.

H4: Feltételezem, hogy a Danzig Szabad Városban és a Saar-vidéken létrehozott nemzetközi átmeneti igazgatás sikerei és kudarcai egyaránt hozzájárultak a nemzetközi politikai események alakulásához közvetlenül a második világháború előtt. Továbbá feltételezem, hogy a két világháború közötti magyar külpolitika lépéseit elősegítették a külszolgálatot ellátó magyar diplomaták ezen két térségre vonatkozó jelentései; a magyar diplomaták munkáján keresztül a Magyar Külügyminisztérium politikai iránymutatásban részesült.

6. AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Az értekezés felépítése követi a kutatási célokat, a téma sajátosságait és az általam fontosnak tartott kiegészítő információk közlésének szándékát.

Ennek megfelelően, a téma tagolása és átláthatósága érdekében az értekezésemet természetesen fejezetekre tagoltam. Értekezésem 11 fejezetből áll.

A BEVEZETÉSBEN

határozom meg az értekezés témáját, indokolom meg, miért éppen ezt a területet vizsgálom, miért tartom aktuálisnak, annak körbejárását. Itt kapott helyet a célkitűzések felvázolása, valamint a hipotézisek felállítása.

I. fejezet:

Megfogalmazom a vizsgált időszak történelmi jellemzőit. Szólok minden esetben a korszakot meghatározó előzményekről is, tekintettel arra, hogy az általam vizsgált időszak épp a területszerző I. világháborúval ért véget. Értelemszerűen azt bizonyos tényezők előidéztek. Kitérek a háború kitörésének okaira, lezárásának körülményeire, következményeire, hatásaira és a győztesek és vesztesek szándékaira, lehetőségeire.

Tekintettel arra, hogy témám a nemzetközi jog által szabályozott területet érint, tisztáznom kellett a terület, egzakt fogalmát. Ez is ebben a fejezetben kapott helyet.

II. fejezet

Értekezésem szempontjából igen fontos téma kapott helyett ebben a fejezetben. A mindent elindító, és mindent meghatározó békeszerződés, a vesztesek szerinti békediktátum, a Versailles-i szerződés. Részletesen mutatom be a döntéseket, külön kiemelve a témám szempontjából különösen érintett három ország (Németország, Franciaország, Lengyelország) diplomáciai viszonyát, visszanyúlva egész a 19. századig.

III. fejezet

Ebben a fejezetben kapott helyet a korszak újításaként (a Versailles-i békeszerződésben lefektetettek szerint) a béke fölötti örökös letéteményese, a Nemzetek Szövetségének alapos, részletes bemutatása. Kitérek a megalakulás körülményeire, a szervezet nemzetközi jellemzőire, szerveire és legfontosabb célkitűzéseire.

Külön kitérek a szervezet eredményeire, és jelentőségére.

IV. fejezet

Ebben a fejezetben elemzem – mert számomra ez fontos szempont volt a téma vizsgálatakor - a magyar külpolitika I. világháborút követő sajátosságait. Bemutatom, hogy a magyar állam hogyan építette ki a külügyi szolgálatait az Osztrák-Magyar Monarchia szétesését követően.

Mindezt azért tartottam fontosnak, mert ezen külügyi szerveken keresztül volt rálátásunk az Európában akkor zajló folyamatokra.

V. fejezet

Arra való tekintettel, hogy a választott témám a nemzetközi jog szabályozása alá esik, nem mehetek el szó nélkül a nemzetközi jog, ezen belül is a nemzetközi igazgatás részletes jellemzése mellett. Ez alapvetően szükséges témám megértéséhez, tekintettel arra, hogy a nemzeti jog szabályozásától eltérő területről van szó. Különös figyelmet fordítok a nemzetközi szervezetekre, lévén, hogy a témám alapszervezete – a Nemzetek Szövetsége - maga is egy nemzetközi szervezet volt.

Fontos volt szólnom a nemzetközi jog alanyairól, a terület nemzetközi értelmezéséről, és a nemzetközi jogban alapvető fontosságú diplomáciai védelemről.

VI. fejezet

Ebben a fejezetben bemutatok az I. világháborút megelőző időszakból, négy példát az ideiglenes nemzetközi igazgatás alá helyezett területekre, és részletezem azok egyedi, és közös jellemzőit is.

VII. fejezet

Valódi fő témám ettől a fejezettől konkretizálódik. Itt térek rá az értekezés címében meghatározott Danzig Szabad Város I. világháborút követő nemzetközi igazgatás alá helyezésének részletezésére.

Alaposan elemzem, egészen az érintett országok kapcsolatának jellemzőitől, annak gazdasági sajátosságain át, a nemzetközi igazgatási szervezetrendszerétől a napi politikai körülményekig. Helyet kapnak a térség a mozgatórugói és a Nemzetek Szövetségének felügyeleti jogosítványai.

VIII. fejezet

A Magyar Nemzeti Levéltárban fennmaradt diplomáciai jelentéseken keresztül alapos elemzést nyújtok Danzig Szabad Város vonatkozásában figyelembe véve a magyar diplomaták magyar vonatkozású külpolitikai iránymutatásait.

IX. fejezet

Ebben a fejezetben mutatom be a Saar-vidék - e speciális, korlátozott szuverenitású terület – két világháború közötti jogállását.

X. fejezet

A fejezetben helyet kap a Saar-vidék vonatkozásában fellelhető Magyar Nemzeti Levéltári források jelentős része, amelynek bemutatásán keresztül világítom meg a térség politikai, gazdasági folyamatait. Természetesen ebből a fejezetből sem maradhat ki a Magyar Külügyminisztérium, s ezáltal a magyar külpolitika szempontjából fontos diplomáciai jelentések sorozata.

XI. fejezet

Értekezésem egyik kulcsfontosságú fejezetét jelenti Danzig Szabad Város és a Saar-vidék helyzetének összehasonlítása, amely a Nemzetek Szövetségének legfontosabb felügyeleti kérdéseire terjed ki. Az összegyűjtött ismeretanyag tekintetében konzekvenciákat vonok le a két terület népszövetségi védnöksége kapcsán, amely tartalmazza a legfontosabb közös vonásokat. Emellett kitérek a szervezeti különbségek háttérében megbúvó indokokra.

Az értekezés zárásaként a bevezetőben felállított négy hipotézist egyenként vizsgálat alá vonom és értékelem. Ennek alapján a hipotézist elvetem vagy megerősítem. Az értekezésben bemutatott kutatást összegzem és konklúziót vonok. Továbbá meghatározom, hogy meglátásom szerint milyen irányba lehetne tovább vinni a kutatást.

I. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Ahogy fentiekben említést tettem róla, témám a korszak történelmi eseményeinek bemutatása nélkül nem értelmezhető, összefüggései anélkül nem láthatóak. A kor szellemiségének, hangulatának, politikai történéseinek megismerése elkerülhetetlen, hogy megértsük a mozgatórugókat. Az értekezés címében feltüntetett két földrajzi terület (Danzig Szabad Város – és környéke -, valamint a Saar-vidék) jogállásában a változást a háború utáni területi rendezések keretében az I. világháború borzalmaival rendezni kívánó versailles-i szerződés alapozta meg.⁴ Emiatt annak részletezésétől, elemzésétől sem tekinthetek majd el.

A „nagy háború”, az I. világháború utáni megmagyarázhatatlan veszteségek gyökeresen megváltoztatták az európai viszonyt a háborúhoz. A nemzeti kormányokban tudatosult, hogy a modern háború vágya teljesen tönkreteszi az államot, mind gazdasági, mind társadalmi szempontból.⁵

Megjelent az igény mind az államvezetés, mind pedig a társadalom szintjén a fegyveres erőszak nélküli konfliktus-kezelésre.

Természetesen ez nem jelentette azt, hogy az államok mindegyike önként hajtotta volna igába a fejét (lásd a versailles-i szerződés), de azt igen, hogy közös szövetségbe tömörülve „az egységben az erő” elv alkalmazása sokak számára hozta el a békés (háború nélküli) rendezési lehetőség reményét.

A területvesztés ütötte sajnó sebekből lábadozó, a háborúban minden téren kimerült államok esetében is voltak példák arra, hogy a történelem tanítómestere úgy keverte a lapokat, hogy a még oly bonyolult és fájdalmas helyzetek kezelésében, a fennálló feszültségek ellenére is erőszakmentesen, fegyveres konfliktusok nélkül, békés megoldások szülessenek egy-egy terület vonatkozásában. Ennek szándékával jöttek létre a közös igazgatás alatt álló területek, amelyek esetében két-három, olykor több nemzetállam, vagy épp a Nemzetek Szövetsége gyakorolta az igazgatási felügyeletet az adott terület fölött. Sok esetben virágzó térséggé alakítva az adott területet, akár több évtizedre is működőképessé téve az igazgatást.

⁴ ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Helikon Kiadó, 2020. p. 87.

⁵ Uo. p. 167.

A történelem során számos közös igazgatású (nemzetközi) terület jött létre átmeneti jelleggel. Dolgozatomban, az általam vizsgált korszakot megelőző időszakból három példát hozok, amikor is a nagyhatalmak közös felügyeletben tudtak megállapodni egy-egy területre vonatkozóan és hosszú távon is életképes megoldást sikerült garantálni. Krakkó⁶ valamint Kelet - Rumélia⁷ és Tanger⁸ és Albánia⁹ konkrét példáját járom körbe, igazolva a fentiekben elmondott pozitív minták jelentőségét.

A történelem idővonalán haladva tehát több esetben születtek megoldások ilyen módon. Az általam vizsgált terület – a nemzetközi igazgatás – nem esik az állami joggyakorlás és törvényalkotás hatálya alá, így szükség van szűkíteni a „terület” fogalmát tekintettel arra, hogy épp az említett ok miatt, a vizsgálat alá vont témában a nemzetközi jog szabályai érvényesülnek. Így a fogalmak tekintetében is a nemzetközi szabályozást kell alapul venni. Éppen erre az eltérésre tekintettel, nem árt tisztáznunk, mit értünk a nemzetközi jogban az államterület fogalma alatt.

Egy terület jogállását a nemzetközi jogban rendkívül komplex módon kell értelmezni.

A nemzetközi jogban a terület fogalmának körbejárása esetén a vizsgálat középpontjában az állami felségjogok¹⁰ gyakorlása áll.

Míndeközben nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy egy-egy terület szabályozottsága a nemzetközi jogban két tényezőtől függ:

- a terület jogállásától, illetve
- a felségjogok mértékétől.¹¹

A felségjogokban¹² fejeződik ki az állam törvényhozási, felügyeleti, kormányzati, végrehajtói és igazságszolgáltatói hatalma.¹³

⁶ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok.* In: Történelmi Szemle, 2015. 57. évf. 1. sz. pp. 131-153.

⁷ BENCZE András (2018): *Orosz felosztási tervek az Oszmán Birodalomról a békeszerződésekben 1774-1878.* Budapest, ELTE, BTK. Digitális Intézményi Tudástár. volumen: 9.

⁸ KRAJCSOVSZKY Mónika (2013) *Marokkó útja a függetlenségtől a francia protektorátusig (1840–1912).* Tanulmány. Belvedere. 2013/1. pp. 34-45.

⁹ CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián: *Az albán nemzetévtől kezdetei (1878-1913)- A Rilindja és az államalapítás korszaka-* ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2010. pp. 245-326.

¹⁰ A magyar nyelv értelmező szótára II. kötet „felségjog” szószeret alatt.

¹¹ CSATLÓS Erzsébet: „Térség és terület a nemzetközi jogban” In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* In: <https://ijoten.hu/uploads/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban.pdf> (Letöltés ideje: 2023.08.22.) p. 3.

¹² CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: „Szuverenitás” In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* In: <http://real.mtak.hu/115767/1/szuverenits.pdf> (Letöltés ideje: 2022.08.22.) p.14.

¹³ BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László: *A magyar nyelv értelmező szótára. II. kötet* –In MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 1992. és lásd még CSATLÓS Erzsébet: „Térség és terület a nemzetközi jogban” In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* In: <https://ijoten.hu/uploads/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban.pdf> (Letöltés ideje: 2023.08.22.) p. 3.

A nemzetközi jogban egy terület lehet:

- államterület,
- államterület tartozéka,
- vagy nem államterület.¹⁴

Az értekezésemben a lentiekben részletezett korábbi történelmi példák mindegyike a nem államterületekre hozza a mintát, azon belül is a különleges státuszú (jogállású) területekre szűkítve a vizsgálódást.

Ha még tovább szeretném tipizálni ezeket a nem államterületeket, akkor azt is rögzítenem kell, hogy ezek legtöbb esetben békeszerződések eredményeképpen ingyenesen átadott és átengedett területek.¹⁵

Ezek a területek abban különböznek az államterületektől, hogy míg az államterületek esetében a belső területen a hatalmat belső jogi normák szabályozzák, addig a nem államterületek esetében a nemzetközi jog normáit kell alkalmazni.

Ugyanakkor azt is le kell szögeznünk, hogy a nemzetközi jog nincs olyan mélyen és konkrétan szabályozva, mint a nemzeti jog. Ez a tény abból fakad, hogy nem konkrét nemzetállam szuverenitását védelmező jogszabályokról, hanem államok közötti kapcsolatok rendezőelveiről van szó, ahol a konkrétumok szerződésben rögzítettek.

Épp a speciális jogállás az, ami miatt ezeken a területeken a stratégiai és területi szempontok vonatkozásában nem egyszer komoly gazdasági előnyök érvényesülnek és dinamikus fejlődő gazdaságok működnek.¹⁶

A speciális jogállás azonban nem önmagától értetődően képes fennmaradni, illetve működni, hanem csak és kizárólag akkor, ha az érintett terület államai eltűrik, vagy épp biztosítják azoknak a szabályoknak az érvényesülését, amelyek miatt a speciális helyzet létrejöhett.

Abban az esetben azonban, ha ezek a feltételek biztosítottak, az érintett felek szinte kivétel nélkül, de az esetek jelentős hányadában profitálnak a speciális helyzetből. Abban az esetben azonban, ha nincs meg ez a konszenzus, valamelyik fél időről-időre kísérletet tesz a helyzet felszámolására, ami ezekben az esetekben konfliktusok forrásává lesz.

¹⁴ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761__1 (Letöltés ideje: 2023.08.12.) [770]–[772].

¹⁵ Cesszio=ingyenes területszerzés

¹⁶ NEMESKÉRI Zsolt – ZÁDORI Iván: *Különleges státuszú területek geopolitikai jelentősége Kínában: Honkong az új évezred küszöbén*. In. Geopolitikai Szemle 2019.1 évf. 1.sz. pp. 87–105.

Az ilyen speciális helyzet fenntartása - természeti erőforrások híján - mindig csak külső segítséggel lehetséges. A speciális jogállással rendelkező területeken érvényesülő szabályok, valamint annak környezetében érvényesülő, a lehatárolt területektől eltérő szabályozások révén olyan piaci réseket alakíthatnak ki, amelyek a lehatárolt területen nem jöhetnek létre, vagy legalább is nem ennyire nyilvánvalóan.

Egyes szerzők a szuverenitásukban korlátozott területek mellett megkülönböztették az úgynevezett „nemzetköziesített” területeket is. Méir Ydit például így fogalmaz¹⁷:

„A 'nemzetközi terület' olyan területi egység, amely sem maga nem állam, sem nem része egy másik állam területének, és ahol 'a szuverenitást bizonyos nem helyi szereplők ruházzák fel, és részben (vagy kizárólagosan) gyakorolják' bizonyos nem helyi szereplők.”¹⁸

Meglátása szerint a „nemzetköziesített”, más néven internacionalizált területek a létüket minden esetben nemzetközi egyezménynek, szerződésnek vagy megállapodásnak köszönhetik. Mindeközben jogállásuk időben konkrétan meghatározott, és az állami szuverenitást egyes államok csoportja vagy maga a nemzetközi közösség gyakorolja, mindeközben az érintettet korlátozzák a szuverenitása gyakorlásában.¹⁹

I.1. AZ I. VILÁGHÁBORÚ KIROBBANÁSÁNAK POLITIKAI OKAI ÉS A NAGYHATALMAK MOTIVÁCIÓI

Az I. világháború előtt a világ államai a háborúra nem tekintettek ferde szemmel. Sőt, azt tartották, hogy arra bármely államnak joga van, abban az esetben, ha önmagát kívánja megvédeni, illetve, ha területet akar szerezni (ekkor még a gyarmatszerzés egy elfogadott „gyakorlat” volt). A háborúban elkövetett cselekedeteket pedig – amiket ma már háborús bűnöknek nevez a nemzetközi jog – a háború egyfajta természetes, ugyanakkor szükségszerű velejárójának tartották. Azonban a gyarmati kérdések, és az általuk megvalósult határátrendezések még nem adtak okot egy esetben sem arra, hogy világháborús helyzet alakuljon ki. A kisebb háborús incidensek túlburjánzása előtt mindig volt egy fék a nagyhatalmak részéről, amely önmérsékletre intette őket.²⁰ Az I. világháborús „(...) helyzet emiatt csak egy olyan feszültségből származhatott, amely

¹⁷ YDIT, Méir M: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* AW. Sythoff, Leyden, 1961. pp. 9–20.

¹⁸ Uo. p. 21.

¹⁹ Uo. p. 21. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok.* In: *Történelmi Szemle*, 2015. 57. évf. 1. sz. p. 133.

²⁰ CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián: *Az I. világháborúkitörésének okai és a szerb historiográfia* – In: *Világtörténet*, 2015. 5. évf. 3. sz. p. 363.

során közvetlenül csaptak össze nagyhatalmi érdekek, ahol nem volt nagyhatalmi erőegyensúly, illetve ahol voltak olyan erős helyi politikai entitások is, amelyekhez igazodniuk kellett, és amelyek felett nem volt teljes a nagyhatalmi kontroll.”²¹

Az I. világháború rettenetes és addig nem ismert pusztítása azonban rádöbentette a nagyhatalmakat, és a nemzetközi szereplők nagy részét, hogy a háború, mint a konfliktuskezelés alternatívája már nem a legideálisabb megoldások közé tartozik, s így ebben a szemléletben óriási változás vette kezdetét. 1918-ra ugyanis - az I. világháború megélésének tapasztalataként - Európa vezető politikusainak jelentős része megértette, hogy az I. világháborút a felelőtlenség, a helyzetelemzés nem megfelelő mértéke és módja, a nagyhatalmak túlzó területszerzési és birodalmi törekvései, a bosszúvágy, valamint az egyes nagyhatalmak szándékainak félreértelmezései, illetve a jobb belátásra ösztönzések, valamint a következmények előrevetítésének figyelmen kívül hagyása miatt robbantották ki. 1914 elején Európa iparmágnásai nyíltan beszéltek egy lehetséges háborúról, amely véget vethetne a munkásosztály követeléseire indított mozgalmaknak. Úgy hordta magában Európa a háború lehetőségét, mint a békés felhők a vihart – mondta Jean Jaures.²²

A fegyverkezési verseny mindig jót tesz az iparnak, lendít a gazdaságon. Így volt az ekkoriban is. Világossá vált, az európai nagyhatalmak háborúra készülődnek. Egyértelművé lett, hogy a területszerzési és a bosszúvágy, a háborúskodási kedv, és a birodalmi törekvések fontosabb motivációk voltak, mint a kellő óvatosság, és a világ nyugalma iránt érzett felelősség.²³

Ausztria-Magyarország (benne mi, önálló külpolitikával nem rendelkező magyarok) a szarajevói merénylet következtében érzett elégtétel „jogosságából” elhatározott megtámadási tervekben „csak” villámháborúra készült. Ferenc József végül a hadüzenet mellett döntött, annak ellenére, hogy Tisza István magyar miniszterelnök minden eszközzel próbálta erről lebeszélni.²⁴

Németország nagyhatalmi mivoltából amellettt határozott, hogy nem hátrál meg, hanem a szarajevói merénylet lehetőségét megragadva demonstrálja akaratát és a szövetségese

²¹ Uo. p.353.

²² francia politikus; a francia pacifizmus legnagyobb alakja. 1914. július 31-én lelövik, mert a nagyhatalmak proletariátusát biztatta az összefogásra, hogy a háborút megakadályozzák. In: Interpress Magazin, 1984. 10.évf. 11.sz p. 153.

²³ KISS J. László: *Az „új terrorizmus”, avagy a háború metamorfózisa: a „régí háborútól” az „új háborúig”* - In: Valóság, 2002. 45. évf. 7. sz. p. 18.

²⁴ POLLMANN Ferenc: *Magyarország és az első világháború* In: KIRÁLY BÉLA Béla – VESZPRÉMY László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai, A Kiegyezéstől Trianonig*, Budapest, 2003. p. 215.

mellé áll, Szerbia megtámadásában. II. Vilmos német császár egy hétig tartó háborút várt, és bízott abban, hogy az orosz cár nem lép be a háborúba. Ahogy fogalmazott: „*Mire a falevelek lehullanak, otthon lesznek a katonák*” - hangzott II. Vilmos császár elhíresült ígérete...²⁵ Úgy gondolta, hogy Oroszország nem készült fel a háborúra, és Franciaország, mint szövetsége, nem rendelkezik a harcokhoz szükséges nehéztüzérséggel. II. Vilmos német császár egy villámháborúban reménykedett.²⁶

Az osztrák ultimátum Szerbiának, háborút jelentett az egész világ számára. Az USA – felismerve a világháború veszélyének lehetőségét – semleges akart maradni. Wilson amerikai elnök a „fegyveres semlegesség” politikáját egészen 1917 márciusáig próbálta megőrizni, amely fontosságának hangsúlyozásra több beszédet is tartott, kiemelve a „győzelem nélküli béke” szükségességét. George Lloyd, brit miniszterelnök mindeközben a háború eskalációjától tartott, a történelem pedig nem sokra rá igazolta aggodalmának realitását.²⁷

Az Osztrák-Magyar Monarchia végül is hadat üzent Szerbiának (1914. július 28.). A szerb állam megtámadásával minden remény elszállt a villámháborút illetően, mert az orosz cár – a számításokkal ellentétben - Szerbia védelme mellett szállt síkra. Oroszország birodalmi státuszából kifolyólag az orosz vezetés úgy gondolta, nem maradhatnak ki egy Európát érintő háborúból. (Ma már tudjuk, Oroszország nem rendelkezett megfelelő külpolitikai célokkal).²⁸

Ötven év béke után, újra háborúzott Európa. A szerbek azonban félelmetes ellenségnek bizonyultak. Ausztria-Magyarország nehezen boldogult vele. Németország hadat üzent Oroszországnak, amiért a szerbek oldalán a háború mellett döntött, majd hadat üzent Franciaországnak is, 1914. augusztus 3-án. A gyarmatok is mozgósítva lettek. Németország a még Napóleon idején ütközőzónává tett Belgiumon keresztül támadta Franciaországot. Az ütközőzóna megsértése, azonnali választ követelt Nagy-Britanniától. Hadat üzent Németországnak. Novemberre a háború résztvevőjévé vált a központi hatalmak oldalán Oszmán Birodalom és Bulgária, az antant hatalmak mellett síkra szállt Olaszország, Görögország, Portugália és Románia. Európa lángba borult. Megismerte a háború borzalmait, az áldozatok, hadifoglyok, kivégzések, megtorlások, területi pusztítások, gazdasági, társadalmi és kulturális veszteségek, a rombolás, a fosztogatás, az

²⁵ OPRÁN Emese: *Hatalmi szövetségek az első világháború előtt* In: *História* 2004, 4. 2004/ 6-7. sz. p.12.

²⁶ Uo. p. 12.

²⁷ GLANT Tibor: *Az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése 1917-ben* In: *Korunk* ,2017. 2. sz. p. 19.

²⁸ GREBENKIN Igor- AKULSIN Pjotr: *Az 1. világháború és Oroszország nemzeti érdekei. – In. Világtörténet*, 2015. 3. sz. pp. 409-417.

erőszak és a pusztítás valóságát. 1917-re nyilvánvalóvá vált, hogy a háborúnak véget kell vetni. Ekkor lépett be a háborúba az addig semleges és pacifista szemléletű Amerikai Egyesült Államok az Antant oldalán (1917. április 6.).²⁹ Nem önzetlenül, pusztán szolidaritásból tette meg ezt a lépést. Szerette volna visszakapni az Antant hatalmaknak nyújtott hadikölcsöneit, amire esélye csak akkor volt, ha az egyes államok a háború pusztításai után végre talpra állnak és a gazdaságuk újra beindul. A háború végül is 1918. november 11-én ért véget, amikor is Németország elismerte vereségét és a harcok beszüntetését kérte. A fronton délelőtt 11 órakor lépett életbe a fegyverszünet. Az év 11. hónapjának 11. napjának 11. órájában. A háború négy évig tartott. A fegyverszünet életbe lépett, a háború befejeződött. Azonban számtalan nyitott kérdés maradt. A békét még meg kellett kötni. A béke feltételeit ki kell dolgozni.³⁰

I.2. A „NAGY HÁBORÚ” HATÁSAI EURÓPÁRA

Ahogy fentebb említettem az 1. világháború a „tévedések tragédiája volt”, amely kifejezést Ormós Mária magyar történészprofesszor használta elsőként.³¹ Az I. világháború befejeztével a győztes nyugati nagyhatalmak olyan békeszerződésekkel sújtották a vesztes államokat, amely mind a területvesztés, mind pedig a jóvátételi kötelezettségek tekintetében hatalmas mértéket öltött. A központi hatalmak, s így köztük Németország, Bulgária, az Oszmán Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia olyan területekről kellett, hogy lemondjon az egyezmények értelmében, amely nem csak hogy szétzilálta az országaik berendezkedését, hanem a térképről el is tűntette némelyiket. Kijelenthető, hogy a háború olyan változásokat hozott Európában, amelyek teljesen átrajzolták a kontinens „hatalmi térképét”. *„A térség addigi sorsát meghatározó nagyhatalom, Oroszország, Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia vereséget szenvedett, az utóbbi éppenséggel darabokra hullott. Az így előállott átmeneti hatalmi vákuumot az angolok és a franciák Kelet-Közép- Európa radikális átrendezésével próbálták kitölteni Szovjetország és Németország mellőzésével, sőt mindkettejük*

²⁹ TÓTH Péter András: *Az Amerikai Egyesült Államok első világháborús részvétele és Európa-politikája* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZUKTXV/2015-06-12_toth-peter-andras_%20az-usa-elsovilaghaborus-reszvetele.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.17.)

³⁰ MACMILLAN Margaret.: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005. p. 27.

³¹ Elhangzott „*Az első világháború és következményei Magyarországon és Európában*” című konferencián, 2014. október 17-én Budapesten az Országház Felsőházi üléstermében In: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2014/12/az-első-vilaghaboru-kovetkezmenyei-magyarorszagon-es-europaban-05-02-10/> (Letöltés ideje: 2023.08.23.)

ellenére. Magyarország 1918—19-es tragédiája annak volt a következménye, hogy sem szovjetellenes, sem németellenes célok szolgálataira nem látszott alkalmasnak. Németországgal szemben erős Csehszlovákiára, Szovjetországgal szemben „nagy” Romániára volt a győzteseknek szüksége, és mindkettőt elsősorban Magyarország rovására növelhették.”³² Az 1918 utáni új területi rendet „a Párizs környéki békerendszer szentesítette, amely magával vonta az Osztrák-Magyar Monarchia, a Török Birodalom, valamint a cári Oroszország szétesését. Súlyos feltételeket állapított meg Németország számára. Kelet-Közép-Európában a Szovjetunió elszigetelése végett kis és közepes államokból az ún. „egészségügyi zárövezet” alakította ki, amelyen belül Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia a kisantant blokkot alkotta.”³³ Nemcsak a nemzetállamok politikájára, külkapcsolataira, nemcsak a harcokban közvetlenül részt vevő katonák életére, hanem a háttérország életében is gyökeres változásokat hozott. Lesújtó mérlege volt az eltelt 4 évnek:

75 millió embert mozgósítottak, 10 millió katona és 5 millió civil vesztette életét. További 20 millió ember megsebesült. Felbecsülhetetlen értékű emberi és anyagi veszteségek, amelynek következtében Európa romokban hevert. A nők tömeges munkába állása megkezdődött. Az átélt pusztítások és élmények hatására az emberekben elveszett az addigi tradíciókba vetett hit. A háború elkerülése általános vágy lett az emberekben. A háborút lezáró békék pedig átrajzolták Európa térképét. 1918 előtt nemzetközi jogilag Magyarország nem létezett, külügyminisztere nem volt, s önálló diplomáciai tevékenységet sem folytatott. Az első világháború számos országra rótt visszafordíthatatlan gazdasági és területi veszteségeket, amelyek közül a legsúlyosabbakkal a németeknek, a magyaroknak és a törököknek kellett szembenézniük.³⁴

Mára a történészek pontosan tudják, hogy az 1. világháborút kirobbantó szarajevói merénylet csak ürügy volt a háború kirobbantására. A hadüzenetek mögött sokkal régebb óta meghúzódozó gazdasági és nagyhatalmi konfliktusok, területi igények húzódtak meg. És az egyes hatalmak a békés rendezés helyett a fegyverekre bízta a konfliktusok

³² HERCZEGH Géza: *A világháború és Magyarország* In: Hitel, 1989. január-június, 2. évf. 7. sz. p. 28.

³³ KLINGHAMMER István: *Egy Európa-Atlasz koncepciójáról és szükségességéről* In: Geodézia és kartográfia, 1996. 48. évf. 5. sz. p. 24.

³⁴ ROMSICS Ignác: *Az első világháború száz év távlatából* – - In. Debreceni Szemle, 2014. 22. évf. 2. sz. pp. 168-180.

elsimítását, és ezzel a háborút választották megoldásként arra, hogy eldőljön, melyik hatalom marad fenn és melyik tűnjön el.³⁵

A háború során elszenvedett emberi és anyagi veszteségek miatti harag okán, a győztesek revans - vágytól hajtva, teljes mértékben érvényesíteni kívánták akaratukat a vesztes államok fölött. Nem volt ez új szellemiség Európában, hiszen „A győztes mindent visz” elv Európa egész történelmét végig kísérte. Csakhogy eddig bármikor érvényesült is ez az elv, a belső egyensúlya Európának előbb-utóbb helyreállt, mert minden államnak ez volt a gazdasági érdeke. Az 1. világháború utáni revans törekvések azonban olyan túlzóak voltak, hogy az óhajtott egyensúly nem tudott beállni.

A 19. században érvényesülő diplomácia egyik alapelve volt a kompenzációs politika. Az elvi alapok a háborút követően is megvoltak, Woodrow Wilson 14 pontjában meg is fogalmazta. A 14 pont valójában a világbéke programja volt, és egy világos üzenet is egyben a vesztes Németország felé, amely országról már akkor érezhető volt, hogy óvatosan szabad „rángatni az oroszlán bajszát.”Az üzenet a következő volt: Elismerik Németország eredményeit, s nem kívánják Németországot igazságtalanul korlátozni.³⁶

Sajnos azonban a wilsoni pontok a valóságban nem tudtak gyökeret verni. Mert könnyebb volt megfogalmazni az önrendelkezés jogát, a politikai és gazdasági szuverenitást, illetve a szabad kereskedelmet, könnyebb volt az alapelveket leírni, mint azt a nemzetállamokkal elfogadtatni. és betartatni. Valójában ezeket a jogokat a győztesek csak önmagukra értelmezték. A fő probléma továbbra is Európa gazdasági működésképtelensége volt. Ennek egyik megnyilvánuló gyakorlata volt, amikor is a németek szabotálták a Saar-vidék esetében a szénzállítás megvalósulását.³⁷ Az amerikaiak kivonultak az európai gazdaságból, a franciák pedig a gazdaságuk visszamaradottsága okán, nem tudtak lendületet adni a gazdaságnak. Ekkor jelentek meg az angolok, mint a megmentők, akik valódi célja az volt, hogy a font sterling övezet megalakításával gazdasági vezetőszerephez jusson.³⁸

³⁵BARTA Róbert: *Az első világháború helye, értékelése a nemzetközi kapcsolatok történetében.* – In: PÜSPÖKI Levente, KEREPESZKI Róbert (szerk.): *A Nagy Háború emlékezete.* A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai, Debrecen, 2015. p. 12.

³⁶ GLANT Tibor: *A 14 pont történelme és mítosza* In: *Külügyi Szemle*, 2009. 8.évf. 4. sz. pp. 84-85.

³⁷ NÉMETH István: *Az első világháború- a 20.század őskatasztrófája* In: <https://rubicon.hu/cikkek/az-elso-vilaghaboru-a-20-szazad-oskatasztrofaja> (Letöltés ideje: 2023.08.24)

³⁸ DR. KEVICZKY Lóránd: *A font nemzetközi helyzete* In: *Külkereskedelem*, 1966. 5. sz. p. 138.

II. A VERSAILLES-I BÉKESZERZŐDÉS

Az értekezésem fő témáját adó Danzig Szabad Város és a Saar-vidék nemzetközi igazgatásának bemutatása nem lehet teljes az 1. világháborút lezáró versailles-i békeszerződés nélkül, amely olyan mérföldköve volt a történelemnek, amely alapjaiban változtatta meg Európa sorsát. A határok átrendezésével államokat szüntetett meg, más esetben újakat hozott létre.

A történelem során először fordult elő, hogy az Amerikai Egyesült Államok elnöke, elhagyta az országát és átkelt az Atlanti-óceánon. Nagy jelentőségű eseményre készültek Európában. A háborút lezáró szerződés megkötésére, a versailles-i szerződés³⁹ részletszabályainak felállítása és pontos kidolgozása volt a cél. Közös irány volt a konfliktusok megszüntetése, és egyben lezárása, azonban a „mód” deklarálása korántsem volt mindegy. A békepárti Amerikai Egyesült Államoknak hallatnia kellett a hangját a béke oldalán, ezért a nemzetek önrendelkezése mellett tört lándzsát. A béke oldalán előtérbe helyezte az önállósodást, és új határvonalak kialakítása mellett tette le „voksát” Európában.⁴⁰ Az antant hatalmak részéről egyértelműen a vesztes hatalmak és szövetségeseik, de különösen Németország mind területi, mind pedig gazdasági megbüntetése volt a legfőbb szándék. Ennek eredményeként kellett Németországnak területeket átadni – többek között – Lengyelországnak és Franciaországnak, a későbbi Jugoszláviának, Romániának, Csehszlovákiának is.⁴¹

„Az első világháborút befejező Párizs környéki békeszerződéseket Németországgal Versaillesban 1919. június 28-án, Ausztriával Saint-Germain en Laye-ben 1919.

³⁹„A versailles-i békeszerződést Németország részéről Hermann Müller külügyminiszter és dr. Bell igazságügy-miniszter, az USA részéről Woodrow Wilson elnök, Anglia részéről D. Lloyd George miniszterelnök, Franciaország részéről George Clemenceau miniszterelnök, Olaszország részéről Sidney Sonnino miniszterelnök írták alá. A békeszerződés 1920. január 10-én lépett hatályba. Az Egyesült Államok a szerződést nem erősítette meg, hanem Berlinben 1921. augusztus 25-én – az ún. Knox–Porter-határozat alapján – Németországgal külön békeszerződést kötött, amely csak arra szorítkozik, hogy biztosítja a versailles-i szerződésben az Egyesült Államok javára megállapított jogokat és előnyöket. A békeszerződéseket kiegészítik azok a kisebbségvédelmi szerződések, amelyeket a Szövetséges és Társult Főhatalmak Lengyelországgal, Csehszlovákiával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal és Görögországgal kötöttek. Litvánia a Nemzetek Szövetségébe való belépésekor 1922. május 12-én Genfben a kisebbségek védelme tárgyában nyilatkozatot tett, amelynek tartalma hasonló a Lengyelországgal kötött szerződés rendelkezéseéhez.” In: A versailles-i békeszerződés In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés dátuma: 2022. 05.29.) p.1.

⁴⁰MACMILLAN Margaret: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005. p. 41.

⁴¹NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2023.07.24.) pp. 1-3.

szeptember 10-én, Bulgáriával Neuillyben 1919. november 27-én, Magyarországgal Trianonban 1920. június 4-én, Törökországgal Sévres-ben 1920. augusztus 10-én kötötték meg. A sévres-i békeszerződés Törökország sikeres függetlenségi harca következtében holt betű maradt, és helyébe a Lausanne-ban 1923. július 24-én kötött békeszerződés lépett. A versailles-i szerződés 440 cikkből és az ezekhez tartozó számos függelékből áll; 15 részre, ezen belül címekre és fejezetekre tagozódik.”⁴²

Az értekezés szempontjából két nagyon fontos rendelkezés születik ekkor, ugyanis „megérik” az alapgondolat, és egyben meg is születik a Nemzetek Szövetségét deklaráló Egyezségokmány, valamint a területek átrendezésével megalakul a kvázi (fél) független Danzig város, Danzig Szabad Város néven. A másik fontos momentum, hogy Franciaország vonatkozásában Németországnak 15 évre át kellett engednie a Saar-medence bányáinak kiaknázási jogát és bevételét, amelyet így ugyanezen időtartamra a Nemzetek Szövetségének felügyelete alá helyeztek.⁴³

Az említett két fő momentum mellett fontos hangsúlyozni mindezen rendelkezések hátterét, vagyis, hogy a háború kitörésekor, úgy annak lezárásánál is nagy szerepe volt a revans - törekvéseknek, különös tekintettel a franciák részéről. Németország egyedüli felelősségének, és egyedüli jóvátételi kötelezettségének deklarálása is ezt a szándékot nyomatékosította. Megkérdőjelezhetlenné vált a győztes hatalmak követelése, amely a békeszerződés fentebb felsorolt pontjait kiválóan tükrözi: Németországnak vele minden határos államnak területet kell átadnia. Meg kell szüntetni a gyarmatait, és fő felelősként hatalmas mértékű anyagi jóvátételt kell vállalnia. Nyilvánvaló vált az is a központi hatalmak részéről, hogy a vesztes hatalmaknak és szövetségeseiknek is, területeikkel kell felelősséget vállalnia a háború borzalmaiért. A mértékben és a módban már – politikai érdekeik különbözőségéből fakadóan - eltérő nézeteket vallottak az antant hatalmak.⁴⁴

⁴² „A szerződés részei a következők: I. rész (1–26. cikkek) A Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya; II. rész (27–30. cikkek) Németország határai; III. rész (31–117. cikkek) Európára vonatkozó politikai rendelkezések; IV. rész (118–158. cikkek) Német jogok és érdekek Németországon kívül; V. rész (159–213. cikkek) Katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezések; VI. rész (214–226. cikkek) Hadifoglyok és sírhelyek VII. rész (227–230. cikkek) Büntető rendelkezések VIII. rész (231–247. cikkek) Jóvátétel; IX. rész (248–263. cikkek) Pénzügyi rendelkezések X. rész (264–312. cikkek) Gazdasági rendelkezések; XI. rész (313–320. cikkek) Légi közlekedés; XII. rész (321–386. cikkek) Kikötők, vízi utak és vasutak; XIII. rész (387–427. cikkek) Munka; XIV. rész (428–433. cikkek) Végrehajtási biztosítékok; XV. rész (434–440. cikkek) Vegyes rendelkezések” In: *A versailles-i békeszerződés* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés dátuma: 2022. 05.29.) p. 1.

⁴³NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2023.07.24.) p. 7.

⁴⁴ Uo. p. 7.

Azonban a nagyhatalmak vezetőinek részéről elmondható, hogy három fő vonatkozás mentén hozták meg döntéseiket, és ezek alapján születtek meg a békerendszer rendelkezései; az első, mely szerint Németországnak vállalnia kell a felelősséget a háború kirobbanásáért, és a jóvátétel alól nem menthető fel. Második ilyen célkitűzés Lengyelország függetlenségének biztosítása volt.⁴⁵ A harmadik pedig Franciaország területi igényeinek kielégítését helyezte középpontba, tekintettel arra a tényre, hogy a legnagyobb veszteségek a francia államot érték a háború évei alatt. A meghatározott irányvonalak mellett azonban azzal is tisztában voltak a döntéshozók, hogy kitűzött célok nem veszélyeztethetik a jövőben a békét, mert az könnyen háborús helyzetet, de legalábbis annak előszelét könnyen generálhatja.⁴⁶

Ahogy említettem, a béke megteremtésének módjában a győztes hatalmak nem teljesen azonos álláspontot képviseltek. Az egyes államok érdekei, így mozgatórugói is eltérőek voltak. Franciaország szempontjából Németország teljes elgyengítése, gazdaságának visszaszorítása, a területi és pénzbeli jóvátétel kifizetésének minél hamarabbi bekövetkezése volt a cél. Ezen intézkedéseket elsősorban azért szorgalmazta, hogy Németország még egyszer ne tudjon gazdaságilag és geopolitikailag olyan előnyös helyzetbe kerülni, és megerősödni, hogy azzal egy újabb háború kirobbantásának veszélyét hordozza magába.⁴⁷ Nagy-Britannia és az Egyesült Államok a békésebb rendezés hívei voltak; az USA egyenesen békepartí eszméket vallott. Nagy-Britannia részéről pedig az elsődleges cél a kivívott státuszának megőrzése volt. Az Egyesült Államok részéről továbbá a hatalmas hadikölcsöneinek visszafizetése sem tartozott az elengedhető tényezők közé.⁴⁸ A győztes hatalmak közül Olaszország rendelkezett még szilárd elképzelésekkel az intézkedéseket tekintve, elsődleges célja a német gyarmatbirodalom megszüntetése, a német flotta leszerelése, valamint az 1915-ben, a

⁴⁵ MACMILLAN Margaret: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005. pp. 273-275.

⁴⁶ Uo. pp. 57-58.

⁴⁷ „A békekonferencia alatt Franciaország szövetségeseit dühítette az a fajta viselkedés, amelyben ők a franciák hajthatatlanságát, kapzsiságát és bosszúvágyát látták. Nem ők szenvedték el mindazt, amint Franciaország keresztülment. (...) Franciaország lakosságának nagyobb hányadát vesztette el, mint a háborúban részt vevő többi ország. Kétszer annyi katonája sebesült meg.(...) A francia gazdaság motorját képező szénbányákat elárasztották; a gyárakat, amelyeket elláttak volna, a földdel tették egyenlővé, vagy felpakolták és elvitték Németországba. Több mint tizenötezer négyzetkilométernyi francia terület, ahol az ország gabonájának 20 százalékát és vasércének 90 százalékát termelte, hevert romokban.” In: MACMILLAN Margaret *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005. p.57.

⁴⁸ TÓTH Péter András: *Az Amerikai Egyesült Államok első világháborús részvétele és Európa-politikája* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZUKTXV/2015-06-12_toth-peter-andras_%20az-usa-elso-vilaghaborus-reszvetele.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.19.) p. 16.

számára odaigért területek feletti rendelkezés megszerzése.⁴⁹

Nem volt kétséges, hogy ezek a törekvések nem egyik pillanatról a másikra, nem is teljes mértékben teljesülhettek, hanem fokozatosan és a politikai érdekek érzékeny egyensúlyának folyamatos fenntartása mellett.

Már az igények sokfélesége, a követelések erőből való diktálása is mutatja, hogy az európai légkör pattanásig feszült. Wilson amerikai elnök jól mérte fel a helyzetet, amikor úgy vélte, hogy a békediktátum nem hozza el a valódi békét, ezért erőteljesen szorgalmazta a Nemzetek Szövetségének létrehozását. Ebben egyébként a britek és a franciák támogatására is számíthatott. A további támogató országok közt találhatjuk Olaszországot, Japánt és Kanadát is, azonban fontos megjegyezni, hogy a szövetség nem minden ország részvételével jött létre, és sokan kritikával illették a békeszerződés és a Nemzetek Szövetségének létrehozásának feltételeit.⁵⁰ Olyan szerződés volt ez, amelyet Németország elismerni sem akart, nem hogy aláírni, mivel tudta, hogy a dokumentum az ország feldarabolásával és gazdaságának háttérbeszorításával egyenlő. A nyomás eredményeképpen azonban, sarokba szorított helyzetéből nem szabadulván mégis csak aláírta a diktátumot. Az örök lenyomat azonban ott maradt Németország önérzetén.⁵¹

A fentiekben leírtak alapján abszolút helytálló ebben az esetben az eredetileg Napóleontól származó mondat, amelyet Hermann Göring is felhasznált; így szól: „*A történelmet mindig a győztesek írják.*”⁵² Ez különösen igaz az I. világháborút lezáró versailles-i szerződésre. Ebben az esetben ténylegesen a nagyhatalmak szava érvényesült.

Az áhított cél - a világháború elkerülése – azonban, nem történt meg. Sőt, épp a versailles-i szerződés Németországra kiszabott embertelen mértékű büntetése érlelte meg azokat a

⁴⁹ Az első világháború után Olaszországnak, mint győztes hatalomnak területi igényei voltak, amit a Londoni Szerződésben (1915) rögzítettek. Az Olasz Királyság ígéretet kapott arra, hogy csatlakozhat az antant szövetséghez, és cserébe területeket ígértek neki az Osztrák-Magyar Monarchiától és más területektől. Az említett Londoni Szerződés alapján az alábbi területekre tarthatott igényt: Dél-Tirol és Trentino területe, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchiától szereztek meg, valamint ide tartozott az Isztriai-félsziget, Dalmácia és néhány sziget a Jadrán-tengeren, amelyek korábban a Habsburgok területei közé tartoztak. Az említett területek elsősorban gazdasági érdekeket jelentettek Olaszország számára, hiszen összekötötték az ország északi és déli részeit, valamint tengeri hozzáférést biztosítottak az Adriai-tengeren. In: *Treaty of London*: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-London> (letöltés ideje: 2022.11.10.) valamint: HORVÁTH Jenő: *Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.19.) pp. 6-7.

⁵⁰ MACMILLAN Margaret: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005. pp. 120-122.

⁵¹ NÉMETH István: *Németország a weimari köztársaság időszakában (1919–1933)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/WNAWSU/2013-01-29_nemeth_istvan_grotius-e-konyvtar-57.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.19.) pp.12-13.

⁵² Ezt a kijelentést a későbbiek folyamán Hitler is átvette; „*Hitler szerint a történelmet a győztesek írják. És ezt a háború kezdetén ön-végbizonyosságként hirdette. 1945-ben ő lett a vesztes.*” In: FÁBRY Zoltán: *Az elévülés: azonosulás* In: *Élet és Irodalom*, 1966. január-június, 10. évf. 1. sz. p. 1.

revans - terveket, amiket 20 év elteltével a hatalomra jutott német vezető és diktátor, Adolf Hitler váltott be, és épp a II. világháború igazolta be a brit közgazdász, John Maynard Keynes békekötés utáni szavait. Ő így vélekedett a szerződésről: „*Ha elfogadjuk, hogy Németországot hosszú időn át szegénységbe kell taszítani, gyermekeit kiéheztetni és kínozni, biztosak lehetünk abban, hogy bosszúra fog szomjazni.*”⁵³

Értekezésem érdekesebbé tétele érdekében egy kis kitérőt teszek. A kitérő azonban kristálytisztán fedi fel a szerződés aláírása után kialakult gazdasági nézeteket, és támasztják alá Keynes fent idézett mondatát.

Keynes a versailles-i békeszerződés aláírása előtt néhány nappal – az abban foglaltak elleni tiltakozása kifejezéseként -, felállt a kormányon belüli székéből. De még ezen is túlmenően, kimondta az igazságot a „*Békeszerződés gazdasági következményei.*” című publikációjában.⁵⁴

Keynes azzal érvelt, hogy Németország számára irgalmas békefeltételeket kell megállapítani, tekintve, hogy meglátása szerint Németország az egyetlen ország, amely képes visszaadni Európának a jólétet. Sokan egyetértettek nézőpontjával, mások „németpártisággal” és a nemzeti szocialista eszmék támogatásával vádolták.⁵⁵ Ő maga a kemény béke ellen volt, és azt vallotta, hogy az erős gazdasági függőségi kapcsolatok a háborút lehetetlenné teszik. Talán volt némi igazsága Keynesnek, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy épp a francia állam részéről Ferdinand Foch marsall vélekedett az alábbi módon a békeszerződésre vonatkozóan: „*Ez nem békeszerződés, hanem húsz évre szóló fegyverszünet.*”⁵⁶

Anélkül, hogy a vitában igazságtételre kerülne sor, megállapítható, hogy a béke fenntartása egyben gazdasági kérdés is volt. Ezt alapul véve látható, hogy a Németországra kirótt büntetés túlzott méreteket öltött, nem elhanyagolandó tényező, hogy ebben a francia nyomás is szerepet játszott. A „nagy háború” utáni világpolitika és azt lezáró békeszerződések tehát nem segítették a nemzetek közötti kapcsolatokat Európában. A 1919. június 28-án, napra pontosan 5 évre a sarajevói merénylet után aláírt versailles-i szerződés a világpolitikai helyzet átformálása mellett nem csak hogy nem erősítette, hanem ellenkezőleg; megnehezítette a párbeszéd folyamatokat Németország és Európa más nemzetei között. Németország azt hangoztatta, hogy a békediktátummal

⁵³ KEYNES John Maynard: *A békeszerződés gazdasági következményei*, Európa Könyvkiadó, 2000.p.37.

⁵⁴ Uo. p. 24.

⁵⁵ ANDOR László: *Keynes ellenében* In: Társadalmi Szemle, 1996. 3. sz. pp. 3-4.

⁵⁶ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke* (1919) In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p.1.

hatalmas veszteségek érték; Bibó István szavaival élve őt „sárkányfogvetéssel”⁵⁷ sújtották a rendelkezések a német államot.

Az eredeti szándékhoz képest (az eredeti francia szándékot alapul véve) közel sem volt olyan „súlyos” béke. Az eltúlzott francia revans már soknak bizonyult az Amerikai Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának is. A megfontoltabb amerikai és brit politikusok jól látták azt, hogy Európának szüksége van az egységes Németországra, a német gazdaságra, a történetek ellenére is.⁵⁸ Ahogyan azt is jól látták, hogy ha az eredeti francia tervek valósulnak meg, a béke csak rövid ideig élhet. Az eredeti célja Franciaországnak a Rajna-vidék francia államba való illesztése volt, de a következmények felmérése után a többi nagyhatalom ebben megállította, és nem támogatta Franciaországot. A Rajna-vidéket így nem sikerült függetlenítenie Franciaországnak, ezért a hatalmas mennyiségű feketeszen készlettel bíró Saar-vidékre vetette ki igényét. Ez sem volt azonban könnyű feladat, hiszen a Saar-vidéken több, mint 600 ezer német élt. Vigyázni kellett az etnikumi kérdések sérülékeny egyensúlyára. Németország európai területeinek 13%-át (amely 70,5 ezer négyzetkilométernyi területet ölelt fel), népességének közel egytizedét (ez összesen 6,4 millió lakost érintett) veszítette el.⁵⁹ Területei az alábbi módon kerültek felosztásra:

1. Belgium tekintetében Rheinland provincia mellett Moresnet tartományról kellett lemondania. Emellett két fontos további terület került ide: Eupen és Malmedy.⁶⁰

2. „Németország elismerte, hogy Luxemburg Nagyhercegség 1919. január 1-jével megszűnt a német Zollverein tagja lenni, lemondott a vasutak üzemben tartására vonatkozó minden jogáról, hozzájárult a Nagyhercegség semlegességének megszüntetéséhez, s a szövetségesekkel kötendő nemzetközi megállapodásokhoz.”⁶¹

⁵⁷ BIBÓ István: *Az európai egyensúlyról és békéről*. In: Válogatott művei, I. kötet, Magvető, 1986. 440–446. és lásd még NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p. 5.

⁵⁸KECSKÉS Gusztáv: *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2004. p. 9.

⁵⁹ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) pp. 8-9.

⁶⁰ A 60 924 lélekszámmal rendelkező városok, amelyeknek összterülete 989 km²-re rúgott és nemzeti hovatartozásukat tekintve többségében német (50 387) volt, népszavazással dönthetett saját sorsáról. 726:270 arányban Belgium mellett döntöttek a fentebb megnevezett városok lakói, amelynek eredményéről a Nemzetek Szövetségét, mint „felülvizsgáló” szervet értesítették. in: Dr. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó*, Budapest, 1983. pp 59-60.

⁶¹ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p.6.

3. A Rajna-vidéket érintő rendelkezések jelentős mértékben korlátozták Németországot: „Németországnak tilos akár a Rajna bal partján, akár annak jobb partján e folyótól keletre 50 km-es távolságban megvont vonaltól nyugatra erődítményeket fenntartani vagy létesíteni.”⁶²

4. Franciaország vonatkozásában az egyik legszigorúbb, ám az értekezésem szempontjából kulcsfontosságú intézkedést hoztak; az iparilag fejlett, és gazdaságilag kulcsfontosságú szerepet betöltő Saar-vidék 15 évre a Nemzetek Szövetségének igazgatása alá került, és ezzel párhuzamosan a franciákat illette meg a vidék összes nyersanyagkincse. Ez elsősorban azért következett be, mert a franciák sérelmezték az első világháború alatt az észak-franciaországi szénbányáiknak az elpusztítását, és egyfajta revansként a Saar-medence szénbányáinak megszerzését tűzte ki célul. Az intézkedésnek köszönhetően Franciaország teljes kiaknázási jogot nyert a Saar-vidék szénbányáira.⁶³ Fontos azonban megjegyezni, hogy a területet nem örök időre szerezte meg Franciaország. 15 év eltelte után a lakosok népszavazással dönthettek hovatartozásukat illetően, így az 1935. január 13-án tartott népszavazás értelmében, 90,8 %-os többséggel a Német Birodalomhoz való visszatérés mellett teszik le voksukat.⁶⁴

Emellett Franciaország visszakapta Elzász-Lotaringia birodalmi tartományt.

5. Dánia megkapta Észak-Schleswiget, amelyről szintén népszavazás döntött.⁶⁵

6. Németországnak el kellett ismernie Ausztria függetlenségét, és határainak tiszteletben tartását.

7. A Cseh-Szlovák Állam tekintetében szintén szükségesnek tartották függetlenségének elismerését, amelyet Hultschin körzetének elcsatolásával erősítették meg.⁶⁶

8. Litvánia megkapta a Memel vidéket.

⁶² HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. p. 60. és lásd még NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke* (1919) In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) pp. 6-7.

⁶³ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41. No. 4. p. 402.

⁶⁴ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke* (1919) In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p. 6.

⁶⁵ „Dánia nem vett részt a háborúban. A Dániához való területi csatolás érdekében Észak-Schleswiget két szavazási övezetre osztották. Az északiban a lakosság 74,2%-a a Dániához, míg a déliben a lakosság 80%-a a Németországhoz való csatlakozást választotta. A mindenkori kisebbségek jogairól azonban csak 1955-ben született döntés.” NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke* (1919) In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p. 7.

⁶⁶ Az említett terület a sziléziai tartomány részét képezte, és kőbányái miatt játszott kulcsfontosságú szerepet. In: HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, 1983, Budapest p. 64. és lásd még BÁNYAI Ernő: Mit nyert Németország a versaillesi békeszerződésen? In: *Brassói Lapok*, 1939. október, 45. évf. 226. sz. p. 15.

9. Lengyelország vonatkozásában több rendelkezést is hoztak a győztes hatalmak, amelyek egyértelmű céljai közé tartozott a független lengyel állam visszaállítása, a szabad tengeri kijárat biztosításával együtt. Így Kelet-Felső Szilézia, Posen provincia, valamint Nyugat-Poroszország provincia jelentős hányada az irányítása és fennhatósága alá került. Csupán egyetlen folyosó, az úgynevezett korridor választotta el Kelet- Poroszországtól. A Felső-Sziléziában megtartott lakossági szavazás tekintetében a népesség kb. 61%-a Németország mellett tette le a voksát, azonban az 1921. október 12-i, Genfben meghozott, a Nemzetek Szövetsége által deklarált döntés értelmében Felső-Szilézia nagy része mégis elcsatolásra került Németországtól.⁶⁷

10. Danzig város tekintetében, amely az értekezés központi elemét jelenti, a következő rendelkezések születtek: Az 1920 km²-t kitevő, szinte kizárólag német ajkú lakossággal rendelkező város a Népszövetség irányítása, védelme alá került. Ez a rendelkezés, amely a 330 322 lélekszámmal rendelkező, és ebből 315 021 német nemzetiséghez tartozó lakosságot érintett, népszavazás nélkül került végrehajtásra 1920. január 10-én. Az eredetileg Nyugat-Poroszországhoz tartozó várost ún. „szabad várossá” nyilvánították, s innentől kezdve „Danzig Szabad Város” nevet viselte, amelyet a lengyel vámterületbe soroltak be. A szerződés azonban tartalmazott egy kiegészítést, amely arról rendelkezett, ha a szerződés életbelépését követő egy éven belül vitás helyzet alakul ki.⁶⁸ Ebben az esetben *„teljes és kielégítő könnyítéseket biztosítanak a Kelet-Poroszország és Németország másik része között lengyel területen keresztül vasúti, távíró- és távbeszélőösszeköttetés tekintetében, másfelől Lengyelország részére ugyanezeket a könnyítéseket biztosítják a Danzig szabad várossal a Visztula jobb partján fekvő német területeken keresztül esetleges összeköttetés tekintetében.”*⁶⁹

A későbbiek folyamán alaposan kitérek majd, hogy Lengyelország milyen eszközökkel próbálta a teljes irányítása és ellenőrzése alá vonni a szóban forgó várost. Látni kell, hogy

⁶⁷ „A Németország számára kedvező szavazati eredményt Wojciech Korfanty lengyel szavazási biztos megkísérelte megtorpedózni. Honfűtársait nyílt harcra szólította fel a lengyel Felső-Szilézia érdekében (Korfantyfelkelés). Szabadcsapatai a Höfer német tábornok vezette önvédelmi egységek elkeseredett ellenállásába ütköztek. A brit csapatok 1921. júniusi bevonulása után a győztes német egységek és a vesztes lengyelek kiindulási pozícióikba húzódtak vissza. Német többségű városok (Kattowitz: 57%, Königshütte: 75%), valamint a Német Birodalom kőszéntermelésének 75%-a, ólom- és cinktermelésének 80%-a, s 1,4 millió német került lengyel fennhatóság alá.” In: NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p. 8

⁶⁸ NÉMETH István: *Európa újjárendezése a Párizs-környéki békekonferenciákon (1919–1920)* In: BALLABÁS Dániel (szerk.): *Trianon 90 év távlatából*, Líceum Kiadó, Eger, 2011. pp. 12-13.

⁶⁹ Uo. p. 13. és lásd még HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. p. 65.

ez a terület nem csak stratégiai szempontból, hanem gazdaságilag is kulcsfontosságú szerepet töltött be.⁷⁰

11. Mindezekén túl elvesztette Európán kívüli összes gyarmatát.⁷¹

Ezeknek a területi veszteségeknek az eredményeként Németország gazdasága összeomlott, a munkanélküliség pillanatok alatt megközelítette az 50%-os arányt. Ez a területi veszteség azonban még nem jelentette a teljes büntetést. Németországnak jóvátételi kötelezettsége is volt, amelynek mértéke horribilisére rúgott.⁷²

A versailles-i szerződés 231. pontja megadta Németország számára a valódi kegyelemdőfést. Az ún. „bűnösségi záradék” azt irányozta elő Németország számára, hogy teljes felelősséget vállaljon az I. világháború kirobbanásáért, ami a kinyilatkoztatáson túl, hatalmas anyagi kártérítési kötelezettséget is kirótt rá. Ennek mértékét szándékosan eltúlozták, a katonai és gazdasági fölényük visszaszerzésének akadályozásával, egy újabb háború kirobbanásának elkerülése érdekében. 132 milliárd német márkában határozták meg a jóvátétel összegét⁷³, amit (figyelembe véve, hogy Hitler uralma alatt Németország egy fillért sem fizetett, tekintettel arra a fűherri állaspontra, hogy ez megalázó) Németországnak 92 évébe tellett visszafizetni. 2010-re tudta rendezni a kirótt jóvátételi kötelezettségét.⁷⁴

A történelmi előzményekből is jól kiolvasható, hogy a területek helyzetének rendezési célzata is a revans szándékából fakadt. Az értekezés témájául választott nemzetközi

⁷⁰ Lengyelország a Nemzetek Szövetségének jóváhagyása mellett támaszpontot állított fel Danzigban, emellett 3 millió Gulden megfizetésére kötelezte, amelyből a lengyel lőszerraktár építési költségeinek nagy részét fedezték. In: Uo. pp. 66-67.

⁷¹ „Nagyrészt népszövetségi mandátumok lettek. Kamerun és Togo mandátumát Anglia és Franciaország osztotta fel egymás között, Német Délnyugat-Afrika a Dél-afrikai Unió mandátuma lett. Német Kelet-Afrika mandátumát Nagy-Britannia, kisebb részben Belgium és Portugália, ÚjGuinea és Nauru mandátumát Ausztrália, Nyugat-Szamoát Új-Zéland, a csendesóceáni szigeteket és a kínai koncessziós területeket Japán szerezte meg.” In: NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) pp. 8-9.

⁷² NÉMETH István: *Németország a weimari köztársaság időszakában (1919–1933)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/WNAWSU/2013-01-29_nemeth_istvan_grotius-e-konyvtar-57.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.19.) p.17.

⁷³ „A Jóvátételi Bizottságnak 1921. május 1-jéig kellett előterjeszteni a fizetési tervet a harminc évig tartó törlesztésről. A jóvátételi igények végleges nagyságának megállapításáig azonban 1919. és 1920 folyamán, valamint 1921. év első négy hónapjában a követelésekbe beszámítandó 20 milliárd aranyárka ellenérték fizetésére kötelezték. Kereskedelmi hajók kiszolgáltatására és szénszállításokra is kötelezték. (Az 1921. évi jóvátételi konferencia végül 132 milliárd aranyárkában állapította meg a német jóvátétel nagyságát, amelyből Németország 1931-ig 23 milliárd aranyárkát fizetett ki.)” In: NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p.9.

⁷⁴Németországnak 2010-re sikerült rendeznie első világháborús adósságát In: BLAKEMORE Erin: *Germany's World War I Debt Was So Crushing It Took 92 Years to Pay Off* In: <https://www.history.com/news/germany-world-war-i-debt-treaty-versailles> (Letöltés ideje: 2023.06.02.)

igazgatási területek kapcsán a fentiekben vázolt területátadások és területek fölötti felügyeleti jog gyakorlatára létező esetek közül, részletesebben a Lengyelország és Németország kapcsolatát hosszú időre jelentősen meghatározó Danzig, valamint a Franciaország-Németország kapcsolatára hatást gyakorló Saar-vidék helyzetének elemzésével foglalkozom a továbbiakban.

Ebben azonban jelentős, és megkérdőjelezhetetlen szerepet töltött be a Nemzetek Szövetségének megalakítási igénye, amelynek jelentősége épp az ilyen túlhevült, fegyveres konfliktussal fenyegető területi vitáknál megalapozott. (*„Különleges szerződésekkel meg kell alakítani a nemzetek általános szövetségét avégből, hogy a nagy és a kis államok politikai függetlensége és területi sérthetlensége kölcsönös garanciákkal biztosítva legyen.”*)⁷⁵

A történelem beigazolta, hogy a versailles-i békeszerződés alapjaiban rengette meg a weimari köztársaságot. Már az aláírásának pillanatában az érintett – vesztes hatalmakban – megjelent a revízió kívánalma is. Sajnálatos módon a szerződés már önmagában kódolta egy újabb háborús konfliktus előszelét, a második világháborút. A győztes európai hatalmak sem voltak teljes mértékig elégedettek a hozott rendelkezésekkel, nem minden országnak sikerült elérnie a kitűzött hadicélját.⁷⁶

⁷⁵FRANK Tibor: *Trianon és a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya* In: Századok 154, 2020. 4. sz. p. 773.

⁷⁶ A revízió vágya különösen erős volt Németország és Magyarország tekintetében. A győztes hatalmak körében Nagy-Britannia kivételével sokakat csalódottsággal töltött el a békeszerződés; Olaszország nem tudta érvényesíteni akaratát, Franciaország pedig sokkal többre számított. In: MACMILLAN Margaret: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005. pp. 550-553.

III. A NEMZETEK SZÖVETSÉGE

III.1. A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK POLITIKAI ÉS JOGI HÁTTERE

Témám szempontjából nem kerülhető meg sem helyét, sem szerepét illetően az I. világháborút követően megalakult Nemzetek Szövetsége (Société des Nations, League of Nations).⁷⁷ A nemzetközi kapcsolatok történetében ugyanis fontos mérföldkő volt a Szövetség (hazánkban leginkább Népszövetségként emlegetett szövetség), mint nemzetközi szervezet megalakulása.

A szervezet jelentős feladat-és hatáskörökkel bírt. Működése a nemzetközi igazgatásra is nagy hatást gyakorolt. E szervezet munkájának eredményeképpen az európai kontinensen fontos nemzetközi igazgatási műveletekre került sor. Ennek égisze alatt valósult meg az értekezésem szempontjából meghatározó Danzig Szabad Város, valamint a Saar-vidék, valamint Fiume nemzetközi felügyelet alá helyezése is.⁷⁸

A Népszövetség megalakulásának igényét az I. világháború termelte ki,⁷⁹ és már Wilson elnök az említett 14 pontjában is úgy fogalmaz: „*létre kell hozni.*”⁸⁰ A háborúban lelkileg és mentálisan megnyomorodott emberiség a békére, a tönkrement államok talpra állásra, gazdaságuk stabilizálására vágytak, azonban az időről-időre megkötött békeszerződések nem hozták el a valódi békét.

Fontos tény, hogy a Nemzetek Szövetségének gondolata régebbre nyúlik vissza az I. világháború következményeinek megtapasztalásának idejénél. Az I. világháború szörnyűségei csak felerősítették ezeket a gondolatokat, és egyre többen támogatták egy nagy nemzetközi szervezet megalapítását. Az is kiemelendő, hogy ezek az intézkedések és elképzelések nemcsak a békepártiak (pacifisták) oldalán jelentek meg, hanem minden olyan nemzet támogatta, amely felmérte, hogy egy háború anyagi és gazdasági következményei mit jelentenek az emberiségre, a saját gazdaságukra nézve, valamint

⁷⁷ „A francia „société des nations” kifejezéssel már Vattel *Droit des gens c. művében* (1758) találkozunk, a német „Völkerbund” kifejezést pedig Kant *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht c. művében* (1784) fordul elő először.” In: BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 3.

⁷⁸ HALÁSZ, Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetekben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz.* In: *Külügyi Szemle*, 2005. (tavasz-nyár), pp. 248-268.

⁷⁹ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége.*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 1-2.

⁸⁰ HOLST, J. J: *Enhancing Peacekeeping Operations.* - In. *Surviva.*, May/June 1990, pp. 264–266.

arra, hogy a béke fenntartása (magas költségei ellenére is) mennyivel kevesebbe kerül, mint a háborúskodás. A Nemzetek Szövetségének eszméje tehát a megtapasztalt háborús veszteségektől és anyagi károktól szenvedők reális szükségletében gyökerezett. Valós akarattá vált, hogy az államok közti anarchikus állapotokat békés úton rendezzék, ne pedig súlyos veszteségekkel járó háborúkkal. Teljesen nyilvánvaló, hogy az egyes államok nyomásgyakorló és gazdasági ereje különböző. Ebből következően a háborúk minden esetben a gyengébb, szegényebb országokat még tovább sújtják, míg az erős, gazdagabb országokat még nagyobb erővel, elnyomó hatalommal, területszerző képességgel ruházhatja föl. Az akkori vezető politikusok elérkezettnek látták az időt, hogy a világ országai közötti konfliktusok kezelésében már ne az erőszakos eszközök, hanem a békés megoldásokra helyeződjön a hangsúly. Ennek hatására konkrétan megfogalmazódott az igény a valódi, hosszú távú békére mind a polgárok, mind pedig az államok részéről. A béke alatt a politikusok a fegyvernyugvás idejét, a háború nélküli állapotot értették. Elengedhetetlenné vált, hogy Európa népei együttműködésre lépjenek. Épp a béke valóságának problematikussága, köztes jellege és meglehetősen nyugtalanító természete az az indok, ami miatt fontos annak mindenki által betartandó szerződésbe foglalása. *„Meg kell teremteni a népek általános szövetségét. Külön szerződésekkel kell gondoskodni arról, hogy a nagy és kis államok politikai függetlensége és területi integritása kölcsönös garanciák által biztosíttassék.”*⁸¹ Erre jelentett lehetőséget a Nemzetek Szövetségének megalakítása, azaz; az együttműködés gyakorlati formája lett a szövetségre⁸² lépés. Ennek keretében a szövetségesek megegyezésre jutnak, és annak rendelkezéseit magukra nézve kötelezőnek ismerik el. Szükségessé vált egy olyan együttműködés megalakítása, ami a népeket háború esetén megvédi, védelmezi területi önállóságukat, a katonai terheiket csökkenti, így a vagyonukat megóvjva, illetve nemzetközi vitás kérdésekben békés (bírótság útján), és nem fegyveres úton rendezi ügyeiket, ami gyors és igazságosabb konfliktusmegoldást hozhat. Fontos tény, hogy a Nemzetek Szövetsége valójában egy békeszövetségnek (foedus pacificum) tekinthető, hiszen nemcsak egyetlen háborúnak kívánt véget vetni, hanem alapvetően minden háborúnak. Megjegyzendő azonban, hogy a Nemzetek Szövetsége

⁸¹„State of Union, 1918. január 8.” In: 100 éve alakult meg a Nemzetek Szövetsége In: https://konyvtar.parlament.hu/archiv/-/asset_publisher/OTYxpZQhAHFt/content/100-%C3%A9ve-alakult-meg-a-nemzetek-sz%C3%B6vets%C3%A9ge (letöltés ideje: 2023. 01.18.)

⁸² Szövetség fogalma: *„Két vagy több fél/állam együttműködése az általuk elfogadott célok megvalósulása érdekében. Államok egyesülése közös védelem vagy támadás esetére.”*In:Magyar nyelv értelmező szótára, VII. kötet, „szövetség” szószeret alatt; Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

sem zárta ki teljesen a háborúindítás jogát, viszont jelentős mértékben korlátozta azt. Az Egyezségokmány ugyanis csak a háborút tiltotta, az államközi erőszakot nem, amely jogilag nem minősült háborúnak.⁸³ A nemzetközi jog alapját szolgáló állami szuverenitás azt jelenti, hogy azok nincsenek nemzetközi jogilag egymásnak alárendelve, egy szinten vannak, vagyis szuverenitásuk egyenlő. Teljes egyenlőség jogi értelemben, azonban ez a politikai hadszíntéren ritkán létezik, erősen függ az államok nyomásgyakorlásának képességétől. Hans Kelsen, osztrák alkotmányjogász, jogbölcse és nemzetközi jogász meglátását idézve: „*az állam szuverenitása annyi, amennyit a nemzetközi jog biztosít számára.*”⁸⁴ Véleménye szerint a szuverenitás lényege abban rejlik, hogy általa a nacionalizmus és az imperializmus keretek közé szorítható. Abból indul ki, hogy a nemzetközi jogban, az államközi konfliktusoknak van jogi oldala is, ami a gyakorlatban annyit tesz, hogy a jogvita nemzetközi bírói fórum elé kerülhet. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya a fegyveres erőszakot általánosságban tiltotta. Épp Kelsen az, aki rávilágít arra, hogy a béke és a társadalmi rend megtartására való hivatkozás nem alap arra, hogy az erőszakos cselekményt minden esetben kizárja a jog. A nemzetközi jogban, az államközi konfliktusok között vannak olyanok, amelyek felhatalmaznak egy vagy több államot az erőszakos cselekményre. Az erőszak tehát általánosságban tilos, kivételesen megengedett. A kivétel pedig az erőszakra adott válasz, azaz a szankció. Amennyiben erőszakkal egy állam érdekeit megsérti egy másik állam, kényszerítő aktust alkalmazhat a másik, mégpedig azért, mert ebben az esetben a megtámadott állam a nemzetközi közösség nevében lép fel.⁸⁵

Valójában már a 20. század elején több felvilágosult politikusban is érlelődött egy esetleges nemzetközi szervezet megalkotásának gondolata, azonban a szervezeti felépítését, és annak kereteit éppen annyiféleképpen látták, ahányan a témával foglalkoztak. Példaként említendő 1915-ben Grey, brit külügyminiszter, aki a következőkkel fordult Edward Mandell House⁸⁶ ezredeshez, Wilson elnök későbbi tanácsadójához:

⁸³ A gyakorlatban ez úgy érvényesült, hogy a vitákat a szemben álló felek bíróság, választott bíróság, vagy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé vitték - a szabály értelmében a döntésig nem háborúznak. In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége.*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 22-28. és lásd még VERESS Csongor: *Kibertámadás: Jogos ok háború indításához?* In: Korunk 2021, 3.évf. 10. sz. p. 90.

⁸⁴ KELSEN, Hans: *Sovereignty and International Law.* The Georgetown Law Journal, 1960. Vol. 48. No. 4. 632. p. és lásd KARDOS Gábor: *A szuverenitás és a nemzetközi szerződések* In: KARÁCSONY András (szerk.): *Szuverenitás-kérdések, Elméletek, történetek,* Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. p. 64.

⁸⁵ KARDOS Gábor: *A szuverenitás és a nemzetközi szerződések* In: KARÁCSONY András (szerk.): *Szuverenitás-kérdések, Elméletek, történetek,* Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. pp. 64-65.

⁸⁶ Amerikai politikus és diplomata. Valójában ezredesi rangja sem volt, ez egy tiszteletbeli rang volt számára. Wilson amerikai elnök megbízásából az 1. világháború előtt Európába ment, hogy megvizsgálja

„Javasolná-e az elnök, hogy létrejöjjön egy Nemzetek Szövetsége, amely kötelezi magát, hogy egyként fordul bármely hatalom ellen, amely megszeg valamilyen szerződést?”⁸⁷

Források nem igazolják, de Woodrow Wilson, amerikai elnök – talán épp a tanácsadója sugallatára - volt az első, aki megállapította, és véleményének hangot is adva kijelentette, hogy egy állam pénzügyi, gazdasági és politikai befolyása egy másik állam fölött már nem kerülhető el azzal, ha az államok közötti egyensúlyra törekszenek. Ahhoz már arra van szükség, hogy az államok szövetségre lépjenek, ahol lefektetik az alapelveket, szabályokat, amit a tagok magukra nézve kötelezőnek tartanak, és amely szövetség legfontosabb célja, hogy az államok közötti fegyveres konfliktusokat elkerüljék. A tagok tárgyalóasztal mellett és ne fegyverrel oldják meg a konfliktusaikat. Ennek folyamányaként a győztes hatalmak (az USA kivételével) 1919. április 28-án elfogadják a Népszövetség (Nemzetek Szövetségének) alapszabályát és Egyezségokmányát.⁸⁸

Ez a szervezet valójában a győztes nagyhatalmak akaratának, közös céljának megvalósulását szolgáló szervezatként jött létre, amelynek elsődleges mozgatórugója a nemzetek egymás közötti együttműködésének, valamint a közös békének, és biztonságának a garantálása volt. Több szerző szerint éppen ebben a „közös nagyhatalmi akaratban” gyökeredzett a szervezet sebezhetősége, és ezt tartják a legalapvetőbb hibájának is, valamint ezzel magyarázzák, hogy nem volt képes betölteni valódi szerepét.⁸⁹

A Nemzetek Szövetsége megalapításának természetesen reálpolitikai okai is voltak. A szövetséget létrehozó hatalmak mindegyike szerette volna megőrizni addigi pozícióját.

Az aláíró államok kötelezettséget vállaltak a nemzetközi jog betartására, illetve a tisztességes szerződési partnerségre. Jogi háttérét megvizsgálva a Nemzetek

a végtelenségig kiéleződött és fegyveres konfliktussal fenyegető helyzet békés rendezésének lehetőségét. Mint a történelmi tanulmányainkból látjuk, a háborút nem sikerült elkerülni, de azt követően nagy része volt a Népszövetség megalakításában. Folyamatosan dolgozott azon is, hogy az Amerikai Egyesült Államok belépjen a szövetségbe. In: GLANT Tibor: *War and Society in East Central Europe. XXXVI. Through the Prism of the Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion during World War I* - East European Monographs 502. Atlantic Studies on Society Change 95. New York, 1998. p.116.

⁸⁷ KISSINGER, Henry: *Diplomácia*, Simon & Schuster, New York, 1994. p. 218. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*, Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 9.

⁸⁸100 éve alakult meg a Nemzetek Szövetsége In: https://konyvtar.parlament.hu/archiv/-/asset_publisher/OTYxpZQhAHFu/content/100-%C3%A9ve-alakult-meg-a-nemzetek-sz%C3%B6vets%C3%A9ge (letöltés ideje 2023.01.19.)

⁸⁹„A Nemzetek Szövetségének első alaphibája tehát az, hogy a jövő békéjét a múlt hibáin építi fel és a békét egy elmúlt háborút befejező egyoldalú rendelkezésekhez láncolja hozzá.” In: HORVÁTH Jenő: *A békeszerződések megalkotása* In: *A világháború története*, Franklin-Társulat Kiadása, Budapest, 1928. p. 353.

Szövetségének, voltaképpen két elmélet bontakozott ki már a megalakulásának kezdetekor. Egyrészt a Nemzetek Szövetségében sokan egy olyan államszövetséget, vagy más néven államközi organizációt láttak, amelyben a tagok megőrzik függetlenségüket, az államok nem olvadnak össze egy szuperállamban. Ez azt jelenti, hogy egy államszövetségnek nincs saját területe és szervezetrendszer sem. *„Államszövetség alatt az uralkodó politikai doktrínát tartva szem előtt, tudvalévően az államok olyan kapcsolatát értjük, melyben minden állam megőrzi a maga szuverenitását. A részállamhatalmak nem olvadnak egybe egy állami főhatalomba. A szövetség tehát nem állam, kifelé nem az államszövetségjogalanya, hanem annak tagjai, s mindenik szuverén hatalommal járhat el, hatalmuk gyakorlásában kizáróan a Szövetség közös célja korlátolja.”*⁹⁰ Az elfogadott döntések végrehajtásának jogi garanciái nincsenek, azok érvényesítésére a nemzetközi jog szabályait lehet és kell alkalmazni. A kényszerítő eszközök azonban a nemzetközi jogban minden esetben a felek erőviszonyának függvénye.⁹¹ A másik elmélet szerint a Nemzetek Szövetségét egy nemzetközi állammak, vagyis egy szuperállammak kell tekinteni. *„Ezen államkapcsolatban a kapcsolat megszűnik, amennyiben a különböző államok külön államléte egy új személylétben feloldódik. Az egyes államok szuverenitásából egy új szuperszuverenitás áll elő. Különböző államhatalmaktól tevődik össze a szervezett nemzetközi hatalom. A civitas maxima akarata a legfőbb akarat, melynek végrehajtására meg van az ereje a szervezett végrehajtói hatalomban.”*⁹²

A két elméletet összehasonlítva, és összegezve megállapítható, hogy a Nemzetek Szövetsége tisztán nem tekinthető államszövetségnek, úgy ahogy teljes egészében szuperállammak sem, sokkal inkább átmenet a kettő között. Szervezete azonban közelebb áll a nemzetközi államéhoz. Ez legfőképpen a Nemzetek Szövetsége által működtetett szervekben nyilvánult meg, amelyek a nemzetközi végrehajtás, ügyintézés célját szolgálták (Tanács, Közgyűlés, Titkárság). Olyan szervek adták a mozgatórugóját, amelyek a szövetségre lépő államokat szorosabb, függőbb kapcsolatba hozták, mint az államszövetség formája. Az azonban megállapítható, hogy ebben a szövetségi formában az államok szuverenitása korlátok között van, amelyek a nemzetközi jogi normák által

⁹⁰ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*. Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 30.

⁹¹ Uo. p. 30.

⁹² Uo. p. 31.

determináltak.⁹³(Itt utalnék vissza a korábban, Kelsen által megfogalmazott gondolatokra.)

A Nemzetek Szövetségének működése tekintetében ugyanakkor egyértelmű pozitívum volt, hogy komoly lépéseket tett, a világon először a kollektív biztonsági rendszer megteremtésére, illetve gazdasági és szociális kérdésekben jelentős rendelkezéseket alkotott, illetve, hogy az agressziót, a háborút a nemzetközi jog megsértéseként értelmezte. Feladatainak ellátása érdekében az egyes nemzetközi hivatalok igazgatását központosította. Ennek értelmében minden Egységokmány alapján létrehozott szerv a Szövetség igazgatása alá kerül, standardizálva és központosítva ezzel működésüket. További pozitívumaként kell megemlíteni, hogy számos nemzetközi konfliktus elsimításában vett részt tevékenyen - még gyengesége ellenére is – sikerrel.⁹⁴ Erre kiváló példa a svéd kisebbség jogainak kikényszerítése; Åland-szigetek Finnországnak ítéltetésében. Emellett 1925-ben a Bulgáriát ért görög támadást tudta sikerrel leállítani. A Peru és Kolumbia, illetve Bolívia és Paraguay közötti határviták rendezését is sikeresen kivitelezte.⁹⁵

A Nemzetek Szövetségének azonban voltak úgynevezett gyengeségei, amelyek a valódi béke megteremtését akadályozták. Ezek között kiemelendő, hogy a győztes hatalmak nem engedték, hogy Németország a szövetség tagjává váljon. Európa számára ez adott volna biztosítékot arra, hogy Németország a Szovjetunióval nem lép szövetségre. A Versailles-i béke nem engedte, hogy a vesztesek a szövetség tagjaivá váljanak, arra csak később nyílt mód.⁹⁶ A másik fő probléma az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államok azzal, hogy nem írta alá a békeszerződéseket, kimaradt a Nemzetek Szövetségéből. Ennek legfőbb

⁹³ Uo. p. 31.

⁹⁴ BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1940. pp. 9-12.

⁹⁵ ROMSICS Ignác: *Az első világháború száz év távlatából* – - In. Debreceni Szemle, 2014. 22. évf. 2. sz. p. 37.

⁹⁶ „De nemcsak Németországot zárták ki, hanem a központi hatalmakat általában. Ez által ezeket az államokat megfosztották attól a biztosítéktól, amelyet politikai függetlenségük és területi sérthetlenségük tekintetében Wilson említett beszéde kilátásba helyezett (14. pont) és a Paktum biztosított a kis és nagy államoknak egyaránt (10. cikk). Ausztria csak 1920-tan, Bulgária és Magyarország 1926-ban, Törökország 1932-ben vétetett fel a Szövetségbe. Ezekre az államokra az a furcsa helyzet állott elő, hogy miután a Nemzetek Szövetségének Paktuma bevezetésekor a békeszerződésekben benne foglaltatik, ezek az államok a békeszerződések aláírásával a Paktumot is elfogadták és mégsem lettek tagjai a Nemzetek Szövetségének. A tagoknak három kategóriája állott elő. A z első kategóriába azok az államok tartoznak, amelyek fel vannak sorolva a Paktum függelékében. Ezek mindazok az államok, amelyek hadat üzentek Németországnak. A második kategóriát^ azok az államok alkotják, amelyek minden fenntartás nélkül aláírják a Paktumét. Ezek az egykori semleges államok. Végül a harmadik csoportba tartoznak azok az államok, amelyeket csak különös feltételek mellett vettek fel a szövetségbe. Ezek az antanttal ellenséges államok.” In: BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 10.

oka az volt, hogy nem a békeszerződések garanciájaként kívánt porondra lépni, hanem a béke fenntartásában és annak megteremtésében látta a megoldást.⁹⁷ Emellett a szervezet számtalan konfliktusban tehetetlennek bizonyult. A nagyhatalmak békebontó tevékenysége ellen például nem mindig lépett fel. S, ha esetleg fel is lépett, szinte mindig sikertelenül. A későbbiek során majd részletesen lesz szó Danzig Szabad Város és a Saar-vidék kapcsán a szervezet munkásságáról, sikeres vagy éppen sikertelen műveletiről, és annak eszközeiről, amelyet a későbbi fejezetekben részletesen kifejttek.

Visszakanyarodva a politikai és jogi háttérhez, megállapítható, hogy a németek szövetségből való kimaradásának köszönhetően a Rajna-vidékre az annektálás helyett „csak” demilitarizálás várt, a Saar-vidékre pedig annektálás helyett a Nemzetek Szövetségének felügyelete várt. Lengyelország kapott egy tengeri kikötőt, nemzetközi felügyelettel, de cserébe, a lehető legkevesebb németajkúnak kellett lengyel uralom alatt élnie. A britek sem csak a szívjóság okán tartottak ki a terveik mellett. Egyrészt el akarták kerülni, hogy a kontinensen Franciaország túl nagy befolyást szerezzen, másrészt a legnagyobb részt akarta a német anyagi jóvátételből, illetve, hogy a német gyarmatok és a flotta fölött irányító hatalommá váljon, és ezért a piac igénye a briteknek és az amerikaiaknak is a minél jobban egyben tartott Németországban volt leginkább biztosítható. Az amerikai politikai vezetésben hamar tudatosult, hogy valójában az európai győztes hatalmak zsákmányt látnak a német területekben. Ez nagymértékben rontotta a békés rendezés lehetőségét. Végül az amerikaiak és a britek kompromisszumos javaslata érvényesült, ami aztán a valóságban meg is történt. Jelentős szerephez juttatva ezzel a Nemzetek Szövetségét, és békés rendezést remélve a helyzettől.⁹⁸

A szervezet működésének eredménymérlegén pozitív, valamint negatív tények egyaránt szerepelnek. Kulcsfontosságú az 1932-es fegyverzetcsökkentési konferencia, amely eredménytelenül zárult, ami már megmutatta, hogy valódi célját - a béke megteremtését és fenntartását - nem tudta érvényre juttatni. Ekkor már egyértelműen körvonalazódik, hogy amiért eredetileg létrehozták, annak nem tudott eleget tenni. *„Ha látjuk a tátongó űrt, amely a Nemzetek Szövetségének eszméje és a valóság közt mutatkozik, nem habozhatunk ezt a kemény bírálatot aláírni.”*⁹⁹ Ettől fogva a Szövetség egyre nagyobb válságba kerül, nem tudott gátat szabni az agresszióknak, ami végül a II. világháborúhoz

⁹⁷ Uo. p. 11.

⁹⁸ MACMILLAN Margaret: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, 2005. pp. 135-137.

⁹⁹ BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 14.

vezetett. A II. világháború alatt valójában már nem is működik. A Szövetség a hitleri hatalomra jutást követően, a nacionalista eszmék elterjedésével, a németországi háborús politika térnyerésével egyre inkább elvesztette érdekérvényesítő képességét. Ennek következményeként 1946. április 18-án a Közgyűlés feloszlatta, a Szövetség megszűnt. Utódja az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), amely a Népszövetség feloszlátását követően a teljes irattárának és vagyonának birtokosává válik.¹⁰⁰

Nehéz a szervezet működési mérlegét egyértelműen elbillenteni, hiszen mindkét oldalon felsorakoztatható jó pár érv, annyi azonban bizonyos, hogy a genfi intézmény fennállásának közel két évtizedes munkássága lenyomatot hagyott a nemzetközi igazgatásban, megteremtve az alapjait egy újonnan születő békefenntartó nemzetközi szervezetnek. A Nemzetek Szövetsége létezésének legfontosabb eredményét mindazok a tapasztalatok, hibák és működési kudarcok jelentik, amelyek működése nyomán leszűrhetőek voltak.

III.2. NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK MEGALKULÁSA ÉS NEMZETKÖZI FOGADTATÁSA

A nemzetközi jog témakörét kutatva nem nehéz rájönni arra, hogy annak érvényesülése egy megfelelően működő nemzetközi rendszeren keresztül lehetséges. A Nemzetek Szövetségének megalakulása előtt a szakirodalom ebből a szempontból kiindulási pontként az 1648-as vesztfáliai békét jelöli meg, mint a nemzetközi kapcsolatok, valamint a diplomácia első nagy mérföldkövét¹⁰¹, amelyet az 1815-ös bécsi kongresszus követ, mint következő nagy állomás. Ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan (először) a Távol-Keleten épülnek ki az akkor még a kereskedelemhez kötődő, úgynevezett konzuli rendszerek, amelyek később aztán Európában is meghonosodnak. A későbbiekben ezekre a konzuli hivatalokra az államok egyre jobban kiterjesztik hatalmukat, így a konzuli hivatalok egyre szorosabban kötődnek a diplomáciai feladatokhoz. A szoros kötődés végeredményeként a gyakorlatban megszületnek azon külügyminisztériumok, amelyek már a diplomáciai és a konzuli teendőket is magukban foglalják, és külképviseleti hálózataikon keresztül érvényesítik ezen jellegű jogosítványukat.¹⁰² Ez a szépen,

¹⁰⁰ USTOR Endre: *Új fejlemények régi szerződések körül. A Népszövetség idejében kötött többoldalú szerződésekhez való csatlakozás kérdése* In: Jogtudományi Közöny, 1965. 5. sz. p.202.

¹⁰¹ VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. pp. 5- 6.

¹⁰² Uo. pp. 5-6.

fokozatosan előre haladó fejlődési időszak tette le az alapjait a ma is ismert nemzetközi rendszernek, amely az első világháborúig tovább erősödött. A bécsi kongresszus után ugyanis sorra tartották az olyan kongresszusokat és konferenciákat, mint a párizsi kongresszus (1857), a berlini kongresszus (1878) vagy a két hágai konferencia (1899 és 1907), amelyek az államok közötti vitás kérdések megtárgyalására kiváló platformot biztosítottak. Ezekkel egyidőben megjelentek a béketárgyalások, és lassan a pacifista, az internacionalista eszmeiség is teret hódított magának, előkészítve egy újfajta alapokra épülő nemzetközi jogrendszer megszületését.¹⁰³ Kialakult a nagyhatalmak tárgyalási gyakorlata. S mindezek eredményeként megjelentek az első, nemzetek feletti, nemzetközi szervezetek is: a Nemzetközi Vöröskereszt¹⁰⁴, a Nemzetközi Távközlési Unió, az Interparlamentáris Unió. Ezek a nemzetközi szervezetek már többoldalúan, több nemzet bevonásával igyekeztek előmozdítani a béke ügyét. Megjelent a nemzeteken átívelő gondolkodás, amely nélkül a béke kérdésének ügye máig elképzelhetetlen lenne.¹⁰⁵

A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányát a Versailles-i békeszerződés záróhatározatában megjelölt intézkedéseknek megfelelően hívták életre, vagyis a békeszerződést Németországnak, és a Szövetséges és Társult Főhatalmak közül három országnak kellett az aláírásával ellátnia. A ratifikált szerződés, és így a Nemzetek Szövetsége 1920. január 10-én született meg, és lépett hatályba.¹⁰⁶ A szövetség eredeti tagjai – az „Egyezségokmány” szerint – a versailles-i békeszerződést aláíró 27 állam.¹⁰⁷ Ezenkívül 13, a háborúban semleges ország is az eredeti tagok között szerepelt, így Svájc, Svédország, Hollandia, Dánia, valamint több Latin-Amerikai állam. Bizonyos államok, vagyis a legyőzöttek, nem rendelkezettek tagsággal, kizárásra kerültek. Egy-két kivételt azonban tesz majd a későbbiekben a Népszövetség, köztük Magyarország vonatkozásában is, amelyet 1922-ben felvesz a szervezet tagjai közé.¹⁰⁸ Az Amerikai

¹⁰³ Uo. pp. 5-6.

¹⁰⁴ A modern értelemben vett, első nemzetközi szervezet a Nemzetközi Vöröskereszt volt, amely az 1863-ban alakult meg Genfben, Svájcban. Ez volt az első alkalom, hogy formális, nemzetközi szerződés alapján létrehoztak egy ilyen szervezetet, amely a tagállamok közötti együttműködést és koordinációt szolgálta. In: *International Committee of The Red Cross* In: <https://www.icrc.org/en/who-we-are/history> (Letöltés ideje: 2023.04.02.)

¹⁰⁵ VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 6.

¹⁰⁶ BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1940. p. 4.

¹⁰⁷ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926.p.27.

¹⁰⁸ Uo. p. 27 és p. 40.

Egyesült Államok, annak ellenére, hogy éppen Wilson elnök szorgalmazta a szövetség, s egyben a szervezet létrejöttét, nem csatlakozott a szervezethez.¹⁰⁹

A Nemzetek Szövetségének céljait az Egyezségokmány bevezetése előzetesen deklarálja, amely a következőképp szól: *„A magas szerződő Felek, a végből, hogy a nemzetek együttműködését előmozdítsák és a nemzetközi békét és biztonságot megvalósítsák, mégpedig: azzal, hogy egyes esetekben kötelezettséget vállalnak a háború elkerülésére; azzal, hogy nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tartanak fenn; azzal, hogy a nemzetközi jog szabályait ezentúl a Kormányok kölcsönös magatartásának valóságos zsinórmértékéül határozottan elismerik; és azzal, hogy a szervezett népeknek egymásközti érintkezésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletbentartását biztosítják; megállapították a Nemzetek Szövetségének alább következő Egyezségokmányát.”*¹¹⁰

Az egyezségokmány bevezetéséből egyértelműen kitűnnek így az alábbi kulcsgondolatok, amelyeket működésének alapjául fogadtak: a nemzetközi együttműködés előmozdítása, valamint a nemzetközi béke és biztonság garantálása. Ennek megvalósítása érdekében olyan intézkedéseket és kötelezettségeket vállaltak magukra nézve betartandónak a szövetség tagjai mint; a háború elkerülése, a nemzetközi jog szabályainak elfogadása, a nyílt és becsületes nemzetközi kapcsolattartás a többi állammal, az igazság és a szerződéses kötelezettségek tiszteletben tartása.¹¹¹

A Nemzetek Szövetségének tagjait tekintve, három különböző csoportra osztja az Egyezségokmány a tagállamokat: *„... A tagoknak három kategóriája állott elő. Az első kategóriába azok az államok tartoznak, amelyek fel vannak sorolva a Paktum függelékében. Ezek mindazok az államok, amelyek hadat üzentek Németországnak. A második kategóriát azok az államok alkotják, amelyek minden fenntartás nélkül aláírják a Paktumét. Ezek az egykori semleges államok. Végül a harmadik csoportba tartoznak azok az államok, amelyeket csak különös feltételek mellett vettek fel a szövetségbe. Ezek az antanttal ellenséges államok.”*¹¹² A szakirodalom több helyen is úgy említi az első

¹⁰⁹ BEREZKI András: *50 éves az Egyesült Nemzetek Szervezete* In: Keresztény Magvető, 1995. 4. sz. p. 285.

¹¹⁰ BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 1940.p. 5.

¹¹¹ HORVÁTH Jenő: *A békeszerződések megalkotása* In: *A világháború története*, Franklin-Társulat Kiadása, Budapest, 1928. p. 353.

¹¹² BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 10.

kategóriába tartozó országokat, mint annak „eredeti” tagjait¹¹³, valamint a második kategória esetében is ezt a jelzöt használja, azonban kiköti, hogy csak abban az esetben, ha „*ha csatlakozás az egyességokmány életbeléptétől számított két hónapon belül a titkársághoz benyújtott nyilatkozattal valósul meg, mely a Szövetség valamennyi tagjával közlendő.*”¹¹⁴ A harmadik kategóriába tartozó államokat első körben kizárták a szövetségből, azonban az első cikkely 2. bekezdésében bizonyos feltételek megvalósulása mellett lehetőséget biztosít a szervezetbe való felvételre.¹¹⁵ A később csatlakozók így már kész tényként kapták az együttműködés alapelveit, annak alakításába beleszólásuk már nem volt. Az aláíró államok kötelezettséget vállaltak a nemzetközi jog betartására, illetve a tisztességes szerződési partnerségre. Azt azonban kijelenthetjük, hogy ebben a szövetségi formában az államok szuverenitása korlátok között mozgott, amely korlátokat a nemzetközi jogi normák determináltak.¹¹⁶ Magyarország nem tartozott azon államok közé, amelyek feltétlenül a tagok sorába szerettek volna tartozni. Ugyanakkor az akkori politikai vezetés úgy ítélte meg, hogy a Népszövetségben benne lenni több előnnyel járhat a későbbiekben, mint kimaradni belőle. Emellett a gondolat mellett foglalt állást gróf Apponyi Albert is.¹¹⁷ Ennek oka abban gyökeredzett, hogy az Egyezségokmány a tagságból kimaradt államokra úgynevezett külön kötelezettségeket rótt, amelyek a Párizsi békeszerződések aláírásával azonnal életbe is léptek. A magyar kormány ezért gyorsan cselekedett, és még mielőtt a trianoni békeszerződést aláírták volna, már előtte felvételi kérelmet intézett a békekonferencia elnökségéhez. A felvétel azonban csak évekkel

¹¹³ „Északamerikai Egyesült-Államok, Belgium, Bolivia, Brazília, Brit Birodalom, Kanada, Ausztrália, Délafrika, Újzéland, India, Kína, Kuba, Ecuador, Franciaország, Görögország, Guatemala, Haiti, Hedzsasz, Hondurasz, Olaszország, Japán, Szibéria, Nikaragua, Panama, Peru, Lengyelország, Portugália, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Állam, Sziám, Cseh-Szlovákország, Uruguay.” In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*. Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 39.

¹¹⁴ „A csatlakozásra meghívott államok a következők: Argentínai Köztársaság, Chile, Kolumbia, Dánország, Németalföld, Norvégország, Paraguay, Perzsia, Szalvador, Spanyolország, Svédország, Svájc és Venezuela” In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*. Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 39.

¹¹⁵ „Bármely állam, dominium, vagy gyarmat, amelynek önrendelkezési joga van, amelyet a független nem nevez meg, a Szövetség tagjává válhatik“, de a következő súlyos feltételek mellett: szükséges először is a Közgyűlésnek kétharmad szótöbbséggel hozott határozata, azután másodszor a felvételt kérőnek hathatós biztosítékot kell nyújtania abbéli őszinte szándékáról, hogy nemzetközi kötelezettségeit teljesíteni fogja, s végül harmadszor elfogadja azokat a szabályokat, amelyeket szárazföldi, tengeri, úgyszintén légi hadereje és felszerelésére nézve a Szövetség jónak lát megállapítani.” In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 39-40.

¹¹⁶ Uo. p. 40.

¹¹⁷ „De szigorú kritikája dacára első perctől fogva hangoztatta annak föltétlen szükségességét, hogy Magyarország belépjen a Nemzetek Szövetségébe. Az ő nagy tekintélye a belépés vitás kérdését hamarosan el is döntötte és érveinek súlya alatt csakhamar elnémultak azok a tiszteletreméltó hazafias aggodalmak, amelyek a Nemzetek Szövetségébe való belépésünk ellen felhangzottak.” In: LUKÁCS György: *Apponyi és a Nemzetek Szövetsége* In: BERZEVICZY Albert et al.: *Apponyi emlékkönyv - adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából*, Budapest, 1926. p. 138.

később valósult meg, amelynek okait elsősorban a hazánkban bekövetkező akkori politikai eseményekben kell keresni.¹¹⁸ Végül a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése 1922. szeptember 7-én egy úgynevezett albizottságot állított fel¹¹⁹, és delegált Magyarországra, hogy megvizsgálja a kérelem minden feltételének teljesülését a felvételhez. 1922. szeptember 18-án Magyarország egyhangúlag nyert felvételt a Nemzetek Szövetségébe.¹²⁰

Az Egyezségokmány már az elfogadásának pillanatában egyértelmű keretek között fektette le a szervezet intézményi hátterét. A Nemzetek Szövetségének szerveiről a VI. fejezet rendelkezett, amely a következőket nevesítette: Közgyűlés, Tanács, Titkárság, valamint Állandó Nemzetközi Bíróság. Az értekezés következő fejezetében az imént említett szervek munkája és hatásköre, s egyben jogköre is kifejtésre kerül. Fontos megjegyezni, hogy az Egyezségokmány a nemzetközi béke és biztonság fenntartásán felül olyan feladatokat és célkitűzéseket is magában foglalt, mint a szellemi együttműködés, a közegészségügy, a nemzeti kisebbségek védelme, vagy a rabszolga-, leány- és gyermekkereskedelem felszámolása elleni küzdelem. Ezen szociálpolitikai célok megvalósulásának tervét és eszközeit az Egyezségokmány további fejezetei tárgyalják (például: XI., XIII., és XVI. fejezet).¹²¹ A nemzetközi szervezeteknél alapvetés, s nem volt ez másként már a Népszövetség esetében sem, hogy a teljes mértékű tiszteletben tartás övezi a tagállamok szuverenitását, és szerződésalkötési szabadságát, amelyet az Egyezségokmányban deklaráltak. A Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 18-21. cikkelye határozottan kinyilvánítja, hogy egy-egy szerződéssel kapcsolatos ügy csak annyiban tartozik a szervezetre, amennyiben az mindenkit érint, azon belül is mindenki érdekét sérti, avagy szolgálja. Konkrétan nevesíti azokat az eseteket, amikor valamennyi tagállamot érintő egy szerződés:

- a szerződések nyilvánossága vagy éppen annak megtagadása;
- összeférhetetlen szerződések kötésének tilalma; illetve

¹¹⁸ Ide sorolható az 1921-es nyugat-magyarországi felkelés, miután a helyi lakosok megtagadták az osztrák hatóságok uralmát. A felkelés a terület egy részének visszatérését eredményezte Magyarországhoz, mely terület a mai Sopron és környéke. In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 39.

¹¹⁹ Az albizottság 7 főből állt, amelynek tagjai voltak: Loudon (Hollandia), Benes (Cseh-Szlovák Köztársaság), Fischer (Anglia), Gil Ferul (Venezuela) Hanotaux (Franciaország), Imperiali (Olaszország) és Motta (Svájc) részéről. In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia II. kiadás, Pécs, 1926. p. 40.

¹²⁰ P. SZIGETVÁRY Éva–NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: *Békekötések és nemzetközi szerződések* In: A Magyar Országos Levéltár időszaki házi kiállításának katalógusa, 1989. december, Levéltári Közlemények, 1990. 61. sz. 1-2. p. 185.

¹²¹ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 121-137.

- az alkalmazhatatlanná vált szerződések ügye.¹²²

Feladatainak ellátása érdekében az egyes nemzetközi hivatalok igazgatását központosította. Ennek értelmében minden Egyezségokmány alapján létrehozott szerv a szövetség igazgatása alá került, standardizálva és központosítva ezzel működésüket.¹²³ Éppen ennek a központosításnak lett az eredménye az igazgatási kapacitás maximalizálása, amit a későbbiekben részletes is bemutatok . A Nemzetek Szövetsége működése tekintetében egyértelműen a pozitívumok közé sorolható , hogy komoly lépéseket tett a világon először a kollektív biztonsági rendszer megteremtésére, illetve gazdasági és szociális kérdésekben is jelentős rendelkezéseket alkotott, továbbá az is ide tartozik , hogy az agressziót, valamint a háborút a nemzetközi jog megsértéseként értelmezte.¹²⁴

A Nemzetek Szövetsége megalakulásának, és munkásságának, valamint az ahhoz fűzött reményeknek a megítélése a kor jeles államférfiai és neves politikusainak körében sokrétű skálán mozgott. A szövetség megalakulására vonatkozóan számtalan politikus, jogász, közgazdász és gondolkodó mondta el nézeteit, álláspontját. Számtalan javaslat, tudományos munka készült. Nem volt könnyű egységes álláspontra hozni az elképzeléseket. Lloyd George, Anglia volt miniszterelnöke az alábbi megállapítást tette: *„A kisebb jelentőségű sikerek nem szolgálnak mentségül arra, hogy lényeges dolgokban kudarcot vallott, és hogy éppen azokat a feladatokat nem tudta megoldani, amelyekért létesült...Ha látjuk a tátongó űrt, amely a Nemzetek Szövetségének eszméje és a valóság közt mutatkozik, nem habozhatunk ezt a kemény bírálatot aláírni.”*¹²⁵

Irk Albert szavait idézve: *„Magyarországon azon szomorú tapasztalatok után, amelyeket a trianoni békeszerződés és az abban inkorporált népszövetségi egyességokmány rendelkezéseivel biztosított jogainak e nemzetközi areopag előtti érvényesítésére irányuló törekvés terén szerzett, azzal szemben egyre fokozódó közhangulat alakul ki. Nem csoda ezért, ha a nemzetgyűlésen is fel vetődött immár ama gondolat: vajjon helyes-e, ha a magyar állam a Szövetségben bennmarad.”*¹²⁶

¹²²Uo. pp. 107-117.

¹²³ DRUCKER György: *Nemzetközi intézmények a népek együttműködése szolgálatában* In: Külügyi Szemle, 1937. 14. évf. 2. sz. p. 166.

¹²⁴ HERCZEG István: A támadó háborútiltása és az agresszió meghatározása In: Jogtudományi Közlöny, 1964. 11.sz. p. 626.

¹²⁵ BALOGH Arthur: A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1940. p. 14.

¹²⁶ „A nemzetgyűlés külügyi bizottságának 1925 október 29-iki ülésében gr. Teleki Pál kifejezésre juttatott, megalapozott aggályait s gr. Bethlen István ezzel kapcsolatos állásfoglalását. A nemzetgyűlés többsége ma

Wilson, amerikai elnök szerint: „*A Népszövetség a jog uralma a kormányozottak beleegyezésére alapítva és az emberi nem szervezett véleményével támogatva.*”¹²⁷

Theodore Rooseveltt korábbi amerikai elnök már kételkedve fogadta a szervezet megalakulásának gondolatát, habár az elképzeléstől ő sem zárkózott el: „*Támogatom egy ilyen Szövetség gondolatát, feltéve, ha nem várunk tőle túl sokat. (...) A Nemzetek Szövetségének lehet valami kis haszna, de minél fennhéjázóbb és minél többet fontoskodik, annál kevesebbet fog ténylegesen elérni. Amit róla beszélnek sötét humorral emlékeztet a Szent Szövetségre, amely elsődleges céljául az örök béke fenntartását tűzte ki egy évszázaddal ezelőtt. A száz évvel ezelőtti mozgalom Wilson elnöke Sándor cár volt.*”¹²⁸ Rooseveltt nem rejtette véka alá véleményét, amelynek 1918-ban már nyíltan hangot is adott: „*Mindannyian komolyan kívánunk egy ilyen Szövetséget, csupán abban szeretnénk bizonyosak lenni, hogy ez segíteni fog és nem akadályozza a világbéke és igazság ügyét. (...) Mr. Wilson megnyilatkozásának problémája az, (...) hogy azok még mindig teljes mértékben az ékesszólás fázisában vannak, éppúgy, ahogy a 14 pont is.*”¹²⁹

A már korábban is hivatkozott Hans Kelsen álláspontja a témában a következő volt:

„*A Weltrechtsordnung (a nemzetközi jogállamiság) létrejöttéhez szükség van arra, hogy a társadalmi-politikai tudatosság meghaladja a nemzetállami szintet. Ez, aligha kétséges, mind a mai napig nem valósult meg, és ez az egyik lényeges oka, hogy a nemzetközi jog az egymással szemben álló „világrendszerek” alapképletének eltűnése után sem képes a belső joghoz hasonló magatartásirányítást végezni.*”¹³⁰

Kelsen ezzel kimondta, hogy a világ nemzetei nem tartanak ott, hogy nemzetközi szinten olyan erős szabályozást alkossanak, amire nemzeti szinten képes a jog. Ez az állítás a mai napig igaznak bizonyulhat, ámbar az is igaz, hogy a nemzetközi jogban nem is ez a cél, hanem az együttműködés elérése, a szuverenitás csorbulása nélkül.

még kitart gr. Bethlen azon álláspontja mellett, hogy amíg olyan momentumok nem merülnek fel, hogy a Népszövetség működésétől jogaink biztosítását egyáltalában nem lehet várni, továbbra is közre kell működnünk annak munkájában.” In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p.41.

¹²⁷ Uo. p.16. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselő a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 13.

¹²⁸ VARGA Lujza: *Magyar képviselő a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 13.

¹²⁹ Uo.p.13.

¹³⁰ KARDOS Gábor: *A nemzetközi jog a hidegháború után* In: RADA Péter (szerk.): *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*, Grotius Könyvtár, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, Budapest, 2007. p. 37.

Margaret MacMillan a „közvélemény” álláspontját a következőkben foglalta össze: „*A közvélemény általánosságban véve támogatta a Nemzetek Szövetségét, de semmilyen biztos útmutatóval nem szolgált annak formájáról. Rendőrnek vagy papnak kellene lennie? Erőt vagy erkölcsi meggyőzést kellene-e bevetnie? A franciák, nyilvánvaló okok miatt, afelé hajlottak, hogy a Nemzetek Szövetségének olyan hatalom legyen a kezében, amely erővel állítja meg az agresszorokat. A jogászok, főleg az angolszász világban, a nemzetközi jogban és a bíróságokban bíztak. A pacifisták szemében még egy gyógyír létezett a nemzetközi erőszakos cselekményekre: az általános leszerelés és az a Nemzetek Szövetségének tagjai által tett ígéret, hogy tartózkodnak a háborúzástól.*”¹³¹

Fontos tény ugyanakkor, hogy a Nemzetek Szövetsége felállítása és a versailles-i béketárgyalások lebonyolítása egymás mellett, párhuzamosan, egymásra épülve zajlott. Tevékenységét, felépítését áthatották mindazok az eszmék és értékrendek, amelyeken a versailles-i szerződés is nyugodott.¹³² Talán nem meglepő, hogy a Nemzetek Szövetségét sok esetben érte kritika amiatt, hogy túlságosan antant párti. A versailles-i béke rányomta bélyegét a szövetségre. A közös alapról indított intézmények és koncepciók sok vonatkozásban hasonlítanak egymásra, és akarva-akaratlanul is magukban hordozzák azokat a jellegzetességeket, amelyek a sikereik, vagy éppen ellenkezőleg, a bukásaik záloga (lehet).

III.3. A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK SZERVEZETE

A Nemzetek Szövetsége valójában az I. világháború győztes hatalmai által működtetett szervezet volt. Működésébe sem a vesztes államok, sem pedig a kisebb, ámár győztes államok nem szólhattak bele (itt jelenik meg a fentebb már említett nyomásgyakorlási és erőfölény különbség). Az Amerikai Egyesült Államok távolmaradása a Nemzetek Szövetségétől egyértelműen a britek és a franciák erőfölényét eredményezték a szervezetben; a szenátus nem tudta elképzelni, hogy a békét fegyverek nélkül meg lehetne teremteni.¹³³ A Nemzetek Szövetsége egy olyan átmeneti szerv volt az államszövetség és a nemzeti állam között, amely feladatai ellátására már standardizált szabályok alapján

¹³¹ MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők - Az 1919-es párizsi békekonferencia - Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabo Kiadó, Budapest, 2005. p. 124. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. pp. 12-13.

¹³² Uo. pp. 12-13.

¹³³ VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 18.

működő szerveket működtetett, a nemzetközi végrehajtás és ügyeinek intézése érdekében (Tanács, Közgyűlés, Titkárság).¹³⁴Ezek a szervek a szövetségre lépő államok között szorosabb, függőbb kapcsolatokat alakítottak ki, mint az államszövetség formája. Felépítését tekintve a Népszövetség az egész évben működő Titkárságból, illetve az időszakosan ülésező Közgyűlésből és Tanácsból állt, több segédszervezettel (pl. bizottságokkal) együtt.¹³⁵ Megállapítható, hogy bizonyos feladatokat és intézkedéseket tekintve a Közgyűlésnek és a Tanácsnak egymással ellentétes, más tárgyakra vonatkozóan pedig mindkettőnek speciális hatáskörrel rendelkező jogosítványai voltak. Végrehajtó szervként a Titkárság működött, amely 15 osztályból állt. ¹³⁶ Statisztikai adatokat alapul véve az intézmény költségvetése 1921-ben 21,250.000 svájci frankot tett ki, amely aztán 1939-ben elérte a 32,234.012 svájci frankot, míg végül 1940 év végére 21,451.408 svájci frank összeggel zárta a szervezet pénzügyi mérlegét. Utóbbi nagy csökkenés a munkaerőállomány drasztikus csökkenésének volt köszönhető. A szövetség költségeit a tagállamok befizetéseiből fedezték, amelynek mértékét a Közgyűlés határozta meg (és tárgyalta újra bizonyos időközönként) figyelembe véve a tagállamok pénzügyi, gazdasági helyzetét. További „számtani” érdekesség, amely a Nemzetek Szövetségének monumentalitását mutatja, hogy a szervezet otthonául szolgáló palotát 9 éven át építették, amelynek méretei nagyobbra rúgtak, mint a Versailles-i kastély. Az építkezés költsége megközelítette a 32 millió svájci frankot.¹³⁷

Az értekezésben a három nagy szervezet felépítését, és ezen szervek munkáját elősegítő, Hágában székelő Állandó Nemzetközi Bíróság működését vázoló fel, de csak azokra a lényegi kérdésekre koncentrálna, amelyek az alapvető működés és az értekezés szempontjából fontosak. Az Állandó Nemzetközi Bíróság valójában nem volt hivatalos szerve a Népszövetségnek, viszont jelentősen hozzájárult munkája hatékonyságának

¹³⁴IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 42-45.

¹³⁵BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 4. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 20.

¹³⁶A Titkárság teljes személyzete az 1939-es év végére megközelítette a 800 főt, amelynek összetételét 50 különböző nemzethez tartozó munkatárs tette ki. In: BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 4.

¹³⁷Könyvtárépülete közel 1 millió kötet befogadására volt alkalmas, amelyhez M.J.D Rockefeller 2 millió dollárt adományozott. In: BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 4.

növeléséhez; az egy-egy (vitás) témában adott véleményének, állásfoglalásának kifejtésével.¹³⁸

III.3.1. A KÖZGYŰLÉS

A Közgyűlés a Szövetség tagjainak képviselőiből áll (Egyezségokmány 3. cikk.).¹³⁹ A Közgyűlés hatáskörét elnagyoltan határozza meg az okmány, annyit rögzít, hogy minden ügy a hatáskörébe tartozik, amely a Szövetség működését, illetve a világbékét érinti. A Közgyűlés hatáskörébe sorolja konkrétan a nem eredeti tagok felvételét, a költségvetés jóváhagyását, az esetlegesen alakítandó bizottságok megalakítását, a Közgyűlés ügyrendjének elfogadását.¹⁴⁰ A Közgyűlés ülésein minden tagállam legfeljebb három delegátussal, ezen felül pedig tetszés szerinti számú póttaggal vehetett részt. A delegátusok és a helyettes delegátusok is részt vehettek, és fel is szólalhattak a Közgyűlés teljes ülésein és a bizottsági üléseken egyaránt, ám a delegátusok számától függetlenül minden tagállamnak csupán egy szavazati joga volt. A Közgyűlésbe érkező delegátusokat a tagországok kormányai jelölték ki.¹⁴¹ Évenként egyszer, szeptember első hétfőjén ült össze és 3-4 hétig ülésezett, Genfben, ahol valamennyi tagállam részt vett az üléseken. A tagállamok maximum három delegátat küldhettek az ülésekre, akik tanácskozási joggal rendelkeztek, de fontos megjegyezni, hogy minden tagállam csak 1 szavazattal rendelkezett. A Közgyűlést a Tanács elnöke hívta össze a Főtítkárral közvetítésével.¹⁴² Fontos, hogy az ülések minden esetben nyilvánosak voltak. A tárgyalás nyelve a francia, illetve az angol nyelv volt. A szavazás név szerint történt – kivételt ez alól a személyi kérdések jelentettek, szavazategyenlőség esetén újabb szavazást tartottak a következő ülésen.¹⁴³ A döntések előzetes megtárgyalásában fontos szerep jutott a bizottságoknak, amelyek már olyan javaslatot tettek a Közgyűlés asztalára, amit minden állam el tudott fogadni. Ezért sokszor jelentősen átdolgozták a javaslatokat. A közgyűlés határozatba

¹³⁸ Uo., p. 4.

¹³⁹ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 42.

¹⁴⁰ BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 4.

¹⁴¹ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 42-45. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 20.

¹⁴² VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 20.

¹⁴³ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 47.

foglalja a döntéseit.¹⁴⁴A közgyűlési határozat azonban semmilyen kötelezettséget nem állapíthatott meg, semmilyen cselekedetet, magatartást nem kezdeményezhetett, tűrésre nem kötelezhetett. Nem szólíthatott fel jogszabály hatályon kívül helyezésére. Ezek a szabályok az államok szuverenitásából adódnak. Egy mondatban összefoglalva megállapítható, hogy a Nemzetek Szövetsége nem rendelkezett a tagállamok felett álló hatalommal. Az Egyezségokmány 19. cikkéből következően a Nemzetek Szövetsége bizonyos beavatkozásra jogosult, ami annyit tett, hogy barátságos tanácsadást folytathatott. Időnként – ha a béke megkívánta - felhívással fordulhatott a tagállamok irányába. Rendszeresen azonban ezzel a jogával sem élhetett.¹⁴⁵

III.3.2. A TANÁCS

A Nemzetek Szövetségének legfontosabb szerve. A szövetségi tagállamok egy-egy képviselőjéből, valamint a Közgyűlés által kijelölt, titkos szavazással megválasztott négy, nem állandó tagból álló szerv (később ezt felemelték hat tagra). Időről-időre választottak új tagokat, a nem állandó tagok titkos szavazás útján nyerhették el pozíciójukat. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya a következő feladatkörökkel ruházta fel a Tanácsot, amely a korabeli leírások alapján egy úgynevezett „*határozó és intézkedő szerv*”¹⁴⁶ funkcióját töltötte be:

- konfliktus esetén a vitás felek közötti közvetítés (feltéve, hogy nem tartozik a Nemzetközi Bíróság hatáskörébe)
- a jogerős bírósági döntések végrehajtásában való közreműködés.
- minden olyan kérdés, amely a Szövetség hatáskörébe tartozott vagy a világbékét érintette.¹⁴⁷
- az új főtitkár kinevezése és a titkárság személyzete kinevezésének jóváhagyása (6.cikk 2.bekezdés),¹⁴⁸
- A Szövetség székhelyének esetleges áthelyezése (7.cikk 2.bekezdés),
- a lefegyverzési tervek előkészítése (8.cikk 2.bekezdés),

¹⁴⁴VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p. 21.

¹⁴⁵BALOGH Arthur: *A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege*, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940. p. 6.

¹⁴⁶IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 50.

¹⁴⁷Uo. p. 50.

¹⁴⁸MIKÓ Imre: *A reform előtt álló népszövetségi alapokmány* In: Magyar Kisebbség, 1936. 15.évf. 19.sz. p. 526.

- a magánvállalatok hadianyag-gyártásának ellenőrzése (8.cikk 5.bekezdés),
- a tagok területi épségének vagy politikai függetlenségének veszélyeztetése esetén konzultáció (10.cikk) ,
- az állandó nemzetközi bíróság felállítására tervezet készítése (14.cikk),
- szerződésszegő állam elleni fegyveres fellépés iránti javaslat megtétele (16.cikk 2.bekezdés),
- A Szövetségből való kizárás (16.cikk 4. bekezdés),
- intézkedés abban az esetben, ha két vitás fél közül csak az egyik tagja vagy egyik sem tagja a Népszövetségnek (17.cikk),
- a nemzetközi gyámság alá rendelt területekkel kapcsolatban (22.cikk 7. és 8. bekezdés)¹⁴⁹

Emellett az Egyezségokmány arról is rendelkezett, hogy a Tanács ülésére minden vitás felet meg kellett hívni, akkor is, ha nem volt tagja a Nemzetek Szövetségének. Ezekben az esetekben a nem tagállamnak is ugyanolyan jogosítványai voltak, mint a tagállamnak.¹⁵⁰

A Tanács évente legalább egyszer ülésezett, amelyet az Egyezségokmány 4. cikkelye kötelező jelleggel elő is írt, a gyakorlatban a rendelkezésre álló adatok alapján erre viszont ennél gyakrabban került sor; „*évente négyszer, január harmadik hétfőjén, május második hétfőjén, a közgyűlés előtt három nappal és a változó tagok megválasztása után szokott összeülni.*”¹⁵¹

III.3.3. A TITKÁRSÁG

A Tanács működéséhez szükséges hivatali előkészítő munkát a Titkárság végezte. Egy olyan állandó szerv volt, amely a Tanács székhelyén működött. Tagjai a főtitkár, a titkárok és a segédszemélyzet. A titkárokat és a személyzetet a főtitkár nevezi ki a Tanács egyetértése mellett. A főtitkárt a Tanács nevezi ki. Ahogyan azt említettem, az adminisztráció fenntartásának költségeit a tagállamok befizetéseiből fedezték. A Titkárság a következő osztályokra tagozódik: politikai, gazdasági, közigazgatási és kisebbségi, tengerészeti, jogi, információs, gyarmati mandátumok osztálya, nemzetközi hivatalok osztálya, szociális, higiéniai, lefegyverzési, szövetséges pénzügyi osztály.

¹⁴⁹ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 50. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. pp. 22-23.

¹⁵⁰ Uo. p. 50.

¹⁵¹ MIKÓ Imre: *A reform előtt álló népszövetségi alapokmány* In: *Magyar Kisebbség*, 1936. 15. évf. 19. sz. p. 526.

Minden osztály élére kijelölt a főtitkár egy vezetőt, amely az adott „terület” irányításáért felelt. Az értekezés szempontjából a legfontosabb a közigazgatási és kisebbségi osztály volt, amelynek élére a szervezet megalakulásának kezdetekor a norvég származású Eric Colbant nevezték ki. Feladatát tekintve elsődleges volt Danzig Szabad Város és a Saar-vidék közigazgatásának koordinálása.¹⁵²

A Titkárság által foglalkoztatott szakemberek hozzáértő, szaktudással és a népszövetségi eszme iránt elkötelezettséggel bíró hivatalnokok voltak. Gyakorlatilag a Nemzetek Szövetsége termelte ki a nemzetközi tisztviselőket.¹⁵³

A Titkárság volt az egyetlen olyan szerve a Nemzetek Szövetségének, amely ténylegesen folyamatosan működött. Feladatai a következők voltak:

- előkészítette mind a Közgyűlés, mind a Tanács üléseinek anyagát,
- megszerkesztette a Népszövetség különböző kiadványait,
- beszámolókat és statisztikai kimutatásokat készített,
- kapcsolatot tartott az egyes államok képviselőivel, szakértőivel, a sajtóval
- hivatalos lap kiadása,
- egyeztetett az egyes tagállamok kormányaival, de minden más, az ügyben érintett állam kormányaival is,
- a Titkárság dolgozta fel minden esetben a bekért adatokat, tájékoztatókat, egyben minden dokumentum iktatása, irattározása (ügyvitele) az ő feladata volt.¹⁵⁴

Vezetője, a főtitkár, felelősséggel tartozott a Tanács és a Közgyűlés felé is.¹⁵⁵

Mivel a Titkárság tisztviselői különböző nemzetek soraiból kerültek ki, ezért gyakorta nem tudtak elvonatkoztatni nációjukhoz köthető érdekektől, ebben a tekintetben nem volt egységes az adminisztráció ideológiai összetétele. Egyértelmű volt az angol-francia, valamint a baráti államnak tartott nemzetek támogatottsági túlsúlya.¹⁵⁶

¹⁵² IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 57.

¹⁵³ VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. pp. 25-26.

¹⁵⁴ Uo. pp. 24-25.

¹⁵⁵ A szövetség első főtitkára Sir James Eric Drummond volt, akinek hivatali státuszáról az Egyezségokmány Függeléke rendelkezett, amely azt is kimondta, hogy a főtitkár a Tanács és a Közgyűlés ülésein csak megfigyelő pozícióval rendelkezett, szavazati joga nem volt. In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. pp. 25-26.

¹⁵⁶ SIOTIS, J: *The institutions of the League of Nations*. In: *The League of Nations in retrospect – La Société des Nations: rétrospective*. United Nations Library, Geneva, 1983. p. 26. és lásd még VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p.31.

III.3.4. ÁLLANDÓ NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG

Az Állandó Nemzetközi Bíróság (a továbbiakban bíróság) nem a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya által felállított bíróság, hanem az abban vállalt kötelezettség alapján létrehozott szerv. Tehát kezdetben nem volt hivatalos szerve a Szövetségnek.¹⁵⁷ A bíróság 11 rendes és 4 póttagból állt, ebből következően nem lehetett pártatlan bíróság, hiszen nem delegálhatott bírót minden tagállam.¹⁵⁸ Működése során jelentős mértékben járult hozzá a nemzetközi jog fejlődéséhez, habár az eljárásbeli működése a gyakorlatban sok hiányosságot mutatott: *„nem volt lefektetve, hogy pontosan mi a menete, és milyen esetekben kell a Tanácsnak a Bírósághoz fordulnia, ezért a felterjesztések általában nem történtek meg, és Hága csak bizonyos esetekben töltötte be a jogi szakvéleményezői fórum szerepét. Ehelyett a Tanács olyan Jogász Szakbizottságoktól kért véleményezést, amik a tanácstagok jogi tanácsadóiból álltak, így nem voltak függetlenek. Így – habár a bíróság elvben kiváló fellebbviteli fórum lehetett volna pl. a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban – az ilyen ügyek szinte soha nem kerültek elé.”*¹⁵⁹ Ennek magyarázata az volt, hogy habár a bíróság minden, nemzetközi vonatkozású ügy esetében eljárhatott, de csak a felek kérésére, vagyis a szövetséges, vagy társult főhatalmak, illetve a Tanács valamely tagjának indítványa esetén.¹⁶⁰ A Hágában székelő bíróságnak¹⁶¹ az Egyezségokmányból fakadó korlátai ellenére mindenképpen ki kell emelni, hogy ha nem is tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket, de a nemzetközi bíraskodás alapjainak megteremtésében kiemelkedő szerepet játszott. Számos olyan határozat született a Közgyűlés és a Tanács részéről is, amelynek során az Állandó Nemzetközi Bíróságot kérték fel egy előzetes vélemény, állaspont meghozatalára. A későbbiekben számos ilyen esetet igyekszem bemutatni Danzig Szabad Város és a Saar-vidék vonatkozásában.

¹⁵⁷ A Közgyűlés az 1920.december 13-án tartott ülésén elfogadta az Állandó Nemzetközi Bíróságra vonatkozó rendelkezéseit, így innentől kezdve hivatalos szervévé vált. In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II.kiadás, Pécs, 1926. p. 57.

¹⁵⁸ Magyary Géza: *„Az új nemzetközi bírósági szervezésnek leggyöngébb pontja. Hogy a nemzetközi bíraskodás pártatlan és minden államnak, tehát még a kis államoknak érdekeit is teljesen kielégítő legyen, oly állandó nemzetközi bíróság kell ragaszkodnunk, melyben minden államnak, tehát még a kis államoknak is képviselőjük legyen. Ez oly lényeges követelmény, melyet semmiféle más szempontnak nem szabad feláldoznunk, — Ha az állandó nemzetközi bíróság az egész világ bírósága akar lenni, akkor kell, hogy az egész világnak szelleme legyen benne, nemcsak a nagy államoké, hanem a kicsinyeké is.”* IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II.kiadás, Pécs, 1926. pp. 58-59.

¹⁵⁹ VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p.35.

¹⁶⁰ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II.kiadás, Pécs, 1926. p. 58.

¹⁶¹ P. SZIGETVÁRY Éva–NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: *Békekötések és nemzetközi szerződések* In: *A Magyar Országos Levéltár időszaki házi kiállításának katalógusa*, 1989. december, Levéltári Közlemények, 1990.61.sz. 1-2. p.185.

Ezen túlmenően a Nemzetek Szövetsége segédszervekkel is rendelkezett: Nemzetközi Munkaügyi Szervezet,¹⁶² Népszövetségi Ligák Uniója; Szellemi Együttműködés Nemzetközi Hivatal. Ezen szervek többségükben azért jöttek létre, hogy segítsék a tagállamok és a Népszövetség egyes szervei közötti munkafolyamatokat, valamint, hogy pozitív irányba tereljék a Nemzetek Szövetségének munkájáról alkotott képet a közvélemény szemében.¹⁶³

¹⁶² Uo. p. 185.

¹⁶³ VARGA Lujza: *Magyar képviselő a Népszövetségben az 1920-as években*. Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021. p.37.

IV. MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA AZ I. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN - MAGYARORSZÁG VISZONYULÁSA A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉHEZ

Az értekezésben fontos helyet szánok hazánk nemzetközi – külpolitikai és diplomáciai – helyzetének megismertetésére is. Sőt, külön fejezetben foglalkozok azzal a kérdéssel, hogy az értekezés címében megjelölt két nemzetközi igazgatás alatt álló terület vonatkozásában történeteket miként látták és értelmezték hazánk külügyi szolgálatai a fennmaradt levéltári források tükrében. Mindezek megismerésére elengedhetetlen egy úgynevezett politikai, közigazgatási kitérőt tenni, amely Magyarország helyzetét kellően rekonstruálja az első világháborút követően.

A versailles-i szerződés keretében megkötött trianoni szerződés után Magyarország mind gazdaságilag, mind pedig politikailag nagyon nehéz helyzetbe került. Az egyoldalú diktátum értelmében Magyarország elvesztette területének 71%-át és lakosságának 63%-át. *„Magyarország területe a világháború előtti (Horvátország nélküli) 282 000km²-ről 93 000 km²-re csökkent, lakóinak száma 18 millióról 7,6 millióra csökkent. A szerződés törvényesítette a nemzetiségi többségű területek-Szlovákia, Kárpát-Ukrajna, Erdély és Horvátország- elszakadását Magyarországtól, de az újonnan alakult, vagy megnagyobbodott csatolt olyan területeket is, amelyeken a lakosság teljesen vagy többségében magyar volt. Csehszlovákiához egymillió, Romániához másfél millió, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz mintegy félmillió magyar került.”*¹⁶⁴ . Középhatalomból kisállammá vált.

A szerződés értelmében Magyarországtól az alábbi területeket kerültek elcsatolásra:

*„ A legnagyobb területet-103 ezer négyzetkilométert-Románia kapta több mint 5 millió lakossal. Utána következett Csehszlovákia 61ezer négyzetkilométerrel, és 3,5 millió fővel. A délszláv államnak Horvát-Szlavónia mellett 20 ezer négyzetkilométer és 1,5 millió fő, Ausztriának 4,3 ezer négyzetkilométer és csaknem 300 ezer ember jutott. Rajtuk kívül Lengyelország és Olaszország is részesedett a történelmi magyar területekből.”*¹⁶⁵

A trianoni szerződés megtagadta azokat a wilsoni elveket, amelyek alapján született, miszerint biztosítani kell a szuverenitást és a nemzetiségek önrendelkezését. A győztes

¹⁶⁴ JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. p. 66.

¹⁶⁵ „Lengyelország a Tátrától északra fekvő kisebb szepességi területet (589 négyzetkilométer) kapott 24 ezer lakossal, míg Olaszország az először szabad várossá nyilvánított Fiumét és környékét -21 000 négyzetkilométer 50 ezer fővel- szerezte meg magának 1924-ben.” In ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Helikon Kiadó, Budapest, 2020. p. 181.

hatalmak azokat csak önmaguk vonatkozásában tartották irányadónak. A trianoni szerződés rendelkezései meglehetősen szűk keretet biztosítottak Magyarországnak számára, amelyben az akkori államvezetésnek meg kellett találni az életfeltételeit, és amiben el kellett tudni helyezni Magyarországot, hogy külpolitikai értelemben is fenn tudjon maradni. Ez Magyarország számára különösen nagy sokkhatással bírt, mert minden államnak szüksége van, és az első világháború után még inkább szüksége volt nemzetközi kapcsolatokra, szövetségesekre és kompromisszumkötési lehetőségekre.¹⁶⁶

Mind a trianoni szerződés, mind pedig a kisantant szövetségi¹⁶⁷ törekvések eredményeképpen Magyarország külpolitikailag teljesen elszigetelődött Európától. Ez nem tette lehetővé számára a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódást, létében a nemzetközi jog elveinek érvényesülését.

Nem volt könnyű helyzetben, mert három olyan ország¹⁶⁸ vette körül, amelyek a Magyarországgal szembeni szövetségben voltak érdekeltek, tekintettel arra, hogy területeik jelentős részét a Trianon előtti Magyarország területéből szakították ki.

A kisantant szövetség legfontosabb célja az volt, hogy a magyar revíziós törekvési célok ellehetetlenüljenek, és ennek eredményeképpen Magyarország külpolitikailag és gazdaságilag elszigetelődjön Európától. Magyarország 1921-1931 között (Bethlen István miniszterelnöksége alatt) olyan külpolitikai kapcsolatokat próbált kiépíteni, amelyek enyhítették elszigeteltségét.¹⁶⁹ Megpróbálták etnikai alapon részleges revíziót elérni. Az első valódi külpolitikai siker az olasz állammal való kapcsolatkiépítés volt. Az érdekek kölcsönösök voltak.¹⁷⁰ Jugoszláviából mindkét állam szeretett volna területeket kapni. Mindenképp ki kell emelni, hogy Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásának idején, amely 1867-től egészen 1918-ig tartott, nem állt módjában önálló külpolitikát folytatni, ugyanis közjogi értelemben két önálló államból állt, a két országot a közös uralkodó személye (osztrák császár és a magyar király), valamint a közös rendeltetés alá tartozó ügyek, úgymint a hadügy és külügy, s az ezekre vonatkozó pénzügyek kötötték össze. A Monarchia felbomlása után a Horthy Miklós nevével fémjelzett korszakban sűrűn változott a külügyminiszterek személye, amely nagyon jól

¹⁶⁶ Uo. pp. 165-166.

¹⁶⁷ 1920-1938-ig Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) és Csehszlovákia között fennálló, francia irányítás alatt álló politikai szövetség. WANDY CZ Piotr: *A kisantant hatvan év távlatából* In: Századok, Folyóirat szemle, 1984. p. 894.

¹⁶⁸ Csehszlovákia, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság

¹⁶⁹ JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. p. 74.

¹⁷⁰ Kezdetben Franciaországgal próbált a magyar kormány egyezkedni, „de mindinkább világossá vált, hogy Franciaország nem vállalja a magyar területi igények nyílt támogatását.” In: JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. p. 74

példázza, hogy milyen nehéz feladatot kapott, aki a külügy élén állt.¹⁷¹ Az I. világháborút lezáró versailles-i szerződést követően a magyar külügy számára a legfontosabb feladat ugyanis az volt, hogy Magyarország nemzetközi elszigeteltségéből kitörjön és szövetségest, esetlegesen szövetségeseket találjon Európában. A versailles-i szerződés alapján létrejött trianoni „béke” aláírását követően a magyar külpolitikai lehetőségek tehát borzalmasan beszűkültek. Az önálló külpolitika létrejöttével hazánknak meg kellett teremtenie az önálló külképviseleti szerveket és azok apparátusát. Ebben a feladatban a minisztereknek csak formális szerepük volt, valójában a miniszterelnöké volt a főszerep.¹⁷²

Az ország vezetése törekedett arra, hogy képzett diplomata kerüljenek a külképviseletek élére. A külképviseletek hazánk érdekeinek képviselői szempontjából kulcsfontosságú államközi szervek voltak. Ebben az időszakban a magyar külpolitika egyszerre képviselte a beilleszkedés, és a revízió politikáját.¹⁷³ Kezdetben a beilleszkedés politikája volt hangsúlyosabb, de valójában a revíziós törekvéseit soha nem adta fel. Éppen ennek a beilleszkedési hangulynak volt az eredménye az, hogy Magyarország kérte felvételét a Nemzetek Szövetségébe. A felvételünk szorgalmazása azért is fontos volt, mert csak így juthattunk a gazdaság újraindítása szempontjából létfontosságú nemzetközi kölcsönökhöz. A népszövetségi tagság nélkül nem voltunk jogosultak rá.¹⁷⁴ „*A rendszer jellegéből, Magyarország háború utáni helyzetéből és a békeszerződés feltételeiből következett, hogy a kormányzat a gazdasági stabilizáció megvalósítását csak nagyarányú külföldi kölcsönök révén látta lehetségesnek. A külföldi kölcsönök felvételének azonban egyelőre útját állta a békeszerződésben előírt jóvátételi kötelezettség, amelynek összegét 1922-ben még nem állapították meg, de amelynek fedezetéül lekötötték a magyar állam összes vagyonát.*”¹⁷⁵

1931-re sikerült az elszigeteltségünkben pozitívan elmozdulnunk. Ehhez hozzájárult, hogy megnyertük Olaszország támogatását a kisantantot alkotó szomszédos országokkal szemben. Ráadásul hazánk jó érzékkel használta ki a Németország és Franciaország közötti konfliktusokat. Bár nem sikerült az a terve, hogy a kisantantot felbomlassza, és

¹⁷¹ ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Helikon Kiadó, Budapest, 2020. p. 10.

¹⁷² JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, 1988. pp.76-77.

¹⁷³ „*A magyar külpolitika kísérletei, hogy az intervencióba való bekapcsolódás és az azzal összefüggő magyar-francia tárgyalások révén kitörjön a nemzetközi elszigeteltségből és elérje a békeszerződés területi döntéseinek revízióját -nem jártak sikerrel.*” In: Uo.p.76.

¹⁷⁴ GYÖRI SZABÓ Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*, Helikon Kiadó, Budapest, 2011. p. 65.

¹⁷⁵ JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. p. 88.

szovjet-magyar közeledésben is kudarcot vallott, mégis elérte a vágyott célt, hogy külpolitikailag bővüljön a mozgástere.¹⁷⁶

Magyarország külpolitikájára emellett nagy hatással volt az 1930-ban egyre inkább elmélyülő gazdasági világválság. „*A magyar külpolitika erőfeszítéseit ismét külföldi kölcsönök szerzésére összpontosította. Az új jótételi terhek vállalása, a párizsi egyezmények ratifikálása esetére az angol pénzügyi körök már korábban kilátásba helyezték a Bethlen által 1928 óta szorgalmazott nagyobb kölcsönt.*”¹⁷⁷

Külpolitikai szempontból az sem elhanyagolandó, hogy a magyar kormány mindig számolt a szomszédos országokban élő, kisebbségbe került magyarsággal. Minden lehetséges nemzetközi fórumon – főként a Nemzetek Szövetségében – képviselte érdekeiket, közvetítette panaszait. A határokon túli magyarság ügye a hivatalos magyar külpolitika részévé vált.¹⁷⁸

1918 őszén Magyarországnak – egyebek mellett – nemcsak a társadalom egyben tartásával, valamint a gazdasági teljesítőképesség fenntartásával, hanem a külügyi szolgálat kiépítésével is meg kellett küzdenie. Ezek megszervezésében az államvezetés elsősorban a széteső Osztrák-Magyar Monarchia közös fenntartású szervezeteiben (külügy, hadügy, és ezek finanszírozásában érdekelt pénzügy) dolgozó hivatalnokokra támaszkodhatott. Az „őszirózsás forradalom” időszakában, 1918. decemberében elfogadták a külügyi igazgatásról szóló V. számú néptörvényt, amely ezt a területet szabályozta.¹⁷⁹ Az 1918. évi V. néptörvény értelmében a külügyi igazgatás feje a magyar külügyminiszter volt. Miniszterként tagja volt a „népkormánynak” és felügyelte a külügyi igazgatás szerveit. A külügyi igazgatás szervei pedig a következők voltak az I. világháborút követő közvetlen időszakban:¹⁸⁰

- Magyar Külügyminisztérium,
- diplomáciai képviseletek (követség, vagy diplomáciai ügyvivőség)
- konzuli hivatalok.

¹⁷⁶GYŐRI SZABÓ Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*, Helikon Kiadó, Budapest, 2011. p. 71.

¹⁷⁷JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. p. 122.

¹⁷⁸GYŐRI SZABÓ Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*, Helikon Kiadó, Budapest, 2011. p. 65.

¹⁷⁹BÁBA Iván – HALÁSZ Iván - TÓTH Norbert: *Külügyi Igazgatás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. p. 16.

¹⁸⁰Uo. p. 16.

Az első külügyi szolgálat Bécsben jött létre. 1930-ra a követségek száma 23, a konzulátusok száma 16 lett. A tiszteletbeli konzulátusok számával próbálták az elmaradást pótolni.¹⁸¹

A budapesti minisztérium kötelékében nagyjából 50 fő, míg a külképviselőkben megközelítőleg 350-en dolgoztak. A minisztériumban dolgozó, diplomáciai rangban szolgáló köztisztviselőket, az akkori adatok alapján mintegy 120 fő segédszemélyzet egészítette ki. A diplomaták magasan képzett, igazgatásszervezésben is jártas jogászok, illetve közgazdászok voltak, magas szintű francia vagy német nyelvtudással.¹⁸²

Az értekezésben a későbbiek folyamán nagy jelentőséggel rendelkeznek azok a korabeli külügyi szolgálatok által, a magyar Külügyminisztériumhoz eljuttatott - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött - jelentések, amelyek felhasználásával az értekezés címében megjelölt nemzetközi igazgatású területek sajátos helyzetét mutatom be.

Hazánk elszigeteltségét és a diplomáciai kapcsolatait javította volna a Nemzetek Szövetségébe való közvetlen felvétele. A békeszerződésből és az Egyezségokmány rendelkezéseiből azonban hamar kiderült, hogy hazánk első körben kizárásra került a szövetségből, amelyet aztán az Egyezségokmány 1 cikkelyének 2. bekezdése oldott fel: Magyarország kérvényezhette felvételét a Népszövetségbe.¹⁸³

Hazánk azonban nem tartozott azon államok közé – amint erre a korábbiakban is hivatkoztam -, amelyek feltétlenül a Nemzetek Szövetségének tagjai sorába szerettek volna tartozni.¹⁸⁴ Az ország vezető politikusai viszont elismerték a szervezet létjogosultságát, jelentőségét a békéért folytatott küzdelemben. Ugyanakkor az akkori kormányzat úgy ítélte meg – éppen a kisantanti törekvések következtében –, hogy a Népszövetséghez tartozni több előnnyel jár, mint kívül maradni belőle. Már 1920. február 12-én Aponyi Albert (Magyarország I. világháborút követő időszakának legtekintélyesebb „védőügyvédje” a nemzetközi fórumokon) a következőket írta a Szövetség Tanácsa felé: „*A magyar nemzet őszinte lelkes híve a népszövetségi*

¹⁸¹ PRITZ Pál: *A bécsi követség története a két háború között.* – In: *Külügyi Szemle*, 2013. 12. évf., 2. sz. . pp. 55-68. és lásd még In: Györi Szabó Róbert: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*, Helikon Kiadó, Budapest, 2011. p. 65.

¹⁸² PRITZ Pál: *Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918–1944)*In: *Jogtörténeti Szemle*, 1987. 2. évf. 2. sz. pp. 45–64.

¹⁸³ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, , Danubia Kiadása, II.kiadás, Pécs, 1926. p. 41.

¹⁸⁴ ZEIDLER Miklós: *A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban*, In: PRITZ Pál-SIPOS Balázs- ZEIDLER Miklós (szerk.): *A magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006. pp. 151–177.

*eszmének (...) Magyarország (...) tiszteletteljesen kéri azonnali felvételét ebbe a nagyjelentőségű világintézménybe.”*¹⁸⁵

Hazánk Nemzetek Szövetségébe való felvételét a kisantant első ízben megakadályozta. Magyarország azonban ismételten benyújtotta tagfelvételi kérelmét, és a Közgyűlés 1922. évi III. számú ülésén a felvétel újbóli napirendre tűzését és megvitatását kérvényezte. A Közgyűlés a kérelem megvizsgálására hét főből álló albizottságot küldött ki. Az albizottságnak különösen azt kellett mérlegelnie, hogy a felvételt kérő ország eleget tudott-e tenni minden speciális feltételnek. Az albizottság tagjai voltak: „*Loudon (Hollandia) elnöke alatt: Benes (Cseh-Szlovák köztársaság), Fischer (Anglia), Gil Ferul (Venezuela) Hanotaux (Franciaország), Imperiali (Olaszország) és Motta (Svájc) bizottsági tagokból állott.*”¹⁸⁶ Az albizottság hosszas mérlegelés után megállapította, hogy Magyarország eleget tett a trianoni békeszerződésben foglalt leszerelési kötelezettségeinek, így végül 1922. szeptember 18-án (másfél évvel később az első csatlakozási szándékunk után) megtörtént a felvételünk a szervezetbe. Óriási lépés volt ez abban az elszigetelt időszakban a magyarság számára.¹⁸⁷ Az akkori külügyminiszter, Bánffy Miklós számára is nagy megnyugvást jelentett a Népszövetséghez való csatlakozás, hiszen a „*A háború után először Magyarország egyenlő partnere lett Európa más országainak, ezzel újabb diplomáciai látószögek nyíltak meg az ország számára a határrevíziós törekvései vonatkozásában.*”¹⁸⁸ A magyar törvényhozás, vagyis a Nemzetgyűlés 1923. június 30-án tárgyalta a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozásról szóló törvényjavaslatot, amely végül az 1923. évi XII. törvénycikk néven került a nemzeti törvénytárba.¹⁸⁹

Természetesen akadtak ezt követően is nehézségek a Nemzetek Szövetsége tagjaként, és nem feltétlen csak politikai, hanem nemzetgazdasági értelemben is. Ahogy azt a Nemzetek Szövetségének intézményi háttérénel kifejtettem; a tagállamok befizetéseiből

¹⁸⁵ „*A nemzetgyűlés külügyi bizottságának 1925. október 29-iki ülésében gr. Teleki Pál kifejezésre juttatott, megalapozott aggályait s gr. Bethlen István ezzel kapcsolatos állásfoglalását. A nemzetgyűlés többsége ma még kitart gr. Bethlen azon álláspontja mellett, hogy amíg olyan momentumok nem merülnek fel, hogy a Népszövetség működésétől jogaink biztosítását egyáltalában nem lehet várni, továbbra is közre kell működnünk annak munkájában.*” In: IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p. 41.

¹⁸⁶ Uo. p. 40.

¹⁸⁷ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926. p.40.

¹⁸⁸ KÖÖ Artúr: *Magyarország felvétele a Nemzetek Szövetségébe*. In: <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/magyarorszag-felvetele-a-nemzetek-szovetsegebe> (Letöltés ideje: 2023. június 18.)

¹⁸⁹ 1923. évi XII. törvénycikk Magyarországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételéről In: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92300012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D39> (Letöltés ideje: 2023.04.01.)

fedezték a szervezetet érintő összes költséget. Azonban ennek mértéke jelentős anyagi ráfordítást jelentett jó pár ország számára, köztük hazánknak is. Az Egyezségokmány rendelkezései alapján ennek megállapítása az Egyetemes Postaegyesület Nemzetközi Irodájának költségeihez járuló arány szerint történt. Ez a rendelkezés azonban több állam számára is aránytalanul és súlyos megterhelésnek bizonyult, így bevezettek egy úgynevezett „hozzájárulási kulcsot”, amely a szövetség tagjaira nézve másfajta számítási módot engedélyezett. *„A hozzájárulási kulcs kezdetben ezredrészek alapján nyert megállapítást, amely osztószám több változás után legutóbb 937 volt. A magyar állam hozzájárulási kulcsa eredetileg 4 egységben nyert megállapítást, mely utóbb a magyar kormány kérelmére 3 egységre szállított le; de a VI. Közgyűlés szeptember 26-án 8 egységre emelte fel. A Nemzetek Szövetségének 1926. évi kiadásai 22.930.633 aranyfrankban állapították meg, amelyből tehát Magyarországra az 1926—28. években évi 8 egység, vagyis 195.779,15 aranyfrank (216.000 pengő) esik.”*¹⁹⁰ Ez az összeg jelentős kiadással bírt hazánk számára, azonban ennek megfizetése nem képezhetette alku tárgyát a szövetség felé.

Fontos tényező a Nemzetek Szövetsége és Magyarország kapcsolatát tekintve az úgynevezett határkiigazítások ügye. Ennek keretében a trianoni szerződés 29. cikke a Magyarországot érintő határok megállapítását egy úgynevezett határmegállapító bizottságra bízta. A határbizottságoknak jogában állt az esetlegesen felmerülő igazságtalanságokat jelenteni, és mivel ezen hibák orvoslása közérdeknek minősült, módjában állt a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé terjeszteni. A Tanács pedig jószolgálati tevékenységének eleget téve, barátságos úton próbálta rendezni az egyes határkiigazításokat. Ebbe a körbe tartozott a magyar és cseh-szlovák határ ügye is, ahol is a Tanács 1923. április 23-án kezdte meg a tárgyalásokat, valamint mindkét fél meghallgatását az ügyben. Végeredményül Magyarország megkapta Somosújfalut és a körülvevő bányákat, Cseh-Szlovákia számára pedig meghagyta a jogot az említett település vasútállomásának határ- és vámállomásként való használatára.¹⁹¹

Szintén hasonló ügymenet zajlott le Magyarország és Ausztria határrendezésének vonatkozásában, amely a trianoni békeszerződés 27. paragrafusának értelmében a Nyugat-Magyarországi régió jelentős területeit Ausztriának ítélte. A terület elcsatolása lázadást és fegyveres felkelést váltott ki a környékbeli lakosságból, olyannyira, hogy az osztrák kormány a Népszövetség Tanácsánál panaszt emelt Magyarországgal szemben.

¹⁹⁰ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II.kiadás, Pécs, 1926. p. 55.

¹⁹¹ Uo. p. 83.

Ennek enyhítésére született meg a Velencei egyezmény¹⁹², amelynek értelmében Magyarország kötelezettséget vállalt a fegyveres konfliktus felszámolására, az osztrák kormány pedig beleegyezett, hogy Sopron és környékének hovatartozásáról népszavazás döntsön. Az egyhangú népszavazást követően a határmegállapító bizottság megküldte jelentését a Nemzetek Szövetsége Tanácsának, amely az alábbi három terület visszacsatolását javasolta: Pinka völgy, Lékai környék, Pomogy község és környéke. A Tanács végül 1922. szeptember 12-i ülésén, amelyet a belga származású Paul Hymans elnökletével folytattak le, részbeni módosításokkal, de a határmegállapító bizottság javaslatait elfogadva a következő rendelkezéseket hozta meg: „*Magyarországnak ítélte vissza: Liebing községet, Rattersdorfot, Pornóapátit, Pinka völgyének a községtől északra húzódó részét, illetve a Kőszeg városához tartozó erdőket. Ausztriának pedig: a Pornóapátitól délre a Pinka völgyében fekvő Pomogy, Hannmer-Peucht, Léka községeket azután Csem, Alsó- és Felső-Beled és Szentpéterfa falvakat.*”¹⁹³

Megállapítható, hogy a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozása Magyarországnak bizonyos kérdésekben, úgy mint a területi kérdések, és diplomáciai kapcsolatok, segítette az ország előrelépését.

Magyarország igyekezett ugyanakkor a magyar nemzetiségű kisebbségek jogait érvényesíteni a Népszövetség előtt, sok alkalommal közvetítette panaszait. A fennálló adatok alapján összesen 19 alkalommal fordultak a Népszövetséghez, azonban ebből egy esetet kivéve¹⁹⁴, nem történt érdemi előrelépés. A kisebbségek ügyeinek fő szószólójaként gróf Apponyi Albert említhető, aki a Tanács V. és VI. Közgyűlésén is felszólalt a Nemzetek Szövetségének nem megfelelően felépített eljárásrendje okán. Rávilágított arra, hogy a kisebbségi kérdésekben pártatlanul működő fórum nem biztos, hogy alkalmas az ilyen jellegű feladatok ellátására. Javaslatot is megfogalmazott, amely három, jogilag jól megfontolt alappillérben látta a probléma megoldását, és az eljárásrend megfelelő működését. Javaslatai azonban nem arattak egyértelmű sikert a Nemzetek Szövetségén belül, a kérdéskör így átkerült a Népszövetségi Ligák Uniójához, amelynek keretein belül Magyary Géza jogászprofesszor fogalmazta meg a kisebbségi kérdést

¹⁹²JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. p. 84. és lásd még TÓTH Imre: *A nyugat-magyarországi kérdés, 1922-1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között*. Sopron, 2006. (Dissertationes Soproniensis, 2.) p. 272. In: Levéltári Közlemények, 2008. 79. sz. p. 333.

¹⁹³ IRK Albert: *A Nemzetek Szövetsége*, Danubia Kiadása, II.kiadás, Pécs, 1926. p. 84.

¹⁹⁴ Ez az egy eset a bánáti és erdélyi telepések ügyében hozott intézkedés volt. In: Uo. p. 129.

érintő javaslatait.¹⁹⁵ Magyarország részéről a kisebbségi kérdésekben történő szárnypróbálgatások a Nemzetek Szövetsége felé apró lépéseknek tudható be, ám a magyar nemzet szempontjából cseppet sem elhanyagolandó tényező. A magyar kormány tisztában volt vele, hogy a trianoni szerződés vonatkozásában folytatott tárgyalások éppen azért jutottak el minden felkészültség, védőbeszéd és küzdelem ellenére az aláírásig, mert Bethlen István felismerte, hogy az abban foglaltaknál már csak rosszabb jöhet Magyarországra és a határon túl maradt magyarságra. Attól tartott, még tovább romlana a megszállt területeken élő magyarság helyzete, ami tömeges menekülést hozhatna, amely nemcsak etnikailag, de gazdaságilag is megfojtaná az országot és magával hozná a magyar lakta területek végleges elvesztését is. Így tehát megállapítható, hogy a magyar külpolitika nem tévesztette szem elől a határon túli magyarság kérdését, és ügyét, sőt „zászlajára tűzte”.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Uo. p. 131.

¹⁹⁶ BETHLEN István Gróf: *Magyarország kisebbségi politikája* In: Magyar Szemle 18. kötet 2.sz. pp. 89-96.

V. A NEMZETKÖZI JOG SAJÁTOS SÁGAINAK BEMUTATÁSA, A KÖZÖS IGAZGATÁSI TERÜLETEK SZABÁLYOZÁSÁNAK MEGÉRTÉSE ÉRDEKÉBEN

Az értekezés témája szorosan kötődik a nemzetközi joghoz is. Ezért nem lehet eltekinteni a nemzetközi jogi szabályozás ismérveitől. A következő fejezetben arra törekszem, hogy bemutassam mindazokat a jellemzőket, tényezőket, amelyek meghatározzák a nemzetközi igazgatás körülményeit, szabályrendszerét, az azon belül működő kohéziókat és sajátosságokat. Ezek ugyanis olyan rendezőelvek, amelyek ismerete nélkül a nemzetközi politika porondján szereplők nem létezhetnek, s az általam bemutatni kívánt nemzetközi, ideiglenes igazgatási területek sajátosságai pedig kellőképp nem érthetőek. Miután a nemzetközi igazgatás a nemzeti jog rendszerén belül értelmezhető, meg kell ismernünk annak sajátosságait.

V.1. A NEMZETKÖZI JOGALANYISÁG FOGALMI MEGHATÁROZÁSA

A nemzetközi jog értelmezhetetlen a nemzetközi jog alanyai nélkül. Hiszen minden egyes jogterület (a nemzeti jog is) kizárólagosan a jogalanyok személyén, cselekedetein és a rájuk vonatkozó kötelezettségeken keresztül képes érvényesülni. Ebből a szempontból a nemzetközi jog pedig speciális területnek tekinthető, hiszen egymástól jól elhatárolható, szuverenitásában nem sértett államok közötti viszonyok szabályozására vonatkozik.

Az értekezés címében megjelölt két legfontosabb nemzetközi ideiglenes igazgatási terület sajátosságainak ismertetése nem választható külön, és nem értelmezhető történelmi jelentőségének megfelelően, mindaddig, amíg nem tisztázzuk a nemzetközi jogi kapcsolódását. A nemzetközi igazgatás csak és kizárólag a nemzetközi kapcsolatokban, az államok közötti külpolitikai érintkezésben, kapcsolódásban értelmezhető. Ebből következően szükséges tisztázni, ki lehet a nemzetközi jog alanya.

Mielőtt azonban meghatároznánk, ki is lehet a gyakorlatban alanya a nemzetközi jognak, értelmezni szükséges a nemzetközi jog fogalmát.

A nemzetközi jog Gratz Gusztáv 19. század végi definíciója szerint minden olyan jogszabálynak az összessége, melyek független államoknak (nemzetközi szervezeteknek) és azok területén élő magánszemélyeknek (egyén, menekült) az egymás közötti

viszonyait szabályozzák, rendezik.¹⁹⁷ Emellett a hazai kortárs szakirodalom a nemzetközi jog fogalmi meghatározását tekintve sok különböző, ám részben hasonló elemet is nevesít, amelyek közül az alábbiakat emelném ki. Kovács Péter álláspontja szerint „a nemzetközi jog az államok által kialakított és a többi nemzetközi jogalany közreműködésével fejlesztett olyan közös jogrendszer, amely az államok és bizonyos esetekben a nemzetközi jog egyéb alanyai számára jogokat biztosít és rájuk kötelezettségeket ró, magatartásukat jogi keretek közé szorítja.”¹⁹⁸ Sulyok Gábor meghatározása szerint „[A] nemzetközi jogot az államok és más alanyok alkotják a nemzetközi kapcsolatok szabályozására. Hazánkban is használt alternatív elnevezése: nemzetközi közjog.”¹⁹⁹ A fogalom meghatározásának összetettsége és bonyolultsága okán az alábbiakkal egészül ki a szócikk ide vonatkozó része: „Lényegi tulajdonságait tekintve a nemzetközi jog szinte minden szempontból – így például a jogalkotás, a jogalkalmazás és a szankciórendszer terén – számottevő mértékben különbözik az államok belső jogától, ami a történelem folyamán olykor a létezésének vagy jogi jellegének a megkérdőjelezéséhez is vezetett. Noha a nemzetközi jog kétségkívül jog és jogként funkcionál, kötelező erejének forrása, szabályainak rendszerezése és történetének korszakolása kapcsán mind a mai napig nem alakult ki tudományos konszenzus. Sokrétű fejlődésének köszönhetően a nemzetközi jog szabályozási köre folyamatosan bővül, és a sajátosságaiból adódó korlátai ellenére kiemelkedően fontos szerepet tölt be a nemzetközi közösség életében.”²⁰⁰

A nemzetközi jog egy szempontból minden egyéb más jogterülettől bizonyosan különbözik, amennyiben független államok viszonyainak rendezésében jár el, azaz az államok fölött nem áll kényszerhatalom, nincs olyan törvényhozó testület, amely számukra kötelező érvényű jogszabályokat fogadhatna el, és nincs olyan igazságszolgáltatói hatalom, amely a jogszabálysértést büntethetné, a jogszabályok betartását kikényszeríthetné.²⁰¹ Mégis azt látjuk, hogy a nemzetközi jog számos jogszabályt tartalmaz. A nemzetközi jogban azonban a jogalany államok maguk vállalnak kötelezettséget a nemzetközi jogszabályok betartására. A nemzetközi jog tehát egy

¹⁹⁷ GRATZ Gusztáv: *Nemzetközi jog*, Stampfel Károly Kiadó, Pozsony, 1899. p.1.

¹⁹⁸ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2011. p. 41.

¹⁹⁹ SULYOK Gábor: „Nemzetközi jog” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovszerkesztő: Sulyok Gábor) In: <https://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog> (Letöltés ideje: 2023.08.21.) p.1.

²⁰⁰ Uo. p. 1.

²⁰¹ SULLYOK Gábor: *A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása*. In: *Jog – Állam – Politika*, 2012. 4. évf. 1. sz. pp. 17-22.

nagyon sajátos területe a jogrendszernek . Jól érzékelhetően lényegi sajátosságai tekintetében egészen más, mint a nemzeti jog. A nemzetközi jognak ugyanis sajátosak a körülményei. A körülmények pedig a nemzetközi közösségben keresendők, aminek épp az együttélésének viszonyait hivatott rendezni a nemzetközi jog.²⁰²

A nemzetközi jog *koordinációs jog* (közösségek közti), míg a nemzeti jog szubordinációs , azaz közösségen belüli jog.²⁰³ Sajátossága a nemzetközi jognak a jogszabályok alkotásának módja, amit azonban értekezésemben - lévén, hogy a témához nem kapcsolódik - nem kívánom görcső alá helyezni, pusztán jelezni szeretném, hogy a kodifikáció a nemzetközi jogban eltér a nemzeti jogalkotás folyamatától. A nemzetközi jog legfontosabb sajátosságai, amelyek minden más jogterülettől megkülönböztetik:

- az alanyai,
- a forrásai, valamint
- a szankciórendszere (önsegély²⁰⁴, retorzió²⁰⁵, represszália²⁰⁶)²⁰⁷ .

A nemzetközi jog forrásainak vizsgálata kapcsán érdemes az alábbi, Sulyok Gábor által megfogalmazott lehetőségeket szemügyre venni, vagyis „*[Ha] a nemzetközi jog forrásait kívánjuk számba venni, kézenfekvő kiindulási pontot nyújt a Nemzetközi Bíróság Statútuma/Alapszabályai:*

A Bíróság, amelynek az a feladata, hogy az eléje terjesztett jogvitákat a nemzetközi jog alapján döntse el, eljárása során a következő forrásokat alkalmazza:

- a) azokat az általános vagy különös nemzetközi egyezményeket, amelyek a vitában álló Államok által kifejezetten elismert jogszabályokat állapítanak meg;*
- b) a nemzetközi szokást, mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítékát;*
- c) a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveket;*
- d) az 59. cikk rendelkezéseinek fenntartása mellett a bírói döntéseket és a különböző nemzetek legkiválóbb publicistáinak tanítását, mint a jogszabályok megállapításának segédeszközait.”²⁰⁸*

²⁰² Uo. pp. 23-35.

²⁰³ BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog*, Aula Kiadó, Budapest, 1997. pp. 25-26.

²⁰⁴ A nemzetközi szabályok betartásáról, a megsértett jog helyreállításáról a sértett államok gondoskodnak.

²⁰⁵ A jogsértésnek jogszerű, de minden esetben méltánytalan, a másik félre nézve hátrányos cselekménnyel való viszonzás.

²⁰⁶ A jogsértő magatartásnak hasonló súlyú, de nem feltétlenül azonos jellegű cselekménnyel való megtorlása.

²⁰⁷ BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog*, Aula Kiadó, Budapest, 1997. p. 26.

²⁰⁸ Sulyok Gábor: „*Nemzetközi jog*” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: Sulyok Gábor) In: <https://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog> (Letöltés ideje: 2023.08.21.) p. 7.

Már a fentebb felsoroltakból is megmutatkozik, hogy a nemzetközi jogban a legnagyobb jelentősége a szerződéseknek van, tekintettel a fentiekben foglaltakra, miszerint az államok önként vállalják a vonatkozó nemzetközi szabályok betartását. Mindebből az következik, hogy az államokat kötelező szabályok szerződésekben, egyezményekben, megállapodásokban jutnak kifejeződésre, az államok szabad akaratából, és az államok közötti kapcsolatok szabályozása, illetve a közös céljaik elérésének szándékából erednek. Ezen túlmenően a szerződésben rögzítettek önmagukra nézve kötelezőnek való elfogadása okán kötelezi a szerződő feleket az abban foglaltak jóhiszemű betartására. (A szerződések tiszteletben tartásának elve).²⁰⁹

Amint fentebb említettem, a nemzetközi jog sajátossága, hogy az államok közötti kapcsolatok szerződésekben nyilvánulnak meg. Először is, ami tény, hogy a nemzetközi jogban a szerződés az írott jog alkotásának kizárólagos formája és egyben egyetemes is. Azaz mindannak megfelel, aminek a nemzeti jogban jogalkotás formájában jelenik meg (törvény, rendelet- és statútum alkotás). Ugyanakkor a nemzeti jogban jellemző jogalkotással csak a keletkezését tekintve egyező, szerepét tekintve a törvényhozás módjával egyezik meg. A nemzetközi szerződés és a nemzeti törvényalkotás természete azonban egészen más.²¹⁰ A nemzetközi jog tekintetében témám szempontjából a legfontosabb területet vizsgálom, a nemzetközi államjogot, ami szintén komplex, mert három területet ölel fel: a békejogot, a követségi jogot és hadijogot. oszlik.²¹¹ Fontos felhívnom a figyelmet arra, hogy a korábbiakban tárgyalt Nemzetek Szövetségének tevékenységében is ennek a három területnek volt kiemelkedő jelentősége. Hiszen épp a világbéke megőrzése, az államok képviselőinek kötelezettsége, valamint a fegyveres konfliktusok elítélése és elkerülése tartoztak a legfontosabb célkitűzési közé. Ezkiváltképp rávilágít arra, hogy a nemzetközi jog államjogi területét ez a három tétel testesíti meg igazán. A nemzetközi jog általános ismertetése utána rátérek a nemzetközi jog alanyairól szóló tanok vizsgálatára.

²⁰⁹ MOLNÁR Tamás: „A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya ” In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya> (Letöltés ideje: 2023.08.21.) p. 27.

²¹⁰ SULYOK Gábor: *A nemzetközi jog és a belső jog viszonya: a fontosabb elméletek és a hazai gyakorlat* In: Leviatán, 2005. 3. sz. pp. 65–66.

²¹¹ Uo. pp. 65-66.

V.1.1. A NEMZETKÖZI JOG ALANYAI

„A nemzetközi jogviszonyok alanyait a nemzetközi jogban röviden jogalanyoknak nevezzük. A nemzetközi jogban a jogalanyoknak különböző kategóriái vannak és ezek a különféle kategóriák egymástól eltérő jogképességgel rendelkeznek.”²¹² A nemzetközi jog alanya az lehet, akinek a nemzetközi jogviszonyban jogosultsága lehet, illetve kötelezettség címzettje lehet. Aki jogalany, az minden esetben jogképes, azaz absztrakt módon képes arra, hogy alanyi jogokat és kötelezettségeket szerezzen.²¹³ Minden jogképességgel rendelkező független állam minden esetben cselekvőképes is (saját cselekedetével szerzi a jogokat és kötelezettségeket).²¹⁴

„Mint a belső jogban, a jogviszonyok alanyai azok, akiket a „jogrendszer szerint alanyi jogosultságok illelhetnek és jogi kötelezettségek terhelhetnek. A jogalanyoknak ezt a sajátosságát általános fogalommal jogképességnek nevezzük.”²¹⁵ Vagyis a nemzetközi jog alanyának jogképessége határozza meg, hogy milyen jogok és kötelezettségek illetik meg az adott nemzetközi szereplőt.

A fentiekből levezetve kijelenthető, hogy a nemzetközi jog is, ahogyan a nemzeti jog is a jogalanyok tevékenységén nyugszik. A nemzetközi jog azonban ebből a szempontból speciálisabb, mint a nemzeti jog. Specialitása pedig éppen a jogalanyaiból következik. A nemzetközi jogban nem mindenki válik jogalannyá, léteznek releváns és nem releváns alanyok. Hosszú ideig a nemzetközi jog alanyai csak az államok voltak. A XIX. század végén azonban megjelentek a nemzetközi szervezetek, amelyek megváltoztatták a nemzetközi jogalanyokról alkotott nézeteket.²¹⁶ Ezen túlmenően a nemzetközi jog ismeri még a különleges jogalany fogalmát is (pl. Máltai Lovagrend).²¹⁷ Emellett meg kell még említeni a természetes személyeket, jogi személyeket, a Szentszéket, valamint az úgynevezett felszabadító mozgalmakat is, hiszen bizonyos esetekben, és meghatározott feltételek teljesülés esetén ezek az entitások is a nemzetközi jog alanyaivá

²¹² KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761__1 [174]-[175]

²¹³ SÁRKÖZY Tamás: *Jogképesség - személyiség - jogalanyiség az embertöbbségek - csoportok - szervezetek körében*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. 4. sz. p. 3-9.

²¹⁴ HERCZEG Géza: *A nemzetközi jog létrejöttének feltételei, e jog fogalma és sajátosságai. – Szemelvények*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. p. 17.

²¹⁵ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761__1 [174]

²¹⁶ Uo. [174]

²¹⁷ KISS Amarilla: „A nemzetközi jog különleges alanyai” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor) <http://joten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-kulonleges-alanyai> (Letöltés ideje: 2023.09.01.) p. 1.

válhatnak.²¹⁸Mára kijelenthető, hogy a nemzetközi jog két tipikus jogalanyát az államok és a nemzetközi szervezetek jelentik, abból a felfogásból következően, hogy a nemzetközi jog az államokon és a nemzetközi szervezeteken keresztül tud megnyilvánulni.²¹⁹

Értekezésemben e felfogás szerint használom a nemzetközi jog alanyainak fogalmát és e kiegészítés után megállapítom, a fenti alapjogok szerint nemzetközi jogalany lehet az állam és a nemzetközi szervezet egyaránt.

V.1.2. AZ ÁLLAMOK

Az államok jogi értelemben vett fogalmának három eleme kapcsán a német-osztrák jogtudóst, Georg Jellinekét mindenképpen meg kell említeni. Az ő nevéhez és munkásságához köthető ugyanis azonhárom kritérium meghatározása amelyet az „Allgemeine Staatslehre” című alkotásában mutat be.²²⁰

„Az állam fogalmának meghatározását a nemzetközi jogtudomány hagyományosan szükségtelennek tartotta, mivel az állam létezését ténykérdésként kezelte. Ennek köszönhetően az államiság meghatározása jellemzően hiányzik azokból a nemzetközi egyezményekből is, amelyek az állam alapvető jogköreit szabályozzák. A nemzetközi szakirodalomban gyakran idézett, Az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló 1933. évi montevideói egyezményben foglalt definíció is csak azokra a fogalmi elemekre összpontosít, amelyek a tényleges létezés előfeltételeinek tekinthetők. Az egyezmény szerint az az alakulat tekinthető államnak, amelynek:

- 1. meghatározott területe,*
- 2. állandó lakossága,*
- 3. önálló kormánya van, és*
- 4. képes arra, hogy más államokkal kapcsolatot tartson fenn.”²²¹*

Minden állam pusztán azzal, hogy létrejön, a nemzetközi jog alanyává válik. *Teljes jogú alanyává*, azaz a létrejöttének pillanatától nemzetközi jogokat szerezhet, illetve ahogyan

²¹⁸ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761_1 [184]- [208]

²¹⁹ KISS Amarilla: *„A nemzetközi jog különleges alanyai”* in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovat szerkesztő: SÜLYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-kulonleges-alanyai> (Letöltés ideje: 2023.09.01.) p. 3.

²²⁰ „Jellinek az állam következő három fogalmi elemét emelte ki: a meghatározott terület (Staatsgebiet), az ott élő lakosság (Staatsvolk), és az ezek fölött megnyilvánuló, ezeket uraló főhatalom (Staatsgewalt).” In: KISTELEKI Károly: *Alárendeltség vagy önállóság? Adalékok jogi nézőpontból az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának kérdéséhez* In: Századok, 2016. 4. sz. p. 1030.

²²¹ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761_1 [179]

azt fentebb is említettem; nemzetközi kötelezettségeket vállalhat. Ahhoz, hogy jogalannyá váljon, nem szükséges más állam/államok általi elismerése. Azaz a nemzetközi jog szempontjából az államok jogalanyisága konstitutív jellegű. Ebből következően az államok jogalanyisága teljes, hiszen a létrejöttével minden tekintetben jogalannyá válik, másrészt eredeti, mert jogalanyiságának érvényessége nem vezethető vissza más jogalanyok beleegyezésére.²²² Abból következően, hogy az állam a nemzetközi jog alanya, szerződéskötési képességgel is rendelkezik, ráadásul a legszélesebb és legteljesebb mértékben a jogalanyok közül, ahogyan ezt a nemzetközi jogban illetik: teljes szerződéskötési képességgel. Ez azt jelenti, hogy az állam szuverenitásának következményeként is jogosult bármilyen nemzetközi szerződést kötni. Ez épp a fentiekben megnevezett teljes és eredeti jogalanyiságából fakad. Mindezek mellett, azt is meg kell jegyezni, ahogyan az állam nemzetközi jogalanyiságának érvényességéhez nincs szükség más állam elismerésére, ugyanúgy a szerződéskötéshez sem kell elismerés részére.²²³ (A helyzet bonyolultabb az államkapcsolatok esetében, de ez nem témája értekezésemnek.) *„A nemzetközi szerződések kapcsán azonban fontos még megjegyezni, hogy szerződések mindig is voltak, gondolhatnánk, hiszen nem kétséges, hogy forma szerint a görög városállamok éppúgy szerződéseket kötöttek, mint a kínai birodalmat megelőző korok ázsiai képződményei. Mégis, a modern értelemben vett szerződési jogot a birodalmak hanyatlásától, a nemzetközi rendszernek a veszfíliai békét követő kialakulásától eredeztetjük. A 17. században létrejött több száz szuverén, egyenlő „állam” és a 18. században függetlenné váló gyarmatok teljességgel egyenlőként lépnek kapcsolatra egymással. Mindannyian jogosítottak arra, hogy szerződéseket kössenek és arra is, hogy az általánosan kötelező szokásjog kialakulásához gyakorlatukkal és a gyakorlat jogi mivoltára vonatkozó meggyőződésükkel (opinio juris) hozzájáruljanak. Az uralkodó, a szuverén helyét a jogi kreáció, a szuverén állam veszi át.”*²²⁴ Mindennek egyrésztől azért van kiemelt jelentősége, mert a nemzetközi jogban szerződésekkel szabályozzák és határozzák meg a felek az egymáshoz fűződő viszonyaikat. Így aztán egyértelmű, hogy az államnak ez a joga erős

²²²HERCZEG Géza: *A nemzetközi jog létrejöttének feltételei, e jog fogalma és sajátosságai. – Szemelvények*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. p. 17.

²²³ SZALAI Anikó: „Nemzetközi szerződések” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-szerzodesek> (Letöltés ideje: 2023.08.22.) pp. 3-4.

²²⁴ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761_1 [351.]

jogosítványnak tekintendő²²⁵, másrésről pedig azért, mert pont az értekezés szempontjából kulcsfontosságú nemzetközi szervezet, a Népszövetség létrejöttével merült fel az az igény, hogy a „nemzetközi jog írásba foglalását felgyorsítsák.”²²⁶ Az 1930-ban, Hágában megtartott kodifikációs konferencia nem hozott azonban átütő eredményt. Három témát tárgyaltak, amelyek a következők voltak: parti tenger, államfelelősség, és állampolgárság, amelyek közül csak az utóbbiban született konszenzus. A konferencia sikerességét nagy mértékben befolyásolta a szokásjog ereje és a döntéshozók bizonytalansága a területen.²²⁷

V.1.3. A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK

A nemzetközi jogban, az államok egymás közötti viszonyaiban nem megkerülhetőek a nemzetközi szervezetek, ugyanis kardinális szerepet töltenek be az államok életében; segítik az államok közötti kapcsolatokat és a legtöbb esetben szolgálják a béke védelmét és megteremtését. Mielőtt azonban tovább lépnék az értekezésemben, tisztázni szükséges a nemzetközi szervezet fogalmát. Tekintettel arra, hogy a nemzetközi jog alanyai, így nyilvánvaló, hogy a nemzetközi jog szabályait kell alkalmaznunk rájuk. Prandler Árpád szavaival élve: „A nemzetközi szervezetek az államközi együttműködés azon formái, amelyek nemzetközi szerződés révén jönnek létre – legalább két vagy három állam között –, állandó struktúrával, azaz legalább egy, de általában több állandó szervvel rendelkeznek, és az alapító okiratukból következően nemzetközi jogalanyisággal vannak felruházva.”²²⁸ Természetesen ez az elgondolás a két világháború közötti időszakban még nem volt ennyire kiforrott. A Nemzetek Szövetsége úttörő volt a maga nemében, de ahogyan arra korábban már kitértem, jó pár szervezetbeli hiányossággal rendelkezett. Ugyanakkor mára – épp a globalizáció hatására - nyilvánvalóvá vált, hogy az államoknak olyan komplex és bonyolult kihívásokkal kell szembenézniük, amelyek szinte már kötelezővé teszik az egyes államok együttműködését. A nemzetközi szervezetek jelentősége vitathatatlan. Jelentőségük abban nyilvánul meg, hogy teret biztosítanak az államok együttműködésére, és mindemellett növelik az együttműködés erejét is.²²⁹ Ebből

²²⁵ SZALAI Anikó: „Nemzetközi szerződések” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-szerzodesek> (Letöltés ideje: 2023.08.22.) pp.3-4.

²²⁶ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761__1 [353.]

²²⁷ Uo. [353.]

²²⁸ BLAHÓ András- PRANDLER Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. p. 60.

²²⁹ MINGST, Karen A: *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011. p. 97.

következően segítik az eredményes és előrevivő vitákat, szakmai segítséget biztosítanak a probléma kezeléséhez, növelik az információáramlást. Emellett segítik a jogalkotást, azzal, hogy a folyamatokat összefogják, rendszerezik, valamint bizonyos fókig segítenek azok betartásának ellenőrzésében. Nem lehet azonban eltekinteni a nemzetközi szervezet négy legfontosabb fogalmi eleme mellett, vagyis hogy államközi együttműködésen alapul, nemzetközi szerződés hozza létre, állandó intézményi struktúrával rendelkezik, s végezetül nemzetközi jogalanyisággal van felruházva.²³⁰A nemzetközi szervezetek két fő típusát ismeri a szakirodalom. A nemzetközi magánszervezeteket egyrésztől, amelyek másképpen civil szerveződés alapján jönnek létre, vagyis nem kormányközi szervezetek. A másik csoportot a nemzetközi közszervezetek, vagy másnéven kormányközi szervezetek alkotják.²³¹A témám szempontjából fontos nemzetközi szervezeteket (IGO, vagyis inter-governmental organization)²³², közszervezetekként az államok hozzák létre az egymás közötti kapcsolataikból fakadó feladatok elvégzésére, megállapodások révén. Minden esetben államok közötti szerződéssel jönnek létre, amely a nemzetközi jog szabályainak megfelelő, vagyis többoldalú nemzetközi szerződéssel, alapokmánnyal, statútummal. Emellett állandó intézményi struktúrát hoznak létre, ilyen például a közgyűlés, tanács, titkárság, amelyek közül legalább az egyik folyamatos tevékenységet lát el. A nemzetközi szervezeteket minden tagország területén jogképesség illeti meg a feladatainak elvégzése és céljainak elérése érdekében. A nemzetközi szervezetek jogalanyisága szemben az államok eredeti és teljes jogalanyiságával, származékos, hiszen a szervezetet alapító államoktól kapják, és korlátozott, mivel csak azokra a területekre terjed ki, amelyre az államok felhatalmazták.²³³ A másik fontos ismérv a szubjektív jogalanyiság, ami azt jelenti, hogy csak azokkal a szereplőkkel szemben minősül jogalanynak, akik elismerik létezésüket.²³⁴ Ahogyan az államok esetében, úgy a nemzetközi szervezetek esetében is szólni kell a szerződéskötési képességéről. A nemzetközi szervezetek jogalanyisága az államokéhoz képest korlátozottabb, ebből

²³⁰ SZALAI Anikó: *A nemzetközi szervezet mint a nemzetközi együttműködés szereplője*. In: Államközi kapcsolatok, *Opera Iurisprudentiae*, 2019. (2) 1. sz. pp. 92-93.

²³¹ Uo.p.92.

²³² Uo.p.92.

²³³ BLAHÓ András- PRANDLER Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. pp.61-63.

²³⁴ SZALAI Anikó: *A nemzetközi szervezet mint a nemzetközi együttműködés szereplője*. In: Államközi kapcsolatok, *Opera Iurisprudentiae*, 2019. (2) 1. sz. p. 93.

következően a szerződéskötési képességük sem teljes mértékű. A nemzetközi szervezet csak az alapító okmányában meghatározott körben köthet nemzetközi szerződést.²³⁵

A modern kori értelemben vett nemzetközi szervezeteknek nagy jelentőségük van egy-egy államon belül az állami igazgatási reformokban. Ennek érdekében nyomásgyakorlásra is képesek. Ennek mértéke és eredményessége nagyban függ attól, hogy mely területeket érinti a szervezet nemzeti kormánytól kapott felhatalmazása. Jelentősen segíthetik a nemzeti kormányok munkáját az általuk végzett kutatások alapján készített összehasonlító elemzések. Munkájuk ideális esetben mentes a politikai nyomásoktól, játszmáktól és ennek megfelelően időtálló. Éppen a politikai semlegességüktől, kiszolgáltatottság-mentességüktől képesek a reformtörekvéseket érvényre juttatni.²³⁶ Összefoglalóan azt mondhatjuk, ők a biztosítékai a decentralizációnak, a központosítás elkerülésének. Ők azok, akik örködnék és fellépnek az önkormányzatok szerepének növelése érdekében. Ők azok, akik mind a döntési, mind az eszközök kiválasztásában nagy önállóságot, pénzügyi szabadságot szeretnének az önkormányzatoknak.²³⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy itt a modern kori értelemben vett nemzetközi szervezetek munkájára és tevékenységére vonatkoznak a fenti kijelentések.

V.2. A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK ÉS A HELYI SZERVEK KAPCSOLATA, A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK FELELŐSSÉGI KÉRDÉSE

*„Az államok által a nemzetközi szervezetek mellett létesített képviselőket a nemzetközi gyakorlat és a nemzetközi jog már a II. világháború előtt tudomásul vette. A nemzetközi szervezetek által küldött képviselőkkel már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Főszabályként megállapítható, hogy a nemzetközi szervezetek nem rendelkeznek az ún. aktív követküldési joggal, mint az államok.”*²³⁸ Ugyanakkor az is fontos tény, hogy a nemzetközi szervezetek alapító okiratában foglalt célkitűzéseik megvalósítása érdekében minden esetben együttműködnek az államok helyi szerveivel. Az együttműködés során soha nem tévesztik szem elől a célt, és a belügyekbe való beleszólás tilalmát. *„Ennek*

²³⁵ HERCZEG István: *Vita a nemzetközi szervezetek jogalanyiságának korlátairól* In: Jogtudományi Közlöny, 1965. 11.sz. p. 582.

²³⁶ KOVÁCS Laura: *Nemzetközi szervezetek területi kormányzásra gyakorolt hatása*. Tanulmány, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, Pécs, 2015. p. 21.

²³⁷ TORMA András: *Európai közigazgatás, Régiók, Önkormányzatok*. Virtuóz kiadó, Budapest 2001. p. 180-183.

²³⁸ BLAHÓ András- PRANDLER Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. pp.78-80.

megfelelően az elmúlt évtizedekben azonban kialakult az a gyakorlat, hogy a nemzetközi szervezetek is létrehoznak képviselőket egyes tagállamokban, ha ezt válsághelyzet vagy egyéb körülmény indokolja, különösen egy-egy szubrégióra vonatkozó feladatkörrel.”²³⁹ Így a nemzetközi szervezetek a világ számos pontján tartanak fenn apparátust. Ezek a küldöttségek felelősek a helyi szervekkel való kapcsolatfenntartásért, amely egyaránt kiterjed a lakosságra és az adott területet irányító hatósági szervekre. Munkájukat minden esetben a szervezet céljainak, alapelveinek képviselete, az államokszuverenitásának és kultúrájának, szokásainak maximális tiszteletben tartása jellemzi. Munkavégzésükre a lojalitás, és az adott nemzetközi szervezet által megfogalmazott célok magas fokú képviselete jellemzi.²⁴⁰ A nemzetközi szervezetek a helyi szervekkel nemcsak közvetlenül, de az általuk, az adott államban létrehozott speciális szakmai szervezetekkel is kollaborálnak, ami megkönnyíti a helyi viszonyokban való jártasságot és eligazodásukat is. A nemzetközi szervezetek apparátusának és az adott terület helyi, szakmai szerveinek együttműködésének lényege az információ szerzés, információ megadása, a célok érdekében szükséges hatósági ügyek lebonyolítása, valamint a tárgyalások levezénylése. A nemzetközi szervezet által kijelölt apparátus képviseli a nemzetközi szervezet céljainak érvényre juttatását, a szükséges döntések megszületésének szorgalmazását. Mindezt természetesen a béke fenntartásának általános szándékával.²⁴¹ Fontos tényező, hogy a nemzetközi szervezetek helyi szervekkel való kapcsolódása gazdaságilag is kedvező egy adott állam, vagy akár egy speciális autonómiával rendelkező terület számára, ilyen például az új munkahelyek, magasan kvalifikált, nyelvet beszélő munkaerő foglalkoztatása, megteremtése. A helyi és a nemzetközi szervek együttműködése tehát mellérendeltségi formában, a legnagyobb fokú szakmai, és politikai kultúra mellett történik.²⁴² Fontos megjegyezni ezen a ponton, hogy a Nemzetek Szövetsége esetében más jellegre épült a helyi szervek és a Nemzetek Szövetsége által a terület felügyeletére és igazgatására kijelölt apparátus kapcsolata. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a fentebb felsoroltak már egy modern kori, ideális körülmények között működő (pl. háború mentesség) rendszer elemeit mutatják be, és ugyanakkor arról sem, hogy a Nemzetek Szövetsége a nemzetközi szervezetek

²³⁹ Uo. p. 80.

²⁴⁰ Uo. p. 83.

²⁴¹ Uo. p. 84.

²⁴² ZAIEN Samir: *A háború utáni újjáépítés kérdése és a nemzetközi szervezetek szerepe* In: *Studia Mundi-Economica*, 2019. 6. évf. 1. sz. pp. 109-114.

munkásságának tekintetében a két világháború között még gyermekcipőben járt. Ez inkább a hogyan kell, illetve hogyan kellene működni ideális esetben kategória jellemvonásait példázza. A későbbiekben természetesen kitérek majd a Nemzetek Szövetsége által felállított helyi képviselő és Danzig Szabad Város, valamint a Saar-vidék helyi, igazgatási szerveinek kapcsolatára.

Nem szeretnék azonban elmenni a nemzetközi szervezeteket éppúgy érintő felelősségi kérdés mellett. A nemzetközi szervezeteknek is, ugyanúgy, mint a jogban minden szervezetnek természetesen van felelőssége a tevékenységi körében tett cselekedeteiért. Az ő esetükben az irányadó jog, a nemzetközi jog. *„A korábban az államok kapcsán használt kategóriáknak és jogintézményeknek a szervezetekre történő alkalmazása idővel számos kérdést vetett fel, melyek közül többre a nemzetközi jog jelenleg is igyekszik megfelelő választ találni. Ilyennek minősül a valamennyi jogrendszer egyik legérzékenyebb elemének tekintendő felelősség tárgyköre is, amely a nemzetközi jog eredeti alanyainak számító államok esetén is viszonylag fejletlen kategória, de különösen igaz ez a tőlük származó hatáskörök alapján működő nemzetközi szervezetek vonatkozásában.”*²⁴³ Arra tekintettel, hogy a nemzetközi szervezeteket szerződések, megállapodások hívják életre, így a jogsértés alapja minden esetben a szervezet létrehozó, és számára kötelezettséget megállapító nemzetközi szerződés, esetlegesen a nemzetközi szokásjog lehet.²⁴⁴ A nemzetközi kötelezettség magában foglalja a tagállamokkal szembeni kötelezettségeket is, amelyek a rá irányadó szerződésből adódnak.²⁴⁵ Összeségében megállapítható, hogy a nemzetközi szervezetek felelősségi kérdése egy nagyon ingoványos talaj, *„a gyakorlat szűkösebb, és a szervezetek súlya, természete és belső felépítése is eltérőbb, mint a méretükben ugyan különböző, de belső felépítésük lényegét tekintve hasonló államoké. Éppen ezért gyakran érvelnek amellett, hogy a nemzetközi jog kezelje rugalmasan az államok és a nemzetközi szervezetek felelősségét, és álljon készen arra, hogy egyszerre állapítsa meg a szervezet és a tagállam egyetemleges felelősségét.”*²⁴⁶

²⁴³ KNAPP László: *Az Európai Unió nemzetközi jogi felelősségéről*, In: Külgazdaság, Jogi melléklet, 2018. 62. évf. 9-10-sz. pp. 109-110.

²⁴⁴ Uo. pp. 110-112.

²⁴⁵ BRUHÁCS János: *Az államok és a nemzetközi szervezetek felelősségének kapcsolatáról* In: MOHAY Ágoston – KIS KELEMEN Bence – PÁNOVICS Attila – TÓTH Norbert (szerk.): *A nemzetközi szervezetek felelőssége – elmélet és gyakorlat határán*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európa Központ, Studia Europaea, Pécs, 2023. pp. 34-35.

²⁴⁶ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761_1 [1776]

V. 3. AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁG FOGALMÁNAK MEGHATÁROZÁSA A NEMZETI ÉS A NEMZETKÖZI JOGBAN

Tekintettel a korábbiakban tett kijelentésre, miszerint a nemzetközi jog minden egyéb más jogterülethez képest speciális, körbe kell járnom az állampolgárság kérdését is. A fentiekben meghatároztam a nemzetközi jog alanyait, és nem véletlen, hogy a magánszemélyeket csak különleges jogalanyként soroltam közéjük. Az egyén (a magánszemély) ugyanis az esetek túlnyomó többségében nem alanya a nemzetközi jognak. Ennek oka pedig az, hogy ő annak az államnak a polgára, amelynek területén él, vagyis annak az államnak a törvényei vonatkoznak rá, és szabályozzák az életét, amelyben tartózkodik. Az állam területén tartózkodó lakosságra vonatkozó szabályok megalkotásának joga pedig az adott állam törvényhozó testületének kizárólagos jogosítványa. Az állampolgárság jogi fogalma eltér a nemzeti és a nemzetközi jogban. A belső (nemzeti jogban) *„az állampolgárság (citizenship) az egyén és az állam között jogi és személyi kapcsolat alapján fennálló közjogi státusz vagy jogviszony, amely alapul szolgál az állampolgári jogok és kötelezettségek — további feltételek fennállása esetén — való keletkezésének.”*²⁴⁷ A jogok és kötelezettségek mértéke között különbség van a saját állampolgár, a külföldi állampolgár és a hontalan között. Ellenben a nemzetközi jogban *„az állampolgárság (nationality) az egyén és az állam között jogi és személyi kapcsolat alapján fennálló közjogi jogviszony, amely az egyén államhoz tartozását fejezi ki, és amely megfelelő kapcsolat esetén az állam számára alapul szolgálhat más államok irányában megnyilvánuló jogok gyakorlására és kötelezettségek teljesítésére.”*²⁴⁸ Nemzetközi értelemben tehát az állampolgárság nem a természetes személyek összessége, hanem az őket megillető jogok és terhelő kötelezettségek összessége, amelyek kizárólagosan csak állampolgárokat illetnek meg.²⁴⁹ Emellett fontos kiemelni, hogy a nemzetközi jogban számos esetben alakult ki vita az állampolgárság fogalmának nemzetközi jogi megítélése, és annak szükségessége kapcsán. Elmondható, hogy *„az állampolgársághoz kapcsolódó, nemzetközi jogban megjelenő állami jogok és kötelezettségek meglétéhez általában szükséges az állampolgárság más államok általi elismerése, így az állampolgárságból fakadó nemzetközi jogok és kötelezettségek*

²⁴⁷ GANCZER Mónika: *Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban* In: Jog-Állam-Politika - Jog- és politikatudományi folyóirat, 2011. 2.sz. p. 82.

²⁴⁸ Uo. p. 82.

²⁴⁹ GANCZER Mónika: *„Állampolgárság”* in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) In: <http://joteny.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag> (Letöltés ideje: 2023.09.02.) [15]

gyakorolhatósága és teljesíthetősége más államoktól is függ.”²⁵⁰ A nemzetközi jogban az állampolgárság kérdésének a diplomáciai védelem, illetve a konzuli érdekvédelem tekintetében kiemelt jelentősége van. Külön érdemes hangsúlyozni a kettős vagy többes állampolgárság kérdéskörét. Ennek az intézménynek ugyanis az állampolgárság és egyben az államközi kapcsolatok alakulása szempontjából nagy jelentősége van a nemzetközi jogban. Kettős vagy többes állampolgárság esetében arról van szó, hogy egy természetes személy egyidejűleg két vagy több államnak is az állampolgára. Ebben az esetben a természetes személy mindazon állam védelmét igénybe veheti, amelyiknek az állampolgárságával rendelkezik. Fontos kitétel azonban, hogy a természetes személyt az állam nem részesítheti védelemben egy olyan állammal szemben, amelynek a természetes személy szintén polgára. A kettős, vagy többes állampolgárságból fakadó konfliktusok elkerülésére, valamint az állampolgárokat megillető jogok és kötelezettségek hatékonyabb gyakorlása és betartása érdekében kialakult egyfajta gyakorlat az államok között, melynek eszközeül a két- és/vagy többoldalú egyezmények megkötését választották.²⁵¹ Ugyanakkor azt is fontosnak tartom hangsúlyozni, hiszen a témám szempontjából elengedhetetlen, hogy például már a korabeli magyar szakirodalom is ismerte az állampolgárság fogalmát; „*A régi magyar közjog szerint az államhoz tartozás fogalmát a honfiuság (indigenatus) fejezte ki. A ki született honfiútól származott vagy az ország határain belül (ide értve a kapcsolt részeket is) született és lakott, az honfiúnak (indigena) tekintetett.*”²⁵² Egy másik korabeli forrás a következő módon határozza meg az állampolgárság fogalmát: „*Az állampolgárság meghatározza egy személy hozzátartozását az államhoz, a mi esetünkben a román szocialista államhoz. Ez azt jelenti, hogy abban a pillanatban, amikor az egyén elnyerte az állampolgárságot, közötté és az állam között jogi természetű viszony jött létre, amelyet az alkotmány, a törvények, a törvényrendeletek és más jogi aktusok szentesítenek. Logikus tehát: az állampolgárságnem hoz létre és nem is hozhat létre jogi viszonyt a nemzettel vagy a nemzetiséggel szemben.*”²⁵³ Annyi azonban bizonyos, hogy az „állampolgárság fogalma

²⁵⁰ GANCZER Mónika: *Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban* In: Jog-Állam-Politika - Jog- és politikatudományi folyóirat, 2011. 2.sz. p.76.

²⁵¹ TÓTH Judit: *Miért nem lehet, ha szabad? - A többes állampolgárság a nemzetközi és az európai közösségi jog felől* In: Romániai Magyar Jogtudományi Közöny, 2004. 2.sz. p. 7.

²⁵² FERDINANDY Gejza: *Magyarország közjoga*, Budapest, 1902. p. 230.

²⁵³ FAZEKAS János: *Allam, nemzet, nemzetiség* In: Valóság, 1986. 29. évf. 11. sz. p. 104.

a XIX. században, az "államhoz tartozás" mellett, az "állam-alattvalói" minőséget is jelentette."²⁵⁴

V.4. POLGÁROK FELETTI VÉDELEM (DIPLOMÁCIAI VÉDELEM) FOGALMÁNAK TISZTÁZÁSA

Az értekezésben már említést tettem a diplomáciai védelem tárgyköréről, hiszen az szorosan összefonódik az állampolgárság kérdéskörével. Ebben a fejezetben tovább részletezem, hiszen – erről is szoltam - a nemzetközi jogban az állampolgárság fogalmának legfontosabb eleme a diplomáciai védelem, azaz a természetes személy idegen ország területén hazája védelmében, támogatásában részesül. Nem árt azonban emlékeztetni, hogy ez nem automatikusan érvényesülő jog. A külföldi természetes személynek csak akkor van joga a diplomáciai védelemre, ha nem sértette meg sem a tartózkodási állam belső jogát, sem a nemzetközi jogot. Az a természetes személy azonban, aki saját jogsértő magatartása miatt szenvedett jogsérelmet, nem jogosult diplomáciai védelemre. Ahogy Richard Francis a „Maxims of Equity” c. munkájában írja, 1727-ben: „*Annak, aki bűnt követett el, nem jár igazság/méltányosság.*”²⁵⁵

Fontos azt is tisztázni, hogy a diplomáciai védelem az állam diszkrecionális joga : „(...) a nemzetközi jog által felállított határok között az állam olyan módon és mértékben jogosult diplomáciai védelmet gyakorolni, ahogy azt megfelelőnek tartja, mivel saját jogát érvényesíti. Még ha a természetes és jogi személyek, akiknek a nevében cselekszik, úgy is gondolják, hogy jogaik nincsenek megfelelően védve, nincs a nemzetközi jog alapján jogorvoslatuk e tekintetben. Minden, amit tehetnek, hogy a helyi joghoz fordulnak jogorvoslatért, amennyiben vannak rendelkezésre álló eszközök, melyek jóvátételt jelentenek vagy jogorvoslatot.(...) Az állam az, aki egyedül eldöntheti, hogy védelmet biztosít-e, milyen mértékben nyújtja ezt, és mikor szünteti azt meg. Így a diplomáciai védelem gyakorlása diszkrecionális hatáskörben marad, melyet meghatározhatnak politikai és más szempontok, függetlenül a kérdéses üggyől. Mivel az állam követelése nem azonos az egyén vagy a társaság követelésével, akiknek az ügyét érvényesíti, az állam teljes szabadságot élvez cselekedeteit illetően.”²⁵⁶

²⁵⁴ GANCZER Mónika: *Az állampolgárság fogalmának történeti formái az ókortól a modern korig* In: Jog-Állam-Politika, 2011/1. In: <https://szakcikkladatbazis.hu/doc/4940505> (Letöltés ideje: 2023. 09.01.)

²⁵⁵ Lásd SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem a nemzetközi jogban*, Doktori Disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2010. pp. 121-122.

²⁵⁶ Uo. p. 42.

Talán éppen ebből fakadóan - a széleskörű gyakorlat ellenére is - ellentmondásos területe a nemzetközi jog intézményének. Ez a gyakorlatban egy kényszerítő eszköz, hiszen az egyik államnak kényszerítenie kell a másik államot a jogsértés megszüntetésére, orvoslására, ebből adódóan pedig nyomásgyakorlási erőfölény kérdése is.²⁵⁷ Bármennyire is ellentmondásos azonban a terület, a diplomáciai védelem tagadhatatlanul az egyik legfontosabb eszköze az állampolgárok védelmének a nemzetközi jogban, van azonban egy másik fontos kitétel is. Diplomáciai védelemben mindaddig senki nem részesíthető, amíg nem meríti ki a helyi jogorvoslati lehetőségeket. Ennek egyik legfontosabb oka éppen a nemzetközi jog egyik legfontosabb alapelvéből következik: az államok szuverenitásának jogából. A helyi állam szuverenitásának és függetlenségének tiszteletben tartása egyértelműen azt jelenti, hogy beavatkozástól mentesen tudjon létezni és funkcionálni az állam és az általa működtetett igazságszolgáltatási rendszer.²⁵⁸ Ezzel párhuzamosan pedig a természetes személytől megköveteli a helyi szabályok tiszteletben tartását és betartását. Fontos azonban tisztázni azt is, mit tekint a nemzetközi jog jogorvoslatnak. A nemzetközi bírói gyakorlat alapján a helyi jogorvoslat alatt a következőket értjük: „*Helyi jogorvoslatnak kell tekinteni minden jogi vagy nem jogi alapon döntést hozó szervet, amelynek a területi állam joga alapján lehetősége van arra, hogy az államnak betudható, a magánszemély jogait érintő döntést meghozza, vagy, hogy ezt a döntést nagy valószínűséggel befolyásolja.*”²⁵⁹

A diplomáciai védelem vonatkozásában bevett gyakorlat a jogsértő állam részéről a diplomáciai védelmet nyújtó államnak fizetett kártérítés (jóvátétel). A diplomáciai védelem tehát valójában egy eszköz, amely arra ad lehetőséget, hogy a védő állam felléphessen a jogsértő állammal szemben, és igényt érvényesíthessen a keletkező károk vonatkozásában.²⁶⁰ Alapját tehát a nemzetközi szokásjogból nyeri, és a nemzetközi jog által elfogadott fellépésben ölt testet.²⁶¹ Jellemét tekintve mindig jogorvoslat jellegű (ebben a tekintetben teljesen elhatárolható a konzuli védelemtől, ami megelőző jellegű segítség). A valódi segítséget az állam nevében eljáró külügyi szervek nyújtják; a fogadó állam külügyi hatáskörben eljáró szervei előtt, szükség esetén, s a témám szempontjából

²⁵⁷ SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem gyakorlásának eszközei, avagy a forgalom-meghatározás és az elhatárolás problémái*. In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 2009.72. kötet. pp. 536-538.

²⁵⁸ SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem a nemzetközi jogban*, Doktori Disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2010. p.115.

²⁵⁹ Uo. p.113.

²⁶⁰ KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVEND Pál, VALKI László (SZERK.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761_1 [1319]

²⁶¹ Uo. [1299]

is meghatározó; nemzetközi szervek előtt. Rendkívül fontos információ még, hogy az állampolgárnak nincs joga a diplomáciai védelemre, azonban, ha az állam úgy dönt, hogy diplomáciai védelmet nyújt, az állampolgár nem mondhat le róla.²⁶² A diplomáciai védelemnek kialakult, lefektetett ügymenete nincs: a védelmet gyakorló államok általában informális lépésekkel kezdik a folyamatot: nyilatkozat vagy tiltakozás eljuttatását jelenti a jogsértő állam kormánya felé. Ezt követhetik tárgyalások a két állam között, amely végződhet megegyezéssel, de befejeződik a konfliktus rendezése nélkül is. Egy másik út, vagy éppen az előző út folytatásaként a vitarendezés történhet nemzetközi bíróság vagy bizottság előtt is. Egy harmadik út, ami már erélyesebb az előző két útnál, amikor a védelmet nyújtó állam retorzió célzatával megtagadja a jogsértő állam kormányának elismerését (ilyen vagy ehhez hasonló csak nagyon szélsőséges esetekben fordul elő), illetve a jogsértő állam szabályainak elismerését. Nyomásgyakorlásként előfordulhat egy-egy a jogsértő állam számára kedvező szerződés aláírásának megtagadása (megtagadásának kilátásba helyezése). Minden esetben mindenkire nézve kötelező azonban a nemzetközi jogban az erőszak alkalmazásának tilalma.²⁶³ Összefoglalásként elmondható, hogy az állampolgárok feletti védelem, nemzetközi jogban használatos fogalom-meghatározással a „diplomáciai védelem” a nemzetközi jog alapvető elvéből vezethető le, miszerint az állam jogosult a polgárai védelmére, ha egy másik állam a nemzetközi joggal ellentétes magatartást tanúsít, és ezzel megsérti az ő állampolgárát. Valójában azzal, ha az állam felkarolja az állampolgára ügyét, saját jogát gyakorolja.²⁶⁴ Amint azt fentebb kifejtettem, annak eldöntése, hogy az állam a polgára ügye mellé áll-e vagy sem, diszkrecionális joga. Meglátásom szerint azonban nemcsak az lehet saját megítélésének tárgya, hogy felkarolja-e az ügyet, hanem (a nemzetközi jog keretei között) az is, hogy milyen módon, illetve milyen eszközökkel teszi azt. Szintén a nemzetközi jog alapvető elvéből következik, hogy ez a mód és eszköz, semmilyen körülmények között nem lehet aránytalan az okozott sérelemmel, és mindig szem előtt kell tartsa, a védelmező állam érdekeit.²⁶⁵ Mindezen tényekből már tisztán látható, hogy

²⁶² SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem a nemzetközi jogban*, Doktori Disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2010. p.157.

²⁶³ SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem gyakorlásának eszközei, avagy a forgalom-meghatározás és az elhatárolás problémái*. In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 2009.72. kötet. pp. 542-543.

²⁶⁴ SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem a nemzetközi jogban*, Doktori Disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2010. p.138. és lásd még Mavrommatis palesztin koncessziók ügye, 1924. P.C.I.J. Series A, No.2. p.112.

²⁶⁵ HARGITAI József.: *Az állampolgárok védelmének nemzetközi jogi kérdései; Nemzetközi jog az új alkotmányban*. (szerk.) Bragyova András. KJK. Kerszöv Kiadó. Budapest, 1997. p.142. és lásd még

az alkalmazott diplomáciai védelem módjának vannak úgynevezett befolyásoló tényezői is, amelyek a védelmi intézkedéssel összefüggésben befolyásolják, hogy hogyan alakul a két állam kapcsolata (nagyobb konfliktust nem kívánatos okozni), vagy éppen a küszöbön álló szerződés meggátolása az adott beavatkozással.²⁶⁶

VI. AZ I. VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐ IDŐKBEN KIALAKÍTOTT NEMZETKÖZI IGAZGATÁSI TERÜLETEK BEMUTATÁSA

VI.1. A NEMZETKÖZI IGAZGATÁSI AKCIÓK TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI

Az első világháború egyik következményeként megalakuló nemzetközi kapcsolatok mérföldköveként is emlegethető Nemzetek Szövetségének létrejötte igen erőteljesen rányomta a bélyegét, s talán azt is lehet mondani, hogy új dimenziókat nyitott meg a nemzetközi igazgatás történelmében. Az előzmények és tapasztalatok sok esetben megfelelő alapul szolgálhatnak egy szervezet, vagy akár egy adott nagyhatalom legitimitásának igazolásában vagy éppen ellenkezőleg, annak megkérdőjelezésében. Természetesen minden térség más és más problémákkal, illetve sajátosságokkal bír még a válságok tekintetében is, ugyanakkor a gyakorlat, és a korábbi igazgatási akció alatt elkövetett hibák és eredmények előrébb vihetik a jövőbeli válságkezelés sikerességét, hatékonyságát. Az 1990-es években az államok alkotta nemzetközi közösségek új szerephez jutottak, amely a különböző válságok igazgatásában merült ki. Ekkor a világ több térsége is komoly problémákkal küszködött, melynek következtében, és talán az akkori legjobb megoldásként, ideiglenesen nemzetközi igazgatás alá kerültek.²⁶⁷ Ezeknek a válságkezelő nemzetközi igazgatási akcióknak a szükségességét általában nem, vagy csak nagyon ritka esetekben kérdőjelezzik, illetve kérdőjelezték meg. A legfőbb gond, és így a leggyakrabban felmerülő probléma, az államok alkotta nemzetközi közösség és

SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem a nemzetközi jogban*, Doktori Disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2010. p. 138.

²⁶⁶ Uo. p.139.

²⁶⁷ HALÁSZ Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz*, Külügyi szemle, Budapest, 2005. 4. évf. 1-2. szám p. 248. és lásd még SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 211.

bizonyos esetekben a nemzetközi szervezetek képviselte által alkalmazott eszközökben, azok hatékonyságában, illetve azok jogi legitimitásában rejlett.²⁶⁸

Azonban fontos megemlítenem, hogy a történelmi előzményeket tekintve érdemes visszanyúlni az első világháborút megelőző időszakra is. Ugyanis már ekkor, a 19. század végén, s egyben a 20. század hajnalán megjelentek olyan irányú, a válságkezelés jellemvonásait magukban hordozó próbálkozások a nagyhatalmak részéről, amelyek többé-kevésbé humanitárius céllal történtek, méghozzá oly módon, hogy közben ideiglenes igazgatási jogköröket is gyakoroltak. Természetesen ezek nem említhetők egy lapon a jelenlegi válságkezelő és igazgatási akciókkal, hiszen ekkor még nem léteztek olyan nemzetközi szervezetek, amelyek megfelelően kiépített nemzetközi apparátust tudhattak volna magukénak. Ehelyett azonban a nagyhatalmak közös, ám saját érdekeiből fakadó összefogás, és békefenntartás jellemezte ezeket a próbálkozásokat.²⁶⁹ Ezen kívül az is fontos tényező, hogy a korabeli nemzetközi légkör és felfogás számára teljesen természetes volt az a felfogás, mely szerint az államok formálisan nem egyenjogúak. Értekezésem következő fejezetében bemutatok majd három olyan speciális jogállású területet (még mielőtt rátérnék az általam hosszabban taglalni kívánt két területre Danzig Szabad Városra és a Saar-vidékre), amelyek a korlátozott szuverenitás elvének²⁷⁰ nemzetközi elfogadottságának ideje alatt jöttek létre, és ők maguk sem voltak teljes mértékig önállóak.²⁷¹ A három példán keresztül betekintést nyerhetünk a Krakói Köztársaság, Kelet-Rumélia és Tanger Nemzetközi Zóna speciális jogállásába, vagyis három olyan internacionalizált terület korabeli igazgatásába, amelyek egy multilaterális nemzetközi egyezménynek köszönhetik létüket. Természetesen a kialakult status quo felett örökődő nagyhatalmak szerepe itt sem elhanyagolható, sőt, látni lehet majd, hogy miként érvényesítik gazdasági és politikai befolyásukat az adott térségben.

A történelem idővonalán haladva tehát több esetben születtek megoldások ilyen módon. Ezek megismertetését fontosnak érzem a témám hiteles és alapos körbejárása érdekében.

²⁶⁸ Uo. p. 249.

²⁶⁹ Uo. p. 249.

²⁷⁰ A témában nemzetközileg elismert Méir Ydit a korlátozott szuverenitású területeknek nyolc fajta formáját különbözteti meg: 1. külföldi szuverenitás alatt álló törzsi területek, 2. úgynevezett koronagyarmatok és domíniumok, 3. szolgalmak, 4. kapitulációs jogok, 5. exterritoriális jogok és privilégiumok, 6. protektorátusok, 7. kondomíniumok, 8. mandátum és gyámsági területek. In: MEIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. pp. 19–20. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 132.

²⁷¹ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 132.

Előjáróban szeretném felhívni a figyelmet arra vonatkozóan, hogy az általam megnevezett három terület sorsa is, mint minden különleges jogállású terület sorsa, több tényező függvénye: a történelmi előzmények, a területén fennálló gazdasági-társadalmi viszonyok, a geopolitikai szerep, valamint az adott kor hatalmi törekvései egyaránt befolyásolják a fejleményeket.²⁷²

VI.2. KRAKKÓI KÖZTÁRSASÁG (1815-1846)

Lengyelország története igen érdekesen, egyben sok tekintetben fájdalmasan alakult. Újkori történelme során hol megszállások és felosztások időszakát élte, hol pedig lázadások és felkelések gyengítették.²⁷³

Előzményként el kell mondanunk, hogy 1795-ben Oroszország, Poroszország és Ausztria harmadízben is felosztotta egymás között Lengyelországot fegyveres konfliktus nélkül a diplomácia eszközei révén. Ezzel Lengyelország több, mint egy évszázadra „eltűnt” Európa térképéről. 1807-ben ugyan nevében független államként jegyezték, Varsói Nagyhercegség néven, valójában azonban nem létezett.²⁷⁴ A lengyelek országuk függetlenségének visszaállítását és stabilizálását a franciáktól várták, azonban ez iránti reményük a franciák vereségével szertefoszlott. Ebben a viharos időszakban jött létre a Krakkói Köztársaság, ami a korábbiakhoz képest előrelépés volt, hiszen a korlátozott szuverenitás elvét nemzetközileg is elfogadták. Krakkó korlátozott önállósággal rendelkezett, ezen túlmenően pedig a modern kor első internacionalizált területévé lépett elő. A Krakkói Szabad Város, valamint a Krakkói Köztársaság elnevezés egyaránt él a történelemben.²⁷⁵ Megalakulását, s egyben jogállását a bécsi kongresszuson rögzítették 1815-ben az érintett nagyhatalmak (Porszország, Oroszország és Ausztria).²⁷⁶ A döntés oka elsősorban abban keresendő, hogy mindhárom közel azonos befolyással és hatalommal rendelkező birodalom igényt tartott rá, azonban egyiküknek sem állt érdekében, vagy módjában egy fegyveres konfliktus keretein belül megoldani. Ausztria

²⁷² HALÁSZ Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz*, Külügyi szemle, Budapest, 2005. 4. évf. 1-2. sz. p. 258.

²⁷³ NORMAN Davis: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p.41.

²⁷⁴ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 133.

²⁷⁵ A Krakkói Szabad Város terminus volt igazán hivatalos, mert a bécsi kongresszuson elfogadott megállapodásban ezt az elnevezést rögzítették. In: KOVÁCS István: *Amikor Krakkó állam volt*. In: Tiszatáj, 1981. 35. évf. 6. sz. p. 30.

²⁷⁶ KURÁNYI Éva: *Magyar–lengyel kulturális és egyetemi kapcsolatok a 19. század első felében* In: Levéltári Szemle, 44. 1994. 2. sz. p. 21.

azért ragaszkodott elsősorban a területhez, mert már Lengyelország harmadik felosztása során is hozzá tartozott, és nem szeretne volna, ha a városban az oroszok jutnak stratégiai helyzetbe azzal, hogy azt a Kongresszusi Lengyelországhoz csatolják. Viszont az oroszok érdekében sem állt, hogy továbbra is osztrák fennhatóság befolyása alatt álljon ez a terület, a poroszok számára pedig kedvező volt a másik két fél vitája, hiszen könnyebben jutott tárgyalási pozícióba.²⁷⁷ 1815. május 3-án aztán az egyezkedések kompromisszumos eredményeképpen aláírásra került az alapító okirat. Ekkor mondták ki, hogy a város „szabad, független és semleges”, de ezzel párhuzamosan a három hatalom közös „védelme” alatt áll. A Krakkói Köztársaság a létrejöttében közreműködő mindhárom hatalommal területileg határos volt.²⁷⁸

Az alapító okirat értelmében bizonyos önállósággal azért rendelkezett.²⁷⁹ Érvényesült területén a gyülekezési-és szólásszabadság, a hatóságok vagyonekbezárási tilalma és a letartóztatások önkényességének tilalma. Megtarthatták hivatalos nyelvként a lengyelt, és a Jagelló Egyetem lengyel területekről fogadhatott hallgatókat, természetesen Poroszország, Oroszország és Ausztria ellenőrzése mellett. Sajátos helyzet volt ez, hiszen egyszerre tartozott az orosz cár, a porosz király, és az osztrák császár felügyelete alá, vagyis egy korlátozott szuverenitású köztársaság volt kialakulóban.²⁸⁰

Krakkó és közvetlen térsége Krakkói Köztársaság néven került be a megállapodásba és vonult be a történelembe 25 ezer krakkói, 120 ezer környező települési (224 falu) és három kisváros (Chrzanów, Trzebinia és Nowa Góra) lakosságával. Területe 1030 km² volt. Hivatalos nyelve a lengyel, hivatalos vallása katolikus és zsidó volt.²⁸¹ A terület közigazgatását tekintve nem állítható, hogy rendelkezett saját hadsereggel, annak elenyésző száma okán. Emellett nem rendelkezett saját külképviselettel sem, sőt a városban csak a három, védnökséget ellátó hatalom rezidensei tarthattak fent diplomáciai feladatokat ellátó követséget, a többi állam nem.²⁸² Alkotmányos berendezkedését tekintve szintén kötött volt a keze a Krakkói Köztársaságnak²⁸³, ugyanis fennállásnak

²⁷⁷ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. pp. 133-134.

²⁷⁸ Uo. pp. 133-134.

²⁷⁹ SZALÓKY László: *A szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: Nemzetközi Szemle, 1971. 15. évf. 7. sz. p. 87.

²⁸⁰ NORMAN Davis: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p. 684.

²⁸¹ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 134.

²⁸² Uo. p. 143.

²⁸³ „(...) a három hatalom belátása szerint változtatták meg alkotmányát, és mind jobban korlátozták önállóságát.” In: SZALÓKY László: *A szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: Nemzetközi Szemle, 1971. 15. évf. 7. sz. p. 87.

ideje alatt összesen három alkotmányt fogadtak el, és helyeztek hatályba. Az első, amely a bécsi kongresszuson került elfogadásra „...deklaráta a jogegyenlőséget, a parasztok személyi szabadságát és a bíróságok függetlenségét. Ez az alaptörvény ugyanakkor nem haladta meg a Varsói Hercegség alkotmányát, inkább jóváhagyta azt. A nagyhatalmak megállapodása és az arra épülő alkotmány több szempontból egy különös hibrid entitást hozott létre – egy olyan szabad várost, amely nem volt sem szuverén, sem független, sőt igazából nem is volt csak városnak nevezhető...”²⁸⁴ Egy olyan entitás volt, amely kiterjedtsége révén sokkal inkább nevezhető territóriumnak, vagy államalakulatnak, amely a mindennapi életben megmaradt a lengyel mivoltánál bizonyos korlátok között. A város élén a Kormányzó Szenátus állt, ami a végrehajtás szerve volt. A szenátus elnökből és tizenhárom tagból állt. Az elnököt és nyolc tagját a törvényhozó testület (a Képviselők Gyűlése) delegálta. Három tagot az egyetem, további három tagot pedig a székeskáptalan jelölt ki.²⁸⁵ Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a város polgári és politikai életének irányításában ők játszották a főszerepet. Valójában azonban a legfontosabb kérdésekben az alapító hatalmak uralkodói döntöttek. Ennek ellenére azonban túlságosan nem avatkoztak be a köztársaság működésébe (kezdetben). Arra azonban minden időben figyeltek, hogy az alapító okiratban rögzített tiltott tevékenységektől tartózkodjon a város. Ennek értelmében vámot nem vethetett ki, nem fogadhatott be katonaszökevényeket és menekülteket, politikai összeesküvésekben nem vehetett részt és idegen országokkal nem tarthatott kapcsolatot.²⁸⁶ A Képviselők Gyűlése, amely a törvényhozó testület, valamint az alsóház szerepkörét látta el az évek előrehaladtával, és a képviselők számának csökkenésével folyamatosan a háttérbe szorult. 1837-től a három nagyhatalom igyekezett a helyi kormány összetételén is önhatalmúlag változtatni, míg ez oda vezetett, hogy 1843-tól megszűnt a szenátorok, és egyben az elnök megválasztásának gyakorlata; Ausztria, Oroszország és Poroszország közvetlenül delegálták pártfogoltjaikat a „városvezetésbe”. A Szenátus elnökének pozíciója is így politikai alapon dőlt el, vagyis kinevezésében a három, védnökséget ellátó ország határozott.²⁸⁷ A legnagyobb felháborodást e tekintetben Stanislaw Wodzicki ötödik alkalommal történő beiktatása keltette, ugyanis a „három nagyhatalom helytartója nem

²⁸⁴ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 135.

²⁸⁵ KOVÁCS István: *Amikor Krakkó állam volt*. In: Tiszatáj, 1981.35.évf. 6. sz. p. 30.

²⁸⁶ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. pp. 134-135.

²⁸⁷ Uo. p. 137.

volt hajlandó beiktatni a szenátus által megválasztott új elnököt, s helyette Wodzicki grófot (1759-1843) emelte az elnöki székbe. (...) Újbóli beiktatása az alkotmány betűjének ugyan nem, de szellemének ellentmondott, és világosan megmutatta, hogy a szabad város szabadsága messze állt a tökéletestől.”²⁸⁸

A krakkói igazságszolgáltatási szervezetet tekintve meg kell állapítani, hogy viszonylag egyszerűen működött. A községi bíróságok hatáskörébe tartoztak azon büntetőügyek, amelyek kisebb jelentőséggel bírtak, fellebviteli szervük az elsőfokú bíróság volt. A kisebb polgári ügyekben a helyi békebírók voltak az illetékesek.²⁸⁹ „A váltóügyeket a Jagelló Egyetem Jogi Kara előtt bírálták el, amely egyébként fő „szállítója” volt a krakkói városállam igazságszolgáltatási személyzetének. Az alkotmányban rögzített polgári jogok ügyében egy külön bíróság járhatott el, amely a helyi képviselői testület mellett működött.”²⁹⁰

1833-tól kezdve a bírósági rendszer egyre inkább magán hordozta az osztrák befolyás mintáit.²⁹¹ Ez nem csak az 1803. évi osztrák kódex büntetőjogi alkalmazásának volt köszönhető, hanem annak, hogy 1833-ban elfogadják a harmadik krakkói alkotmányt. Az új alkotmány (ellentétben az 1815-ben, majd az 1818-ban elfogadottal) olyan közjogi jogosítványokkal látja el a három patronáló hatalmat, amelyek már egyértelművé teszik a felettesi pozíciójukat a város vezetése és törvényhozása felett. 1833-tól, egészen a szabad város fennállásának végéig fennáll a helyi szervek hatalmának korlátozására, és jogköreik beszűkítését²⁹² célzó törekvés, amelynek elsődleges célpontjává a város felvilágosult, és liberális elveket valló Jagelló Egyeteme vált.²⁹³ Ennek elsődleges oka abban keresendő, hogy ez az intézmény tömörítette magába a város értelmiségi körét, köznemesi híveit, és mindazon polgárokat, akik a függetlenség legalább ilyen formájú megtartását célozták meg. Az idő előrehaladtával a nagyhatalmak elérték céljukat, és az addigi helyi közhatalmi intézmények szerepe jelentéktelenné vált, helyét a patrónusok által delegált és működtetett Rezidensek Konferenciája vette át.²⁹⁴

²⁸⁸ NORMAN Davis: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p. 685.

²⁸⁹ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 138.

²⁹⁰ Uo. p. 138.

²⁹¹ Uo. p. 138.

²⁹² Uo. p. 139.

²⁹³ KURÁNYI Éva: *Magyar–lengyel kulturális és egyetemi kapcsolatok a 19. század első felében* In: *Levéltári Szemle*, 44. 1994. 2. sz. p. 23.

²⁹⁴ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. szám p. 139.

Összefoglalásként elmondható, hogy a Krakkói Szabad Város egy olyan modern kori internacionalizált területként vonult be a történelembe, amelynek alapjait három nagyhatalom által, az 1815-ös bécsi kongresszuson megkötött multilaterális szerződés rendelkezéseinek elfogadásával hívták életre. Ausztria, Oroszország és Poroszország együttes védnökséget vállaltak a szóban forgó terület felett. A speciális entitással rendelkező köztársaság alkotmányát és szuverén jogainak gyakorlását a pártfogó államok a kezdetekkor kevésbé korlátozták.²⁹⁵ A Krakkói Köztársaságot első évtizedben gazdasági virágzás jellemezte, ami nagyban volt köszönhető annak, hogy az érintett hatalmak nem szabtak gátat a szabad kereskedelemnek. Az első elfogadott alkotmánynak köszönhetően egy olyan helyi, közjogi képviselőt ellátó intézményrendszer jött létre, amelyben jól megfértek egymás mellett a város lakóinak, mind pedig a pártfogó három ország érdekei.²⁹⁶ A mezőgazdaság virágzott, az ipar viszont gyenge volt, a jól szervezett csempészhálózat eredményeként. A második évtized a kultúra felvirágzását hozta el. Lakói olyan polgárok voltak, akiket tudósok, hivatalnokok, kereskedők, tanárok és iparosok alkottak. Nemzetiségeit tekintve lengyelek, csehek, osztrákok, zsidók és sziléziai németek alkották a lakosságot.²⁹⁷ Szabad és híres volt a krakkói Egyetem, és elismert az Akadémiája. Az oktatásuk rendkívül fejlett és szabad volt, ami a kiadói tevékenységről is elmondható volt. A Jagelló Egyetem nagy szerepet vállalt delegált tagjain keresztül a várost érintő politikai és igazságszolgáltatási kérdésekben, szem előtt tartva a liberalizmus alapelveit. Számtalan tudományos mű látott ebben az időben napvilágot.²⁹⁸ Az irodalmi, színházi és egyben a politikai életet azonban 1832-t követően az osztrák, porosz és orosz cenzúra hatotta át. Az 1830-1840-es évek levegőjében azonban már a lakosság részéről is érezhető volt a feszültség, csak megfelelő pillanatra vártak a rendszerrel szemben elégedetlenkedők csoportjai.²⁹⁹ 1831 után a nagyhatalmak korlátozni kezdték a város mozgásterét, csökkentették a helyi hatóságok jogait a felkelések megelőzése érdekében, amely éppen az ellenkezőjét váltotta ki a város lakóinak körében; 1846-ban kirobban a felkelés, aminek eredményeként megszűnt a

²⁹⁵ SZALÓKY László: *A szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: Nemzetközi Szemle, 1971. 15. évf. 7. sz. p. 87.

²⁹⁶ HALÁSZ IVÁN: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 136.

²⁹⁷ KOVÁCS István: *Amikor Krakkó állam volt*. In: Tiszatáj, 1981. 35. évf. 6. sz. p. 31.

²⁹⁸ KURÁNYI Éva: *Magyar–lengyel kulturális és egyetemi kapcsolatok a 19. század első felében* In: Levéltári Szemle, 44. 1994. 2. sz. pp. 21-22.

²⁹⁹ KOVÁCS István: *Amikor Krakkó állam volt*. In: Tiszatáj, 1981. 35. évf. 6. sz. p. 32.

Krakkói Köztársaság és Krakkót az ausztriai Galiciához csatolták.³⁰⁰ A szabad városi rangtól megfosztott városban összesen 1200 embert tartóztattak le, míg az osztrák császár így már eddig is hosszan sorjázó címei közé felvette a „Krakkó nagyhercege” titulust is.³⁰¹

VI.3. KELET-RUMÉLIA (1878-1885)

Az első világháborút megelőző időkben is akadtak olyan példák a történelemben, amelyek úgynevezett speciális jogállással rendelkező területekké váltak. Másodikként bemutatott példám esetében egy olyan térségről beszélünk, amely a 19. században alapos fejtörést okozott az akkori nagyhatalmakat képviselő döntéshozók számára. Kulcsfontossága nem gazdasági, vagy hatalmi erejében rejlett, hanem sokkal inkább a kialakult helyzetből fakadó sajátos, átmeneti jogállásának és etnikai sokszínűségében keresendő. A 19. században a Balkánon és Délkelet-Európában olyan birodalomépítő folyamatok zajlottak le, amelyek hol pozitív, hol negatív irányba befolyásolták a helyi nemzetállamok kialakulását. A nagyhatalmi törekvések által irányított régiókról azonban elmondható, hogy nem csak a konfliktusok kirobbantásában játszottak főszerepet a térségben érdekelt birodalmak, hanem annak utókezelésében, és az újonnan született állam klasszikus értelemben vett államépítési folyamataiban.³⁰² „Kevés állam esetében dőltek el az állami élet legfontosabb kérdései (azaz az államhatalom, az alkotmány, az államterület, a népesség stb.) olyan gyakorisággal a nemzetközi kongresszusokon vagy értekezleteken, mint a 19. és 20. századi balkáni államok esetében. Ebből kifolyólag a térség hatalmi problémáinak kezelése során nagyon gazdag nemzetközi tapasztalat jött össze.”³⁰³ Ebben a térségben emelkedik ki Kelet-Rumélia, amelyet az 1878-as berlini konferencia³⁰⁴ hozott létre, mégpedig az Oszmán Birodalom speciális jogállású, autonóm tartományaként.³⁰⁵ A térségben érdekelt nagyhatalmak körét főként Oroszország, az Osztrák-Magyar Monarchia, valamint az Oszmán Birodalom jelentették de az angolok

³⁰⁰ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, 2015. 1. sz. p. 141.

³⁰¹ NORMAN Davis: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p. 687.

³⁰² HALÁSZ Iván: *A nemzetközi elem szerepe a balkáni államépítésben tegnap és ma* In: *Politikai krízisek Európa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig*. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014. p. 273.

³⁰³ Uo. p. 273.

³⁰⁴ TÖTTÖSY Ernő: *A bolgár külpolitika* In: *Külügyi Szemle*, 1941. 18. évf. 3. sz. p. 237.

³⁰⁵ BOKOR József (szerk.): *Rumélia* In: *A Pallas nagy lexikona* In: https://adt.arcanum.com/hu/view/PallasLexikon_03/?query=r%C3%A9lia&pg=452&layout=s (Letöltés ideje: 2023.május 22.)

és franciák is aktívan részt kívántak venni az „államépítési folyamatok” kidolgozásban. Az említett berlini kongresszus felhatalmazást adott egy úgynevezett Nemzetközi Bizottságnak, hogy dolgozza ki Kelet-Rumélia Organikus Statútumát. Mindegyik érdekeltséggel rendelkező nagyhatalom hallatni kívánta a hangját, de elsődleges célként egyetértettek abban, hogy mihamarabbi, liberális alapokon nyugvó alkotmányos keretet kell adni az autonóm tartománynak. A válságkezelés és békeépítés egyik, s talán legfontosabb alappillére ugyanis az új alkotmány és annak elfogadása, amely az adott terület hosszú távú politikai stabilitásának a záloga. Ehhez szorosan kapcsolódik a főhatalom, vagyis a végrehajtó hatalom kérdése, amely ilyen esetekben valamely kijelölt helyi szervet ruházza fel ennek a feladatnak az ellátásával, természetesen a nagyhatalmak felügyelete alatt.³⁰⁶ Fontos azonban megjegyezni, hogy minden válságövezet tartalmaz sajátos jegyeket, amely nagy mértékben befolyásolja, s egyben megköti a békeépítési folyamat eszközeit és lehetőségeit. Nem volt ez másként Kelet-Rumélia esetében sem; a statútum értelmében a tartomány élén a főkormányzó állt, aki csak keresztény vallású lehetett, s akit a szultán nevezett ki a nagyhatalmak (Nagy-Britannia, Orosz Birodalom, Német Birodalom, Osztrák-Magyar Monarchia, Francia Köztársaság, Olasz Királyság, Oszmán Birodalom) hozzájárulásával. A Balkán hegységtől délre kialakított tartományban a törökök próbálták megőrizni fennhatóságukat, mind politikai, mind pedig gazdasági értelemben, amelyet jócskán megnehezített az orosz katonai jelenlét a területen.³⁰⁷ A közigazgatási autonómiát élvező tartomány törvényhozó testülete az 56 főből álló tartományi gyűlés volt. Hivatalos nyelve a bolgár, a török és a görög nyelvek voltak.³⁰⁸ A téma érdekessége, hogy az organikus statútum kidolgozása az akkori osztrák-magyar diplomata, Kállay Béni nevéhez fűződik.³⁰⁹ A Nemzetközi Bizottságban elnöki pozícióval rendelkezett, így jól tudta érvényesíteni az osztrák-magyar érdekeket, amely egyértelműen a mihamarabbi békés rendezés mellett tette le voksát, kiegészítve egy olyan dokumentum létrehozásával, „*amely megnyugtatja helyi kedélyeket és vonzó modellt hoz létre a tartomány számára, amely továbbra is formálisan török fennhatóság marad, autonóm, és a nemzetközi közösség által részben felügyelt területként.*”³¹⁰ Fontos emellett megjegyezni, hogy Kállay olyan modern szellemben próbálta létrehozni a térség

³⁰⁶ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi elem szerepe a balkáni államépítésben tegnap és ma* In: Politikai krízisek Európa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014. p.278.

³⁰⁷ Uo. p. 283.

³⁰⁸ Uo. p. 281.

³⁰⁹ VASAS Géza: *A bosnyák kérdéstől a magyar hivatásgondolatig* In: Valóság, 1998. 41. évf. 8. sz. p. 84.

³¹⁰ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi elem szerepe a balkáni államépítésben tegnap és ma* In: Politikai krízisek Európa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014. p. 283.

közigazgatási szabályzatát, amely magában hordozta a nyugat-európai civilizációhoz való tartozás és felzárkózás lehetőségét.³¹¹ Éppen ennek okán merült fel az a lehetőség, hogy a főkormányzói pozíció betöltésére valamely, és a térségben semleges politikai érdekeltséggel rendelkező nyugat-európai, magas rangú tisztségviselőt jelöljenek ki. Ezt a javaslatot azonban elvetették, és sok más kezdeményezés mellett, úgymint a sajtó- és gyülekezési szabadság garantálása, kudarcba fulladt.³¹² Hiába volt az autonómiával rendelkező területnek három hivatalos nyelve, az állami értelemben vett adminisztrációban ez nem köszönt vissza. Legnagyobb hibája, hogy nem tudta a nemzetközi felügyeletet garantálni, a statútumból hiányoztak az ennek lehetőségét megteremtő jogi garanciák. Az Organikus Statútum összesen 495 cikkelyt foglalt magában, amelynek már a száma is kiválóan példázza annak részletességét. Ennek és az autonóm tartományt körülvevő egyéb politikai tényezőknek (oroszbefolyás, helyi lakosság érdeke, török érdekeltség fenntartása) köszönhetően a dokumentum nem tudott szerves részévé válni Kelet-Rumélia életének. A Balkán akkori közigazgatási berendezkedése még nem volt felkészülve ekkora változásra, azonban az mindenképp kiemelendő tényező, hogy a statútumban már ekkor megjelentek bizonyos kisebbségi kérdések megoldására irányuló törekvések, amelyek aztán teret nyertek maguknak a 20. században a Balkáni-félsziget egyéb területein is.³¹³ Kelet-Rumélia története során azonban folyamatosan kisebb-nagyobb háborúk dúltak, így egyáltalán nem volt meglepetés, hogy nagyon hamar, az 1885-ben kirobbant felkelésnek köszönhetően megszűnt létezni, és egyesült Bulgáriával. „*A philippopolis-i felkelés 1885 szeptemberében széttepte a berlini szerződést és ténylegesen egyesítette a két Bulgáriát. Az aktusnak a legalitás színezetét kölcsönözte, hogy Battenberg Sándor rövid ingadozás után az egyesített Bulgária fejedelmévé proklamálta magát. A tényleges elismerést azonban a nagyhatalmak jóváhagyása jelentette.*”³¹⁴ Értekezésem szempontjából azonban korántsem elhanyagolandó területről beszélünk, hiszen a 19. századi válságövezetekben létrejött nemzetközi igazgatás kezdeti szárnypróbálgatásainak kiváló példájául szolgál. Hüen tükrözi a kor nehézségeit, a modern értelemben vett civilizációs törekvéseket, a nagyhatalmi érdekek találkozásait, s nem utolsósorban egy olyan konfliktushelyzet békés megoldására való törekvést, amely a nemzetközi közösség

³¹¹ TÓTH László: *Egy nagy magyar Balkán-politikus: Kállay Béni* In: Jelenkor, 1940. 2. évf. 2. sz. p. 6

³¹² Uo. p. 283.

³¹³ Uo. p. 283.

³¹⁴ DIÓSZEGI István: *Kálnoky; Andrássy és a bolgár válság 1885–87-ben* In: Századok, 1967. p. 149.

(nagy hatalmak) együttes felügyeletét próbálta alapul venni.³¹⁵ Tény, hogy a Nemzetközi Bizottság által kidolgozott státútum nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, azonban elindított egy olyan folyamatot, amely a későbbi válságkezelések alapjául szolgált.³¹⁶ Jelentőségét tekintve ugyan más, mint a következőkben bemutatni kívánt Tanger, de egy bizonyos; ideiglenesen rendezni próbálta a balkáni kis államok kérdését. A mérleg nyelve ugyanakkor nem feltétlenül pozitív, sőt „*felszabadító és felszabadított között e hét év alatt olyan ellentétek bontakoztak ki*”³¹⁷, amelyek hozzájárultak a Balkánt érintő problémakörök további kiszélesedéséhez.

VI.4. TANGER (1912-1956)

A marokkói város jogállása is külső nyomás és hatalomérvényesítés eredményének köszönhető. Az európai kapitalista államok külpolitikájában a 19. század második felétől megjelent az a törekvés, hogy a nyersanyag-utánpótlást gyarmatterületek szerzésével biztosítsa. Ennek következtében irányult a figyelem a 19. század végén Marokkó felé, amely nyersanyagban bővelkedő állam révén, kellő érdeklődést váltott ki a gyarmatosítási szándékkal vezérelt országok irányából (Anglia, Franciaország, Spanyolország).³¹⁸ Annak ellenére, hogy Marokkó tudta legtovább megőrizni függetlenségét Észak-Afrika országai közül, mégis alig egy évtized elég volt ahhoz, hogy befolyást szerezzen fölötté Franciaország. Tudatos manipulációval érte el mindazt Franciaország, ami végül Marokkó függetlenségének elvesztéséhez vezetett.³¹⁹

Ennek eszközeként adósságokba hajszolta Marokkót, majd kölcsönt nyújtott neki. Befolyással elérte, hogy olyan kedvezőtlen intézkedések kerüljenek bevezetésre, amelyek a lakosság nagy részét érintik, így megnőtt az elégedetlenség, az uralkodóval szembeni ellenszenv. A teljes elégedetlenség tetőfokán utóbb segítő szándékot hirdetett Marokkó felé: beavatkozva a gazdaságba, a belpolitikába, mindezt úgy, hogy maga mellé állította ezzel a lakosságot. Az uralkodó mögül kiállt a nép, Franciaország pedig egyre inkább jogot formált Marokkóra. Ahogy Eugène Étienne (befolyásos francia politikus,

³¹⁵ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi elem szerepe a balkáni államépítésben tegnap és ma* In: Politikai krízisek Európa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014. p. 283.

³¹⁶ DEMETER Gábor: *A Balkán és az Oszmán Birodalom II.: Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig. Oszmán Birodalom (Rumélia, Anatólia, Közel-Kelet)*. Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. p. 347.

³¹⁷ DIÓSZEGI István: *Kálnoky; Andrássy és a bolgár válság 1885–87-ben* In: Századok, 1967. p. 149.

³¹⁸ KRAJCSOVSKY Mónika: *Marokkó útja a függetlenségtől a francia protektorátusig (1840–1912)*. Tanulmány, Belvedere, 2013/1. pp. 34-45.

³¹⁹ Uo. p. 37.

hadügyminiszter) akkoriban kijelentette: „*Franciaországnak minden más hatalommal szemben magasabb rendű jogai és kötelességei vannak Marokkóban. Elsősorban Algéria miatt. Algéria vezetett bennünket Tunéziába. Neki kell – kétségtelenül nehezebben – elvezetni bennünket Marokkóba is.*”³²⁰

Ez a politikai helyzet vezetett el végül az 1912. március 30-án aláírt protektorátusi szerződéshez, amelynek értelmében Marokkó elvesztette függetlenségét és területi egységét is. Három részre osztották. Az 1912. november 27-én aláírt spanyol-francia szerződés értelmében létrejött egy francia és egy spanyol zóna, Tanger városa pedig nemzetközi felügyelet alá került, nemzetközi övezet lett, amelyhez különleges státusz társult.³²¹

Tanger vonatkozásában meg kell jegyezni, hogy nemzetközi igazgatása Danzig-hoz hasonlóan, nem volt előzmény nélküli. 1879-ben a marokkói szultán rendeletével létrehozta az ún. Higiéniai Bizottságot. A valóságban a működését 1884-ben kezdte meg. A bizottság elnöki tisztét három havi váltásban a városban székelő külföldi konzulok töltötték be (alfabetikus sorrendben). Az egyik konzul nevéhez fűződik Tanger különleges státusza, amikor is a görög konzul támogatta a város nemzetközi igazgatás alá helyezését.³²²

Visszakanyarodva a francia, spanyol és brit állami érdekekhez; 1923.december 18-án megszületik a Tangeri Jegyzőkönyv.³²³ A két világháború között ez egy olyan mozzanat, amelyben a nagyhatalmak azon munkálkodtak, hogy az adott területet nemzetközi zónává tegyék. Franciaország, Spanyolország és Nagy-Britannia, mint a térségben tengeri érdekeltséggel rendelkező hatalmak létrehozták a Tangeri Nemzetközi Zónát gazdasági céljaik elérése érdekében (is). Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Tanger semleges szabad kikötőváros lett a nagyhatalmak közös ellenőrzése alatt, vagyis a felek kompromisszumos megoldásaként nem csatolták a marokkói francia protektorátushoz. Marokkóban az uralkodó személye és örökösének személye sérthetetlen maradt továbbra is, de valójában a báb szerepét szánták neki. Kivették kezéből a külügyet, a pénzügyet és a katonai irányítást. Egy marokkói képviselőn keresztül lehetősége nyílt a formális jogköreinek gyakorlására a muszlim és zsidó összetételű lakosság felett, azonban

³²⁰ J. NAGY László: *A francia uralom kialakulása a Maghreb országokban* In: *Belvedere Meridionale*, 2013. 25. sz. p. 51.

³²¹ Uo. p. 53.

³²² Uo. p. 55.

³²³ DRUCKER György (szerk.): *A Tanger-statum meghosszabbítása* In: *Külügyi Szemle*, 1936. 13. évf. 1. sz. p. 63.

a tényleges hatalomgyakorlásban a tangeri statútum rendelkezései voltak az irányadók. Az igazgatási és egyben jogalkotási hatalom a térséget irányító nemzetközi felügyeletet ellátó hatalmak kezében összpontosult.³²⁴

A Tangeri Jegyzőkönyv értelmében Tanger tehát nemzetközi terület lett. Semleges zóna, közös igazgatással. Minden katonai jelenléttől mentes volt (az Egyesült Királyság kívánságának megfelelően). A kereskedők álmává vált, tekintettel arra, hogy mind az importált, mind az exportált árukra, az aranyra nem vetettek ki vámot, nem végeztek devizaellenőrzést, jövedelem- és bevételadókat is eltörölték. Igazi adóparadicsommá vált. 1928-ban tovább bővült a nemzetközi területi szerződésben résztvevő országok száma, amennyiben Svédország, Olaszország, Belgium, Portugália, Hollandia csatlakozott a megállapodáshoz.³²⁵

Annak ellenére, hogy egy katonai beavatkozás eredményeként született meg a tangeri nemzetközi terület, elmondható, hogy Tanger 1912 és 1956 között virágkorát élte, ami annak volt köszönhető, hogy gyümölcsöző kereskedelmi központtá vált. Tulajdonképpen ez az egyik olyan fő vonása, amely megkülönbözteti a másik két általam bemutatott speciális jogállású területtől. Ennek a modellnek az esetében nem csak a politikai és területszerzési motivációk voltak jelentősek a terület nemzetközi irányításának szorgalmazásában, hanem komoly gazdasági, és pénzügyi érdekeltségek is vezényelték a nagyhatalmakat.³²⁶ A speciális jogállású terület kulcsfontossággal bírt a tengeri kereskedelme és közlekedési jelentősége okán.³²⁷

A Tanger által nyújtott előnyökből nem csak a fentebb említett három nagyhatalom kívánt részesedni, hanem a későbbiekben olyan országok is részt akartak venni a város kiaknázásában mint Portugália, Hollandia, Olaszország, valamint Belgium. A becsatlakozásukkal Tanger nemzetközi szempontból még inkább frekventáltabb terület lett, a város elindult az internacionalizálódás útján.³²⁸

Tanger különleges jogállásának megszűnése Marokkó függetlenedéséhez köthető, amelynek első lépése az 1952. március 2-án a fezi szerződés rendelkezéseinek hatályon kívül helyezése volt. Még ugyanezen évben Spanyolország is lemond a területet érintő

³²⁴ HALÁSZ Iván: *Az állam összeomlása és újjáépítése*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014. p. 59.

³²⁵ Uo. p. 59.

³²⁶ Uo. p. 59.

³²⁷ HAVAS Józsefné: *Marokkó gazdasága* In: *Külkereskedelem*, 1958. 2. évf. 1. sz. p. 16.

³²⁸ HALÁSZ Iván: *Az állam összeomlása és újjáépítése*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014. p. 59.

érdekeltségéről, s végül 1956. október 29-én hivatalosan is megszűnik, mint nemzetközi övezet. Tanger így a szuverén Marokkó fennhatósága alá került.³²⁹

VI. 5. ALBÁNIA

1912. december 17-én hat nagyhatalom ült tárgyalóasztalhoz, hogy Albánia sorsáról döntsenek. A Balkáni-félszigeten ugyanis puszkaporos volt a hangulat, a készülő háború egy nagy európai konfrontációval fenyegetett, a térségben illetékes európai országok pedig mindent megtettek annak érdekében, hogy diplomácia megoldást találjanak a Balkán problémájára. A szóban forgó nagyhatalmak ezért Londonban gyűltek össze; a tárgyaláson a francia oldalt Paul Cambon, az orosz oldalt Alexander Benckendorff gróf, a brit nemzetet Sir Edward Grey, Karl Max Lichnowsky a németeket, Albert von Mensdorff osztrák-magyar követ az Osztrák-Magyar Monarchiát, Marquis Guglielmo Imperiáli pedig az olasz kormányt képviselte.³³⁰ „*A diplomaták fél négykor ültek össze teázni családias hangulatban és Bécs igényeinek megfelelően, kötetlen beszélgetés során elhatározták egy szultáni szuverenitás alatt álló autonóm, egyben nagyhatalmi védnökség alatt álló Albánia létrehozását.*”³³¹ A londoni konferencián megállapodtak az általános, külső szabályozásokról, azonban az új állam belső alapjairól nem született döntés. Erre csak 1913 januárjában került sor, amikor egy kvázi alkotmányt pótló szervezeti szabályzatban, a Statut de l’Albanie-ban kilenc pontban lefektették az alapjait. Végleges tervezetét 1913. július 29-én fogadták el az említett nagyhatalmak, így „*Albánia nagyhatalmi védnökség alatt álló, autonóm, szuverén, semleges és primogenitúra alapján örökklődő fejedelemség lett.*”³³² Az új állam felügyeletét egy hét fős nemzetközi bizottság látta el, amelynek tagjai a nagyhatalmak által kijelölt (saját) képviselőkből, és egy további albán delegáltból tevődött össze. Elsődleges feladatai közé tartozott a közigazgatás megtervezése, az új állam létrejöttének felügyelete, valamint a pénzügyek ellenőrzése. A rend fenntartásával, és egy speciális zsandárság felállításával Hollandiát bízták meg. A statútum végleges szövege „*tökéletesen visszaadta a nagyhatalmi kompromisszum-politika jellegzetességeit és magán hordozta a századforduló utáni macedóniai nagyhatalmi politizálás tapasztalatait is: az új állam nagyhatalmi védnökség alatt állt és*

³²⁹ J. NAGY László: *A Maghreb országok felszabadulása (1919-1956)*, JATEPress, Szeged, 1995. pp. 206-210.

³³⁰ CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián: *Az albán nemzetté válás kezdetei (1878-1913)- A Rilindja és az államalapítás korszaka-* ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2010. p. 291.

³³¹ Uo. p. 291.

³³² Uo. p. 304.

ugyanakkor szuverén is volt.”³³³ A nagyhatalmak azonban abba a hibába estek, hogy Albánia határaitól nem rendelkeztek véglegesen, és a fejedelmet sem választották meg. Így a frissen megalakult országban a káosz uralkodott, és a határokon túl rekedt albánság etnikai konfliktusba került Szerbia, Koszovó, és Macedónia területén.³³⁴

A nagyhatalmak védnöksége alatt álló szuverén állam végül 1918-ban, a Párizs környéki béketárgyalások idején lépett a teljes önállóság útjára, ekkor már Albániát a saját diplomatai képviselték. A két világháború közötti időszak pedig lehetővé tette Albánia számára a tényleges, és független állam-és nemzetépítést.³³⁵

VI.6. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

Következtetésként elmondható, hogy a történelem önmagában is kitermelte azokat az előzményeket, amelyek utóbb elvezettek az értekezésem fő témáját adó területek; Danzig Szabad Város, és Saar-vidék igazgatásához. Elmondható továbbá, hogy a hozott példákon keresztül megjelenített nemzetközi igazgatás hasonlít a nemzetközi jog fogalomtárában jól ismert kondomíniumokhoz, de attól mégis eltérő, hiszen ezekben az esetekben több állam gyakorolja az államhatalmat, anélkül, hogy a közösen igazgatott területet saját területüknek tekintnék. Éppen ezért minden esetben csak ideiglenes, átmeneti időszakra jön létre, ahol általában az igazgatásban résztvevő államok közt fennálló vita eldőltségig áll fenn a közös (nemzetközi) igazgatás. A nemzetközi politikai helyzet alakulása időnként olyan feszültségekkel teli, amihez hagyományos konfliktuskezeléssel nehezen, vagy egyáltalán nem lehet közelíteni. Ilyen helyzet az is, amikor a különböző hatalommal és erővel bíró államok területi igényekkel lépnek fel egymással szemben, amely mélyíti a konfliktusokat, feszültségeket eredményez, ugyanakkor egyiknek sem áll érdekében (vagy módjában) a helyzet fegyveres konfliktussal történő rendezése. Az ilyen helyzetek rendezésére jó megoldás a vitás terület, vagy területek nemzetközi igazgatás alá helyezése. A kialakult ellentéteket ugyanis ezzel a megoldással lehet csillapítani vagy megszüntetni. A fentiekben hozott három példa kiválóan demonstrálja, hogy kezdetben ezek az „igazgatási akciók” szűkebb szövetségek között jöttek létre. Vagyis ez azt jelentette, hogy az adott probléma megoldására nem egy nagyobb értelemben vett nemzetközi közösség vállalkozott, hanem az adott terület érdekeltiségebe tartozó államok

³³³ Uo. pp. 304-305.

³³⁴ Uo. p. 306.

³³⁵ Uo. p. 373.

(nagyhatalmak) fogtak össze. „A 19. század első felében például a bécsi kongresszus által létrehozott Krakkó Szabad Város további sorsáról már nem az „európai koncert” formájában döntöttek, hanem a Lengyelország felosztásában érdekelt nagyhatalmak egymás között. A városban tehát nem az összes európai nagyhatalomnak voltak felügyeleti és vétójoggal rendelkező rezidensei, hanem csak az osztrákoknak, az oroszoknak és a poroszoknak.”³³⁶ Ugyanezen mozzanat említhető a berlini kongresszus kapcsán kialakult helyzetet tekintve is; Kelet-Rumélia sorsát az orosz, osztrák-magyar és török befolyás határozta meg, nem pedig egy nagy európai értelemben vett nemzetközi közösség. Pozitív kivételt jelent a harmadik bemutatott térség, a Tangeri Nemzetközi Zóna, amely már magában hordozta az internacionalizálódás jegyeit a térség felügyeletébe becsatlakozó öt európai ország részvételével. További közös vonás, hogy a nemzetközi, közös felügyeletet ellátó országok közössége kezébe vette mindegyik említett esetben egy új alkotmányos keret létrehozását. Az, hogy mennyiben tért el az adott térségben addig fennálló rendszer alapköveitől, az nagyban függött az illetékes terület addigi politikai, jogi és igazgatási berendezkedésétől. Az ilyen irányú „beavatkozás” mértéke minden esetben más és más volt.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a nemzetközi igazgatásra említett három példa, valamint a disszertációm címében nevesített két, első világháborút követő példa a nemzetközi igazgatási területekre nézve üres lenne, ha nem helyezném azt el a nemzetközi igazgatás kontextusában.

³³⁶ HALÁSZ Iván: *Az állam összeomlása és újjáépítése*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014. p. 58.

VII. A NEMZETKÖZI ÁTMENETI IGAZGATÁS SAJÁTOSSÁGAI AZ 1. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az emberiség történelme során többször is előfordult, hogy egy terület rövidebb-hosszabb ideig nem a terület helye szerint illetékes állam irányítása alatt állt, hanem részben vagy egészben egy vagy több állam, esetlegesen nemzetközi szervezet gyakorolta a jogból már jól ismert állami szuverenitást.³³⁷ Még napjainkban is vannak példák arra vonatkozóan, hogy valamely nemzetközi világszervezet, esetlegesen több is közülük, igazgat egy államot vagy annak egy területét. Az értekezés ezen fejezetét megelőző részében olyan példákkal igyekeztem demonstrálni a nemzetközi igazgatás szárnypróbálgatásait, mint amilyen a Krakkói Köztársaság időszaka volt, amikor is a város felett 1815-ben az osztrák, porosz és orosz birodalom alakított ki védnökséget. Kelet-Rumélia és Tanger sorsán keresztül további bepillantást nyerhetett az olvasó a speciális jogállású, internacionalizált területek igazgatási mechanizmusaira. A szóban forgó nemzetközi igazgatású területek olyan jogi helyzetet teremtettek, amit a nemzetközi jog nem igazán ismert (egy terület egy vagy két állam, vagy több állam befolyása alatt működött, anélkül, hogy az adott terület az igazgató állam részévé vált volna területileg.) Ennek okán fontosnak tartottam a nemzetközi jog és az ahhoz tartozó fogalmi meghatározások bemutatásán és értelmezésén keresztül elmélyülni a nemzetközi igazgatási akciók jogi hátterében, és minden olyan szabályozásban, amely a témakör kapcsán felmerülhet. Egy olyan alapot kívántam ezzel teremteni, amelynek segítségével nagyító alá helyezhetem a két világháború közötti Danzig Szabad Város és a Saar-vidék átmeneti közigazgatási struktúráját és a működésükhöz szükséges normatív, nemzetközi jogi hátteret. Az I. világháborút követően a győztes hatalmak akaratából megalakított Nemzetek Szövetségének intézményi, szervei struktúrájának górcső alá vételével igyekeztem minden fontos mozzanatra felhívni a figyelmet, amely a következőkben fontos lehet a Népszövetség és a disszertációm kardinális elemeit alkotó, korlátozott szuverenitású területek viszonyában. Az eddig bemutatott fejezetekben a magyar vonatkozású információknak és a kor politikai életét befolyásoló tényezőknek is hangot adtam, amelyek ezt követően válnak igazán relevánssá. Az I. világháborút követő időszakban indultak meg azok a területszerzési, illetve bomlási folyamatok, amelyek

³³⁷ TORRES BERNARDEZ Santiago: *Territorial Sovereignty*. – In. Linda J. PIKE (szerk): *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, Elsevier, 1987. pp. 492–493.

eredményeként a korábbiaknál több, konkrét eset született a nemzetközi igazgatású területeket tekintve; a vesztes hatalmak „bűnhődésének” szándéka mellett szinte egész Európa térképe átrajzolódott. Mindezek tükrében, valamint a történeti és a nemzetközi jogi háttér bemutatása után a következő két (külön) fejezetben Danzig Szabad Város és a Saar-vidék speciális jogállását és nemzetközi átmeneti igazgatási sajátosságait mutatom be.

VII.1. DANZIG SZABAD VÁROS, MINT KÜLÖNLEGES ÁTMENETI IGAZGATÁSÚ TERÜLET

Ebben a fejezetben elérkeztem az értekezésem egyik fő témáját adó fejezetéhez, Danzig Szabad Városhoz. A Népszövetség irányítása alatt egy speciális védnökség alatti státuszba kerül, amely számos érdekességet tartogat mind diplomáciai, mind pedig közigazgatásjogi szempontból.

VII.1.1. DANZIG A TÖRTÉNELMI LENGYEL ÁLLAMISÁG TÜKRÉBEN, AZ ELSŐ „DANZIGI SZABADÁLLAM”

A két világháború közötti időszakban Danzig Szabad Város egy speciális jogállású terület volt. Ahhoz azonban, hogy a Nemzetek Szövetségének égisze alatt elemzés alá vehessem, ismertetnem kell Lengyelországban betöltött szerepét és történelmi hátterét.

Danzig, lengyelül Gdańsk egykoron a Balti-tenger partjának legfontosabb Hanza-városai közé tartozott. Alapítását homály fedi, az első írásos feljegyzések 997-ből származnak róla, amikor is Szent Adalbert hirdetni kezdte ebben a városban az evangéliumot.³³⁸ Magát a várost nagy valószínűséggel Pommerellen (Felső-Pomeránia) hercegei alapították, akik fővárosukká is emelték. A pommerelli hercegek uralmának végével, 1309-ben a Német Lovagrend vette át az irányítást a város felett 1354-ig. Ekkor a város elszakadt a lovagrendtől, és köztársaság lett. Ténylegesen azonban Kázmér lengyel király oltalma alá került, akitől a város számos kiváltságot kapott.³³⁹ Ennek következtében alakult ki az a közjogi kapcsolat, amely Danzigot a történelmi lengyel államisághoz kötötte. A későbbiekben mind jogilag, mind pedig gazdaságilag privilegizált pozíciót töltött be a lengyel nemesi köztársaságon belül. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy

³³⁸ NORMAN, Davies: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p.12.

³³⁹ Uo. p. 14.

Danzig felügyelte és ellenőrizte a lengyel-litván állam külkereskedelmi forgalmának meghatározó részét.³⁴⁰

1734-ben a várost a lengyel örökösödési háborúban az Orosz Birodalom és a Habsburg Birodalom együttes beavatkozásának köszönhetően az oroszok és a szászok bevették, majd megsarcolták. 1772-ben, Lengyelország első felosztásakor Danzig továbbra is megőrizte szabad városi státuszát, azonban a Visztula torkolata porosz birtokká vált. A második felosztáskor már a város is kénytelen volt behódolni II. Frigyes Vilmos porosz király seregeinek, s így 1793. május 7-én Danzig is Poroszország uralma alá került, amely felszámolta a gazdag kereskedőváros régi önkormányzatiságát. Ezt követően a várost egy központosító irányítási modellnek vetették alá, amely azonban nem volt hosszú életű, mert a város 1807 és 1815 között a franciák fennhatósága alatt lévő „független” köztársasággá vált.³⁴¹ Erre a tilsi béke következtében került sor.³⁴² A franciák úgy határoztak, hogy nem kívánják a várost az általuk létrehozott Varsói Nagyhercegséghez csatolni, hanem inkább külön igazgatják, s irányításával *Francois Joseph Lefebvre* francia tábornokot bízták meg.³⁴³ A danzigi herceg és Napóleon megállapodása eredményeképpen kapta meg a független köztársasági státuszt, a szász király védnöksége alatt. Egyes francia történészek szerint ezt a lépést a napóleoni harcok finanszírozásához elengedhetetlen magas adók beszedése indokolta.³⁴⁴

Az első „danzigi szabadállam” (1807–1814) igazgatása így a patinás archaikus irányítási hagyományok, valamint a modern francia hatások furcsa egyvelegének ötvözete volt. Ez elsősorban abból fakadt, hogy a franciák lehetővé tették a város vezetői számára az 1793 előtti úgynevezett „ősi szabadságaik” és intézményeik visszaállítását, ugyanakkor a danzigiak is vállalták, hogy betartják az 1804-ben elfogadott francia polgári törvénykönyv rendelkezéseit. Ennek következtében a francia jogi aktusok és megoldások szép lassan beszivárogtak a város életének irányításába, és a későbbiek folyamán is meghatározták Danzig Szabad Város életét.³⁴⁵

³⁴⁰ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015. 1. sz. p. 142.

³⁴¹ Uo. p. 143.

³⁴² NORMAN, Davies: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p. 521.

³⁴³ PETER OLIVER, Loew: *Danzig und seine Vergangenheit 1793 bis 1997. Die Geschichtskultur einer Stadt zwischen Deutschland und Polen*, Verlag Fibre, Osnabrück, 2003. p. 73.

³⁴⁴ SOMOGYI Renáta: *Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között*. In: *Pro Minoritate*, 2023. tavasz. p. 33.

³⁴⁵ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p.142.

A már említett katonai kormányzó, *Lefebvre* tábornok és a francia hadsereg jelenléte nagy mértékben befolyásolta az erőviszonyokat, nem beszélve arról, hogy a franciák kezében összpontosult a vámigazgatóság irányítása is, amely taktikai (katonai) szempontból volt fontos.³⁴⁶ Danzig Szabad Város lakossága mindemellett működtethette és irányíthatta saját igazgatási intézményeit: a Szenátust, az önálló városi bírósági testületet, valamint a Százak Kollégiumát, amelyet olykor „harmadik rend” vagy osztály névvel is illettek.³⁴⁷ A bírói testület 12 főből állt, és rendszerint három fős tanácsokban hozta meg ítéleteit. Habár ezek a testületek mind jelentős hatást gyakoroltak Danzig jogi fejlődésére, a jogalkotás elsődlegesen a Szenátus hatáskörébe tartozott. A Szenátus az úgynevezett régi városi tanácsból nőtt ki a 18. század végén, élén az elnökkel, aki tulajdonképpen a régi polgármestert váltotta fel. Először 12, majd 22 főből állt, elsősorban a város kerületeinek polgármestereiből. Ez a testület volt a „szabad város” legfőbb végrehajtó szerve, s emellett ennek a testületnek tartoztak engedelmességgel a városi hivatalnokok is. A Szenátus munkáját nagyban segítették elő a különböző bizottságok, amelyek az idő előrehaladtával folyamatosan szakosodtak, mígnem működésük szakszerűvé vált.³⁴⁸ Az első danzigi szabadállam azonban csak hét évig állhatott fenn; a tilsiti békétől a Bécsi kongresszusig.³⁴⁹ Danzig szabadállam sorsa a bécsi kongresszuson³⁵⁰ dőlt végül el. 1814. január 2-án hosszú és romboló ostrom után a várost az orosz-porosz közös erők parancsnoka, Sándor württembergi herceg vette be. A napóleoni korszak végén a város lakossága továbbra is bízott abban, hogy a szabad városi státusz megmarad, de csalódnuk kellett, ugyanis 1814. február 3-án Danzigot visszacsatolták a porosz király uralma alá, tehát 1918-ig Németország, és azon belül is Poroszország részét alkotta, s mintegy 104 éven keresztül a német zászló alatt indult fejlődésnek.³⁵¹ Tény, hogy a danzigiak egy évszázad alatt integrálódtak az új német államba, ezért 1919-ben már nem akartak az

³⁴⁶ A britek ellen irányuló kontinentális blokáddal függött össze. In: Uo. p. 143.

³⁴⁷ Az utóbbi testület a 16. század óta létezett, és főleg a városi polgárok, kereskedők és kézművesek érdekeit képviselte. A szerepe fokozatosan nőtt, és ez igaz volt az 1807 és 1815 közötti időszakra is. In: Uo. p. 143.

³⁴⁸ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. szám .p. 143.

³⁴⁹ PETER OLIVER, Loew: *Danzig und seine Vergangenheit 1793 bis 1997. Die Geschichtskultur einer Stadt zwischen Deutschland und Polen*, Verlag Fibre, Osnabrück, 2003. p. 79.

³⁵⁰ 1814-1815-ben Metternich osztrák kancellár elnökségével, Európa államainak küldötteivel (kivéve a Török Birodalom) megtartott tanácskozás, aminek eredményeként nagyhatalmi megállapodások születtek Európa új hatáiról. Ennek értelmében került Danzig vissza Poroszországhoz több, mint 100 évre.

³⁵¹ SOMOGYI Renáta: *Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között*. In: Pro Minoritate, 2023. tavasz. pp. 33-34.

újjászülető Lengyelországhoz kerülni.³⁵² Az első világháborúban győztes nagyhatalmak döntésének következtében Danzig sajátos történelmi szerepet kapott. A lengyel kisebbségek szempontjából ez az időszak meghatározó volt, hiszen egy olyan „államban” jutottak különböző kiváltságokhoz és meghatározó privilégiumokhoz, amely a lakosság német többsége folytán nem kívánt Lengyelország befolyása alá kerülni.³⁵³

VII.1.2. A NÉMET-LENGYEL VISZONY JELLEMZŐI A 19. SZÁZADBAN ÉS A 20. SZÁZAD HAJNALÁN

Értekezésem szempontjából fontosnak tartom kiemelni Lengyelország és Németország egymáshoz fűződő viszonyát, hiszen kapcsolatuk és történelmi múltjuk előre vetíti a két világháború közötti Danzig Szabad Városához fűződő érdekeltségüket. A 19. században a német-lengyel kapcsolatokat nagyban befolyásolták a geopolitikai változások, a nacionalizmus erősödése és a nagyhatalmak törekvései a régióban. Lengyelország viszonya Poroszországgal nem volt túlságosan jó, hiszen Poroszország három ízben is részt vett Lengyelország felosztásában; 1772, 1793, és 1795-ben.³⁵⁴ Az első felosztás során a Porosz Királyság megszerezte Pomerelia (Pomorze Gdańskie) területeit, az Ermland (Warmia) püspökségét, valamint a Notec folyó környékét és egyéb területeket a Warta folyó közelében. Ezek a területek alkották később Nyugat-Poroszországot (Westpreußent), a Porosz Királyságban.³⁵⁵ A második felosztás során a Porosz Királyság újabb területeket kebelezett be, beleértve Nagy-Poznán (Wielkopolska) nagy részét, valamint Masovia déli részét Varsóval együtt, amelyet később azonban visszaadtak Lengyelországnak.³⁵⁶ A 18. század végén bekövetkezett három felosztás során Lengyelországot teljesen eltüntették a térképről. Nehéz volt eltekintenie Lengyelországnak a területét sértő államtól. Mindezek mellett tovább nehezítette a két ország közötti kapcsolatot a „poroszifikáció”, amelynek keretein belül a 19. század elejétől a Porosz Királyság az elnyomó intézkedések során igyekezett németesíteni a

³⁵² HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p. 143.

³⁵³ SOMOGYI Renáta: *Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között*. In: Pro Minoritate, 2023. tavasz. p. 34.

³⁵⁴ PALOVICS Lajos: *Lengyelország határai két évszázadon át* In: História, 1985.3.sz.p.100.

és lásd még HAHNER Péter: *Lengyelország felosztásai*, Rubicon, 2021. 7.sz. [In: https://rubicon.hu](https://rubicon.hu) (Letöltés ideje: 2023.09.02.)

³⁵⁵ HAHNER Péter: *Lengyelország felosztásai*, Rubicon, 2021. 7.sz. [In: https://rubicon.hu](https://rubicon.hu) (Letöltés ideje: 2023.09.02.)

³⁵⁶ LUKOWSKI, Jerzy and ZAWADZK, Hubert: *A Concise History of Poland*, Cambridge University Press, 2019. p. 337.

lengyel területeket. Ezek az intézkedések magukban foglalták a lengyel nyelv, kultúra és vallás korlátozását. A század folyamán több lengyel felkelés is volt ebből kifolyólag, amelyek a lengyel függetlenségért és az önrendelkezésért harcoltak. Bár ezek a felkelések nem vezettek közvetlenül Lengyelország függetlenségéhez, fontos szerepet játszottak a lengyel nemzeti identitás megőrzésében és erősítésében.³⁵⁷

1871-ben a Német Császárság megalakulásával a porosz uralom alatt álló lengyel területek az új birodalom részévé váltak. Bismarck kancellársága alatt tovább erősödtek az elnyomó intézkedések a lengyelekkel szemben, amelyek a lengyel nemzeti identitás ellen irányultak. Bismarck „Kulturkampf” politikája kiterjedt a katolikus egyházra és a lengyelekre is, mivel mindkettőt potenciális veszélyforrásként tekintette az új Német Császárság egységére. Ez tovább mélyítette a szakadékot a német állam és a lengyel közösség között.³⁵⁸

Összességében a 19. században a német-lengyel kapcsolatokat a hatalmi törekvések, az elnyomás és a nemzeti önazonosság keresése jellemezte. A lengyelek többször is próbálkoztak a függetlenség elérésével, míg a németek a lengyel területek integrálására és asszimilálására törekedtek. Ebből a „sötét” történelmi múltból adódóan a két ország viszonya már ekkor feszültséggel, konfliktusokkal volt tele. Az I. világháború minden borzalma és vesztesége ellenére meghozta Lengyelország számára a függetlenséget, azonban a német területi veszteségek és a békediktátumok okozta megalázottság érzése csak elmélyítette ezt az amúgy is ingoványos alapokon álló kapcsolatot.³⁵⁹

VII.1.3. DANZIG GAZDASÁGI JELENTŐSÉGE

A város fontosságát már a korabeli lakosságszáma is mutatja, amely 1910-ben már meghaladta a 170 ezer főt. Legnagyobb jelentősége ipari, de főként jelentős kikötővárosi szerepében állt.³⁶⁰ Annak ellenére, hogy nem közvetlen a Balti-tenger partján fekszik, hanem a Visztula-delta egyik folyóágában, és néhány kilométerre tőle a Balti-tenger, igen jelentős kereskedelmi forgalmat volt képes lebonyolítani. A hatalmas gyártelepek közé tartoztak a fegyver-és lőszergyár, az ágyúöntő üzem, a császári hadihajó gyár, a vasöntödék, a gépgyárak, a szeszgyár, a papír-likőr- és szappangyár, a dohánygyár, a cukorfinomító, az olajgyártó üzem, valamint a sörgyár. Tulajdonképpen kikötője, a

³⁵⁷ Uo. pp. 339-356.

³⁵⁸ ROSS, Ronald J.: *The Failure of Bismarck's Kulturkampf: Catholicism and State Power in Imperial Germany, 1871-1887*, Catholic University of America Press, Washington, 1998. p. 116.

³⁵⁹ NORMAN Davis: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. pp. 729-731.

³⁶⁰ KERTÉSZ János: *Danzig sorsa* In: Magyar külpolitika, 1939. 20. évf. 7.sz. p.10

Neufahrwasser jelentős áruforgalmat bonyolított le a rendelkezésre álló adatok szerint : 1891-ben évi 1294 hajó, 450 873 regisztertonna áruval, 58, 25 millió márka értékű rakománnyal érkezett a kikötőbe; s 1637 hajó, 522616 regisztertonna tartalommal, 84,1 millió márka értékű rakománnyal hajózott ki a kikötőből.³⁶¹ A kikötői forgalom az 1928-as évre elérte a 3.941.000 regisztertonna mennyiséget, amely a be-és a kifutott hajók tonnatartalmának átlagát tükrözte.³⁶² Már a felsorolásból is jól kitűnik, hogy fontos gazdasági hasznot hozott annak, aki a terület felett rendelkezett. Mindezek a gazdasági és kereskedelmi adottságok két fontos dologhoz járultak hozzá, egyrészt ahhoz, hogy Poroszország és Lengyelország közötti vitatott területté váljon, másrészt a történelme során két ízben is sikerült különleges jogállást (szabad városi címet) viselnie. A versailles-i békeszerződés értelmében Danzig Szabad Város független lett mind Németországtól, mind Lengyelországtól, de Lengyelországgal különleges gazdasági kapcsolatokat tartott fenn. E kapcsolatok lényege az volt, hogy Danzig a lengyel export-import forgalom legfontosabb kikötőjeként működött, hiszen Lengyelország ekkor nem rendelkezett más tengeri kijáráttal.³⁶³ A város gazdasága a lengyel kereskedelmi forgalomra épült, és a kikötői tevékenységek domináltak. A kikötő modernizálása és bővítése, valamint a vasúti összeköttetések fejlesztése a város gazdasági fejlődését segítette.³⁶⁴

VII.1.4.DANZIG HELYZETÉNEK ALAKULÁSA AZ 1. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

Az első világháborúban győztes nagyhatalmak döntésének következtében Danzig önálló városállam lett, amely felett a Nemzetek Szövetsége által kinevezett főbiztos őrködött.³⁶⁵ 1920-ig Nyugat-Porzország (Westpreussen) tartományának fővárosa volt,³⁶⁶ a háború azonban a város és lakosságának helyzetét jelentős mértékben megváltoztatta. A háború alatt ugyanis Wilson 13. pontja egy független lengyel állam megteremtését

³⁶¹ *Danzig* In: A Pallas nagy lexikona, kézikönyvtár In: <https://arcanum.com> (Letöltés ideje: 2023.04.17.)

³⁶² *A fontosabb tengeri kikötők hajózási külforgalma a be-és a kifutott hajók tonnatartalmának átlagában 1926-tól 1928-ig.* In: Statisztikai évkönyv 1928., C) Statisztikai Évkönyv / Függelék – Nemzetközi adatok / III. Közgazdasági élet / F) Közlekedés In: <https://arcanum.com> (Letöltés ideje: 2023.08.17.) p. 363.

³⁶³ CSISZÁR Béla: *Danzig és a lengyel folyosó* In: Magyar Szemle, 1933. szeptember, 19. kötet. 1. (73.) sz. . pp. 6-7.

³⁶⁴ A vasút és a vasúthálózat kulcsfontosságú szereppel bírt a város életében, a Népszövetség irányítása alatt a Lengyel Vasúti Igazgatóság szuverén jogai korlátozva lesznek a helyi, danzigi szervek által. In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. szám p.149.

³⁶⁵ PETER OLIVER, Loew: *Danzig und seine Vergangenheit 1793 bis 1997. Die Geschichtskultur einer Stadt zwischen Deutschland und Polen*, Verlag Fibre, Osnabrück, 2003. p. 98.

³⁶⁶ Uo. p. 79.

szorgalmazta,³⁶⁷ melyet tengeri kijáráttal képzelt el.³⁶⁸ A tengeri kijárat pedig Danzigon keresztül volt kivitelezhető. Az, hogy milyen stratégiai megfontolások vezényelték a győztes nagyhatalmakat ennek a döntésnek a meghozatalában, arra több érvt is felsorakoztattak, elsősorban etnikai és gazdasági érdekeket. Ha az etnikai szempontot vizsgáljuk elsőként: a hivatalos magyarázat szerint ebben a térségben több lengyel élt, mint német.³⁶⁹ Ez az érv, mint később a kutatásokból kiderült, kissé hibádzott, mivel a lengyelekhez számolták a kasubokat is.³⁷⁰ A németek természetesen nem fogadták el a népszámlálás adatait, csakúgy, mint a lengyelek, akik szintén kételkedtek a német lakosság számát rögzítő adatok hitelességében.³⁷¹ Danzig város élete több, mint száz évig Poroszországba betagozódva zajlott. Egy volt a porosz városok között, s ráadásul Nyugat-Poroszország tartományának fővárosa is volt egyben. Érthető volt tehát a felháborodás, és tiltakozás alapja.

A másik érv gazdasági volt, amely szerint „*a lengyel függetlenség egyik garanciája a kijárat a tengerre, így Lengyelország exportja nem lenne kiszolgáltatva a német kikötővárosok kényének-kedvének*”.³⁷²

A tengeri kijáratot azonban a német területek szétválasztása nélkül nem lehetett megvalósítani, s éppen ezért 1919-ben Nyugat-Poroszországot négy különálló részre osztották.³⁷³ A keleti részt Marienwerder központtal Németország irányítása alatt

³⁶⁷ Woodrow Wilson's fourteen points, In:http://www.historylearningsite.co.uk/woodrow_wilson1.htm > (Letöltés ideje: 2019.02.14.).

³⁶⁸ SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 215.

³⁶⁹ 528 ezer lengyel 385 ezer némettel szemben. In: SOMOGYI Renáta: *Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között*. In: Pro Minoritate, 2023. tavasz. p. 34.

³⁷⁰ „(...)régi rend néptörzs, mely régebben a Persante és az alsó Visztula közén lakott (Kolberg főhelylyel), jelenleg azonban a Neustadt és Karthaus nyugatporosz kerületekre s Pomeránia néhány határos helyeire szorítkozik; hozzájuk tartozik még valami 300 szláv, a Leba- és Gardulló melléki Stolp kerületben, mind evangélikus vallású emberek, míg a többi K. katolikusok.” In: A Pallas nagy lexikona, 10. kötet, p. 143 In: <https://arcanum.com> (Letöltés ideje: 2023.08.18.)

³⁷¹ „A versaillesi békében a Német Birodalom 42.929 km² területet volt kénytelen népszavazás nélkül átengedni Lengyelországnak, az 1910 december 1-én tartott — az átadás előtti utolsó - népszámlálás szerint 2,962.424 lakossal. Ezek közül „csak német anyanyelvű“ 1,100.372 (37'2%), „német és egy más anyanyelvű“ 229.143 (1 %), lengyel 1.715.109 (57'9 %), kasub, mazur, litván, 113.789 (3'8%).” In: JAKABFFY Elemér (szerk.): *Statisztikai közlemények. A versaillesi szerződéssel Németországtól Lengyelországhoz jutott terület népi összetétele* In: Magyar Kisebbség, 1940. 19. évf.1. sz. p. 25. és lásd még SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 216.

³⁷²SOMOGYI Renáta: *Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között*. In: Pro Minoritate, 2023. tavasz. p. 34.

³⁷³ NÉMETH István: Németország a weimari köztársaság időszakában (1919–1933), In:http://www.grotius.hu/doc/pub/WNAWSU/2013-01-29_nemeth_istvan_grotius-e-konyvtar-57.pdf (Letöltés ideje: 2019.04.10) p. 12.

hagyták, de közigazgatási szempontból Kelet-Poroszországba integrálták. Nyugat-Poroszország középső része a Hel-félszigettel, valamint a tengerparttal Lengyelország részévé vált, amely területet szokás lengyel-korridornak is nevezni. Végül, ami értekezésem szempontjából a legfontosabb, létrehozták Danzig Szabad Várost.³⁷⁴ A győztes államok stratégiaileg nagyon nehéz helyzetbe kerültek, hiszen tudták, hogy nem csatolhatják Lengyelországhoz, mivel a város lakosainak 95%-a német anyanyelvű volt,³⁷⁵ ugyanakkor Németország része sem maradhatott, ahhoz túl nagy volt a stratégiai és gazdasági jelentőséggel bírt.

Danzig 1920 februárjában angol és francia megszállás alá került, közvetetten garantálva így a Nemzetek Szövetségének védnökségét az új állam felett.³⁷⁶ Lengyelország továbbra sem ismerte el a város különállását, és nem adta fel vele kapcsolatos igényeit. Támogatásra számíthatott ebben a franciákra, akik számára komoly nemzetbiztonsági kérdést jelentett Lengyelország kikötővárossal való megerősítése.³⁷⁷ 1920. november 15-én a Népszövetség hivatalosan elismerte Danzig Szabad Várost, mint új európai entitást és megkezdődött a város irányításának, illetve igazgatásának megszervezése a szervezet égisze alatt.³⁷⁸

Danzig helyzetét az I. világháborút követően a versailles-i béke rendezte. A szerződés külön fejezetben (IX.) rendelkezett a terület jogállását illetően: 100-107. cikkelyek szólnak a város további helyzetének meghatározásáról.³⁷⁹ A Nemzetek Szövetségének tagjai kötelezték magukat, hogy Danzigot egy speciális jogállású, korlátozott autonómiával rendelkező „szabad várossá” nyilvánítják, s ennek megfelelően Danzig

³⁷⁴NÉMETH István: *V. Poroszország agóniája, 1919-1947* In: Rubicon, 2018. 1. sz. In: <https://rubicon.hu> (Letöltés ideje: 2023.08.20.) és lásd még SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszerződési Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 216.

³⁷⁵ HALÁSZ Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz*, Külügyi szemle, Budapest 2005. 4. évf. 1-2. sz. p. 250. és lásd még SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszerződési Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 216.

³⁷⁶ „A város felett a szövetséges és társult főhatalmak gyakorolták a szuverenitást addig, míg Szabad Városnak nem nyilvánították, vagyis nov. 15-ig.” In: ZICHY Ernő: *Danzig* In: Külügyi Szemle, 1932. 9. évf. 3. sz. p. 275.

³⁷⁷ NÉMETH István: *Németország története*, Budapest, Aula Kiadó, 2003. p. 328.

³⁷⁸ PETER OLIVER, Loew: *Danzig und seine Vergangenheit 1793 bis 1997. Die Geschichtskultur einer Stadt zwischen Deutschland und Polen*, Verlag Fibre, Osnabrück, 2003. p. 104. és lásd még SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszerződési Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 216.

³⁷⁹ A békeszerződés szövegét tartalmazza: HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. 2., átdolgozott, bővített kiadás. KJK–Gondolat, Budapest, 1983. pp. 53–78. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p. 144.

Szabad Város jogállását és működésének rendjét, az alábbi dokumentumokban foglaltak szerint rendezték: a versailles-i békeszerződés ide vonatkozó rendelkezései, valamint Lengyelország és a danzigi szervek között 1920. november 9-én született egyezmény, amely Párizsi Szerződés néven vonult be a történelembe.³⁸⁰

VII.1.5. A VERSAILLES-I BÉKESZERZŐDÉS DANZIGRA VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEI

Az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés értelmében Danzig önálló entitás lett, amelynek sorsáról és berendezkedéséről az említett dokumentum több pontban is rendelkezett, egész pontosan hét cikkelyt szentelve Danzig Szabad Városnak.³⁸¹ A 100. cikkely értelmében Németország lemond a Szövetséges és Társult Főhatalmak javára a terület kapcsán felmerülő igényeiről és jogairól, melynek következtében a 102. cikkely alapján a Szövetséges és Társult Főhatalmak Danzigot Szabad Várossá nyilvánítják, és egyben a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyezik. Továbbá alkotmányos keret kialakítását célozva a 103. cikkely rendelkezéseinek megfelelően e jogkör a Nemzetek Szövetségének Főbiztosára, valamint a város szabályszerűen megválasztott képviselőire szállt. Ezen cikkely azt is kimondta, hogy az így létrehozott új alkotmányt a Nemzetek Szövetségének garanciája alá helyezik.³⁸² A téma szempontjából kiemelendő ugyanezen cikkely azon rendelkezése, amely szerint Danzig Szabad Város és Lengyelország között esetlegesen felmerülő jogvita esetén, amely a békeszerződés, vagy az azt kiegészítő megállapodások és egyezmények tárgyában merül fel, a főbiztos jár el első fokon.³⁸³ Kimondta továbbá, hogy a főbiztos székhelye Danzig.

A 104. cikkely rendelkezései döntő fontossággal bírtak, ugyanis azon felül, hogy a békeszerződés értelmében kötelezte a lengyel kormányt és Danzig Szabad Várost egy egyezmény megkötésére (a Szövetséges és Társult Főhatalmak részvételével), a lengyel kisebbség jogállását és helyzetét is rendezte. Ennek az egyezménynek Danzig Szabad Város létesítésével egy időben kellett életbe lépnie a következő rendelkezéseknek és céloknak megfelelően: „1. Danzig Szabad Várost a lengyel vámterület határai közé helyezze, és gondoskodjék a kikötőben szabad övezet létesítéséről; 2. Korlátozás nélkül

³⁸⁰ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. pp.144-145.

³⁸¹ Versailles-i békeszerződés In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés ideje: 2018.09.12.) p. 8.

³⁸² Az 1920. augusztus 11-én létrehozott és elfogadott danzigi alkotmányt 1930. július 4-én módosítják. In: Versailles-i békeszerződés In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés ideje: 2018.09.12.) p. 8.

³⁸³ Uo. p. 8.

*biztosítsa Lengyelországnak a Szabad Város területén levő, Lengyelország behozatala és kivitele szempontjából szükséges vízi utak, dokkok, kikötőmedencék, rakpartok és egyéb berendezések szabad használatát és igénybevételét; 3. Biztosítsa Lengyelországnak a Visztula, valamint a Szabad Város területén levő egész vasúti hálózat ellenőrzését és igazgatását, kivéve a közúti villamosvasutakat és az elsősorban a Szabad Város szükségleteinek kielégítésére szolgáló egyéb vasutakat, úgyszintén biztosítsa a Lengyelország és Danzig kikötője közötti posta-, távíró- és távbeszélő-forgalom ellenőrzését és igazgatását; 4. Biztosítsa Lengyelország jogát a fent említett vízi utak, dokkok, kikötőmedencék, rakpartok, vasutak és egyéb berendezések és közlekedési eszközök fejlesztésére és megjavítására, valamint az e célból szükséges területek és egyéb javak megfelelő feltételek mellett történő bérlésére vagy megvételére; 5. Gondoskodjék arról, hogy Danzig Szabad Városban semmiféle hátrányos megkülönböztetés ne történjék lengyel állampolgárok és más lengyel származású vagy anyanyelvű személyek hátrányára; 6. Biztosítsa Danzig Szabad Város külügyeinek a lengyel kormány által való vitelét, úgyszintén állampolgárai külföldi országokban való védelmét[...]*³⁸⁴ Az egyezmény végül 1920. november 9-én kötött meg, és mint Párizsi Szerződés vált ismertté.³⁸⁵ A 107.cikkely értelmében a Német Birodalomnak át kellett adnia Danzig Szabad Város területén lévő összes tulajdonát és vagyonát, amely közvetlenül a Szövetséges és Társult Főhatalmakhoz került, amelyek, „azokat, aszerint, ahogyan méltányosnak ítélik, a Szabad Városnak vagy a lengyel államnak engedik át.”³⁸⁶ A versailles-i békeszerződés rendelkezései, valamint a Párizsi Szerződés³⁸⁷ értelmében Danzig Szabad Város önálló, ám bizonyos jogaiban korlátozott „állam” lett. A cikkelyekből kitűnik, hogy külügyeit Lengyelország intézte, amely emellett megkapta a vasúthálózat és a hírközlés irányítását, valamint a kikötő feletti felügyeletet is. A városban továbbra is lengyel posta működött, és a szárazföldi védelemért is a lengyelek voltak

³⁸⁴ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p. 144.

³⁸⁵ Az említett szerződést 1921. október 24-én, egy Varsóban kötött egyezményvel egészítik ki. In: Versailles-i békeszerződés In:http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés ideje: 2018.09.12.). p. 9.

³⁸⁶ Uo. p. 9.

³⁸⁷ A lengyel oldalról és a lengyel delegáció képviselőjében Ignacy Paderewski miniszterelnök volt jelen, míg Danzig városát Heinrich Sahn polgármester képviselte In: MÉIR, Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.189. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p.144.

felelősek.³⁸⁸ 1922-ban létrehozták a két állam között a kötelező vámuniót is, amely még több teret engedett Lengyelország számára a szabad város feletti „hatalomgyakorlásban”. Annak ellenére, hogy 1920-ra megszülettek azok a szerződések, jogi normák, amelyek a működés alapjául szolgáltak, a város a közjogi formáját, csak hosszabb idő eltelte után, fokozatosan nyerte el. A következő fejezet szól majd ennek részleteiről.³⁸⁹

Előljáróban annyit azonban kijelenthetek, hogy a versailles-i szerződésnek köszönhetően a Nemzetek Szövetsége egy speciális szeletét valósította meg a nemzetközi igazgatásnak. Valójában egy felügyelet volt, amely egy igazgatási tevékenység során jelentkező kiegészítő tevékenység, úgy is fogalmazhatnánk, az igazgatási tevékenység végzése közben nyilvánul meg. Tipikusan jogszerűségi tevékenység, ami minden esetben szabályozott. Magában foglalja az ellenőrzést és a hatósági tevékenységet is (hatósági intézkedés, átmeneti intézkedés, szankció). Az igazgatási tevékenység során szervezeti és tevékenységi felügyelet formájában nyilvánul meg.³⁹⁰

A felügyelet Danzig város esetében az igazgatási viszonyok egyes részeire, döntéseire terjedt ki. Az erőssége mértékét tekintve nem túl nagy, hiszen alapvetően az autonómiáját korlátozza, de nem minden vonatkozásban, másrészt voltak felügyelettől mentes viszonyai is. Ezek az eszközök pedig a kevésbé erős felügyeleti jogosítványok közé tartoznak igazgatási szempontból.³⁹¹

A fogalom tisztázását követően már elmondható, hogy a nemzetközi felügyelet valójában az igazgatási tevékenységek végzésének és ellenőrzésének bonyolult összessége, ahol a felügyeletre jogosult szervezet/intézmény (jelen esetben a Nemzetek Szövetsége) vizsgálhatja, hogy az adott szerv, intézmény jogszabályszerűen működik-e. Amennyiben nem, úgy beavatkozhat a működésbe, és jogorvoslati eljárást is kezdeményezhet. A felügyelet tehát több, mint ellenőrzés, de kevesebb, mint az irányítás. Az igazgatási tevékenységben minden esetben a hatalom mértéke is megnyilvánul. A felügyelet valódi lényege a beavatkozás, a jogalanyok önállóságának korlátozása, cselekvési autonómiájának szűkítése.³⁹²

³⁸⁸ SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 216.

³⁸⁹ Uo. p. 217.

³⁹⁰ KALTENBACH Jenő. (1988) *A felügyelet fogalma a jogirodalomban és a jogi szabályozásban*. -In. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1988. 38. szám. p. 113-133.

³⁹¹VÉRTESY László: *Közigazgatási tevékenységek*, Tansegédlet, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2019. In: <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nkehu/05a%20K%C3%B6zigazgat%C3%A9si%20teve%C3%A9ny%C3%A9gek%20-%20IEF.pdf> (Letöltés ideje: 2023.04.13.)

³⁹² Uo.

VII.1.6. DANZIG SZABAD VÁROS, AVAGY DANZIG MÁSODIK FÜGGETLENSÉGE

A versailles-i szerződést követően Danzig Szabad Város szépen fokozatosan nyerte el közjogi formáját, az átmeneti időszakra (amíg az igazgatási rendszer feláll) a béke és a rend fenntartására a Nemzetek Szövetségét alkotó államok katonákat küldtek a térségbe. A brit és francia katonaság közel fél évig állomásozott a városban és környékén.³⁹³

A város feletti szuverenitás gyakorlása papírforma szerint már a szövetségesek kezében összpontosult. Ennek gyakorlati megvalósításának elsődleges elemeként a tagországok megbízták Sir Reginald Tower brit diplomatát a közigazgatás irányításával, valamint a szövetségesek érdekeinek helyi képviselésével. Sir Reginald Tower 1919-1920 között egyidejűleg volt az ideiglenes danzigi közigazgatás, adminisztráció feje és a Nemzetek Szövetségének főbiztosa. Utóbbi minőségében diplomáciai védelem illette meg. Elsődleges feladata a danzigi alkotmány megalkotásának mihamarabbi véghezvitele volt, amelyben nagy segítségére volt Heinrich Sahn³⁹⁴, Danzig polgármestere.³⁹⁵ Munkáját az átmeneti Államtanács is segítette. Az Államtanács fő feladata Danzig Szabad Város alkotmányának elkészítésére megtartandó alkotmányozó gyűlés előkészítése és megszervezése volt. Az alkotmánytervezetet az Államtanács viszonylag gyorsan el is fogadta, 1920. augusztus 11-én. Ezt követően az elkészült alkotmányt a Nemzetek Szövetségének Tanácsa hagyta jóvá, kisebb, kikényszerített módosításokat téve, végül 1920. november 17-én a Nagykövetek Értekezlete hivatalosan is deklarálta.³⁹⁶ A danzigi alkotmány tekintetében megállapítható, hogy jogilag az alkotmány Danzig szabad

³⁹³ Ez az időszak 1920. február 13-a és 1920. november 15-e közötti időszakra tehető. In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p. 145.

³⁹⁴ Heinrich Sahn 1920 és 1931 között töltötte be a polgármesteri tisztséget Danzigban. Tower és Sahn együttműködése kulcsfontosságú volt Danzig Szabad Város stabilitásának fenntartásában a korai időszakban. In: MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.189. és lásd még In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p. 145.

³⁹⁵ „Danzig érdekeit késhegyig védte főpolgármestere Sahn dr, a lengyelekét pedig Olszovszki dr. külügyminisztériumi director képviselte olyképen, hogy a lengyel főtörvényszék hatáskörét Danzigra is ki akarta terjeszteni, hazája számára kívánta fönntartani a kikötő, posta, vasút, vámok, pénz, adó, illeték, idegenellenőrzés és a külpolitikai ügyek intézését, a lengyel nyelvet akarta a némettel egyenrangúvá tétetni minden hivatalos helyen, az összes iskolákban és a műegyetemen és Danzigban lengyel helyőrséget akart fönntartatni.” In: ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. sz. p. 275.

³⁹⁶ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.189. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015. 1. sz. p.145.

akarátán alapult, míg politikailag a szabad város a Nemzetek Szövetségétől függött.³⁹⁷ Danzig Szabad Város ezzel jogilag létrejött 1893 km² területen, 350 ezer lakossal, amelyből 25 ezer lengyel volt. Ezt a folyamatot követően a szövetséges katonák kivonultak a térségből.³⁹⁸ A helyi jogalkotás és az alkotmány módosításának joga a Népgyűlés kezében volt. *„Az alkotmánymódosítás joga a helyi parlamentként működő Népgyűlést illette meg (a szerkezetéről lásd alább), amely a képviselők kétharmados jelenléte mellett, kétharmados többséggel tudta elfogadni az alkotmánymódosításokat. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának viszont vétójoga volt az olyan alkotmánymódosításokkal szemben, amelyek szerinte sértették az egész rendezést.”*³⁹⁹ Az alkotmány tekintetében fontos megjegyezni, hogy alapvetően a weimari alkotmány mintájára épült, és ennek megfelelően két kardinális részre oszlott. Az első rész rögzítette az államszervezet rendszerét, a második rész az alapjogokat.⁴⁰⁰ *„Az alkotmány maga két részből áll: az első az állam berendezésével és közigazgatásával foglalkozik, a második pedig az alapvető jogok és köteleességekről szól. Szabályozza a polgárok, hivatalnokok, felekezetek, iskolák és alkalmazottaik helyzetét, valamint a gazdasági kérdéseket is. Igen sok vonatkozásban az új német alkotmány lebegett Danzig törvényhozóinak szeme előtt. Igen fontos az a külön szakasz, mely szerint a Nemzetek Szövetsége előzetes beleegyezése nélkül a Szabad Város nem emelhet erődöt, nem gyárthat hadianyagot és nem engedheti gyártását saját területén, valamint nem szolgálhat katonai vagy haditengerészeti bázisul.”*⁴⁰¹

Danzig Szabad Város alkotmányában rögzített szabályok átfogóan vonatkoztak a döntéshozatali folyamatokra, amelyek többsége a helyi intézmények hatáskörébe tartozott.⁴⁰²

³⁹⁷ SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 121.

³⁹⁸ MÉIRYdit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.189. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015. 1. sz. p.145.

³⁹⁹ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015. 1. szám p.145.

⁴⁰⁰ Az első rész (1-79 cikk.) az állam szervezetével és hatáskörével foglalkozott, míg a második rész (80-115.cikk) az állampolgároknak az alkotmány által biztosított alapvető jogait és kötelességeit taglalta. In: MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” 114ot he „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, pp. 192-193.

⁴⁰¹ ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. sz. p. 275.

⁴⁰² SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by*

Ezzel megtörtént az első lépés annak érdekében, hogy Danzig Szabad Város elinduljon a korlátozott szuverenitás útján.

VII.1.6.1. A DANZIGI „KORLÁTOK”- A LENGYEL ÁLLAM ELŐJOGAI

Ahhoz azonban, hogy átláthassuk a város korlátozott függetlenségének működési mechanizmusait, és a danzigi rendezés mozgatórugóit, tisztában kell lennünk a nemzetközi döntéshozókat irányító érdekekkel, motivációkkal, valamint az indokaikkal. Éppen ebből kifolyólag nem nehéz arra következtetni, hogy a politikai érzékenységből fakadóan egyáltalán nem volt egyszerű egy stabil lábakon álló közigazgatási rendszert kialakítani. Ennek egyértelműen etnikai és biztonsági okai voltak. Szükséges volt elérni azt, hogy a hatalmas arányú német lakosság ne érezze azt, hogy velük szemben a lengyelek ellenségesek, és hatalmat gyakorolnak fölöttük. Ez a fegyveres konfliktus elkerülése érdekében kötelező volt. Másodsorban a lengyel nemzetnek is járt a Balti-tengeri kikötő szabad használata. *„A Nemzetek Szövetségének feladata tehát kettős volt – garantálni a helyi németek jogait és jó közérzetét, valamint elősegíteni a lengyel kereskedelmi és egyéb logisztikai érdekek érvényesülését. Ebből az alapvetésből született az összes alább ismertetett jogi megoldás és konstrukció.”*⁴⁰³

Danzig saját államiságát volt hivatott kifejezésre juttatni a saját állami zászló, címer és pénznem használata, illetve bevezetése. 1924-től saját jegybankkal rendelkezett, Danzigi Bank elnevezéssel, amely jogosult volt saját pénzt (gulden) kibocsátani, amelynek árfolyama az angol fonthoz igazodott.⁴⁰⁴

A belső rend fenntartására 2000 fős rendőrséget működtettek. A lengyel posta mellett saját postaszolgálattal is rendelkezett, így nem függött a lengyel postától. Saját igazgatási feladatait a saját hivatalai révén látta el, ebben a Nemzetek Szövetségének csak felügyeleti és döntőbírói szerepköröket kellett gyakorolni.⁴⁰⁵

A külpolitikában ugyanakkor nem rendelkezett szuverenitással a város. Ennek oka az volt, hogy a rendezések során született egyezmények értelmében nem kapott nemzetközi jogalanyiságot, ebből következően nem tarthatott fenn önállóan külkapcsolatokat

International Organisations, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderheiten und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 123.

⁴⁰³ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. szám p.146.

⁴⁰⁴ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, pp. 192-193.

⁴⁰⁵ WILDE R: *From Danzig to East Timor and Beyond. The Role of International Territorial Administration.* - In. *The American Journal of International Law.* 2001. 3. sz. p. 596. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015. 1. sz. p. 147.

sem.⁴⁰⁶ Az értekezés ezt megelőző fejezetében már részleteztem a nemzetközi jogalanyiség nemzetközi jogban betöltött szerepét, azonban ebben a kérdéskörben válik igazán fontossá a létjogosultsága. Mivel Danzig Szabad Város nem rendelkezett nemzetközi jogalanyisággal, így meg volt kötve a keze a diplomáciai kapcsolatokban is; vagyis saját belátása szerint nem köthetett nemzetközi szerződéseket sem. Ezáltal egy olyan helyzetbe került, amelynek során mindig engedélyt, vagy beleegyezést kellett kérnie, ha ki szeretett volna lépni a nemzetközi közösség „játsszóterére”. Ennek felügyelője pedig nem volt más, mint Lengyelország. A lengyel állam látta el Danzig Szabad Város képviselőtét diplomáciai és konzuli apparátusain keresztül.⁴⁰⁷ Ez vonatkozott arra az eshetőségre is, ha Danzig Szabad Város bármely polgára külföldön bajba került, mert ebben az esetben a lengyel állam helyben székelő diplomáciai képviselőjéhez tudott fordulni. A lengyel állam érdekeinek képviselőtét egy helyi iroda látta el Danzigban, de elnevezéséből nem véletlenül hiányzott a „diplomácia” szó. Helyette a „Lengyelország Főbiztosa Danzigban” megnevezést alkalmazták. A főbiztos hivatala, mint minden diplomáciai képviselő, immunitást élvezett. Danzig Szabad Város azonban sem Lengyelországban, sem pedig másutt nem rendelkezett önálló külképviselettel.⁴⁰⁸ Danzignak ugyanakkor joga volt kérni állampolgárai felvételét a lengyel konzulátusok állományába azon városokban, ahol Danzignak fontos gazdasági érdekeltségei voltak. Ezen próbálkozások többsége azonban kudarcba fulladt, Lengyelország nem tett eleget ezen kötelezettségének, és figyelmen kívül hagyta a danzigi kérelembe szőtt érdekeket. Ugyanez volt a helyzet azokkal a nemzetközi konferenciákkal kapcsolatban, amelyek érinthették Danzig Szabad Város gazdasági vagy kulturális érdekeltségeit, hiszen Danzig Szabad Város távol maradt az 1923-ban megrendezésre kerülő Vasúti Konferenciától, valamint a stockholmi Posta Világkonferencián sem tudta képviseltetni magát.⁴⁰⁹

A város nevében nemzetközi szerződést a Szenátus elnöke köthetett, ami azonban a lengyel kormánnyal való előzetes egyeztetéshez és jóváhagyáshoz volt kötve. Talán nem nehéz kikövetkeztetni, hogy ez nem egyszer nézeteltérésekhez vezetett. A nézeteltérések pedig sok esetben eljutottak a Hágai Nemzetközi Bíróságig. Végül a bíróság tanácsadó

⁴⁰⁶ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 198.

⁴⁰⁷ Uo. pp.198-199.

⁴⁰⁸ Uo. p. 198.

⁴⁰⁹ MÉIR, Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 199.

véleményében lefektette az ezzel kapcsolatos ajánlásait, és megpróbálta békés úton rendezni a konfliktust. Vagyis a lengyel kormány nem folytathatott Danzig Szabad Városa nevében olyan külpolitikát, amellyel a város vezetősége nem értett egyet, és akarata ellenére született. Ugyanakkor Danzig Szabad Város sem várhatta el, hogy a lengyel kormány olyan danzigi külpolitikát folytasson, amely saját országa érdekeivel ellentétes. A vélemény alapján egyik fél sem aratott győzelmet, azt azonban látni kellett, hogy Danzig Szabad Város vezetősége sokkal inkább volt védekező pozícióban önálló külképviselet és nemzetközi cselekvőképessége híján. A lengyel kormány ügyesen navigált a külpolitikában, és nem volt köteles Danzig minden kérését teljesíteni, még akkor sem, ha az nem ütközött saját politikai érdekeivel.⁴¹⁰

A lengyel kormánytól való függőségét mi sem bizonyította jobban, minthogy Danzig diplomáciai levelezését a Varsói Lengyel Külügyminisztérium irányította saját belátása szerint, három esetet kivéve: a Nemzetek Szövetségének főbiztosával, valamint annak Tanácsával történő levelezést, továbbá az Állandó Nemzetközi Bizottsággal történő levélváltást Danzig önállóan folytathatta.⁴¹¹

Danzig szuverenitását korlátozták a fegyverkezési ügyekben is. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának előzetes beleegyezése nélkül nem gyárthatott fegyvert a város, és katonai, illetve tengerészeti bázisként sem működhetett. Lengyelország és Danzig városa között e tekintetben sok vita folyt, különösen a fegyverraktározás vonatkozásában. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa megállapodásra bízta a feleket, és végül 1928-ban egyezség született ebben a témában. Ennek értelmében a lengyel állam fegyverraktárat létesíthetett a kikötőben, a Westerplatte-n, amit Danzig a helyi rendőrségi vezető útján ellenőrizhetett, kizárólag a város biztonsága érdekében.⁴¹²

A lengyel állam előjogait tekintve főleg azokra a területekre koncentrált, amely a gazdaságilag fontos kikötő zavartalan működését segítették. A kikötő működtetése azonban szorosan összefüggött a vasúti hálózat és a postaszolgálat feladatainak ellenőrzésével is. Ennek a feladatnak az ellátásával egy új szervet bízta meg „Kikötői Igazgatóság” (Harbour Board) néven, amelyet a Párizsi Szerződés 20. cikke szabályzott.⁴¹³ Lényegében ez azért jött létre, hogy a kikötő szabad használatát biztosítsa a lengyel kormány számára, mindenféle fennakadás nélkül. A Kikötői Igazgatóság

⁴¹⁰ Uo. p. 199.

⁴¹¹ Uo. pp. 199-200.

⁴¹² Uo. pp. 207-208.

⁴¹³ Uo. p. 202.

testületébe mind a danzigi vezetés, mind pedig a lengyel kormány 5-5 fő delegálására volt jogosult. Ennek az igazgatóságnak a tagjai voltak az ügynevezett biztosok, akik érdemben segítették az igazgatóság élén álló semleges álláspontot képviselő elnök munkáját. Az elnököt maguk közül választották, azonban amennyiben nem jutottak konszenzusra, akkor a Nemzetek Szövetségének Tanácsa jelölte ki az elnököt. A rendelkezésre álló adatok alapján ezt a pozíciót 1921 és 1934 között többségében svájci állampolgárok töltötték be.⁴¹⁴Feladataik végrehajtásának megkönnyítése érdekében szerveződött a mintegy 120 főből álló ügynevezett kikötői rendőrség, amelynek tagjai csak danzigi állampolgárok lehettek. Ezt a rendőri szervet 1934-től váltotta fel a közös fenntartású és érdekeltségű Lengyel-Danzigi Kikötői Rendőrség.⁴¹⁵ A vasút ellenőrzését és minden azzal kapcsolatos adminisztrációt a lengyel kormány hatáskörébe utalták, egyedül a kisvasút és a villamosok irányítása maradt meg danzigi kézen. Emellett fontos azt is megjegyezni, hogy a Lengyel Vasúti Igazgatóság köteles volt megfelelni a danzigi helyi törvényeknek, és köteles volt a társaság minden olyan jogot biztosítani a danzigi állampolgároknak, amelyet korábban a Porosz Vasúti Igazgatóság alatt élveztek.⁴¹⁶

A szuverenitás korlátozásának minősült a lengyel állam előjoga a kikötő használatára, illetve a vámunió tekintetében. A legnagyobb feszültséget azonban a Posta Szolgálat körüli vitás kérdések okozták. A vita tárgya az volt, hogy Lengyelország nagyon tágan próbálta értelmezni az erre vonatkozó jogát, ami azt jelentette, hogy a kikötő földrajzi határain túl is megnyitotta postai hivatal szolgáltatásait a Danzig és Lengyelország közötti postai kommunikáció céljából. Azonban ezt hivatalosan nem tehetett, csak a kikötő területén állíthatott volna fel postafiókokot, a viszony elmérgesedésének dátuma 1925. január 5-re tehető, amikor is a lengyel kormány 10 lengyel postafiókot rögzített a város különböző részein. Így tört ki a vihar, az ügynevezett „postafiókháború”. Danzig ezt a lépést az erőteljes „polonizáció” szimbólumának tekintette.⁴¹⁷ Fontos megjegyezni, hogy a szóban forgó ügy valójában már 1922-ben a főbiztos (R. Haking tábornok) elé került, aki úgy döntött, hogy Lengyelország csak egyetlen postahivatalt létesíthet a kikötő közelében: ennek megfelelően Lengyelország postahivatalt nyitott a Heveliusplatz-on,

⁴¹⁴ A Kikötői Igazgatóság utolsó elnöke a holland származású Dr.J.A. Nederbragt volt. In: MÉIR, Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 202.

⁴¹⁵ Uo. p. 202.

⁴¹⁶ Uo. p. 203.

⁴¹⁷ „A postafiókháború” következő lépése a helyi lakosság (ismeretlenek) válasza volt a kihelyezett postaládákra, amelyek az incidenst követő reggelre német nemzeti színekben pompáztak. In: MÉIR, Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 205.

valamint engedélyt kapott egy további postahivatal létrehozására a levelek és csomagok (Lengyelországból és Lengyelországba) szétválogatása céljából. Azonban a fentebb említett lengyel postaszolgálat 1925. januári új kiterjesztése nagyon elmérgesítette Danzig és Lengyelország viszonyát. Az akkori főbiztos, Mr. MacDonneld fenntartotta Danzig számára kedvező álláspontját, miszerint a lengyel posta kikötői épületén kívüli postafiókok használata, valamint a lengyel postások által Danzig városában nyújtott átvételi és kézbesítési szolgáltatások megengedhetetlenek, és meghaladja a szerződés hatályos rendelkezéseit.⁴¹⁸

A fentiekből is kitűnik, hogy a Nemzetek Szövetségének feladata azon túl, hogy nem volt könnyű, még kettős érdekeltséget is szolgált. Egyszerre kellett garantálnia német lakosság jogait és biztonságos életét, másrészt a lengyel kereskedelmi és logisztikai érdekek zavartalan érvényesülését a tengeri kikötő használata révén. A város speciális jogállása alatt végig fennálltak a lengyel-német ellentétek. Viszonyuk meglehetősen feszült volt. A lengyelek folyamatosan keresték a lehetőségét annak, hogy önálló tengeri kikötőt lehessen kialakítani Danzig kikerülésével. Így született meg Gdynia város, ahol tengeri kikötőt nyitottak, és amely 1932-re már nagyobb forgalmat tudott bonyolítani, mint Danzig.⁴¹⁹ A szabad város ezért tiltakozását fejezte ki a főbiztos és a Népszövetség előtt amiatt, hogy Lengyelországnak nincs joga a gdyniai kikötőt Danzig kárára használni, ahogyan azt kedvezményes tarifák, kikötői illetékek, engedmények révén tette. A danzigi vezetés az érvelés során arra is felhívta a figyelmet, hogy Lengyelországot a versailles-i békeszerződés kötelezte, hogy kizárólag a danzigi kikötőt használja, vagy legalábbis annak maximális kiszolgálási kapacitását. Ezt az ügyet a Nemzetek Szövetsége egy különleges Nemzetközi Jogász Bizottság elé utalta 1932 márciusában. Az 1932. május 10-én meghozott Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kiadott határozat egy kompromisszum volt, amely kimondta; egyrészt a lengyelek által exportált vagy importált áruk Lengyelország részére Danzig Szabad Város kikötőjén keresztül kell, hogy áthaladjanak, természetesen a kikötő befogadóképessége keretein belül, míg a magánkereskedelmet érintő ügyleteit tekintve szabadon választhatott Danzig vagy Gdynia kikötője között.⁴²⁰ Másrészt Lengyelországot arra kötelezte, hogy ne sértse meg Danzig Szabad Várost azzal, hogy kedvezményes adókat, alacsonyabb illetékeket

⁴¹⁸ Uo. p. 205.

⁴¹⁹ TAKÁCS György: *Gdynia kikötője* In: *Közgazdasági Szemle*, 1937. p.863.

⁴²⁰ MÉIR, Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 214.

biztosít Gdyniában, ami egyenértékű az állam által támogatott tisztességtelen versennyel. Ezen ajánlások végrehajtása hosszú technikai tárgyalásokat tett szükségessé Danzig és Lengyelország között, amelyek egészen a náci kormány hatalomra jutásáig tartottak. A vitát végül az 1933. augusztus 8-i megállapodás rendezte, amely egyenlő bánásmódot biztosított Danzig Szabad Városnak - Lengyelország részéről - Gdyniával.⁴²¹

VII.1.6.2. DANZIG SZABAD VÁROS KÖZJOGI RENDSZERE

Ahogy az már korábban említésre került, a szabad város élére kerülő főbiztosnak, Sir Reginald Towernek két fő feladattal kellett megküzdenie miután hivatali székét elnyerte: egyrészt az alkotmány megszövegeztetése, elkészítése, másrészt a lengyelekkel való szerződés kötése. Mindezeket hosszas tárgyalások és nehézségek sorozata előzte meg, míg végül 1920. június 14-én megnyithatta az alkotmányozó gyűlést.⁴²² „A danzigi alkotmányt 1920. augusztus 11-én fogadták el és 1930. július 4-én módosították.”⁴²³ Az 1920. augusztus 11-én kihirdetett alkotmányt a Nemzetek Szövetsége is jóváhagyta.⁴²⁴ Az új, „szabad városi” státusszal rendelkező Danzig közjogi rendszerének felépítése az alábbiak szerint alakult. A törvényhozás joga az egykamarás Népgyűlést (Volkstag) illette meg. Tagjainak száma 120 fő volt, akik választás útján kerültek a Népgyűlésbe, amit 4 évente tartottak.⁴²⁵ A választás demokratikus választójog elvei alapján történt; azaz általános, egyenlő, titkos és közvetlen módon. A választások tisztaságát a danzigi Legfelsőbb Bíróság felügyelte, és a választások tisztaságával kapcsolatos panasszal hozzá lehetett fordulni. A Népgyűlés saját magát is feloszlathatta, de a Szenátus által jóváhagyott referendum eredményeként kötelezően feloszlatták. Döntéseit egyszerű és minősített többséggel hozta. A határozatképességéhez a megválasztott képviselők felének jelenlétére volt szükség.⁴²⁶ A Népgyűlés megválasztotta saját elnökét, alelnökét, jegyzőit.

⁴²¹ Uo. pp. 214-215.

⁴²² ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. szám p. 275.

⁴²³ SZALÓKY László: *Szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: *Nemzetközi Szemle*, 1971. 15. évf. 7.sz. p. 88.

⁴²⁴ „Május 26-án kezdődtek meg a tárgyalások Lengyelországgal, amelyeknek eredményeképpen a szerződés nov. 9-én íratott alá és nov. 15-én, a Város önállósága kezdetének napján lépett életbe és amelynek létrehozása szintén számtalan nehézségek leküzdése és különböző igények és nézetek összeegyeztetése után sikerült csak.” ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. szám p. 275. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. pp. 149-150.

⁴²⁵ „A törvény szerinti választások alkalmából 1920 novemberben 120 képviselői mandátum közül a lengyel párt 7-et kapott, 1923-ban pedig 5-öt.” In: ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. szám p. 276. és lásd még HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. pp.149-150.

⁴²⁶ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 191.

A Népgyűlést vagy a Szenátus (végrehajtó hatalom feje), vagy legalább 20 képviselő kérésére hívták össze, amelyet az alkotmány 11-12. cikkelye szabályozott.⁴²⁷ A Népgyűlés tanácskozása nyilvános keretek között zajlott, kivéve ha a 12 képviselőből álló Szenátus a nyilvánosság kizárását kérte.⁴²⁸ A Szenátus tagjait a Népgyűlés ülésein saját kérésükre meghallgathatták az alkotmány 18. cikke értelmében. A törvényhozó hatalom felhatalmazást kapott továbbá arra vonatkozóan, hogy információkat kérjen a Szenátustól az állam minden ügyében, valamint Vizsgálóbizottságokat is kijelölhetett. A Népgyűlés képviselői parlamenti mentelmi jogot élveztek.⁴²⁹ Összeségében azt lehet mondani, hogy a danzigi törvényhozó testület a modern nyugat-európai parlamentek mintájára készült, szuverenitását azonban erősen megnyirbálta a „szabad város” alkotmányának megváltoztatására való tehetetlensége. Ugyanis ahogyan ezt korábban említettem a Nemzetek Szövetsége Tanácsának jóváhagyása, s ebből adódó egyfajta kontrollja nélkül ezt nem tehette meg.⁴³⁰ Emellett fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi konferenciákon résztvevő delegáltakat is megválaszthatta, valamint a Szenátus tagjait is ez a testület választotta meg titkos szavazással.⁴³¹

A végrehajtó hatalmat Danzig Szabad Városban a Szenátus gyakorolta. Tagjai a szenátorok voltak, akik főleg a város politikusaiából kerültek ki, de akadtak közöttük szakemberek, úgynevezett főszenátorok is. A szenátusi ülések titkosak voltak. A testület összesen 12 tagból állt, beleértve az elnököt, valamint az alelnököt is. A szenátorokat a Népgyűlés választotta meg 4 éves időtartamra, ahogyan azt fentebb is említettem. A titkos szavazásról a danzigi alkotmány 25. cikke rendelkezett.⁴³² A Szenátus tagjai egyetemlegesen függtek a Népgyűlés bizalmától, amely bizalmatlansági indítványt 2/3-os többséggel, vagy akár egyszerű szótöbbséggel is elfogadhatott. Utóbbi eset akkor valósulhatott meg, ha első ülés nem volt határozatképes.⁴³³

⁴²⁷ Text of Danzig Constitution in: LON Official Journal, Special Supplement No.7 (July 1922).

⁴²⁸ Ehhez a kéréshez 2/3-os többséget kellett szerezni az alkotmány 14.cikke alapján.

⁴²⁹ A mentelmi jogot csak a Népgyűlés beleegyezésével lehetett feloldani, amelyet az alkotmány 20-21.cikkelyei szabályoztak. In: MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 191.

⁴³⁰ Uo. p. 191.

⁴³¹ Uo. p. 192.

⁴³² Text of Danzig Constitution in: LON Official Journal, Special Supplement No.7 (July 1922).

⁴³³ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden,p.192.

A Szenátus elnöke irányította és felügyelte az államigazgatást⁴³⁴, éppen ezért a Szenátus ülési titkosak voltak. Legalább 6 szenátornak jelen kellett lennie ahhoz, hogy a testület határozatképes legyen. Határozatait a Szenátus egyszerű szótöbbséggel hozta meg, szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata üggyöntő volt.⁴³⁵ A Népgyűlésnek felelős Szenátus, mint legfelsőbb hatóság, az alábbi feladatköröket látta el:

- minden törvényt szabályszerűen kihirdetett, amelyet azt megelőzően a Népgyűlés elfogadott,
- irányította a közigazgatást,
- elkészítette a költségvetést,
- felügyelte az állami hatóságokat,
- képviselte az államot szuverén jogainak védelmében,
- kijelölte a köztisztviselőket,
- közbiztonsági szolgálatot és feladatokat látott el.⁴³⁶

Emellett Danzig Szabad Város hivatalos dokumentumait a Szenátus elnöke (vagy helyettese) és a Szenátus egyik tagja volt jogosult aláírni. A Szenátus köteles volt ugyanakkor a Nemzetek Szövetségének kérésére ellátni a város felügyeletével megbízott szervet, minden Danzig közügyeivel kapcsolatos információval. A Szenátus tehát Danzig Szabad Város kormánya volt, amely, mint minden parlamenti rendszerben, a parlamentnek, vagyis a Népgyűlésnek volt felelős az államigazgatási tevékenységért. Ugyanakkor fontos azt is megjegyezni, hogy az Alkotmány 43. cikkelye szerint törvényhozói funkciót is betöltött, hiszen a törvényeket nemcsak a Népgyűlésnek, hanem a Szenátusnak is el kellett fogadnia. Sőt, a Szenátus egy héten belül megvétózhatta a Népgyűlés által hozott törvényeket, és ha az utóbbi ragaszkodott azok elfogadásához, a Szenátusnak nem maradt más választása, minthogy a törvényjavaslatot a nép döntése elé terjesztette.⁴³⁷ A népszavazás által hozott döntés pedig egyszerű többségi szavazással válhatott érvényessé. Ez azt jelentette, hogy referendum is dönthetett egy-egy törvényjavaslat sorsáról, amelyet szintén az alkotmány 43. cikkelye szabályozott.

⁴³⁴ Egy korabeli forrás szerint „Danzig élén a szenátus elnöke áll mint quasi államfő felségjogok nélkül; ő csak bizonyos esetekben intézkedhetik az illető szakreferens-szenátor meghallgatása után, ha a szenátus nincs együtt. Külső államokkal szemben ő képviseli városát. (De több ízben előfordult, hogy nem tudták idegen hadihajók, hányszor löjjenek az ő üdvözlésére, államfőt megillető vagy pedig csak miniszternek kijáró lövésszámot adjanak-e le.)” In: ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. szám p. 276.

⁴³⁵ Ezt az alkotmány 36. cikkelye szabályozta. In: MEIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 192.

⁴³⁶ Uo. pp.192-193.

⁴³⁷ Uo. pp. 192-193.

Emellett fontos megjegyezni azt is, hogy a választópolgárok 10 százalékának kérésére is tarthattak népszavazást, de csak olyan ügyekben, amelyek nem érintették az adózás, a költségvetés és az ehhez kapcsolódó ügyköröket.⁴³⁸

Danzig Szabad Város életében a törvényhozói és végrehajtó hatalomhoz tartozó szervek jogkörei viszonylagos fedettségben léteztek egymás mellett. Ennek egyik legfőbb bizonyítéka az imént említett, Szenátus általi vétójog a törvényhozás tekintetében. Ugyanezt támasztja alá a Népgyűlés által javasolt alkotmánymódosítások, amelyek csak akkor voltak érvényesek, ha a Szenátus 2/3-os többségi szavazattal és a képviselők 2/3-os határozatképességével fogadták el őket. (Alkotmánymódosításhoz szükség volt még emellett a Nemzetek Szövetsége Tanácsának jóváhagyására is, amelyről az alkotmány 47–49. cikkelye rendelkezett.) Így a törvényhozó hatalom nem egy adott testület kezében összpontosult, nem egy adott szerv volt ezen jogkörrel felruházva, hanem a Népgyűlés, a Szenátus, valamint a nép (népszavazással) egymásrautaltsága alapján oszlik meg.⁴³⁹ Vagyis azzal, hogy a Szenátust törvényhozási vétójoggal ruházták fel, a Szenátus a jogalkotási folyamat egyfajta második kamarájaként jött létre, egyúttal a legmagasabb végrehajtó hatóságot is képviselve.⁴⁴⁰

Ugyanezen helyzet állt fenn a Népgyűlés kapcsán is, amely számos, nem törvényhozó funkciót töltött be, mint a korábban példaként említett „Danzigi Nemzetközi Konferenciák/Bizottságok Képviselése” tagjainak kinevezési joga, amely szintén nem a jogalkotási funkciók körét ölelte fel.⁴⁴¹ Összeségében elmondható, hogy a Szenátus a Népgyűlés bizalmától függött, másrészt az előbbi egy népszavazás megszervezésével feloszlathatta azt. Mindezek alapján elmondható, hogy a danzigi alkotmány rendelkezései a kölcsönös ellenőrzés és egyensúly rendszerére épültek a törvényhozó és végrehajtó hatalom között.⁴⁴²

Az igazságszolgáltatási rendszer a danzigi államigazgatás egyetlen független ága volt. A bírakat egy „különbizottság” választotta az alkotmány 64. cikke értelmében. Azt mondhatjuk, hogy Danzig szuverenitásának legerősebb jelképe volt, mivel Danzigban nem volt külföldi joghatóság e tekintetben. Sőt, ellenkezőleg, még a Danzigban székelő

⁴³⁸ Uo. p. 192.

⁴³⁹ Uo. pp. 192-193.

⁴⁴⁰ SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 129.

⁴⁴¹ Ezt az alkotmány 60. cikkelye szabályozta.

⁴⁴² MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 193.

Lengyel Vasúti Igazgatóság is a danzigi polgári és büntetőbíróóságoknak volt alárendelve mindenben, ami a danzigi lengyel vasutakkal volt kapcsolatos, mivel a Lengyel Vasúti Igazgatóságnak nem voltak szuverén jogai Danzig Szabad Városban, és így nem volt sem joga, sem pedig lehetősége saját bíróságok létrehozása Danzig területén.⁴⁴³ A bírósági rendszer felépítésében hasonló vonásokat mutatott a németországihoz, vagyis összetételét tekintve elsőfokú bíróságokból, egy Fellebbviteli Bíróságból és egy ügyészi hivatalból, valamint a Legfelsőbb Bíróság intézményéből tevődött össze. Az igazságszolgáltatási rendszer része volt az úgynevezett Rendőri Bíróság, amely főként szabálysértési ügyek elbírálására szakosodott.⁴⁴⁴

Az igazgatási felépítését tekintve Danzig Szabad Város 5 járási körzetre oszlott, ebből kettő városi, és a többi három vidéki körzet volt. Ezen a szinten működtek a járási és települési önkormányzatok, amelyeket közvetlenül választották. Döntéseiket a választott testületeik gyakorolták. A végrehajtói hatalmat gyakorló szervek a testületek ellenőrzése alatt álltak.⁴⁴⁵ A politikai pártokat tekintve Danzig politikai élete szorosan követte a németországi politikai pártosodás mintáját. A pártok úgymond a németországi pártok utódai voltak, ugyanazokat a neveket, jelképeket használták. Az egyetlen kivétel a „Danzigi Lengyel Kisebbség Pártja” vagy más néven a „Lengyel Párt” volt. Így Danzigban egészen a nácik hatalomra jutásáig a politikai pártok minden árnyalata megtalálható volt. A pártok közül a legjelentősebb a „Deutschnationale Volkspartei” vagy más néven a Német Nemzeti Néppárt volt, amely a Szenátus első két elnökét, Dr. Heinrich Sahmot (1920-1931) és Dr. Ernst Ziehmot (1931-1933) delegálta.⁴⁴⁶ A második legnagyobb párt szerepet a „Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei” (NSDAP, Nemzetiszocialista Német Munkáspárt) szerezte meg magának, amely 1933-ban a birodalmi eseményekkel párhuzamosan vette át a vezetést. További pártok voltak a katolikus Centrum Párt (Zentrumspartei), Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD), valamint Németország Kommunista Pártja (KPD). Az 1933. májusi választásokon a náci párt a szavazatok több mint 50%-át megszerezte, és fokozatosan kiiktatta az összes többi pártot maga mellől.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Uo. p. 193.

⁴⁴⁴ Uo. p. 193.

⁴⁴⁵ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. sz. p.150

⁴⁴⁶ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.194.

⁴⁴⁷ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.194.

VII.1.6.3. A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK ÉS FŐBIZTOSÁNAK SZEREPE DANZIG SZABAD VÁROS IGAZGATÁSÁBAN

A szabad városi jogállás szempontjából megkerülhetetlen tény, hogy a város felügyeletét a Nemzetek Szövetsége alá rendelte a versailles-i szerződés. A városban a Nemzetek Szövetségének felelősséggel tartozó helyi „letéteményese” a főbiztos volt.⁴⁴⁸ A Nemzetek Szövetségének a felügyeleti jogosítványa az Egyezségokmány 19. cikkéből vezethető le, amely a Nemzetek Szövetsége számára beavatkozási jogot biztosít a tagállamok életébe. Ez a joga azonban nem intervenciót biztosít számára, „pusztán” azt a lehetőséget, hogy jogi természetű, békés és barátságos tanácsot adjon a tagállamoknak, illetve a felügyelete alá rendelt „városállamoknak”.⁴⁴⁹ Mindezt a legfontosabb cél, a világbéke megőrzésének érdekében. Annak ellenére, hogy ez a jogosítvány nem kényszerítő jellegű, erős eszköznek bizonyul, még akkor is, ha annak be nem tartása esetén sem rendeltek szankciót mellé. Danzig Szabad Város és a Nemzetek Szövetségének kapcsolata szempontjából a versailles-i békeszerződés 103. cikke egyértelműen az irányadó. Ennek értelmében a Nemzetek Szövetségének szerepköre Danzig Szabad Városban három fő dologra koncentrált:

- 1) az alkotmány, vagyis Danzig Szabad Város demokratikus kormányának garantálására,
- 2) Danzig Szabad Város létének védelmére külső agresszióval szemben,
- 3) gondoskodni a Danzig és Lengyelország közötti nézeteltérések rendezéséről, a különleges jogállásból adódó lengyelek és a szabad város között kialakult feszültségek kezeléséről és a konfliktusok feloldásáról.⁴⁵⁰

Mindezen kötelezettségek teljesítésére a szerződés a Nemzetek Szövetségének Tanácsát, valamint a Népszövetség által kijelölt főbiztost bízta meg. Az, hogy milyen mértékben oszlott meg ezen feladatkörök ellátása azt a következőkben kívánom részletezni.

VII.1.6.3.1 A NÉPSZÖVETSÉG FŐBIZTOSÁNAK JOGOSÍTVÁNYAI

A főbiztos feladata elsősorban a Lengyelország és Danzig Szabad Város közötti, valamint a két fél egymás közt kötött megállapodásainak értelmezéséből fakadó, vitás ügyek elbírálása volt. Vagyis ez azt jelentette, hogy az alkotmány rendelkezéseinek betartásán túl, döntőbírói és felügyelői pozíciót is ellátott. A városi folyamatok gyorsabb és

⁴⁴⁸ SZALÓKY László: *A szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: Nemzetközi Szemle, 1971. 15.évf. 7. sz. p. 90.

⁴⁴⁹ MEIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.194.

⁴⁵⁰ Uo.pp.194-195.

hatékonyabb ügyintézése érdekében első fokon elbírálta a lengyelek és a danzigiak közötti konfliktusokból adódó ügyeket, amelyek szorosan összefüggtek a város különleges jogállásával. A Párizsi Szerződés 39. cikke értelmében ezt megtehetette egyik vagy mindkét fél kérésére, azonban döntésével szemben az érintett feleknek jogukban állt fellebbezni a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt. A különböző főbiztosok több mint 80 határozatot hoztak 66 vitában, többségükben Danzig Szabad Város javára döntöttek, és egyúttal tiltakoztak Lengyelország követelései vagy lépései ellen. Ebből kifolyólag nem csoda, hogy a legtöbb főbiztos döntése ellen fellebbezést nyújtottak be.⁴⁵¹ Lengyelország összesen 21 ügyben, míg Danzig Szabad Város 19 esetben találta igazságtalannak a főbiztos döntését. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa az esetek többségében jóváhagyta, és megerősítette a város főbiztosának döntését, 4 határozat esetében tett csupán pár módosítást, egyet viszont teljes mértékig felülbírált. (Ez a korábban említett Lengyel Postaszolgálat esete volt).⁴⁵² Amennyiben a fellebbezés elbírálásában nehézségekbe ütközött a Tanács részéről, vagy tanácstalan volt, úgy az Állandó Nemzetközi Bírósághoz fordult, amely véleményével segítette a folyamatot (tehát nem a jogviták eldöntésében alkotott ítéletekkel).⁴⁵³

Danzig Szabad Város és Lengyelország kapcsolatára jellemző volt, hogy Danzig és Lengyelország gyakorlatilag a főbiztosok minden döntése ellen fellebbezett. Az esetek többségében a lengyelek éltek a fellebbezési jogukkal, a danzigiaknak ezzel kevesebb esetben kellett élniük. Annak érdekében, hogy a főbiztos elkerülje, hogy minden „apró” vitás ügy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé kerüljön, 1925-ben létrehozta a „Standard Procedure for the High Commissioner Through”-t, amely magyar fordításban a következőképp fogalmazható meg: „Standard Eljárás a Főbiztos Intézményén” keresztül. A speciális intézmény felállításával mind Danzig, mind Lengyelország egyetértett. A döntőbírói funkció mellett a főbiztos közvetítőként is tevékenykedett számos vitás eset rendezésében. Emellett éves jelentést készített a Nemzetek Szövetsége Tanácsának részére „Danzig Szabad Város” helyzetéről.⁴⁵⁴

Figyelte, hogy a danzigi alkotmányban egyetlen változtatást se fogadjanak el az ő jóváhagyása nélkül, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának előzetes megerősítése után. Miután a náciok átvették a hatalmat Danzigban, többségében munkája nagy részét az tette

⁴⁵¹ Uo. p. 195.

⁴⁵² Uo. p. 195.

⁴⁵³ „Danzig alkotmánya és az új büntetőtörvények” In: GRATZ GUSZTÁV: *Középeurópa problémája* In: *Külügyi Szemle*, 1936 .13. évf. 2. sz. p.190.

⁴⁵⁴ Uo.p.195.

ki, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsához továbbította a danzigiai, illetve a lakosság kisebb csoportjainak beadványait, amelyek szerint a danzigi alkotmány rendelkezésein csorba esett. Természetesen köteles volt végrehajtani minden utasítást, amelyet a Népszövetség adott számára. . Emellett a főbiztosok diplomáciai mentességet élveztek, és általában 3 éves időtartamra nevezték ki őket. Összesen 10 fő töltötte be ezt a pozíciót Danzig Szabad Városban, mindegyikük eltérő készségekkel rendelkezett a diplomácia terén.⁴⁵⁵ Munkájuk legnagyobb nehézsége az igazságosságban és pártatlanságban gyökeredzett. Ennek kivitelezése meglehetősen bonyolult volt, főleg úgy, hogy egyik fél sem értékelte teljesen munkájukat, még akkor sem, ha döntéseiket többnyire pusztán „presztízs” okokból vitatták. A lengyel-danzigi (illetve lengyel-német) kapcsolatok javulásával 1934-től a főbiztosok fő működése főként arra irányult , hogy megakadályozzák a danzigi alkotmány nácik általi megsértését. Többet azonban nem tehettek, mint amennyit az amúgy is hanyatló Nemzetek Szövetsége kész volt felvállalni. Így az utolsó főbiztost, Prof. C. L. Burckhardt⁴⁵⁶-ot azonnal kiutasították Danzigból miután Németország megszállta a területet 1939. szeptember 1-én.⁴⁵⁷

Danzig Szabad Város fennállása során az alábbiak töltötték be a főbiztosi tisztséget :

- 1) R. Tower (Nagy-Britannia) 1920
- 2) E. Strutt (Nagy-Britannia) 1920
- 3) B. Attolico (Olaszország) 1920-1921
- 4) R. Haking (Nagy-Britannia) 1921-1923
- 5) M. MacDonnell (Nagy-Britannia) 1923-1926
- 6) J. van Hamel (Hollandia) 1926-1929
- 7) M. Gravina (Olaszország) 1929-1932
- 8) H. Rosting (Dánia) 1932-1933
- 9) S. Lester (Írország) 1933-1937

⁴⁵⁵ Uo.p.196.

⁴⁵⁶ „Burckhardt Károly, aki népszövetségi megbízatása előtt a történelem tanszékét töltötte be a zürichi egyetemen és a nemzetközi tanulmányok genfi főiskoláján, danzigi állását 1937 elején foglalta el. Az alkotmányos állam jellegével felruházott, négyszázezer, nagy többségében német lakosságú Danzig városát a versailles-i békeszerződés a Népszövetség védnöksége alá helyezte. 1934-ig, amikor Pilsudszky marsall és Hitler kancellár megkötötték a tízéves német-lengyel meg nem támadási szerződést, a népszövetségi főbiztosnak a Danzig és Lengyelország között felmerült vitás kérdésekben kellett közvetítenie és döntenie. Fellebbezés formájában számtalan jelentéktelenebb és fontosabb, rendszerint kisebbségvédelmi, vagy gazdasági természetű kérdés került innen a Népszövetség Tanácsa elé.” In: SZEKULA Ágnes: *A Népszövetség titkársága közzétette az utolsó danzigi főbiztosösszefoglaló jelentését* In: Ellenzék, 1940. 61.évf. p. 2.

⁴⁵⁷ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.196.

10) C.J. Burckhardt (Svájc) 1937-1939. ⁴⁵⁸

VII.1.6.3.2. A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK TANÁCSA

A Népszövetség Tanácsának fő feladata megegyezett a főbiztosra ruházott feladatkörökkel, amelyeket fentebb mutattam be, azonban legmarkánsabb tevékenysége a danzigi alkotmány szavatolása (pl. a danzigi lengyel kisebbség jogai) volt. Az alkotmányt érintő esetleges módosítások jóváhagyásával vagy elutasításával foglalkozott főként, miután azokat a danzigi Népgyűlés és Szenátus elfogadta. ⁴⁵⁹

Emellett fontos feladatköre volt bíróként eljárni a főbiztosok határozatával kapcsolatos fellebbezésekben, amelyeket a felek, a párizsi szerződés 39. cikke értelmében, a Tanács, mint magasabb fok elé terjeszthettek. Működése során összesen 54 fellebbezés elbírálása került sor a Tanács részéről, amely 6 alkalommal kérte ki az Állandó Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményét. ⁴⁶⁰ A Tanácsnak nagyon fontos feladata volt Danzig területi egységének védelme is, de mivel a Nemzetek Szövetsége nem rendelkezett katonai erővel, a következő korlátozásokat vezette be, hogy Danzig semlegességét garantálja:

- 1) Danzig Szabad Város a Tanács előzetes hozzájárulása nélkül egyetlen esetben sem szolgálhat katonai vagy haditengerészeti bázisként; ⁴⁶¹
- 2) engedélye nélkül erődítménynem létesíthető; ⁴⁶²
- 3) kizárólag az engedélyével lehet hadianyag raktározását, vagy hadianyag gyártását kivitelezni. ⁴⁶³

A danzigi alkotmány 5. §-a értelmében a Tanács 1922. június 22-i határozata megtagadta, hogy Lengyelország lássa el Danzig Szabad Város katonai, aktív védelmét egy esetlegesen felmerülő szélsőséges agresszorral szemben. Természetesen Lengyelország nagyon szerette volna betölteni ezt a pozíciót, azonban a Tanács annak ellenére, hogy képességeit nem tagadta ebben a vitás kérdésben, nem hagyta jóvá a lengyel kormány kérését. ⁴⁶⁴ Ez a kérdés így elméleti maradt, mivel sem Lengyelország, sem Németország

⁴⁵⁸ BURCKHARDT C.J.: *Meine Danziger Mission*, Zürich-München, 1960. pp. 352-353.

⁴⁵⁹ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.196.

⁴⁶⁰ Uo., p. 197.

⁴⁶¹ ZICHY Ernő: *Danzig In: Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. szám p. 276.

⁴⁶² Uo., p. 276.

⁴⁶³ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 197.

⁴⁶⁴ Kezdetben Lengyelország tudta érvényesíteni ezen „kívánságát”, melyet a korabeli feljegyzés is igazol: „Ami pedig Danzig védelmét illeti, 1921 jún. 22-én a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elhatározta, hogy Lengyelország különösen hivatott Danzig szárazföldi védelmét szükség esetén ellátni, valamint a szabad város területén a rend fenntartásáról gondoskodni abban az esetben, ha a helybeli rendőrség gyengének bizonyulna. A Haut Commissaire azonban sürgős szükség esetén közvetlenül fordulhat Lengyelországhoz fegyveres segítségért, a lengyel csapatoknak azonban csak addig szabad Danzigi területen időzniük,

nem kísérelte meg Danzig Szabad Város megtámadását egészen az 1939-es második világháborúig.⁴⁶⁵

Végül, de nem utolsó sorban a Nemzetek Szövetségének Tanácsa - miután megkapta a főbiztosok éves jelentését - dönthetett arról, hogy szükséges-e a Népszövetség részéről egyéb beavatkozás a város ügyeibe a béke és rendfenntartás, valamint az alkotmányos rendelkezések garantálása érdekében.

VII.1.6.4. A LENGYEL KISEBBSÉGI KÉRDÉS

Ebben az alfejezetben kerül kifejtésre a többségében német ajkú lakossággal rendelkező Danzig Szabad Város területén élő lengyel kisebbség helyzete. A fejezetben olyan kérdésekre is kitérek, mint politikai hovatartozás, és vallási kérdések.

VII.1.6.4.1. A HELYI LENGYELEK JOGÁLLÁSA ÉS MINDENNAPJAI

Danzig Szabad Város területe magában foglalta szinte az egész Visztula-deltát, leszámítva a Nogat folyó jobb partját. A különálló entitás összterülete 1966 négyzetkilométer, s az 1920-as évek elején megközelítőleg 366 000 lakosa volt. A későbbiekben ez a szám elérte a 400 000 főt. A lakosság nemzetiségi megoszlását figyelembe véve több eltérő adat is rendelkezésre áll. A korábban említett német népszámlálási adatok szerint a lengyel ajkú lakosság 4-5%, míg más források szerint elérte a 10%-ot is. A város önálló nemzetközi entitássá válásakor ezen utóbbi százalékos arány megközelítőleg 12.000 főt tett ki, míg a tíz évvel későbbi népszámlálás idejére 25.000 főre nőtt.⁴⁶⁶ Az újabb becslések szerint körülbelül 12-20% lehetett a lengyel kisebbség aránya Danzigban a második világháború előestéjén.⁴⁶⁷ A vitatott népszámlálási adatok mellett bonyolítja a kérdést a kasubok jelenléte is. A kasubokat ugyanis sokszor a lengyelekhez sorolták, pedig egy különálló nyugati-szláv

ameddig azt a Haut Commissaire szükségesnek látja."In: ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külgügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. szám p. 276.

⁴⁶⁵ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.197.

⁴⁶⁶ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, *Történelmi Szemle*, Budapest, 2015. 1. sz..p.144.

⁴⁶⁷ A népszámlálási adatok megközelítőleg, bár nem teljesen megegyezve hasonló arányokról számolnak be: „*A törpeállam lakossága az 1923. évi - ugyancsak kerekítve - 366 ezer főről folyamatosan gyarapodott, s 1939-re, a háború kitörésének pillanatában már meghaladta a 400 ezret. Noha a lengyel ajkú lakosság létszáma, elsősorban a lengyel állami hivatalnokok és családtagjaik betelepítése révén látványosan emelkedett, s az 1939. sorsdöntő évre, lengyel kútfők adatai szerint elérhette akár a 9%-ot is.*"In: SERES Attila: *A danzigi válság és az erdélyi magyar kisebbség 1939 tavaszán - nyarán. Egy sajtóaffér története dokumentumokban elbeszélve* In: *Magyar Kisebbség*, 2018. 23. évf. 1-2.sz. p. 239.

népcsoportokhoz tartoznak, akik a történelem viharos évszázadaiban a pomerániai Vajdaság területén éltek. A kasubokra jellemző, hogy nyelvüket a pomerániaiból vezetik le, és saját identitással rendelkeznek.⁴⁶⁸ A problémát az okozza, hogy Danzig Szabad Város megalakuláskor nem különültek el élesen a lengyelektől, jobbra „keverten” éltek Nyugat-Poroszországban.⁴⁶⁹

Danzig Szabad Város területe magából Danzigból, három környező városból, 252 faluból⁴⁷⁰ és összesen 63 tanyából vagy majorságból tevődött össze. S nem elhanyagolandó tényező az sem, hogy a városba telepített lengyel intézmények és a lengyel befolyás miatt a lengyelt is hivatalos nyelvként kellett használni. Megállapítható tehát, hogy a lengyel kisebbség lélekszáma nőtt Danzig Szabad Város virágzása alatt.⁴⁷¹ A lengyel kisebbség jogállását tekintve a lengyel–danzigi párizsi szerződés, valamint a danzigi alkotmány 4. cikkelye volt irányadó.⁴⁷² A rendelkezések szerint - habár a hivatalos nyelv a német volt -, a társadalom lengyelül beszélő részének szabad nemzeti fejlődését jogi és közigazgatási eszközök biztosították. Ez egészen pontosan az anyanyelv használatát jelentette az oktatásban, a helyi közigazgatásban, valamint az igazságszolgáltatásban. Ezeket a rendelkezéseket 1939-ig egyetlen Szenátus sem merte megváltoztatni. A lengyel kisebbség nagy része egyébként kétnyelvű volt, s így közülük sokan a postánál, a vasúti hálózaton helyezkedtek el.⁴⁷³ A kérdés azonban közel sem volt ilyen egyszerű, mivel a helyi lengyelségen belül is elkülöníthetünk különböző státusú csoportokat, amelyek más és más szabályozás alá tartoztak. A helyi lengyel közösség fontos részét alkották azon személyek, akik diplomáciai immunitást élveztek, számuk ugyan nem volt túlzottan nagy (létszámuk 50 főtől 70 főig mozgott), helyzetüket és jogállásukat az anyaország, vagyis Lengyelország szabályozta. Ők többségében vagy a lengyel állam diplomáciai képviselői, vagy a szintén lengyel kézben összpontosuló

⁴⁶⁸ Napjainkban 5100-an vallják magukat kasubnak Lengyelországban, köztük Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke is. In: SOMOGYI Renáta: *Poland and the Local Poles in the Free City of Danzig between the two World Wars* In: ACTA HUMANA: Hungarian Centre For Human Rights Publications, 2023. 1. sz. p. 84.

⁴⁶⁹ Uo., p. 84.

⁴⁷⁰ MÓRICZ Miklós (szerk.): *Danzig, Gdynia és a korridor* In: STUD - Statisztikai Tudósító, 1939. 7. évf. 102. sz. p. 3.

⁴⁷¹ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, Budapest, 2015. 1. sz. p.144.

⁴⁷² BÖTTCHER, Hans Viktor: *Die Freie Stadt Danzig: Wege und Umwege in die europäische Zukunft*; Historischer Rückblick, staats- und völkerrechtliche Fragen, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bonner Talweg 68, 1997. p. 163.

⁴⁷³ PETER OLIVER, Loew: *Gdansk*, Biografia miasta, Instytut Kultury Miejskiej, 2013. p. 209.

postai szerveknél, vagy a vámhivatali szervek egyikénél helyezkedtek el.⁴⁷⁴ A diplomáciai immunitásnak köszönhetően szinte érinthetetlen volt a lengyel kisebbség ezen csoportja. Más helyzetben voltak azok a lengyel tisztviselők, illetve kormánytisztviselők, akik ugyan a lengyel állam különböző helyi hatóságainál helyezkedtek el, jogállásukat tekintve mégis a helyi jogszabályok hatálya alá és a helyi hatóságok illetékességébe tartoztak. A lengyelek e csoportja ugyan nem élvezett diplomáciai immunitást, mégsem a danzigi hatóságot tekintették felettesüknek, hanem továbbra is a számukra munkát biztosító lengyel szerv vezetőjének számoltak be. Számuk körülbelül 15.000-16.000 fő között mozgott.⁴⁷⁵ A következő lengyel csoportot azon szakemberek, kereskedők, vállalkozók alkották 2-3000 fővel, akik teljes mértékben a danzigi joghatóság szabályozása alá estek. Részükre nem sikerült elérnie a lengyel kormánynak az „extritoriális”, vagyis a „területen kívüli” státuszt. Végül nem szabad megfeledkezni a Danzig Szabad Város területén élő azon lengyelekről sem, akik tulajdonképpen szinte őshonosnak is mondhatóak, hiszen régóta a területen éltek, felvéve a mazúriai-kasub dialektust. Számukat nehéz behatárolni, annyira egybeolvadtak a kasub lakossággal. Rájuk nézve, csakúgy, mint a lengyel kisebbség előző csoportjára, a lengyel–danzigi párizsi szerződés, valamint a danzigi alkotmány 4. cikkelye volt irányadó.⁴⁷⁶

A két világháború között viszont, ahogy már említettem, növekedett a lengyel lakosság létszáma, elsősorban a lengyel hivatalnokok révén. Az 1923-as népszámlás adatai szerint a teljes lakosság 366.730 fő, amelyből 13.656 fő volt lengyel nemzetiségű. A legfontosabb intézmény ekkor a Lengyel Község, valamint az 1922-ben megalakult Tudomány és Művészet Barátainak Társasága volt. Ez a két intézmény, valamint a Vasúti Igazgatóság lehetővé tette, hogy a strukturáltan élő lengyel kisebbség munkához jusson, valamint a lengyel bankokon és kereskedőcégeken keresztül némi gazdasági „fellendülést” érhessen el.⁴⁷⁷

Nemcsak a „városállam”, hanem kisebbségi lakosai életében is komoly szerepet játszott a főbiztos, a népszövetségi fő szervek által kinevezett vezető. Ő volt jogosult arra, hogy – amint erre a korábbiakban hivatkoztam is - jóváhagyja a városállam alkotmányát, és hogy eljárjon a város és Lengyelország között felmerülő vitás ügyekben.⁴⁷⁸ Bevett

⁴⁷⁴ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, Budapest, 2015. I. szám.p.146.

⁴⁷⁵ Uo. pp. 146-147.

⁴⁷⁶ Uo. p. 146.

⁴⁷⁷ PETER OLIVER Loew: *Gdansk*, Biografia miasta, Instytut Kultury Miejskiej, 2013. pp. 194-195.

⁴⁷⁸ RUHNAU, Rüdiger: *Die Freie Stadt Danzig 1919–1939*, Berg am See (Kurt Vowinckel Verlag KG) 1988. p. 125.

gyakorlat volt, hogy, „*a népszövetségi tanács megbízta a danzigi lengyel biztost, hogy a szabad város helyzetét tanulmányozza és a következő tanácsülésen jelentést terjesszen elő*”.⁴⁷⁹ A Népszövetség részéről érthető volt egy ilyen, semlegesnek szánt vezető kijelölése, hiszen a cél egy hatékony, gördülékenyen működő, a nemzetközi érdekeket is szem előtt tartó államalakulat létrehozása volt. A „kívülálló” tisztviselőnek azonban nehéz feladatokkal kellett szembenéznie a kisebbségek tekintetében is. Természetesen a helyi viszonyok, politikai pártok, valamint a város „személyes” érdekei ismeretének a hiánya jelentős hátrányt okozhatott mind az új vezetőségnek, mind pedig a lakosságnak. A Népszövetség a külföldi származású tisztviselők (mindenekelőtt az angolok, olaszok, svájciak, valamint a dánok) irányítása alá rendelte a helyiek által választott Népgyűlést (Volkstag), amelynek a társadalmi-politikai erők némi korlátozása, részben háttérbe szorulása lett a következménye.⁴⁸⁰ A város élére kinevezett főbiztosok közül Sean Lester volt az, aki a kisebbségi kérdéskört tekintve nagyobb figyelmet szentelt a lengyel lakosságnak. Kinevezésekor (1934. január 1.) már az a hír járta, hogy igen aktívan érdeklődött a kisebbség ügyek aktuális helyzete után. „[...] *felszólalásai az Assemblée VI. Bizottsága kisebbségi albizottságában határozottan kisebbségbarát orientációt árultak el. Az itteni körökben olyannak ismerik, mint aki a reábízott vagy általa vállalt feladatokat lelkiismeretesen teljesíti; danzigi missziójában azonban nagyon fogja hátráltatni az a körülmény, hogy németül nem tud és Közép- és Kelet-Európát egyáltalán nem ismeri.*”⁴⁸¹

Sean Lester viszonylag stabil pozíciót töltött be a város életében, a megszokott 3 éves mandátumának lejártá előtt további egy évvel hosszabbították meg a kinevezését, s 1936 májusában az alábbiak szerint a Magyar Királyi Képviselőlet a Nemzetek Szövetsége mellett Genfben is nagyon pozitívan tudósított a főbiztos személyéről: „[...] *Sean Lester elismerő dicséretet kapott angol, lengyel és francia részről, mint a szabadváros alkotmányának hű őre.*”⁴⁸²

Ugyanakkor nem elhanyagolandó az a tény sem, hogy a danzigi kormány részéről gyakran felmerült az az igény, hogy a főbiztosi pozíció ne legyen betöltve. Ez többször Népszövetségi előterjesztésre került, azonban a kísérlet minden alkalommal kudarcba

⁴⁷⁹ HU-MNL-OL-K-123/POL-1936; VARSÓ: „*Danzig*”

⁴⁸⁰ RUHNAU, Rüdiger: *Die Freie Stadt Danzig 1919–1939*, Berg am See (Kurt Vowinckel Verlag KG) 1988. p. 127.

⁴⁸¹ HU-MNL-OL-K-51/POL-1933; GENF: „*A Nemzetek Szövetsége új danzigi főbiztosa: Sean Lester.*”

⁴⁸² HU-MNL-OL-K-20/POL-1936; GENF: „*A danzigi kérdés a májusi tanácsülés előtt. Sean Lester főbiztos mandátumának meghosszabbítása.*”

fulladt. Alternatívaként merült fel a főbiztos hatáskörének korlátozása „[...] *hogy a danzigi kormány legalább is belpolitikai téren zavartalanul működhessék. Ismeretes továbbá, hogy szóba került az, hogy az újonnan kinevezendő főbiztos lengyel legyen. Erre vonatkozólag Weizsäcker báró*⁴⁸³ *azon véleményének adott kifejezést, hogy egy ilyen megoldás nem volna éppen kívánatos, mivel a főbiztos többek között arra is hivatva van, hogy a danzigi lengyel vonatkozásokban is pártatlanul döntsön.*”⁴⁸⁴ –

Ahogy a fentiekből is kitűnik, a lengyel kisebbségnek igen nehéz helyzetben kellett jogait érvényesítenie; ezt talán Hory András (ez időben rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter) fogalmazta meg legjobban egyik 1936-os varsói jelentésében: „[...] *Danzigban több olyan incidens is keletkezett, amelyek a lengyel-danzigi viszonyra káros hatással voltak. Jelenleg tehát a lengyel kormány egyrészt közvetítő szerep betöltésére vállalkozott Danzig és a Népszövetség között, másrészt pedig több, közvetlenül a lengyel érdekeket érintő danzigi probléma (különösen kisebbségének védelme) megoldását is szorgalmazza.*”⁴⁸⁵

VII.1.6.4.2. A LENGYEL KISEBBSÉG VALLÁSI HELYZETE

A lakosság hatvan százaléka protestáns volt, akik az Óporosz Unió evangélikus egyházához tartoztak. Lelkipásztoraik többsége 1933 után lojális maradt az új, náci rendszerhez, így az egyházközséget és tagjait nem érte különösebb atrocitás. A katolikusok a lakosság negyven százalékát tették ki, ők 1925-ben alapították meg az oliwai püspökséget. Az első hivatalába lépő püspök Edward O'Rourke volt, aki egészen az NSDAP párt hatalomra kerüléséig igazgatta egyházmegyéjét, majd annak megerősödése után kénytelen volt lemondani. Helyét Carl Maria Splett vette át, akinek vitatott a tevékenysége. A háború alatt kénytelen volt a felülről érkező nyomás hatására betiltani a lengyel nyelv használatát az egyházi életben, az igehirdetésben, egyszóval az egyházán belül. Végül kollaborált a náccikkal, ezért 1945 után elítélték, majd 1956-ban emigrált Nyugat-Németországba.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Ernst Freiherr von Weizsäcker báró, aki a német külügyi államtitkári pozíciót töltötte be, 1939. március 29-én az alábbi táviratot intézte a danzigi szenátus elnökéhez, nagy valószínűséggel Hitler kérésére: „*Nem gondolom, hogy Danzig miatt provokálni kell Lengyelországot. Helyesebbnek tartom a lassú felmorzsolás politikáját, így Lengyelországot bizonyos idő múlva engedékenyebbé tudjuk tenni, s hajlamosabb lesz majd a mi álláspontunk elfogadására, beleértve a danzigi kérdést is. Danzig státusa maradhat egyelőre úgy, mint az elmúlt hetekben vagy hónapokban.*” In: CZETTLER Antal: *A brit külpolitika a második világháború előtt II., Münchentől a Lengyelországnak adott garancianyilatkozatig* In: Valóság, 2005. 48. évf. 8. sz. p. 46.

⁴⁸⁴HU-MNL-OL-K-123/POL-1936; VARSÓ: „Danzig” .

⁴⁸⁵HU-MNL-OL-K-277/POL-1936; VARSÓ: „Lengyel közvetítés a Népszövetség és Danzig között.”

⁴⁸⁶ PETER OLIVER, Loew: *Gdansk, Biografia miasta, Instytut Kultury Miejskiej*, 2013. pp. 209-210.

1923-ban megközelítőleg 7500 zsidó élt Danzigban, közülük 2500 lengyel állampolgár volt. A létszámuk a 19. századhoz képest megháromszorozódott. Az újonnan érkezettek miatt azonban nem alkottak homogén közösséget. Viszonylag sok volt köztük a kelet-európai menekült, akik csak a cárizmus végén vagy az első világháború után érkeztek a városba, s többségük nem is volt német ajkú.⁴⁸⁷ A lengyelekhez, illetve a németekhez tartozó asszimiláció híveit ugyanúgy meg lehetett találni köztük, mint a cionistákat. Ennek következtében a két világháború között sok fontos zsidó kongresszus helyszínéként szolgált a város, amellett, hogy egy zsidó színház is működött Danzigban. 1933 után létrehoztak egy ún. Zsidó Kulturális Társaságot.⁴⁸⁸

VII.1.6.4.3. POLITIKAI VISZONYOK

A Népszövetség célja egy olyan békés és biztonságos közeg kialakítása volt, amely nem teszi lehetővé egy újabb konfliktus, illetve háború kitörését. De mindettől függetlenül lehetővé tette az új állam számára, hogy minden német politikai párt indulhasson a helyi választásokon, tiszteletben tartva a lakosság kívánságát, érdekeit. Így a legbefolyásosabb pártok, a Német Nemzeti Párt (DNVP), a szociáldemokraták és a Centrum Párt is részt vettek a választásokon. Az általuk jelöltek közül megválasztott képviselők közül kerültek ki a Szenátus tagjai, akik a végrehajtó hatalom megfelelő működéséért voltak felelősek.⁴⁸⁹ Ez a rendszer kezdetben gördülékenyen működött, úgy tűnt, hogy a nemzetközi felügyelet folytán a német és a lengyel érdekek egyaránt (vagy arányosan) érvényesülhetnek. Az 1920-as években még 120 tagú népgyűlést választottak, amelyben a német nemzeti polgári pártok szövetségi része kormányzott, sokszor szembehelyezkedve a lengyel kisebbség pártjával, az ún. Mniejszosc polská-val. A kisebbségi párt folyamatosan csökkenő eredményeket ért el, míg a szociáldemokraták a '20-as évek második felében megerősödtek, a Centrum Párt a német katolikusokkal és liberálisokkal együtt többségbe került. Mindeközben a helyi német szociáldemokraták több kísérletet is tettek a lengyel

⁴⁸⁷ SOMOGYI Renáta: *Poland and the Local Poles in the Free City of Danzig between the two World Wars* In: ACTA HUMANA: Hungarian Centre For Human Rights Publications, 2023. 1. sz. p. 87.

⁴⁸⁸ PETER OLIVER, Loew: *Gdansk, Biografia miasta*, Instytut Kultury Miejskiej, 2013. p.209.

⁴⁸⁹ SOMOGYI Renáta: *Poland and the Local Poles in the Free City of Danzig between the two World Wars* In: ACTA HUMANA: Hungarian Centre For Human Rights Publications, 2023. 1. sz. p. 87. és lásd még SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötetete, Budapest, 2015. p. 217.

kisebbséghez fűződő viszonyuk javítására, azonban ezt a bekövetkező gazdasági világválság és a német polgárok ellenérdekei megakadályozták.⁴⁹⁰

A gazdasági világválság nem csak anyagi, gazdasági értelemben produkált változásokat, hanem a politikai erőviszonyokat is befolyásolta. Ennek megértéséhez azonban vissza kell kanyarodni Németországhoz; „*Az I. világháború egyik nagy vesztese Németország volt. A háború után felálló weimari köztársaságot külső és belső ellentétek egyaránt tépázták. A kormány nem tudott úrrá lenni az 1929. október 29-én kezdődő gazdasági világválságon, valamint a német nép nem fogadta el a háborús veszteségeket.*”⁴⁹¹ Ide tartozott Danzig elvesztése is. „*Így nem csoda, hogy Németországban is elszaporodtak a szélsőbalos és szélsőjobbos politikai nézetek. Az Adolf Hitler vezette nemzetiszocialisták erőszakos úton, 1923-ban próbálták magukhoz ragadni a hatalmat (müncheni sörpuccs), azonban ekkor még nem sikerült. Ezt követően a szélsőjobbos érdekeltségű nacionalisták megpróbálkoznak demokratikus úton kézbe venni a hatalmat. A gazdaságiválság okozta gazdaságikáosz kapóra is jön számukra az 1932-es politikai választásokon, hiszen a demokratikus választásokon siker koronázta eddigi tevékenységüket, így kerül aztán politikai manőverekkel, de végül is demokratikus úton hatalomra egy diktátor.*”⁴⁹²

Ugyanezen folyamatok hatást gyakoroltak Danzig Szabad Város életére is. Az idő előrehaladtával ugyanis Heinrich Sahn, a Szenátus vezetőjének irányítása alatt mindegyik német párt Németországhoz akart csatlakozni, azonban a NSDAP 1933-ban történő hatalomra kerülésével⁴⁹³ az erőviszonyok átrendeződtek a német többségű városban.⁴⁹⁴ Hiába volt a Népszövetségi felügyelet, a jobbra tolódó Centrum Párt, és a Német Nemzeti Párt elhódították a többi párt híveit az egységpolitika jegyében, felszámolva ezzel az összes többi, demokratikusan működő pártot, és teljes mértékben átvették a város irányítását. Végül keresztülvitték, elfogadtatták a nürnbergi faji törvényeket is, egy olyan államban, amelyet elvileg a Népszövetség igazgatott.⁴⁹⁵

Legvégül a Szenátusban csak két lengyel képviselő maradt ellenzékként, fokozatosan számolták fel a szociáldemokrata pártot, majd legvégül a centrum pártot. Az NSDAP

⁴⁹⁰ PETER OLIVER, Loew: Gdansk, *Biografia miasta*, Instytut Kultury Miejskiej, 2013. 191-194.p.

⁴⁹¹ HÁGEN András: *A közlegelők tragédiája a politikatudományban* In: Valóság, 2018. 61. évf. 3. sz. p. 85.

⁴⁹² Uo.p.85.

⁴⁹³ Die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, In:<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/nsdap.html> (Letöltés ideje: 2019.06.05.).

⁴⁹⁴ SOMOGYI Renáta: *A Saar-vidék jogállása a két világháború között* In: Nemzeti Közszerződési Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015. p. 217.

⁴⁹⁵ SOMOGYI Renáta: *Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között*. In: Pro Minoritate, 2023.tavaszi. p. 41.

intézkedései és rendeletei révén a zsidóságot a közigazgatási állásokból kiszorították, melynek következtében a helyi zsidó hitközség felszámolta magát, a 11.000 főből mindössze 1660 ember maradt a területen, a többi egy jobb élet reményében emigrált.⁴⁹⁶ Heinrich Sahn után Hermann Rauchsning vette át a Szenátus irányítását, aki ugyan közel állt a náci párthoz, mégis igyekezett viszonylag független maradni. 1934-ben végül úgy dönt, hogy lemond a pozíciójáról, elkerülve, hogy az NSDAP bábja legyen, és Lengyelországon keresztül emigrált. Helyét Arthur Greiser vette át, aki mint a NSDAP egyik helyi vezetőjeként, és egyben a Szenátus elnökeként teljes körű területi irányítást élvezett Danzig felett. Egyedül Sean Lester, az akkori, ír származású főbiztos igyekezett az ellenzéki pártokat támogatni és felkarolni annak érdekében, hogy a nácik ne kebelezzék be az egész várost.⁴⁹⁷

Az erőfeszítések azonban nem jártak sikerrel, a nemzetközi béke és biztonság alapjaiban ingott meg, olyan törvényeket fogadtak el, amelyek később etnikai katasztrófához vezettek. Természetesen a Nemzetek Szövetsége igazgatásának eredménytelenségét nem lehet kizárólag a szervezet hiányosságaiából levezetni. Az igazgatási problémák és a hiányosságok mellett más okok is közrejátszottak a Népszövetség kudarcában. Az egyik ilyen ok a városbeli német és lengyel ellentétek kiéleződése, amely kedvező alkalmat nyújtott Hitlernek és Sztálinnak is a második világháború megindítására.⁴⁹⁸

A második világháború előestéjén Németország már nyíltan igényt tartott Danzig város visszaszolgáltatására, amelytől a Népszövetség és főként a lengyelek teljes mértékben elhatárolódtak, s a lengyel katonák továbbra sem hagyták el helyüket. Közismert, hogy a Westerplatte félsziget kis erődeinek ostromával éppen itt kezdődött el a második világháború, amely két évtized viszonylagos nyugalma után totális pusztítást idézett a büszke városra. A lakosság 1945 után majdnem teljesen kicserélődött. A németek nagyobb része még a Vörös Hadsereg megérkezése előtt elmenekült, aki pedig ott maradt, arra nagyon sok megpróbáltatás és erőszak várt a front átvonulásakor. Az új lengyel hatalom ragaszkodott a még ott élő németek kitelepítéséhez. Erre 1945-1946-ban került sor. A német őslakosok közül csak néhány száz személynek sikerült valahogyan igazolnia magát és a városban maradnia. A helyükre többnyire a Szovjetunióhoz csatolt lengyel területekről áttelepített személyek érkeztek, de számosan jöttek a központi lengyel vajdaságokból is. A második világháború előtti lakosok, tartozzanak azok a lengyel vagy

⁴⁹⁶ PETER OLIVER, Loew: *Gdansk*, Biografia miasta, Instytut Kultury Miejskiej, 2013. p. 207.

⁴⁹⁷ Uo. p. 207.

⁴⁹⁸ NÉMETH István: *Németország története*, Budapest, Aula Kiadó, 2003. p. 329.

német nációkhoz – emiatt 1945 után már csak az összlakosság néhány százalékát képviselték. A város új társadalmi életében egyébként főleg a vilnai (azaz vilniusi) és környéki lengyel középosztály béliek és értelmiségiek lettek a meghatározóak.⁴⁹⁹ Az új lengyelségnek is össze kellett olvadnia a régivel a megváltozott arculatú városban. De ez már egy teljesen más történet. A lényeg az, hogy a Danzig Szabad Város, mint önálló állami entitás végleg eltűnt. Ehhez szimbolikus jelentősége miatt nemcsak a lengyel politikai pártok, de a győztes nagyhatalmak is ragaszkodtak.

Választási eredmények Danzig Szabad Városban 1919 és 1935 között						
	1919	1923	1927	1930	1933	1935
Választói részvételi arány	70,0%	81,6%	85,4%	89,1%	92,1%	99,5%
A városvezetésben helyet kapó, az adott pártokhoz tartozó képviselők számának alakulása						
Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP)	—	—	0 0,8%	12 16,4%	38 50,0%	43 59,3%
Német Nemzeti Néppárt (DNVP)	34 28,2%	34 28,1%	26 20,6%	10 13,6%	4 6,3%	3 4,2%
Német Társadalmi Párt	—	7 6,2%	1 1,2%	—	—	—
Különbéle középosztálybeli csoportok	22 18,5%	18 15,3%	22 19,8%	11 16,1%	0 0,5%	0 0,1%
Centrum Párt	17 13,9%	15 12,8%	18 14,3%	11 15,3%	10 14,6%	10 13,4%
Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD)	40 33,3%	30 24,1%	42 33,8%	19 25,2%	13 17,7%	12 16,1%
Németország Kommunista Pártja (KPD)	—	11 9,1%	8 6,4%	7 10,2%	5 6,8%	2 3,4%
Lengyel kisebbség	7 6,1%	5 4,4%	3 3,1%	2 3,2%	2 3,1%	2 3,5%

Forrás: PETER OLIVER, Loew: *Gdansk, Biografia miasta*, Instytut Kultury Miejskiej, 2013. p. 203.

⁴⁹⁹ PETER OLIVER, Loew: *Gdansk, Biografia miasta*, Instytut Kultury Miejskiej, 2013, p. 233.

A kisebbségi kérdés zárásaként elmondható, hogy a nemzetközi beavatkozás a mai napig kényes terület, főleg egy olyan térségben, ahol a kisebbségi kérdés meghatározó. Az első világháború után, amikor Danzig Szabad Város Lengyelország „része lett”, magán a városon belül a lengyelek maradtak kisebbségben, és a lengyelek kisebbségi jogainak kérdése Danzigban nemzetközi szerződés tárgyát képezte. Az, hogy a Nemzetek Szövetsége, mint egy terület átmeneti igazgatásáért felelős szerv, mennyiben váltotta be a nagyhatalmak által hozzáfűzött reményeket, azt nagyon nehéz meghatározni. Azt még nehezebb, hogy a kijelölt közigazgatási szervek jól látták-e el a feladatukat, mindenesetre a térség igazgatása hosszú éveken keresztül működött. Az 1933-as, és az 1935-ös választások eredménye, vagyis az NSDAP hatalomra kerülése és a második világháború megakadályozta, hogy a Nemzetek Szövetsége tovább folytassa a térség felügyeletét és igazgatását.⁵⁰⁰

VII.1.6.5. DANZIG SZABAD VÁROS 20 ÉV TÜKRÉBEN

Danzig Szabad Város fejlődését vizsgálva egyértelműen kimondható, hogy a kezdeti nehézségek ellenére, amely az alkotmányozásban és a helyi szervek, valamint a Nemzetek Szövetségének összehajszolásában rejlett, kialakult egy viszonylag stabilnak nevezhető berendezkedési légkör (egy meghatározott időszakra). Szépen fokozatosan épült ki a város közigazgatási berendezkedésének struktúrája, amely megpróbált együtt élni a lengyel-német konfliktusokból származó nehézségekkel. Ha górcső alá helyezem Danzig Szabad Város fejlődési ívét, amelyet egyfajta politikai és történelmi síkon kívánok vizsgálni, akkor 4 nagyobb korszakra kell osztanom Danzig Szabad Város történetét fennállásának közel 20 éves időtartama alatt.

Az első korszak, amely 1920-tól egészen 1924-ig tartott, a danzigi lakosság életében nagy változásokat hozott. 1920. január 10-én lépett életbe a versailles-i békeszerződés, amelynek értelmében 1920. február 23-án Sir Reginald Tower, a szövetséges hatalmak képviselőjeként, a brit csapatok élén lépett Danzigba, amely elfoglalta a várost.⁵⁰¹ Bár kezdetben határozottan ellenezte a város a Németországtól való elszakítást, utóbb

⁵⁰⁰ „1933-ban azonban a választásokat 50%-os többséggel megnyerő nácik átvették a hatalmat, és azt azután már nem engedték ki a kezükből. Igaz, egészen 1939-ig a nemzetközi közösség felügyelete alatt voltak kénytelenek kormányozni, ami például abban is megnyilvánult, hogy nem tudták felszámolni a többpártrendszeret.” In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, Budapest, 2015. 1. sz. p. 151.

⁵⁰¹ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. p. 211.

belenyugodott abba a körülménybe, hogy legalább nem engedték át egyenesen Lengyelországnak. Még azt a reményt is dédelgetni kezdték, hogy a háború utáni első nehézségek lecsengésével Danzig talán visszanyeri egykor oly dicsőséges Hanza-városi hírnevét, különösen azért, mert ebben az időszakban az egyetlen kereskedelmi és átrakodási kikötőként szolgált.⁵⁰² Sir Reginald Towert ezzel egyidejűleg kinevezték a Nemzetek Szövetsége első főbiztosává Danzigban. Heinrich Sahn polgármester segítségével megszervezte az alkotmányozó nemzetgyűlés első választását, amelyre 1920. május 16-án került sor. Ezen a választáson összesen 8 különböző programmal rendelkező politikai párt vett részt, viszonylag demokratikusnak nevezhető keretek között. Az alkotmányozó nemzetgyűlés így elkészítette az új alkotmányt, amelyet 1920. augusztus 11-én szabályszerűen el is fogadott, majd a versailles-i szerződés rendelkezéseinek megfelelően a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé terjesztette végső jóváhagyásra. Végül, az új alkotmány életbe lépésével, 1922. május 11-én a főbiztos ünnepélyesen kihirdette a „szabad várost”. 1922. május 13-án a Nemzetek Szövetségének Tanácsa Danzigot védelme alá helyezte.⁵⁰³ Mindezen időszak leforgása alatt a város vezetősége és a danzigiak számára egyértelművé vált, hogy Lengyelország szándékai sokkal komolyabbak annál, minthogy megelégedjen egy erős kereskedelmi pozícióval Danzigban Szabad Városban. Lengyelország az 1920–1921-es első lengyel-danzigi tárgyalások során nem titkolta azon álláspontját, mely szerint a „szabad várost” szigorú ellenőrzése alatt akarja tartani, korlátozva ezzel szuverenitását.⁵⁰⁴ A Danzig Szabad Város és Lengyelország között keletkezett viták így ezen időszakban még gyakoribbá és élesebbé váltak. Ennek egyik legmeghatározóbb példája az 1920. július 22-én⁵⁰⁵ bekövetkezett dokkolók sztrájkja volt, akik megtagadták a Lengyelországba szánt hadianyag kirakodását. Ez egyértelműen a lengyel kormány elleni gyűlölet spontán megnyilvánulása volt. Ugyanakkor Lengyelországot haragra és bizalmatlanságra sarkallta, amely mindent elkövetett annak érdekében, hogy Danzigot „kordában tartsa”. Így az első időszak (1920-1924) a két ellenséges tábor „összecsapásaként” jellemezhető.

⁵⁰² BÖTTCHER, Hans Viktor: *Die Freie Stadt Danzig: Wege und Umwege in die europäische Zukunft; Historischer Rückblick, staats- und völkerrechtliche Fragen*, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bonner Talweg 68, 1997. pp. 56-60.

⁵⁰³ Méir Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. p.211.

⁵⁰⁴ BÖTTCHER, Hans Viktor: *Die Freie Stadt Danzig: Wege und Umwege in die europäische Zukunft; Historischer Rückblick, staats- und völkerrechtliche Fragen*, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bonner Talweg 68, 1997. pp. 56-60.

⁵⁰⁵ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961.p. 211.

Danzig igyekezett a lehető legnagyobb mértékben fenntartani szuverenitását, míg Lengyelország a lehető legtöbb előjogot igyekezett megszerezni Danzigban. Ebben az időszakban kerül a korábban említett viták túlnyomó többsége a főbiztosok elé, és ekkor kell a Nemzetek Szövetsége Tanácsának a danzigi-lengyel ellentétből származó vitás ügyekkel a legtöbb esetben foglalkoznia.⁵⁰⁶ Ez a fajta jogi küzdelem minden területen folyt, érintette a postai ügyeket („postafiókháború), a kikötői hadianyag-raktárat, a vasúttal és a vámmal kapcsolatos kérdésköröket egyaránt. A korábban említett és számszerűsített források alapján a danzigi főbiztosoknak összesen 66 vitás ügygel kellett megbirkózniuk, míg a Nemzetek Szövetsége Tanácsának, mint fellebbviteli fórumnak, összesen 54 alkalommal kellett állást foglalnia Danzig Szabad Város fennállásának ideje alatt. Az 1921 és az 1924 közötti időszakban Lengyelország 48, míg Danzig 42 ügyben kérelmezte az illetékes szervek állásfoglalását.⁵⁰⁷

Danzig és Lengyelország által benyújtott viták					
Év	Főbiztos elé került ügyek száma	A Nemzetek Szövetségének Tanácsához benyújtott ügyek száma	Év	Főbiztos elé került ügyek száma	A Nemzetek Szövetségének Tanácsához benyújtott ügyek száma
1921	11	8	1927	5	2
1922	13	11	1928/9	-	-
1923	8	8	1930	2	-
1924	16	15	1931	1	1
1925	1	1	1932*	7	7
1926	2	1			
Összesen:	51	44	Összesen:	15	20
*1933 után Lengyelország és Danzig nézeteltéréseit közvetlen tárgyalással rendezték, anélkül, hogy a Főbiztoshoz vagy a Nemzetek Szövetsége Tanácsához fordultak volna.					

Forrás: MÉIRYdit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 2013. p.213.

⁵⁰⁶ Uo. p. 212.

⁵⁰⁷ Up. pp. 212-213.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy habár a főbiztosnak és a Nemzetek Szövetsége Tanácsának is bőven kellett a döntőbírói szerepkörben ekkortájt munkálkodni, mégis mindkét fél (Danzig Szabad Város és a lengyel kormány) kivétel nélkül betartotta a Nemzetek Szövetségének rendelkezéseit, és alávetették magukat a nemzetközi szervezet döntéseinek. Így azt lehet mondani, hogy a Nemzetek Szövetségének apparátusa, amely az internacionalizált terület igazgatása felett „első bálózó” volt, mégis jól vette a kezdeti akadályokat. 1924 végére lecsillapodtak a kezdeti csatározások Danzig és Lengyelország között, beállt egy viszonylagos rend a két fél vonatkozásában, így egy következő periódus vehette kezdetét a szabad város életében.

A második időszak 1925-től az 1933-ig tartott. Danzig Szabad Város fennállásának ezen időintervalluma a viszonylagos béke és nyugalom jegyében zajlott. Ez két dolognak volt köszönhető; az egyik, hogy ez a békés időszak bizonyos mértékig a háború utáni gazdasági fellendülés jegyeit hordozta magán, ekkor vezetik be az új valutát, a guldent, és emellett a danzigi kikötő forgalma várakozáson felüli számokat produkált. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a '20-as, '30-as évek hajnalán Európában is viszonylagos béke honolt, gondoljunk csak a Locarnói-szerződésre, vagy a Briand-Kellog Paktumra, amelyek mind-mind hozzájárultak Danzig Szabad Város zavartalan gazdasági és egyben politikai fejlődéséhez.⁵⁰⁸ A zavartalannak tűnő gazdasági fejlődésnek azonban az 1929-es gazdasági világválság véget vetett.

A 3. és 4. időszak a város életében már merőben más irányt vett. 1934-1939 közötti időintervallumban a német-lengyel közeledés jegyei látszottak mutatkozni, azonban ezek háttérben főként a Német Birodalom új irányú törekvései mutatkoztak meg. Hitler a felszín alatt valójában egy erőteljes lengyelelles politikát folytatott, és mindent megtett annak érdekében, hogy Danzig Szabad Város „puskaporos” hordója még véletlenül se robbanjon fel idő előtt. Dr. Rauschning a danzigi Szenátus náci párti elnöke 1933-ban látogatást tett Hitlernél, aki óva intette a szenátort, ugyanis úgy vélte hogy a danzigi kérdést megoldani nem a „danzigiak” feladata, ahogy a lengyel folyosó problémája sem. Hitler kérésének a náci párt danzigi helyi vezetése sem mert ellenszegülni, és kénytelenek voltak engedelmessé válni a Führer akaratának.⁵⁰⁹ Hitler minden erejével azon volt, hogy Lengyelországot megnyugtassa; nem kell Németország agressziójától tartania. A nagy

⁵⁰⁸ BÖTTCHER, Hans Viktor: *Die Freie Stadt Danzig: Wege und Umwege in die europäische Zukunft; Historischer Rückblick, staats- und völkerrechtliche Fragen*, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bonner Talweg 68, 1997. pp. 52-65.

⁵⁰⁹ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. p.217.

enyhülést a német-lengyel kapcsolatokban a német-lengyel megneemtámadási egyezmény (1934. január 26-án) hozta el. Ugyanez a szerződés minden vitás helyzet békés rendezését írta elő közvetlen tárgyalások útján. Hitler egyértelmű célja volt a „kettős front” elkerülése, amelyben kulcsfontosságú szerepet játszott Lengyelországhoz fűződő békés viszonya. Hitler hatalmas, agresszív politikai felfogásának sikere érdekében nem kockáztathatott, nem engedhette meg magának, hogy a 400 000 danzigi német által elszenvedett sérelmek retorziója megakadályozza álmainak megvalósulását.⁵¹⁰ E tekintetben joggal vetődik fel a kérdés, hogy Lengyelország miért engedett Hitlernek, és miért fogadta kétértelműen a „baráti” közeledést. Erre a válasz abban keresendő, hogy ezen időszakban Lengyelország a szomszédos országainak túlnyomó többségével ellenséges viszonyt ápolt, egy-két ország kivételével (Szovjetunióval, Litvániával, Csehszlovákiával, Románia), így a politikai hadszíntéren nem nagyon akadt más választása. Legcélszerűbb volt a békülést követni, amelynek pozitív elemei a német oldalról a tettekben is realizálódtak, különösen Danzig kapcsán, ahol az engedelmes náci vezetők Berlin kérésére, teljesítették Lengyelország minden kívánságát.”⁵¹¹

A 3. és 4. időszak közötti határt egyértelműen az 1933. május 28-i választások eredményeként hatalomra kerülő náci párt térnyerése húzta meg. Az NSDAP a szavazatok 50,03%-át szerezte meg, s ezzel már 38 parlamenti szék birtokosává vált, így a Szenátus elnöksége, vagyis a danzigi végrehajtó hatalom, a pártember Dr. H. Rauschning kezében összpontosult.⁵¹² Igaz, a nácik még nem tudtak mindent tetszés szerint megtenni, például a demokratikus alkotmány módosítását, amihez hiányzott a szükséges 2/3-os többség a Népgyűlésben. Mindenesetre uralmuk kezdeti szakaszában lassan, de biztosan haladtak a német revans megvalósítása felé. Az ellenzéki pártok pártszerveit, ahol tudták ellehetetlenítették, napilapokat koboztak el, vagy éppen több hétre, hónapra betiltották azokat a „közrend és közbiztonság veszélyeztetésére” hivatkozással. Később szerkesztőiket őrizetbe vették ugyanezen ürüggyel. Mindezek hatására az ellenzék petíciót nyújtott be a főbiztoshoz, aki továbbította panaszait a Nemzetek Szövetsége Tanácsához. Sok esetben ez azonban nem használt, és a folyamatos konfrontáció mindennapossá vált. A náci párt, hogy érvényesíteni tudja akaratát, és tetszése szerinti alkotmánymódosítást hajthasson végre, újbóli választások megtartása mellett döntött. Az 1935. április 7-i választásoknak köszönhetően a Népgyűlésben már 44

⁵¹⁰ Uo. p. 216.

⁵¹¹ Uo. p. 217.

⁵¹² Uo. p. 218.

mandátumot tudhattak a magukénak.⁵¹³ A náci párt szépen fokozatosan haladt előre terve megvalósításában, amelyet a Nemzetek Szövetségének főbiztosa, Sean Lester igyekezett meggátolni. Elsődleges célja a danzigi demokratikus alkotmány megőrzése volt, amelyhez a Nemzetek Szövetségének Tanácsától kért segítséget. Azonban a Tanács részéről elmaradt a kézzel fogható segítség, a náci párt danzigi képviselői pedig mindent megtettek annak érdekében, hogy eltávolítsák pozíciójából a főbiztost, vagy legalábbis ellehetetlenítsék.⁵¹⁴ Egy diplomáciai látogatás kapcsán, amely a „Leipzig-incidens” néven vonult be a történelme, a nemzeti szocialista párt képviselői elérik céljukat; 1936 végén Sean Lester főbiztos távozott pozíciójából.⁵¹⁵ Ez merőben megkönnyítette a náci dolgát, különösen azért, mert az új és egyben az utolsó főbiztos, Burckhardt professzor olyan irányvonalat követett, amely nem engedett túlságosan beleavatkozni Danzig belügyeibe, sokkal inkább volt egyfajta felügyelői pozíció, amelyet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa is üdvözölt. Végül ez a folyamat a szabad városnak a bekebelezéséhez vezetett, a zsidó lakosság ellen a nürnbergi törvények teljes körű végrehajtását már megkezdte a nemzeti szocialista párt, még mielőtt a német csapatok 1939. szeptember 1-én elfoglalták volna Danzigot.⁵¹⁶

A szabad város elfoglalásának közvetlen előzményéhez azonban hozzátartozik Adolf Hitler 1934. április 28-i beszéde, amelyet a Reichstagban tartott meg, s amellyel kijelentette, hogy semmisnek tekinti a lengyel-német megnemtámadási szerződést. A szerződés 1934. január 26-án kötött, még hozzá tíz évre.⁵¹⁷ A lengyelek részéről ez nem maradhatott szó nélkül, így *„erre reagált Józef Beck lengyel külügyminiszter a Szejm képviselőházában elmondott beszédében május 5-én, melyben visszautasította a Lengyelország szuverenitását is érintő német követelések (a Berlin-Königsberg-autópálya Lengyelországon áthaladó szakaszának exterritorialitása, Danzig átadása) kielégítését. Az ettől kezdve az európai politikai porondon intenzív diplomáciai manőverezéssel kísért konfliktus záróakkordja a Lengyelország elleni szeptember 1-jei*

⁵¹³ A nemzeti szocialista párt a szavazatok 90 százalékát szerette volna megszerezni, azonban ez nem sikerült, mindösszesen 60 százalékot szerzett meg. Ez az eredmény a Népgyűlésben a 2/3-os többség megszerzéséhez nem volt elegendő. In: *A danzigi választások* In: Külügyi Szemle, 1935. 12. évf.3.sz. p.289.

⁵¹⁴ MÉIRYdit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. p. 220.

⁵¹⁵ Az incidens körülményeinek bemutatására a következő fejezetben térek ki. In: *MÉIR Ydit: Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. p. 220.

⁵¹⁶ Uo. p. 221.

⁵¹⁷ SERES Attila: *A danzigi válság és az erdélyi magyar kisebbség 1939 tavaszán - nyarán. Egy sajtóaffér története dokumentumokban elbeszélve* In: Magyar Kisebbség, 2018. 23. évf. 1-2.sz. p. 239.

német támadás lett, amelynek következtében a Második Köztársaság egykori területének nyugati része német megszállás alá került.”⁵¹⁸

A II. világháború nagy változást hozott Danzig Szabad Város életében. A város az agresszióval fellépő Német Birodalomba ékelődött. Természetesen ez magával hozta a legyőzötteknek járó hátrányokat is. A II. világháborút követően, amikor Németország ismét vesztesként szállt ki a háborúból, magától értetődő lett, hogy Danzig nem tartozhat többé Németországhoz, ahogyan az is, hogy szabad városi státuszát sem kaphatja vissza. Az ENSZ 1945-ös megalakulása után egyértelművé vált, hogy főképviselet nem akar Danzigba küldeni, így a város Lengyelország része lesz. Véglegesítve ez a helyzet 1975. augusztus 1-én lett, amikor is aláírásra került a Helsinki Záróokmány. Danzig Lengyelországba tagozódása ezzel vált véglegessé, amelyet a nemzetközi közösség sem vitatott.⁵¹⁹

⁵¹⁸ Uo. p. 239.

⁵¹⁹ WILDE Ralph : *From Danzig to East Timor and Beyond: The Role of International Territorial Administration*, The American Society of International Law, 2001. Vol. 95. No. 3. p. 586.

VIII. DANZIG SZABAD VÁROS HELYZETE A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Hazánk is integráns része volt a korabeli Európának, mi több, a vesztesek oldalán maga is elszenvedője volt a Párizs környéki békéknek, közelebről a versailles-i, még konkrétabban a trianoni békediktátumnak. A szuverenitását elnyerő Magyarországnak az alapoktól kellett felépítenie diplomáciai, külügyi kapcsolatait, különösen, ha figyelembe vesszük – márpedig figyelembe kell vennünk -, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően, különösen a hatalmas veszteségek következtében, külpolitikai szempontból teljes elszigeteltségbe került. Nem csoda hát, ha háború utáni külügyi szolgálatain keresztül szemmel tartotta és követte az európai eseményeket, valamint a formálódó nemzetközi kapcsolatokat.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete több éves kutatómunka eredményeként feltárt és közzétett egy olyan hatkötetes könyvsorozatot, amely olyan magyar diplomáciai forrásokat tartalmaz, amelyek nagy mértékben hozzájárultak a második világháború történetének feldolgozásához.⁵²⁰ A dokumentumgyűjteményben „közrebocsátják a második világháború előzményeire és történetére vonatkozó magyar diplomáciai okmányokat. A közzétett forrásanyag hazai és nemzetközi szempontból egyaránt új és fontos adatokkal járul hozzá a korszak magyar külpolitikájának”⁵²¹ alakulásához. A gyűjtemény forrásanyagai olyan fontos iratokból tevődnek össze, amely „többek között tartalmazza: a legfontosabb diplomáciai tárgyalások jegyzőkönyveit, a magyar követek és katonai attasék jelentéseit, a külföldi államférfiak leveleit, táviratait.”⁵²² A dokumentumgyűjtemény fejezeteit olvasva fel-felbukkant Danzig Szabad Város neve, különösképpen a lengyel-német viszonyt taglaló fejezetekben, ahol a lengyel korridor kulcsfontosságú tényezőjeként említik. Egy 1936. április 7-én keltezett, a londoni magyar követ tollából származó, s egyben a magyar külügyminiszternek szánt levél⁵²³ Danzigot, mint a versailles-i békeszerződés vitás kérdését említi, amely ismételten napirendre került még hozzá Németország, Ausztria és a kisantant

⁵²⁰ Zsigmond László (szerk.): *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945, 1.kötet* In: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_Dipl_01/?query=diplo%3%A1ciai%20iratok%20magyarorsz%C3%A1g%20k%C3%BClpolitik%C3%A1j%C3%A1hoz&pg=0&layout=s (Letöltés ideje: 2023.09.02.) p. 2.

⁵²¹ Uo. p. 2.

⁵²² Uo. p. 2.

⁵²³ Uo. p. 28.

vonatkozásában.⁵²⁴ E diplomáciai levél okán vetődött fel disszertációm kapcsán az az elgondolás, amely szerint a korábbi évekre visszamenőleg, vagyis a Népszövetség közvetlen megalakulását követően is létezhetnek olyan dokumentumok, amelyek egészen konkrét bepillantást engednek Danzig Szabad Város működésébe, és a Népszövetség térségben végrehajtott igazgatási folyamataiba. Az elgondolás realitásának igazolása érdekében a disszertáció kutatómunkája a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (a továbbiakban levéltár) folytatódott. A kutatások alkalmával összesen 857 iratanyagot vizsgáltam meg, amelyek Danzig Szabad Város kikiáltástól kezdve, egészen a német hatalomátvétel bekövetkeztéig részletest betekintést biztosítottak Danzig Szabad Város működésébe.

A levéltár által őrzött dokumentumokhoz szorosan kapcsolódik a Magyar Királyi Külügyminisztérium 1918 őszén történő megalakulása, majd a Károlyi-féle őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság bukása, amelyek mind hozzájárultak a magyar külügyi szolgálat megszervezésének lehetőségéhez.⁵²⁵ Az ezt megelőző időszakban ugyanis nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett konzulátusok és követségek intézményéről. *„1919 augusztus havában az önálló magyar külügyi kormányzat az alkotó munka terére léphetett, egyik legfőbb feladatának a külügyi szolgálat megszervezését tekintette. Az ügybeosztás megalkotását, illetőleg az egyes osztályok felállítását és ügyköreik pontos elhatárolását szabályozó munkálatok után egyéb szervezési munkálatok következtek. 1920. év őszén szerveztetett meg a külügyi szolgálatra képező tanfolyam. Az erre vonatkozó kormányrendelet 1920. évi október hó 13-án 8.889/M. E. 1920. szám alatt jelent meg. Az első felvételi vizsgálat 1920. évi december havában tartott. Párhuzamosan a központi igazgatás megszervezésével haladt a külképviseltek megszervezésének munkája. A külügyi kormányzat a törvényes állapot helyreállítása után nagy súlyt helyezett arra, hogy a volt szövetséges és a Magyarországhoz közelebb fekvő semleges államokban, így Svájcban, Hollandiában és a Skandináv Államokban már működő magyar de facto külképviseleti hatóságokat az illető országokat és hazánk általános politikai helyzetét külföldi vonatkozásaiban ismerő és a diplomáciai*

⁵²⁴ „Duncan Sandys angol parlamenti képviselő a Daily Telegraph-ban bírálja a volt szövetséges hatalmak külpolitikáját; a versailles-i békeszerződés vitás kérdéseinek megoldásában (jövátétel, német felfegyverzés, Rajna-zóna) engedtek a német erőszaknak; a halogatás politikája azzal a veszéllyel jár, hogy Németország a többi kérdéseket is (Ausztria, Memel, Danzig, lengyel-korridor, gyarmatok) a volt szövetségesek rovására fogja megoldani; az osztrák függetlenség biztosítása érdekében Angliának gazdasági és politikai engedményekre kellene bírnia a kisantantot Ausztriával szemben.” In Uo.p.28.

⁵²⁵ WALKO Lajos: *M. kir. külügyminisztérium* In: A M. Kir. Kormány 1919-1922. évi működéséről szóló és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, 1926, Budapest, p. 14.

*szolgálatban megfelelő jártassággal és tapasztalatokkal rendelkező tisztviselőkkel ellátta. Ezek a képviselők időközben de jure képviselőké alakították át.*⁵²⁶ Ennek következtében alakulhatott meg 1922 év végéig az értekezés szempontjából kulcsfontossággal bíró Magyar Királyi Követség Varsóban, és szintén ugyanezen évben kapott helyet Danzigban a tiszteletbeli Magyar Királyi Konzulátus.⁵²⁷ A két intézmény közül az előbbinek jelentéseit őrzi a levéltár, amelyek nagy segítségül szolgáltak az értekezésem forrásanyagának és témájának kibővítésében. A levéltár elsősorban olyan, a külképviseletekről a magyar Külügyminisztériumnak érkező jelentéseket őriz, amelyek alapos tájékoztatással szolgálnak a külügyminiszter felé, a viszonyokat jól bemutató helyzetelemzésekkel, követelésekkel, esetlegesen magyar politikai vonatkozásokkal. Ezekből a dokumentumokból jól kirajzolódik a magyar külügy alaposága, a fennálló viszonyok érdekeltségei, a szövetségesek keresésének szándéka, és az akkori biztos tudás, hogy a Német Birodalom komoly veszélyt jelenhet Európa országaira nézve. A magyar külügyi tisztviselők sok olyan politikai folyamatot láttak előre, amelyek utóbb a második világháború kitörésében kulcsfontosságú szerepet tölthettek be. Mindezen felül a fellelhető magyar diplomáciai források arról is tanúskodnak, hogy a magyar diplomácia is pontosan érzékelte, mennyire kiélezett volt a német-lengyel, valamint a lengyel-danzigi viszony az első világháborút követően. A jelentések különös érzékenységgel követik a német revans törekvésekből, illetve a nemzetek közötti feszült viszonyból származó problémakört, amelyek utóhatásai az akkori magyar külpolitikai vezetést, s az általuk hozott döntéseket is nagy mértékben befolyásolták.

A Varsóban székelő Magyar Királyi Követség külszolgálatot ellátó munkatársai közül ki kell emelnem Balásy Antal ideiglenes ügyvivőt, Matuska Péter rendkívüli és meghatalmazott minisztert és követet, végül, de nem utolsó sorban Hory András követet, akiknek a nevéhez fűződik a legtöbb, általam is feldolgozott jelentés. A követség munkatársai közül különösképp kitűnik Hory András, akit nem csak magasrangú diplomata mivolta és képességei emelnek ki, hanem egy általa írt emlékirat⁵²⁸ is, amely nagyban hozzájárult a lengyel-magyar viszony alakulásának megértéséhez. Visszaemlékezésében részletesen beszámol varsói megbízatásának hátteréről, amikor is Kánya Kálmán külügyminiszterrel összetűzésbe kerülnek, ugyanis Hory külügyminiszter helyettesként másként látott bizonyos politikai folyamatokat, mint Kánya. A

⁵²⁶ Uo. pp. 14-15.

⁵²⁷ Uo. p. 15.

⁵²⁸ HORY András: *Bukaresttől Varsóig*, Gondolat, Budapest, 1987.

külgügyminiszter pedig úgy döntött, hogy egy varsói követi megbízatással elejét veszi a Hory és közte kialakult viszonyoknak, hivatalából felmentette, majd pár napra rá meg is kapta a lengyel kormánytól az agrémentet.⁵²⁹ Hory a következőképp emlékszik vissza: „*Hát, kedves Bandi, most egy olyan állomáshelyre kerülsz, ahol semmit sem tudsz elérni. Varsó a magyar külpolitika szempontjából halott poszt. Ott legalább lesz időd külpolitikai elméleteid helyessége felől gondolkodni.*”⁵³⁰ A magyar követ azonban igyekezett a tőle telhető legtöbbet megtenni, és azon fáradozott, hogy „*Lengyelország rokonszenvét és érdeklődését irántunk felkeltsem.*”⁵³¹ Hory András története és sikerességének megítélése már nem tartozik szorosan az értekezés témájához, ugyanakkor kétségtelen, hogy jelentései, amelyekből a későbbiekben látni fogjuk Danzig sorsának alakulását, számtalan alkalommal térnek ki a lengyel külgügyminiszterrel folytatott bizalmas párbeszédre. Mindemelett fontos megemlítenem még egy intézményt, amely szintén a levéltárban őrzött dokumentumaival hozzájárult a disszertációm kibővítéshez. Ez az intézmény a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság, ami „*1921. február 21-én kezdte meg munkáját Genfben. Feladata az volt, hogy kiépítse a kapcsolatot, és biztosítsa az információáramlást a magyar kormány és a világszervezet között.*”⁵³² A misszió vezetői pozícióját elsőként Réz Mihály jogtudós látta el, akinek betegsége okán viszonylag hamar távoznia kellett, helyét Baranyai Zoltán irodalmár vette át, akinek tollából majd a későbbiekben számos jelentést olvashatunk Danzig Szabad Városa kapcsán.⁵³³ Baranyai kezdetben titkári pozíciót látott el, 1925 tavaszáig ő vezette a Titkárságot. 1926 és 1936 között már első beosztottként vezette a genfi missziót, ezzel közel másfél évtizeden keresztül stabil bástyája volt az intézménynek. A külgügyminisztérium csak 1925 tavaszától küldött magas rangú diplomatákat Genfbe, köztük Nagy Eleket, Hevesy Pált, és Pelényi Jánost, s nem utolsó sorban Velics Lászlót. A diplomaták egymást követték a miniszterrezidensi, majd a misszió vezetői székben,

⁵²⁹ Uo. pp. 245-246.

⁵³⁰ „*Kányának bizonyos fokig igaza volt. Az 1920-ban, a lengyel-szovjet háború idején egy pillanatra újra fellángolt lengyel-magyar barátság tüze hamarosan elhamvadt. A lengyel kormány az ezt követő hosszú évek során át teljes közömbösséget tanúsított Magyarországgal szemben. A trianoni szerződést ugyan nem ratifikálta és a kisantanttal szemben elutasító magatartást tanúsított, de jóindulata velük szemben ebben is kimerült. Gömbös miniszterelnök varsói látogatása 1934-ben amelyhez pedig nagy reményeket fűzött-mindössze egy kulturális egyezményt eredményezett.*” In: HORY András: *Bukaresttől Varsóig*, Gondolat, Budapest, 1987. p. 246.

⁵³¹ Uo. p. 247.

⁵³² ZEIDLER Miklós: *Magyarok a Nemzetek Szövetségében* In: *Limes - Tudományos szemle*, 21. évf., Tatabánya, 2008.3.sz. p. 256.

⁵³³ Uo. p. 257.

egészen az 1939. április 11-i világszervezetből való kilépé bejelentéséig.⁵³⁴ A Titkárság munkásságának köszönhetően számos olyan dokumentumba nyerhetünk betekintést, amely nem csak a Nemzetek Szövetségének munkáját veszi górcső alá, hanem konkrétan olyan Danziggal kapcsolatos ügyekkel is foglalkozik, mint a danzigi és lengyel fél között felmerülő vitás kérdéseknek a megtárgyalása az Állandó Nemzetközi Bíróság előtt. Emellett a misszióvezetők jelentéseikben felhívják az aktuális külügyminiszter figyelmét a Danzigot érintő aggályaikkal, illetve pozitív fejleményeikkel kapcsolatban, vagy éppen a Nemzetek Szövetségének aktuális Tanácsülésének (szintén Danziggal kapcsolatos) fejleményeiről számolnak be.

A levéltári források "K" szekciója, amely a Danziggal kapcsolatos forrásokat tartalmazza kutatásom szempontjából két fő részre osztható; a dokumentumok egyik része az 1924 és 1927 közötti időszakot öleli fel, amely elsősorban a főbiztos és a Nemzetek Szövetségének főtitkára által készített éves, és havi beszámolókat tartalmazza a szabad város vonatkozásában, kiegészítve egy-két az Állandó Nemzetközi Bíróság vitás kérdésekben hozott állásfoglalásaival. A források másik része az 1930 és az 1937-es időszakra terjed ki, amely Danzig általános politikájával, és tényleges működésével kapcsolatos folyamatok megértésében nyújt segítséget.

A levéltár őrzi azt az 1933-ban keltezett 4 oldalas jelentést, amelyet a varsói külügyi szolgálat juttatott el a Külügyminisztériumnak, amelyben Danzig helyzetéről számolt be. A dokumentum teljes részletességgel taglalja Danzig Szabad Város közigazgatási felépítését, jogállását, és helyi szerveinek kapcsolatát. Kitér Danzig nemzetközi pozíciójára, a szabad város alkotmányára, kormányára és külpolitikai helyzetére. A feljegyzés a következővel zárul: „(...) a lengyel danzigi viszony a lehető legrosszabb.”⁵³⁵ A rendkívüli követ és egyben meghatalmazott miniszter; Matuska Péter⁵³⁶ sokat sejtető kijelentésének háttere azonban ennél jóval bonyolultabb.

A következőkben a levéltári forrásokon keresztül keresek válaszokat ennek felderítésére. Az áttekinthetőség érdekében témánként kívánom bemutatni az egyes dokumentumokat, amelyek Danzig Szabad Város átmeneti igazgatása kapcsán relevanciával bírnak. Meglátásom szerint ezt biztosítja leginkább a korabeli állapotok hiteles bemutatását.

⁵³⁴ Uo. pp. 258-259.

⁵³⁵ HU-MNL-OL-K-46/POL-1933-VARSÓ: „*Danzig Szabad Városa*”

⁵³⁶ Matuska Péter 1931-től a varsói magyar királyi követség vezetője, pozícióját majd 1935-ben Hory András veszi át. In: Révai Nagy Lexikona, 21. kötet, Budapest, 1935 p.590. és lásd még Himler Tamás: *A lengyel külpolitika útjai az 1930-as években* In: *Külügyi Szemle*, 2005. 4. évf. 3-4.sz. p. 245.

VIII.1. A DANZIGI KIKÖTŐ KÉRDÉSE

Ahogy az korábban is említettem, az egyik kardinális kérdés Danzig kapcsán a kikötő helyzete volt. A lengyelek ugyanis csak ezen keresztül tudtak tengeri kijáratot szerezni, és gazdasági érdekeiket érvényesíteni. A versailles-i békeszerződés értelmében Danzig Szabad Város Lengyelország számára korlátlanul biztosítja a kikötő és annak minden elemének szabad használatát kereskedelmi célokra.⁵³⁷ A kikötőhöz való eljutást az ún. Korridor biztosította, amit Németország területének kettévágásával oldották meg.⁵³⁸ A fellelhető magyar külügyi jelentésekből az derül ki, hogy a danzigi kérdés rákfenéje a versailles-i szerződés szerinti kikötő-rendezési ügy volt. Egy, a varsói külügyi szolgálati jelentésből kiderül, hogy Danzig városa az 1928 óta fennálló kikötőre vonatkozó ideiglenes szerződést felmondja. A szerződés értelmében „(...) lengyel hadihajók a danzigi kikötőbe futhatnak, és ott tartózkodhatnak.”⁵³⁹ A jelentés tanúsága szerint a lengyelek azzal érvelnek, hogy a versailles-i szerződés értelmében ők szabadon használhatják a kikötőt, Danzig azonban ezt a jogot tagadta. Danzig vezetősége a következőkkel érvelt: azzal érvelt: „Miután a gdyniai kikötő építkezési munkálatok már befejezést nyertek, a szerződés felmondása már nem jár Lengyelország részére különösebb hátrányokkal.”⁵⁴⁰ Danzig és Lengyelország között ez a problémakör elsősorban a lengyel hadihajókra összpontosul. A konfliktus gyökerét az okozta, hogy a versailles-i békeszerződés a danzigi kikötő használatát kereskedelmi célok felhasználásra irányozta elő, a lengyel hadihajók kikötőben történő ki- és befutásáról, valamint azok állomásozásáról nem rendelkezik.⁵⁴¹ „A versailles-i békeszerződés III. részének XI. szakasza nem tesz említést a lengyel hadihajókról Danziggal kapcsolatban. Nem tartalmaz olyan kikötéseket, amelyek kifejezetten jogokat ruháznának rájuk.”⁵⁴² Éppen ezért születik egy egyezmény „amely 1921-ben Lengyelország és Danzig között létrejött, és amely szerint lengyel hadihajók szabadon befuthatnak a danzigi kikötőbe és ott horgonyozhatnak, 1931 évi július 1-én járt le. Miután megújítása kérdésében a két szerződéses fél nem tudott megegyezni, a szabad város szenátusa augusztus, majd

⁵³⁷ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p. 8.

⁵³⁸ Julier Ferenc: *A lengyel vereség* In: Magyar Szemle 37. kötet, 1939. 9-12. sz. p. 193.

⁵³⁹ HU-MNL-OL-K-44/POL-1931-VARSÓ: „Danzig város felmondja a lengyel hadihajók kikötésére vonatkozó egyezményt.”

⁵⁴⁰ HU-MNL-OL-K-44/POL-1931-VARSÓ: „Danzig város felmondja a lengyel hadihajók kikötésére vonatkozó egyezményt.”

⁵⁴¹ HU-MNL-OL-K-78/44.CS: „Lengyel hadihajók Danzigban – Állandó Nemzetközi Bíróság, A/B sorozat Ítéletek, végzések és tanácsadó vélemények Fasoiole 43. sz. Genf, 1931. december 18.” p. 18.

⁵⁴² Uo. p. 18.

szeptember közepéig hosszabbította meg ideiglenesen az egyezmény hatását, abban a feltevésben, hogy a népszövetségi tanács őszi ülésében e problémát meg fogja oldani.”⁵⁴³

Danzig Szabad Város vezetősége azért nem támogatta a szerződés meghosszabbítását, mert a két fél között megkötött egyezmény lejártakor Lengyelország már egy másik, saját maga által épített kikötővel (Gdynia) is rendelkezett, így okafogyottá vált a hadihajók további állomásoztatása a danzigi kikötőben. *„E provizórikus egyezmény megkötésekor a gdyniai lengyel kikötő még nem volt kiépítve és még nem szolgálhatott a lengyel flotta téli tartózkodási helyéül. Miután azonban azóta a gdyniai építkezési munkálatok már befejezést nyertek,*”⁵⁴⁴ ez már nem lehetett indok a lengyel hadihajók további, danzigi kikötőben lévő állomásoztatására. Lengyelország azonban továbbra is a versailles-i békeszerződés rendelkezésével érvelt, amely szerint, és amelyből kifolyólag a lengyel hadihajók állomásozásának joga továbbra is megilleti Danzig kikötőjében. A két fél vitájának békés rendezése érdekében Gravina gróf, a Nemzetek Szövetségének akkori megbízott főbiztosa mindent elkövetett annak érdekében, hogy a probléma orvoslásra kerüljön. Azonban a felek nem jutottak egyezsége, így nem volt más választása, minthogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé továbbítsa az ügyet. Azonban egy másik követségi jelentésből következően kiderül, hogy a Népszövetség Tanácsa e kérdéskörben nem tudott dűlőre jutni, ezért jogi véleményért a Hágában székelő Állandó Nemzetközi Bírósághoz fordult: *„A népszövetségi tanács azonban nem találván kielégítő megoldást, Hágába továbbította a kérdést és egyúttal megbízta a danzigi főkommisszáriust, Gravina grófot, hogy addig saját hatáskörében szabályozza provizórikusan a lengyel hadihajók ügyét. Gravina úgy döntött, hogy a népszövetség végleges állásfoglalásáig a hadihajók az eddigi módozatok szerint továbbra is tartózkodhatnak a danzigi kikötőben, de ez átmeneti idő alatt nem fognak járőrökkel kihajózni. Minden e kérdéskomplexumra nézve felmerülő ellentét a főmegbízott elbírálása alá fog tartozni.*”⁵⁴⁵ Az Állandó Nemzetközi Bíróság viszonylag gyorsan pontot tett az ügy végére, véleményében kifejtette, hogy a fennálló vita, valamint *„A Bíróság elé terjesztett kérdés a versailles-i szerződés, a párizsi egyezmény, illetve a Népszövetség*

⁵⁴³ HU-MNL-OL-K-178/POL-1931/VARSÓ: *”A danzigi lengyel hadikikötő ügyében hozott hágai nemzetközi bírósági avis- consultatif. Danzig nem köteles a szerződést meghosszabbítani. A szerződés meg nem hosszabbítása esetén a hadikikötőnek Gdyniában tervezett kiépítése.”*

⁵⁴⁴ HU-MNL-OL-K-44/POL-1931-VARSÓ: *„Danzig város felmondja a lengyel hadihajók kikötésére vonatkozó egyezményt.”*

⁵⁴⁵ Uo.

*Tanácsa és a danzigi főbiztos vonatkozó határozatainak hatályára vonatkozik.*⁵⁴⁶ Mindezek értelmében ezen dokumentumok alapos megvizsgálása és értelmezése után a bíróság az alábbiakra hívta fel a figyelmet: „*A versailles-i békeszerződés III. részének XI. szakasza nem tesz említést a lengyel hadihajókról Danziggal kapcsolatban. Nem tartalmaz olyan kikötéseket, amelyek kifejezetten jogokat ruháznának rájuk. Ez a tény azonban önmagában nem elegendő a kérdés eldöntéséhez. Meg kell vizsgálni ezeket a rendelkezéseket, hogy kiderüljön, természetes értelmezésük kiterjed-e azokra a jogokra, amelyekre Lengyelország most igényt tart, jóllehet nem tesznek konkrét említést a hadihajókról.*”⁵⁴⁷ Továbbá azt is kimondja, hogy az ügy kapcsán az egyetlen olyan cikkely, amely közvetlenül érinti Lengyelországot az a versailles-i békeszerződés 104. cikkelye. Ebben a cikkben a szövetséges és társult hatalmak magukra, vagyis a Népszövetségre bízzák a tárgyalási kötelezettségek, valamint egy szerződés megkötését Lengyelország és Danzig Szabad Város között abból a célból, hogy a békeszerződés különböző pontjaiban felsorolt jogokat biztosítsák Lengyelország számára.⁵⁴⁸ Mindezek a bekezdések bizonyos összefüggéseket mutatnak a tengerhez való szabad és biztonságos hozzáféréshez Lengyelországnak, azonban még az ügy kapcsán döntő fontossággal rendelkező 104. cikkely 2. paragrafus is a következőképp fogalmaz a megtárgyalandó szerződés kapcsán: „*minden vízi út, dokk ingyenes használatát és szolgáltatását minden korlátozás nélkül biztosítsa Lengyelországnak, medencék, rakpartok és egyéb, a lengyel importhoz és exporthoz szükséges munkálatok a Szabadváros területén.*”⁵⁴⁹ A bíróság mindezek alapján azt a megállapítást teszi, hogy „*Lengyelország kizárólag a kikötő és berendezéseinek kereskedelmi célú korlátlan használatát élvezheti, és ez áll a Párizsi Egyezményben, amelynek 26. cikke kimondja, hogy "a Kikötői Igazgatóság kötelessége biztosítani a Lengyelország a kikötő és a 20. cikkben említett kommunikációs eszközök ingyenes használatát és szolgáltatását minden korlátozás nélkül, és amennyiben a lengyel import és export szempontjából szükséges. Ez a rendelkezés nem tekinthető úgy, hogy Lengyelország számára hozzáférési és horgonyzási jogot biztosít a hadihajók számára.*”⁵⁵⁰ A bíróság emellett lehetőséget biztosított mindkét fél számára felszólalásra, amelynek során Lengyelország a következőket irányozta elő: „*A lengyel kormány*

⁵⁴⁶ HU-MNL-OL-K-78/44.CS: „*Lengyel hadihajók Danzigban – Állandó Nemzetközi Bíróság, A/B sorozat Ítéletek, végzések és tanácsadó vélemények Fasoioule 43. sz. Genf, 1931.december 18.*” p. 18.

⁵⁴⁷ Uo. p. 18.

⁵⁴⁸ Uo. p. 18.

⁵⁴⁹ Uo. p. 19.

⁵⁵⁰ Uo. p. 19.

egyáltalán nem állítja, hogy a Szerződés 104. cikkének rendelkezései a versailles-i kikötő alapját képezi a saját kikötői igényének... Ezért nem a 104. cikkben keressük követelésünk alapját.”⁵⁵¹ A további feljegyzésekből kitűnik, hogy a lengyel álláspont az, hogy nem a versailles-i szerződés feltételei ruházzák fel hadihajói számára a hozzáférési és horgonyzási jogot, hanem a szabadváros alapjául szolgáló alapelvek, vagyis a versailles-i békeszerződés III. részének XI. szakaszával összhangban, és ezen az alapon, és nem a szerződés cikkeinek konkrét feltételei alapján. A lengyel kormány ennek kapcsán három alapelvet említ, amellyel összefüggésben jogosnak érzi követelését: egyrésztől biztosítani kell Lengyelország számára a tengerhez való szabad hozzáférést, másrésztől Danzig és Lengyelország között fennálló bensőséges kapcsolatokat kell kialakítani, és harmadrészt a szabad város védelmének biztosítását is el kell látni. A harmadik alapelv kapcsán Lengyelország kiemelte, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa egy korábbi határozata (1921. június. 22.)⁵⁵² értelmében alkalmasnak találta Lengyelországot Danzig Szabad Város védelmének ellátásra egy külső agresszorral szemben, amelynek értelmében felkérte az akkori főbiztost, hogy „vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy Danzig kikötőjében haditengerészeti bázis létrehozása nélkül biztosítsák a lengyel hadihajók kikötőjét”.⁵⁵³ Lengyelország e tekintetben arra a következtetésre jutott, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elfogadja, és egyben elismeri ezeket az elveket. Lengyelország tehát fenntartja, hogy ezen elvek együttes hatása biztosítja Lengyelország, és a lengyel hadihajók számára a danzigi kikötőbe való bejutás és horgonyzás jogát.⁵⁵⁴ A bírósági határozat anyagából, és a későbbi indoklásból egyértelműen kitűnik, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság nem fogadta el a lengyel kormány álláspontját. A bíróság végül, tizenegy szavazattal három ellenében a következő véleményt fogalmazta meg: „A versailles-i békeszerződés III. részének XI. szakasza, az 1920. november 9-én Párizsban megkötött Danzig-Lengyel Szerződés, valamint a Nemzetek Szövetsége Tanácsának és a Főbiztosnak vonatkozó határozatai nem tartalmazzák Lengyelországnak a lengyel hadihajók danzigi kikötőihez és vízi útjaihoz való hozzáféréssel vagy az azokban való horgonyzással kapcsolatos jogokat vagy hozzárendeléseket Lengyelországra vonatkozóan.”⁵⁵⁵ Vagyis ez azt jelenti, hogy Danzig javára döntött az Állandó

⁵⁵¹ HU-MNL-OL-K-78/44.CS: „Lengyel hadihajók Danzigban – Állandó Nemzetközi Bíróság, A/B sorozat Ítéletek, végzések és tanácsadó vélemények Fasoiole 43. sz. Genf, 1931.december 18.” p. 19.

⁵⁵² Uo.p.20.

⁵⁵³ Uo.p.20.

⁵⁵⁴ Uo.p.20.

⁵⁵⁵ Uo.p.24.

Nemzetközi Bíróság a hosszan húzódó danzigi kikötő rendezésének ügyében. „A versaillesi szerződés csakis a kereskedelmi hajózás szempontjából biztosít Lengyelországnak előjogokat, de nem tartalmaz oly intézkedést, amely jogot adna neki, hogy hadihajóival biztosítsa magának a szabad utat a tengerhez Danzigon át, sem pedig azt, hogy Danzig tengeri védelmét magára vegye: E feladatok a népszövetség hatáskörébe tartoznak.”⁵⁵⁶ A magyar jelentésből az is kitűnik, hogy ennek az egész ügynek csakis kizárólag erődemonstrálás állt a háttérben; „Az egész ügy Lengyelországra nézve elsősorban prestige-kérdés, mert kis hadiflottája Gdyniában is horgonyozhat. Praktikus szempontból csakis a hajók javítása jön tekintetbe...”⁵⁵⁷ Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy „...amennyiben Danzig semmiképp sem lesz hajlandó a szerződést meghosszabbítani a lengyeleknek nem marad egyéb hátra mint a gdyniai kikötőt megfelelően kiépíteni, ami ugyan pénzbe kerül, de másrészt elsősorban Danzigra magára is káros lesz, mivel az ottani forgalmat csökkenti és a port d’attache körül alkalmazott, s majdnem kizárólag német danzigi hivatalnokok és munkásuk kenyerüket fogják elvenni.”⁵⁵⁸ Habár a Hágában székelő Állandó Nemzetközi Bíróság véleménye egyértelműen kimondta a hadihajók állomásoztatására vonatkozó jogalap hiányát, a lengyel kormány és Danzig Szabad Városának Szenátusa közvetlen tárgyalásokkal mégis meghosszabbította a lengyel hadihajók danzigi kikötőbe történő horgonyzási lehetőségét az alábbi feltételek mellett: „(...) Danzig Szabad Város hozzájárul, hogy Lengyelország hadihajói befussanak, és ott tartózkodjanak a szabad kikötőben, feltéve, hogy Lengyelország felhagy a Danzig-ellenes propagandával.
(...) A lengyel kormány el van határozva, hogy erélyesen elnyom minden olyan gazdasági propagandát, ami danzigi vállalatok és Danzigból jövő cikkek ellen irányul, valamint kész megakadályozni minden danzigi állampolgár ellen irányuló ellenséges cselekedetet.”⁵⁵⁹ Ennek háttérben egyértelműen gazdasági és politikai indokok húzódtak meg, amelyeket a szabad város vezetősége és Lengyelország kormánya egyaránt felismert. A közeledés és egyben az ügy lezárására végül 1932. augusztus 11-én került sor, amikor is Gravina főbiztos vezette megbeszélés eredményeként a felek három jegyzőkönyvet írtak alá.

⁵⁵⁶ HU-MNL-OL-K-178/POL-1931/VARSÓ: „A danzigi lengyel hadikikötő ügyében hozott hágai nemzetközi bírósági avis-consultatif. Danzig nem köteles a szerződést meghosszabbítani. A szerződés meg nem hosszabbítása esetén a hadikikötőnek Gdyniában tervezett kiépítése.”

⁵⁵⁷ HU-MNL-OL-K-178/POL-1931, VARSÓ: „A Danzigi lengyel hadikikötő ügyében hozott hágai nemzetközi bírósági avis-consultatif.”

⁵⁵⁸ Uo.

⁵⁵⁹ HU-MNL-OL-K-128/POL -1932, VARSÓ: „Danzing ellen indult propagandák és ellenségeskedés visszaszorításának ügye.”

Lengyelország részéről Papée, lengyel főkomisszárius, Danzig Szabad Város képviselőjében Ziehm polgármester, valamint Gravina gróf, mint a Nemzetek Szövetségének főbiztosa látta el az okmányokat aláírásával.⁵⁶⁰ A magyar királyi követség ideiglenes ügyvivője még arra is felhívta Walkó Lajos külügyminiszter figyelmét a jelentésében, hogy „Gdynia még nem rendelkezik megfelelő hajó-jayító műhellyel, így a lengyel haditengerészet a danzigi kikötőt főleg a hajóknak az ottani kitűnő dokkokban való kijavítására használja fel, ami Danzig iparának is előnyös. Ez a szempont, valamint a rohamosan hanyatló danzigi kereskedelem képezi a magyarozatát annak, hogy a városi tanács a kikötő kérdésében, engedett, a bojkot enyhülésének reményében.”⁵⁶¹ Valamint arra is felhívta a figyelmet, hogy a két fél közötti közeledés első jelei nem biztos, hogy hosszabb távon is tarthatóak lesznek. Ahogyan fogalmaz: „Vajjon a gyakorlatban tényleg fog-e ez enyhülni, az még nagyon kérdéses. Ziehm danzigi polgármester egy a megegyezéssel kapcsolatos nyilatkozatában elég pesszimisztikus hangot ütött meg. Rámutatva azokra a nemzetközi veszélyekre amelyek a túlfeszített hangulatból eredhetnek, annak a nézetének adott kifejezést, hogy a jelen megegyezés is csak igen lassú tempóban vezethet pozitív eredményhez.”⁵⁶²

Azonban nem meglepő módon újabb konfliktusok merültek fel a kikötő ügyében, nevezetesen épp a korábban már említett Gdynia kikötő kapcsán. Danzig Szabad Város nem nézte jó szemmel, hogy az idő előre haladtával, és a lengyel fennhatóság alatt lévő Gdynia kikötő fejlődésével Lengyelország kereskedelmi forgalmának lebonyolítására a danzigi kikötőt megkerülve, egy másik, rajta kívülálló kikötőt akart használni.⁵⁶³ „Danzig szenátusa, ami alatt a szabad város végrehajtóhatalma értendő, hosszú memorandumban fordult Gravina népszövetségi főmegbízotthoz, panasszal élvén a lengyel kormány ellen amiért Gdyniát favorizálja a danzigi kikötő hátrányára. Gravina a panaszt hozzászólás céljából megküldötte a lengyel külügyminisztériumnak, ahol az jelenleg stúdium tárgyát képezi. A panasz lényege, hogy Danzig kereskedelmi pozíciója a lengyel házasság óta állandóan csökken és a kikötő egy átrakodó hely niveaujára süllyed. Erre a lengyel válasz hogy Danzig háború előtt évenként 2 millió tonna forgalmat bonyolított le, la pedig Kopenhága és Stockholm után a Baltikum legnagyobb kikötője 8 millió tonna évi

⁵⁶⁰ HU-MNL-OL-K-128/POL -1932, VARSÓ: „Megegyezés Danzig és Lengyelország között. A lengyel kikötő kérdésének megoldása.”

⁵⁶¹ Uo.

⁵⁶² Uo.

⁵⁶³ HU-MNL-OL-K-54/POL-1932, VARSÓ: „Gdynia kikötő használata. Magyar szakértő kijelölése az ügyben.”

*forgalommal. A kereskedelmi élet csakugyan pang Danzigban, a nagy tárház ahol gabona és fa a háború előtt nagy tömegekben jött össze, most üresen állnak; a danzigi kereskedőnek nincs mit vennie és eladni; nézi mint érkezik kőszén a kikötőbe, mint lesz hajóra téve- de üzletet nem csinál.*⁵⁶⁴ Danzig Szabad Város vezetősége felismerte ugyanis, hogy számára ez gazdasági hátrányokkal jár, hiszen a lengyel kormány mindent elkövetett annak érdekében, hogy vonzóbb feltételeket biztosítson az általa újonnan megépült kikötő tekintetében: kedvezőbb kikötői díjakat, vámot, és tarifát kínált a nemzetközi szereplőknek. Emellett függetleníteni szerette volna magát a Nemzetek Szövetségének a kikötőt érintő korlátozásai alól amennyire csak lehet; „*A belső rekonstrukcióra éhes és tőkeszegény lengyel állam milliókat költ egy nemzeti kikötő létesítésére amour-propreből és hogy a megbízhatatlan Danzigtól magát függetlenítsse.*”⁵⁶⁵ A Varsóból származó jelentés értelmében Danzig Szabad Város ragaszkodik a főszerephez a tengeri kikötő vonatkozásában és arra hivatkozik, hogy „*a versailles-i szerződés alapján Lengyelország vállalása, hogy teljes egészében használja a danzigi kikötőt.*”⁵⁶⁶ A lengyel álláspont azonban azt képviselte, hogy kizárólag vasúti közlekedésre kívánja használni.

Mindeközben a Német Birodalom tesz egy javaslatot a korridorra vonatkozóan, a javaslat így szól: „*(...) Húsz évre a Német Birodalom bérbe veszi kikötőt, és Lengyelország szuverenitása mellett a lengyel lakosságnak kulturális autonómiát biztosít.*”⁵⁶⁷ A jelentést küldő magyar királyi képviselő vezetőjének, Matuska Péternek meglátása szerint kettős célja volt ezzel a német vezetésnek: egyrésztől biztosítani a német-lengyel békét 20 évre, illetve a közvetítésbe bevonva a franciákat javítani a francia-német kapcsolatokat. A lengyel kormány azonban ezt az ötletet egyértelműen elvetette; „*Nem egészen érdektelen és a lengyel mentalitásra jellemző az itteni lengyel nagykövet ujságkivágatban mellékelt nyilatkozatának kivonata, amelyben kijelenti, hogy nincs az a lengyel kormány, amely a danzigi korridorra vonatkozólag Németországgal elvi tárgyalásokba bocsátkoznék.*”⁵⁶⁸ A magyar királyi követség párizsi követe az alábbiakban számol be a fent elmondottokról: „*Lengyelországnak, mely Gdyniai kikötőjét teljesen kiépítette, nem vitális érdeke már a korridor és Danzig megtartása, ehhez azonban, bármennyire is*

⁵⁶⁴ HU-MNL-OL-K-61/POL-1930, VARSÓ: „*Danzig-lengyel viszony; danzigi panasz a lengyelek ellen.*”

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ HU-MNL-OL-K-145/POL-1932, VARSÓ: *A szabad kikötő miatti danzigi –lengyel konfliktus rendezése. Német javaslat*

⁵⁶⁷ Uo.

⁵⁶⁸ HU-MNL-OL-K—85/POL-1930,LONDON: „*Lengyelország és a danzigi korridor*”

tisztában van azzal, hogy a hatalmas német szomszédal való jó viszony megteremtése mennyire előnyös volna reá nézve, prestige okokból ragaszkodik.”⁵⁶⁹ Valamint kifejtette azt is, hogy ily módon „[Húsz] évre a béke biztosítva volna; a német birodalom és Lengyelország között a jó szomszédi viszony és a gazdasági kollaboráció kifejlődésének semmi sem állaná útját. Amennyiben Franciaország a becsületes közvetítő szerepére vállalkoznék, ez bizonyára kedvezően befolyásolná a német-francia viszonyt is.”⁵⁷⁰ Németország ugyanis már korábban is kifejezésre juttatta, hogy szeretne tárgyalni, de a magyar külügyi jelentésből már világosan kiderült, hogy a tárgyalásoknak nincs reális alapja: „Lengyelország kijelentette, hogy nem hajlandó a danzigi korridorról tárgyalásokat nyitni Németországgal.”⁵⁷¹

Végül is 1933-ban létrejött a danzigi - lengyel megállapodás: „Lengyelország kötelezi magát, hogy a danzigi kikötőt tengeri kereskedelmének lebonyolításánál ugyanolyan mértékben fogja igénybe venni, mint a gdynai kikötőt. Danzig pedig széleskörű kulturális jogokat biztosít a lengyel kisebbség számára.”⁵⁷² A diplomata azonban sajnálatosnak nevezte, hogy a megegyezést nem sikerült kiterjeszteni a vámok miatti konfliktusokra. Az is bizonyos volt, hogy amíg létezik a lengyel korridor, addig nincs német-francia barátság. A német-francia barátság nem lett volna szerencsés az olaszok számára, ezért, ahogy a párizsi magyar külügyi szolgálat vezetője, Villani Frigyes jelentette: „Az olasz kormány szerint a korridor kérdését nem kell kezelni. (...) Ha a danzigi korridor megszűnik, semmi sem állja útját egy teljes francia-német megegyezésnek. Az pedig Olaszország számára végzetes lenne.”⁵⁷³

A kikötőt érintő kérdéskör egyébként többször is vita forrásául szolgált a lengyel-danzigi kapcsolatokban, a levéltári források pedig sok esetben azt is mutatják, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa is két irányba húzott e tekintetben: „A lengyel kormány és Danzig szabad város közti conflictus jelenleg a további elmérgesedés stádiumában van. Tudvalevő, hogy a conflictus egyrészt a danzigi állítólagos Hitleristák erőszakos fellépéséből, másrészt abból keletkezett, hogy Danzig szabad város álláspontja szerint a lengyel kormány a danzigi statutumban kötelezettséget vállalt a kikötő teljes kihasználására, s ezzel ellentétben a kormány mindent elkövet, hogy a főforgalmat

⁵⁶⁹ HU-MNL-OL-K—145/POL-1932,PÁRIZS: „A danzigi korridor kérdése.”

⁵⁷⁰ Uo.

⁵⁷¹ HU-MNL-OL-K—85/POL-1930,LONDON: „Lengyelország és a danzigi korridor”

⁵⁷² HU-MNL-OL-K-105/POL-1933, VARSÓ: „A kikötő miatt kialakult konfliktus rendezésének ügye.”

⁵⁷³ HU-MNL-OL-K-251/POL-1932, PÁRIZS: „A danzigi korridor kérdése; olasz álláspont.”

Gdyniába terelje és Danzigot csakis mint vasúti transportállomást igyekszik igénybevenni.... Az utóbbi kérdés tekintetében a Népszövetség előtt máris két ellentétes jogi vélemény fekszik, és amíg Sir William Fisher és a belga Hostie véleménye a danzigi álláspontot tartja helyesnek, addig a Radstaedt norvég külügyminister által beadott u.n. kisebbségi vélemény a lengyelek felé hajlik.”⁵⁷⁴ Ebből az 1931-ben írt jelentésből is kitűnik, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsának milyen nehéz feladata volt a pártatlanságot és az igazságosságot szem előtt tartani Danzig Szabad Város és Lengyelország vonatkozásában.

VIII.2. A LENGYEL KISEBBSÉGI KÉRDÉS

A versailles-i szerződés alapján és Danzig Szabad Város helyzetének szabályozása értelmében a lengyel állampolgárok hátrányos megkülönböztetése tilos volt. Ennek ellenére folyamatos népszövetségi beavatkozást igényeltek a kisebbségi ügyek. Danzig Szabad Város területén a korábban ismertetett népszámlálási adatok alapján a lakosság egészen kis hányada (kb. 4-5%-a) volt lengyel. A várost többségében 95-96%-ban németajkúak lakták.⁵⁷⁵ A folyamatosan fennálló feszültségek, valamint a sérelmek generálták, hogy a németajkúak a lengyel ajkúakkal szemben korlátozásokat próbáljanak érvényesíteni. Egy levéltári dokumentum szerint Danzig Szabad Város kormánya 1931-ben szabályozni akarta a lengyel kisebbséghez tartozó polgárainak jogait. A lengyelek a Népszövetség Tanácsához fordultak, ami az ügyben - tekintettel a kisebbségek jogaira, a Hágai Nemzetközi Bíróságtól kért állásfoglalást. A bíróság írásbeli véleményében kifejtette, hogy a versailles-i szerződés Danzig Szabad Városnak ilyen jellegű jogosítványt egyáltalán nem biztosít, mi több, tiltva van a korlátozás és a kisebbségi jogok sérelme. Így aztán nem valósult meg Danzig akarata.⁵⁷⁶

Egy másik levéltári diplomáciai forrás tanúsága szerint, a lengyelek, az őket érintő korlátozást nagyon nehezen tudták elfogadni, a meglévő jogok mellett kedvezőbb bánásmódot szerettek volna elérni maguknak: *„Danzig városban élő lengyelek azt kérték a helyi Szenátustól, hogy Danzig Város biztosítson a lengyel polgárainak kedvezőbb jogokat a kisebbségi jogoknál. Biztosítsa számukra a lengyel nyelv használatát a helyi hatóságok előtt. Állítsanak fel állami lengyel iskolákat. Biztosítsanak ingatlanszerzési*

⁵⁷⁴ HU-MNL-OL-K-60/POL-1931, VARSÓ: „*A danzigi conflictus további fejleményei.*”

⁵⁷⁵ NAGY Iván: *Európa kisebbségei* In: Magyar Kisebbség, 1929. július-december, 8. évf. 15-16 sz. p. 575.

⁵⁷⁶ HU-MNL-OL-K-64/POL-1931, VARSÓ: „*A kisebbségek jogainak rendezése. Korlátok közé szorítása.*”

jogot számukra.”⁵⁷⁷ A danzigi Szenátus kezdetben túlzónak érezte a kérést, amennyiben a *„danzigi szenátus többsége ily messzemenő engedmények nyújtására nem volt hajlandó. Emiatt a lengyel elem állandóan panaszkodott és a danzigi szenátus lengyel tagjait azzal a váddal illette, hogy a lengyel érdekeket nem védik eléggé. A szenátus a kívánságok teljesítése elől azért zárkózott el, mert el akarta kerülni a város ellengyelesítését. Ez az aggodalom -igaz- túlzottnak látszik egy oly városban, melynek lakossága 98%-ig németekből áll.”*⁵⁷⁸

A kérdés tisztázása végett a Népszövetség Tanácsa az ügyet végül az Állandó Nemzetközi Bírósághoz továbbította, amelynek két, a vitás ügylet jogalapját képező kérdés kapcsán kellett állást foglalnia, egyrészt; „*Vajjon a lengyel alattvalók, illetve a lengyel származásu egyének elbánására vonatkozólag egyedül a versaillesi békeszerződés 104.cikke és a Danzig szabad város Lengyelország közötti viszonyt szabályozó párisi konvenció 33.cikke mérvadó? Avagy a kérdés Danzig alkotmánya alapján is eldönthető-e és ebben az esetben a lengyel kormány jogosult-e a kérdés körül támadt vitákat a Népszövetség orgánumai elé vinni?*”⁵⁷⁹ Másrészt „*Hogyan értelmezendő a fent említett párisi konvenció 33. cikke, mely szerint a szabad város kötelezi magát, hogy a faji kisebbségekkel szemben ugyanazokat a rendelkezéseket alkalmazza, mint amelyeket Lengyelország a lengyel területen élő kisebbségekkel szemben alkalmaz és mely szerint a város köteles elrendelni, hogy a törvényhozás és a közigazgatás terén a lengyel alattvalók és egyéb lengyel származásu egyének hátrányára semmiféle megkülönböztetés ne tétessék.*”⁵⁸⁰ A bíróság állásfoglalásában az első kérdéskör tekintetében megállapította, hogy „*Danzigban lakó lengyel alattvalók és lengyel származásu egyének helyzetét illetőleg kizárólag a versaillesi békeszerződés és a párisi konvenció szóban forgó intézkedései mérvadók, úgy hogy az e körül támadt vitás kérdésekben a lengyel kormány nem fordulhat a Népszövetség orgánumaihoz.*”⁵⁸¹ Ami a második kérdéskört, és egyben a párisi konvenció 33. cikkelyét illeti, ennek kapcsán kimondta a bíróság annak „*tisztán negatív jellegét- és nem adja meg a lengyeleknek azt a pozitív előnyt, hogy a német eredetű alattvalókkal egyenlő bánásmódot követeljenek.*”⁵⁸² Vagyis mindez azt jelentette, hogy a danzigi kormány szabadon dönthetett a lengyel kisebbséget megillető jogokról. Így a

⁵⁷⁷ HU-MNL-OL-K-38/POL-1932, VARSÓ: „*Kisebbségek miatti konfliktus rendezése.*”

⁵⁷⁸ HU-MNL-OL-K-38/POL-1932, VARSÓ: „*A lengyel alattvalók és a lengyel származásu egyének helyzete Danzig Szabad Városban.*”

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ Uo.

⁵⁸¹ Uo.

⁵⁸² Uo.

Népszövetség Tanácsa pedig nem tartotta népszövetségi kompetenciának a kisebbségi jogok bővítésének kérdését, a két félt békés tárgyalásra és egyezség megkötésére buzdította.” A danzigi Szenátus végül 1933-ban – felismerve a német-lengyel viszony javításának szükségességét – a hatóságok előtti lengyel nyelvhasználatot engedélyezte. „Folyó hó 19.-én, az 1920 évi u.n. parisi conventio 33 §-ának végrehajtása tárgyában, a lengyel kormány és Danzig szabad város kormánya közt egy egyezmény jött létre. A vonatkozó a lengyel kisebbségnek és a lengyel állampolgároknak Danzig város területén bizonyos jogokat és kiváltságokat biztosít. A most létrejött egyezmény két évre kötött és felnemmondás esetén automatikusan továbbra érvényben marad. Részletesen szabályozza a lengyel kisebbségi iskolák helyzetét, a lengyel egyesülési jogot, lengyel oklevelek és bizonyítványok elismerését stb. stb. Végül szabályozza a danzigi lengyel nemzetiségű lakosság jogállását és könnyítéseket tartalmaz a valamely foglalkozást űző lengyel intelligensnek Danzigba leendő bevándorlása esetén.”⁵⁸³ Fontos megjegyezni, hogy a lengyel kisebbség felé tett lépések kulcsfontosságúak voltak Danzig Szabad Város és Lengyelország „közeledése” kapcsán. Az 1933-as évben ennek több előjele is mutatkozott, amely elsősorban annak volt köszönhető, hogy a Nemzetek Szövetségének főbiztosi pozícióját 1932-től Herman Rosting látta el, Manfred Gravina elhalálása után. ⁵⁸⁴ „Rosting szerint a lengyel-danzigi "kibékülés" kizárólag az ő erélyes fellépésének eredménye. A lengyelek eleinte erről hallani sem akartak és az új danzigi kormány közeledési kísérleteivel szemben teljesen elutasító álláspontra kívántak helyezkedni.”⁵⁸⁵ Ezt a tényt részben Hoffinger Miksa a varsói osztrák követ is megerősíti egy találkozás alkalmával a varsói magyar királyi követ helyettesének, aki a következőképp számol be Kánya Kálmán külügyminiszternek: „Hosszu, igen heves vitái voltak Rostingnak Papée-vel, a danzigi lengyel diplomáciai megbízottal, akit végre sikerült meggyőzni arról, hogy Lengyelország nem folytathat jobb propagandát a versaillesi béke rendelkezéseinek tarthatatlansága mellett, mint ha a rossz viszonyt Danziggal még jobban kiélesíti és így a szabad város existenciájának komoly veszélyeztetésével a jelenlegi helyzet abszurditását bebizonyítja.”⁵⁸⁶ A lengyel kormány hosszú idő után belátta a felfogás helyességét, és igyekezett mindent megtenni a felek viszonyának békés rendezésére. A

⁵⁸³ HU-MNL-OL-K-129/POL-1933, VARSÓ: „Lengyel-danzigi megállapodás a lengyel kisebbségnek és a lengyel állampolgároknak Danzig szabad város területén biztosított jogai tárgyában.”

⁵⁸⁴ HU-MNL-OL-K-144/POL-1932, VARSÓ: „Gróf Gravina, danzigi népszövetségi főbiztos elhalálása.”

⁵⁸⁵ HU-MNL-OL-K-116/POL-1933, VARSÓ: „A lengyel-danzigi közeledés háttere”

⁵⁸⁶ Uo.

danzigi „oldalon” is a béke iránti törekvés jelei kezdtek mutatkozni, ám ennek egy merőben más dolog állt a háttérében a levéltári feljegyzések alapján. *„E törekvésekből természetesen teljesen hiányzik minden őszinteség, ami Danzig részéről is áll; a szabad város kormánya ugyanis, amely a berlini kormánytól kapja közvetlenül utasításait, elsősorban Hitler terveihez alkalmazkodik, ezek pedig egyrészt nyugalmat kívánnak a Keleten, hogy más fontosabb célkitűzések megvalósíthatók legyenek, más- részt pedig Danzig példájával el akarják hitetni a világgal, hogy egymástól független államokban is létezhetik a hitlerizmus.”*⁵⁸⁷ Ezt megerősíti egy további, 1933. július 21-én keletkezett, szintén Kánya Kálmánnak továbbított jelentés, amely szerint; *„A danzigi szenátus messzemenő előzékenységet tanúsít és teljesen a versaillesi béke alapjára helyezkedik. E magatartásában kétségtelenül Berlin instrukcióit követi, ahol ugylátszik így el akarják kerülni, hogy ezen az annyira érzékeny ponton Lengyelországgal szemben provokálás ne történhessen.”*⁵⁸⁸ További jelentések tesznek tanúbizonyságot a lengyel és német viszony enyhülésében, amely a danzigi lengyel kisebbségre is hatással volt. *„A lengyel-danzigi kisebbségvédelmi megállapodás és a danzigi kikötő kihasználása tárgyában létrejött egyezmény és jegyzőkönyv aláírása után a lengyel kormány magát Jendrzejewicz miniszerelnököt*⁵⁸⁹ *küldötte ki Danzigba, hogy Rauschnigg*⁵⁹⁰ *danzigi szenátusi elnök varsói látogatását viszonozza. A miniszerelnök Zarzycki kereskedelmi miniszer kíséretében utazott Danzigba, ahol 2 napot töltött s ahol mindenütt a legnagyobb tisztelettel és pompával fogadták. Utazása során a miniszerelnök a hivatalos látogatásokon kívül minden danzigi lengyel intézményt meglátogatott, s az ünnepségeket egy Danzig város által adott diszvacsoza zárta le, amelyen Rauschnigg és Jendrzejewicz hivatalos pohárköszöntőket mondtak, nagy elégtétellel állapít meg a lengyel-danzigi viszonyban beállott nagyfokú javulást.”*⁵⁹¹

A két fél viszonyában fennálló enyhülés évei azonban nem nyúltak túlságosan hosszúra; egy 1934. május 10-én keltezett jelentés alapján átmeneti elhidegülés jegyei mutatkoztak

⁵⁸⁷ Uo.

⁵⁸⁸ HU-MNL-OL-K-105/POL-1933, VARSÓ: „Lengyel-danzigi közeledés.”

⁵⁸⁹ Janusz Jendrzejewicz a lengyel kormány miniszerelnöke és közoktatásügyi minisztere, tisztségéről 1934. február 23-án mond le. In: *Változás a lengyel kormányban* In: Budapesti Hírlap, 1934. február, 54. évf. 44.sz. p. 5. In: https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1934_02/?query=Janusz+Jendrzejewicz+&pg=288&layout=s

A lengyel kormány miniszerelnökének a nevét a diplomáciai jelentés pontatlanul tünteti fel.

⁵⁹⁰A danzigi szenátus elnökének nevét a levéltári jelentés pontatlanul tüntette fel; Rauschnigg helyett Rauschnigg vezetéknévet írt le.

⁵⁹¹HU-MNL-OL-K-130/POL-1933, VARSÓ: „Jendrzejewicz miniszerelnök látogatása Danzigban. Nagyfokú détente a lengyel-danzigi viszonylatban.”

Danzig Szabad Város és Lengyelország kapcsolatában.⁵⁹² „Az eddig oly szépen fejlődő lengyel-danzigi jóviszonyban váratlan visszaesés állott be az utóbbi napokban. Az elkedvetlenedés úgy vette kezdetét, hogy május 1-én, a német nemzeti ünnep napján egy lengyel vámtiszt, aki Danzig utcáiban az ünnepi körmenettel találkozott, nem emelt kalapot a horogkeresztes zászló előtt és emiatt nemcsak a körmenetben résztvevő názzikkal, hanem a városi rendőrséggel is bajba keveredett.”⁵⁹³ Az ilyen irányú lengyel kisebbségi atrocitások, és a kisebbségeket ért hátrányos megkülönböztetések mindennaposá váltak. A lengyel kormány például szót emelt az ellen is, hogy esetenként a danzigi hivatalok több németet foglalkoztatnak, mint korábban, ezzel a lengyeleket hátrányosan megkülönböztetve. „(...) ezzel hozzájárul Danzig Szabad Város a lengyel-német feszültség növeléséhez.”⁵⁹⁴

Szintén egy újabb lengyelelles megmozdulás volt az apropója egy 1936-os külszolgálati jelentésnek. A külszolgálatot ellátó magyar diplomata a lengyel állampolgárok Danzigban történt bántalmazásáról számol be a magyar külügyminiszternek.: „(...) Lengyelország és a szabad város közötti viszonyban újabb ellentétekhez vezetett. E sajnálatos eseményeket figyelve önként felvetődik a kérdés, hogy 'cui prodest'⁵⁹⁵? Annál nehezebben érthetők ezek az incidensek, mert hiszen sem Berlinben, sem Varsóban nincs meg a szándék Danzig kérdése miatt, az oly nehezen megalapozott lengyel-német viszony felborítására. (...) sikerülni fog az incidenseket likvidálni és a korábbi nyugalmi helyzetet visszaállítani. Másrészt azonban számolni lehet a jövőben a mostanihoz hasonló incidensek kiújulásával, valamint azzal, hogy a danzigi probléma a jövőben is Damoklesz kardjaként fog függeni Berlin és Varsó viszonya felett. És számolni kell azzal is, hogy akinek Berlin és Varsó jó viszonya nem áll érdekében, továbbra is gyümölcsötvetni fogja a tőkét.”⁵⁹⁶ A levelet megfogalmazó Matuska Péter nagyon is ráérezett az esetek gyakoriságának felgyorsulására. Egy következő jelentés már egy erőszakos támadásról számol be, amely a helyi nácik megerősödésének időszakában következett be: „Danzig szabad városban a német és lengyel lakosság közt régtől fogva feszült a viszony. Ezek az ellentétek a közelmúlt napokban elementáris erővel törtek ki, amennyiben Hitlernek Danzig városában levő hivei több erőszakos lépésre ragadtatták

⁵⁹² HU-MNL-OL-K-65/POL-1934, VARSÓ: „Átmeneti elhidegülés Danzig és Lengyelország között.”

⁵⁹³ Uo.

⁵⁹⁴ HU-MNL-OL-K-165/POL-1932; VARSÓ: „Újabb ellentétek Danzig és a lengyel kormány között.”

⁵⁹⁵ Jelentése: „Kinek van haszna belőle?”

⁵⁹⁶ HU-MNL-OL-K-3823/POL-1936; VARSÓ: „Lengyel állampolgárok elleni danzigi fellépések megszorodása.”

magukat a lengyel lakossággal szemben. Nem akarom Nagyméltóságodat az egyes terror cselekedetek részleteivel untatni, és hogy csak a legsúlyosabb esetet említsem egy Strzybicki nevű vasutast egy hitlerista az utcán történt összeszólalkozás után késsel oly súlyosan megsebesítette, hogy az a sebesülésbe belehalt. Ez a hitlerista a bírósági tárgyaláson fel lett mentve, és az ügyész a lehetséges határidőn belül az ítélet ellen nem fellebbezett.”⁵⁹⁷

A korábban jelzett lengyel kisebbségi kérdés eszkalálásának bizonyítékai ezek a diplomáciai beszámolók, amelyek közvetlen közelről példázzák a lengyel kisebbség kiszolgáltatottságát, különösen az NSDAP hatalomra kerülését követően. Már az 1933-as választások előtt érezni lehetett a „levegőben” egyfajta feszültséget, amely a német nemzeti szocialista párt térnyerésétől való félelemben gyökeredzett. *„A német választási agitáció következtében tagadhatatlanul Danzig területén is meg lehetett állapítani bizonyos fokozott idegességet, és a lengyelek állítólag oly értesüléseket szereztek, hogy a munitióraktár ellen merénylet készül. Hogy ezek az értesülések mennyire voltak alaposak, azt egyelőre megállapítanom nem sikerült. A lengyel kormány azonban jónak látta a kikötő őrségét megduplázni s jelenleg 200 ember van a 100 helyére a kikötő rész őrzésére vezényelve.*”⁵⁹⁸ A hitleri nemzeti szocialista eszmék térnyerésével Danzigban felerősödtek a lengyel-ellenes konfliktusok, sőt ez oda vezetett, hogy Varsóban megmozdulások szerveződtek: *„A danzigi események egész Lengyelországban tiltakozásokat váltottak ki, hozzájárultak az újabb lengyel-német viszony elmérgesedéséhez.*”⁵⁹⁹

Szintén az egyik 1936-os jelentésből tudjuk, hogy a danzigi polgárok alkotmányos jogai is sérültek. E forrás szerint a Nemzetek Szövetségének főbiztosa fordult panasszal a Tanácshoz, amiért a danzigi Szenátus a Népszövetségi Tanács figyelmeztetése ellenére sem tartja tiszteletben a danzigi polgárok alkotmányos jogait, amelyet a Nemzetek szövetségének garanciája alá helyeztek. *„A Szenátus nem alkalmazza az egyesületi és sajtószabadságot biztosító alkotmányos rendelkezéseket, illetve a büntetőtörvénykönyv rendelkezései is ellentétesek az alkotmánnyal.*”⁶⁰⁰ A Népszövetség beavatkozása után a danzigi Szenátus hajlandónak mutatkozott a változtatásra, és ígéretet tett az alkotmány rendelkezéseinek jövőbeni betartására. Azonban azt is látni kell, hogy a felmerülő

⁵⁹⁷ HU-MNL-OL-K-51/POL-1931; VARSÓ: *„Danzigi conflictus. Lengyel tiltakozás, tüntetések Varsóban.”*

⁵⁹⁸ HU-MNL-OL-K-714/POL-1933; VARSÓ: *„A danzigi u.n. Westernplatte lengyel őrségének megerősítése.”*

⁵⁹⁹ HU-MNL-OL-K-51/POL-1931; VARSÓ: *„Lengyel tiltakozás. Tüntetések Varsóban.”*

⁶⁰⁰ HU-MNL-OL-K-372/POL-1936; VARSÓ: *„Danzigi kérdés a Népszövetségi Tanács előtt.”*

problémák mögött súlyos hiányosságokat lehet felfedezni. Egyrésztől hogyan fogadhat el olyan törvényt a danzigi Népgyűlés, amely ellentétes az alkotmány rendelkezésével?! Erre nyilvánvaló válasz az, hogy a törvényhozó testület padsoraiban már ekkor azon politikai körök képviselői ültek, akik lengyel ellenes politikát folytattak. Másrésztől a főbiztos pozíciója is gyengének mutatkozik Danzig Szabad Városban a helyi szervekkel szemben, ha panasszal kell fordulnia a Nemzetek Szövetségéhez egy, vagy több olyan ügyben amelyben ő is jogosítványokkal bír.

1936 novemberében Hory András, varsói nagykövet újabb lengyel-ellenes megmozdulásokról, további danzigi lengyel ellenes tüntetésekről ad hírt. A jelentés értelmében belpolitikai feszültségeket okoznak az egyre sűrűbben előforduló megmozdulások: *„Cél továbbra is a békés állapot fenntartása, a Népszövetség közreműködésének szorgalmazása, valamint Danzig és Lengyelország békés együttműködése. A nemzeti szocialista eszmék danzigi terjedésével ez minden nappal egyre nehezebb.”*⁶⁰¹ Egy másik jelentésben a következőket fogalmazza meg Hory András: *„Feltűnő, hogy az itthoni sajtóból szerzett benyomások szerint, a lengyelek igyekeznek az egyébként csekélyebb jelentőségű incidenseket felfújni, és ezt épp Beck*⁶⁰² *londoni utazásának idején - mintha ezzel is támogatni kívánnák Beck londoni misszióját, hogy a locarnói konferencián*⁶⁰³ *Lengyelország érdekeit is tekintetbe vegyék.”*⁶⁰⁴ Ez Németországot megerősítette abban, hogy a lengyelek közelednek Anglia felé. A politikai viszonyok elmérgesedése pedig 1934 közepére már szinte követhetetlen kereteket öltött a lengyel kisebbség viszonylatában: *„...egy lengyel vámtiszt, aki Danzig utcáiban az ünnepi körmenettel találkozott, nem emelt kalapot a horogkeresztes zászló előtt és emiatt nemcsak a körmenetben résztvevő názikkal, hanem a városi rendőrséggel is bajba keveredett. Egy hivatalos közegnek e bántalmazásért a danzigi lengyel vámellenőrző hivatal bezárta helyiségeit, aminek viszont az volt a következménye, hogy a danzigi*

⁶⁰¹ HU-MNL-OL-K-136/POL-1936-VARSÓ: *„Lengyel ellenes megmozdulások.”*

⁶⁰² Jozef Becket 1932.november 2-án nevezik ki lengyel külügyminiszterré. Korábban államtitkárként és légionáriusként szolgált. Külpolitikájának célja a kelet-közép-európai térség újrendezése volt lengyel vezetéssel. In: CZETTLER Antal: *Lengyel tervek Közép-Európa újrendezésére, és Kárpátalja visszatérése a magyar anyaországhoz 1939 márciusában* In: Magyar Szemle, 2001.10. évf. 7-8.sz. p.64.,

⁶⁰³ A locarnói konferencia 1925. december 15-16 között került megrendezésre, amelynek keretein belül lefektették Németország nyugati határait, és azok garantálását. A locarnói szerződést Németország egyoldalúan felmondja 1936. március 7-én, majd hadseregével bevonul a demilitarizált Rajna-vidékre, megszegve ezzel a versailles-i békeszerződés pontjait. In: FUTALA Tibor: *Dejmek, Jindřich: A genfi jegyzőkönyv, a locarnói egyezmény és a garanciális paktumok csehszlovák nézőpontból* In: Kisebbségkutatás, 2001.10. évf. 2.sz.p.370. és lásd még PÁNDI Lajos (összeáll.): *Köztes Európa 1756-1997. Kronológia - Kisebbségi adattár* 8. fejezet, Budapest,1999. p. 267.

⁶⁰⁴ HU-MNL-OL-K-130/POL-1936, VARSÓ: *„Lengyelek ellenállása. A locarnoi konferenciára lengyel befolyás kiterjesztésének szándéka.”*

exportot Lengyelország felé nem lehetett lebonyolítani, mert ez csak e hivatalon keresztül mehet(...).A jelzett eseten kívül még más összetűzések is fordultak elő május 1-én lengyelek és danzigiak között, és május 3-án, a lengyel nemzeti ünnepen újabb affairek támadtak lengyelek által kitűzött nemzeti zászlók körül. A hangulat annyira kiélesedett, hogy a folyamatban lévő lengyel-danzigi kereskedelmi tárgyalásokat is megszakították és a danzigi sajtó meglehetősen elkeseredett hangon foglalkozott az eseményekkel, úgyhogy mára komolyabb konfliktus jeleit kezdte felvenni a helyzet.”⁶⁰⁵

A lengyel kisebbséget érintő, sokszor tettelegesséig fajuló bántalmazások köre az 1936-os esztendő végére mindennapossá vált, amelyet sok esetben már a Nemzetek Szövetségének főbiztosa sem tudott kordában tartani szerepkörének háttérbe szorulásával. (Ennek oka a következő pontokban kifejtésre kerül.) „(...) néhány nappal ezelőtt Danzigban a belpolitikai feszültség megnyilatkozásaként lengyel-ellenes tüntetések fordultak elő, amelyek kapcsán a Danzig utcáin haladó lengyeleket, akik vonakodtak kézfelemeléssel és "Heil Hitler"-rel köszönteni, danzigi nemzeti szocialisták bántalmazták és az egyik politikai gyűlésen is, ahol néhány lengyel is megjelent, de a "Heil Hitler" köszöntést elmulasztotta, tettelegességre került a sor.”⁶⁰⁶

1936. november 10-i jelentésében Hory András a következőkről számol be : „, Az utolsó napokban a független és főleg az ellenzéki sajtó rendszeresen hírt adott a danzigi lengyel kisebbség elnyomásáról. Egyes lapok részletesen ismertették a lengyelek iskola sérelmeit, hosszasan foglalkoztak a lengyel műemlékek tervszerű eltávolításával a Greiser utódául kiszemelt Forster Gauleiter intranzigens személyével, legujabban pedig hírt adtak danzigi lengyeleknek názik általi durva bántalmazásáról és ártatlanul történt bebörtönzéséről, valamint egyes lengyel lapok konfiskálásáról és betiltásáról.”⁶⁰⁷

A lengyel kisebbségi kérdést tekintve a források alapján megállapítható, hogy míg Danzig Szabad Város megalakulásának kezdetekor ez a probléma főként a gazdasági és a politikai életben betöltött szerepköröket és lehetőségeket korlátozta (úgy mint bizonyos munkahelyi pozíciók, köztisztviselői szerepkör betöltése, anyanyelv használata), ez az évek előre haladtával és az NSDAP megerősödésével már sokkal inkább faji, történelmi alapon való megkülönböztetéseket vont maga után. Az NSDAP hatalomra kerülésével egy olyan szituáció állt elő a danzigi szenátusban, amely befolyásának és hatáskörének

⁶⁰⁵ HU-MNL-OL-K-1484/POL-1934; VARSÓ:”*Átmeneti elhidegülés Danzig és Lengyelország között*”

⁶⁰⁶ HU-MNL-OL-K-156/POL-1936; VARSÓ:”*A danzigi lengyel-ellenes tüntetések.*”

⁶⁰⁷ HU-MNL-OL-K-253/POL-1936; VARSÓ:”*A lengyel-német viszony és Danzig. A danzigi probléma kiújulása. A danzigi lengyel kisebbség sérelmei.*”

bővülésével önkényesen igyekezte rendezni a város, és polgárainak, beleértve a lengyel kisebbség életét is. Azonban azt is fontos megjegyezni, hogy a lengyel kisebbséghez való viszonyulás, és a danzigi-lengyel kapcsolatokat nagy mértékben befolyásolta az „anyaország”, vagyis a Hitler vezette Németország politikai iránymutatása a szabad város vezetősége felé. Elsősorban ennek tudható be a nemzeti szocialista párt kezdeti előzékenysége és engedékenysége a lengyel kisebbséggel szemben, amely a „keleti fronton” a német-lengyel kapcsolatok békés mivoltát hivatott előirányozni. A náci párt hatalmának megszilárdulása után azonban már semmi nem képezte gátját a helyi konfliktusok eskalálásának, amelyhez idő közben a demokratikus alapokon nyugvó danzigi alkotmány csorbulása is hozzájárult.

VIII. 3. A DANZIGI KÜL- ÉS BELPOLITIKA

A versailles-i szerződés értelmében Danzig Szabad Város önálló külpolitikával nem rendelkezett, külképviseleti feladatait Lengyelország látta el helyette.⁶⁰⁸ Ez is elég sok fejtörést okozott mind a lengyel kormány, mind pedig a város kormányzati (helyi igazgatási) szerveinek.

1933-ban Lengyelország panasszal fordult a Népszövetség Tanácsához, hogy Danzig önálló külpolitikai tárgyalásokat folytathat. Indokolásukban ezt írták: „*A párizsi egyezmény 39.§-val ellentétben Danzig önálló külpolitikai tárgyalásokat folytat. Az egyezmény értelmében Danzigot külpolitikai vonatkozásban a lengyel kormány van hivatkozva képviselni. Danzig túllépte hatáskörét.*”⁶⁰⁹ Matusek Péter a Magyar Királyi Követség varsói követének meglátása a dologgal kapcsolatban: „*(...) tájékoztatom nagyméltóságú urat, hogy meglátásom szerint a lengyel kormánynak ez ügyben igaza van. És egyre nyilvánvalóbb, hogy a danzigi kormány teljesen Berlin parancsait követi.*”⁶¹⁰ Az 1933. június 21-i jelentésében egy jegyzéket is említ, amelyet Lengyelország danzigi főmegbízottja nyújtott be a Népszövetség főbiztosához. „*A jegyzék állítólag egy egész sereg esetet sorol fel, amelyben Danzig túllépte hatáskörét. A lengyel démarche kétségtelenül összefüggésben van, illetve arra közvetlen okot a legutóbbi danzigi Volkstag-választások adtak, amikor is mind nyilvánvalóbb lett, hogy a danzigi kormány*

⁶⁰⁸ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok.* In: *Történelmi Szemle*, 2015. 57. évf. 1. sz. p. 147.

⁶⁰⁹ HU-MNL-OL-K-133/POL-1933; VARSÓ: „*A versailles-i szerződés külpolitikára vonatkozó rendelkezésének betartatásának kérése.*”

⁶¹⁰ Uo.

*teljesen Berlin parancsait követi.*⁶¹¹ Az 1930-as évek elején minden európai állam igyekezett nemzetközi kapcsolatait mozgósítani és új szövetségeket keresni. A danzigi kormány is próbálkozott természetesen, azonban korlátozott szuverenitásából és nemzetközi jogalanyiségának hiányában ezt elég nehéz volt elérnie. Ugyanakkor a feljegyzésekből egyértelműen kitűnik az is, mint a korábban említett lengyel kisebbségi kérdés kapcsán is, hogy a danzigi külpolitikára igen erősen rányomta a bélyegét Németország. A szabad város fennállásának kezdeti időszakában a külpolitikával kapcsolatos jelentések már a varsói magyar nagykövetség feljegyzéseiben is megjelentek: „...*A lengyel kormány felfogása szerint a versaillesi békeszerződésben Danzignak azért adták meg önálló pozícióját hogy ez lehetővé tegye illetve megkönnyítse neki a lengyel gazdasági egységhez való átorientálódását, azzal a végcélal hogy később Lengyelország nagy kikötője legyen. Danzig viszont hallani sem akar Lengyelországhoz való csatolásáról és saját érdekei ellenére is makacsul ragaszkodik német hazájához.*”⁶¹²

Kívülről, azaz a nemzetközi politika résztvevőinek is szabad szemmel látható volt, hogy Danzig Szabad Város egyáltalán nem kívánt Lengyelországhoz tartozni. Danzig nagy többségben lévő német ajkú polgársága egyértelműen a német birodalmi gyökerekhez húzott vissza. Danzig Szabad Város külpolitikája, és az ezzel összefüggő, ténylegesen realizálódó cselekedeteit meghatározta a német érdek, amely nem csak a szenátusban helyet foglaló többségében német ajkú lakosság érdekeit, hanem a háttérben ügyesen munkálkodó Németország politikai irányvonalát is tükrözte. Ennek felerősödése a német nemzeti szocialista párt térnyerésével még intenzívebbé vált.

Emellett természetesen ott volt Lengyelország is, amely a versailles-i békeszerződés értelmében a danzigi külpolitika képviselőjére volt jogosult.⁶¹³ Egyértelmű volt tehát, hogy ezen jogalapra támaszkodva szeretne volna a tényleges danzigi külpolitikai irányítást a kezében tudni saját érdekeinek szem előtt tartásával. Harmadrészt nem szabad megfeledkezni a Nemzetek Szövetségének főbiztosáról sem, akinek ugyan konkrét jogköre nem volt a danzigi külpolitika tekintetében, mégis nagy szerepet játszott a felek akaratának és érdekeinek közelítésében. Valamint az sem elhanyagolandó tényező, hogy a főbiztos egy több nemzetet magába tömörítő, frissen megalakuló nemzetközi

⁶¹¹ HU-MNL-OL-K-86/POL-1933; VARSÓ: „*Lengyelország kifogásolja hogy Danzig külpolitikai vonatkozású ügyeit önállóan intézi.*”

⁶¹² HU-MNL-OL-K-10/POL-1929; VARSÓ: „*Danzig szabad városa*”

⁶¹³ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok.* In: *Történelmi Szemle*, 2015. 57. évf. 1. sz. p. 147.

szervezetet képviselt Danzig Szabad Városban⁶¹⁴, amely „közösség” tagjainak kulcsfontossággal bírt a város békéje és pozitív nemzetközi megítélése, különösképpen egy olyan érzékeny időszakban, amely még magán hordozta az első világháború nyomait. A külpolitika kapcsán még egy érdekességet fontosnak tartok bemutatni, ez pedig nem más, mint a többi ország külképviseletének jogosultsági kérdése Danzigban. A korábbiakban említésre került, hogy Danzig nem létesíthetett önálló követségeket/konzulátusokat más országokban, csupán arra nyílt lehetősége, hogy a Lengyelország által más országokban létesített külképviseleteihez csatlakozzon. Vagyis ez azt jelentette, hogy a szabad város számára fontos, például gazdasági érdekeltséggel rendelkező országokba (ahol Lengyelországnak is volt konzulátusa/követsége) danzigi diplomatakat küldhetett érdekeinek képviseletére. Természetesen ehhez szükség volt Lengyelország hozzájárulására.⁶¹⁵ A levéltári források közt maradt fenn egy 1927. január 31-én Belitska Sándor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter tollából született jelentés, amely a danzigi magyar konzulátus ügyében tesz megállapításokat. Joggal vetődött fel a kérdés az intézmény létjogosultságát illetően, hiszen a Danzig és minden más lengyel fennhatóság alá tartozó terület kapcsán született jelentések kizárólag Varsóból érkeztek. A levéltárban nem maradtak fenn olyan feljegyzések, amelyek a danzigi magyar konzulátusról származtak volna. „*A danzigi konzulátust ez idő szerint Gronau volt tb. konzul helyettese, Schulz Gr, vezeti Nagyméltóságod hozzájárulásával és a lengyel külügyminisztérium beleegyezésével, s pedig teljes megalégedésre.*”⁶¹⁶ A Budapesti Közlönyben ennek vonatkozásában a következő jelent meg 1922. április 11-én: „*A Kormányzó Ur Ő Főméltósága a m. kir. külügyminiszter előterjesztésére a folyó évi március hó 24-én kelt magas elhatározásával Gronau György danzigi állampolgárt tiszteletbeli magyar királyi konzullá Danzigba kinevezni méltóztatott.*”⁶¹⁷ A jelentés beszámol egy esetleges konzulváltásról is; „*Természetes, hogy sem a magyar kormány sem ezen követség nem kérdezte meg a danzigi kormányt, hogy kit ajánlanak az elhalt Gronau utódjául. Természetes az is, hogy a danzigi kormány nem adhatta előzetes*

⁶¹⁴ SZALÓKY László: *Szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: Nemzetközi Szemle, 1971. 15. évf. 7. sz. p. 90.

⁶¹⁵ Az esetek többségében ez nem valósult meg, egyet kivéve, a hamburgi lengyel konzulátust, amelynek munkájába a szabad állam küldötteit is bevonták. In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok.* In: Történelmi Szemle, 2015. 57. évf. 1. sz. p. 147.

⁶¹⁶ HU-MNL-OL-K-22/POL-1927; VARSÓ: „*A danzigi magyar konzulátus ügye.*”

⁶¹⁷ Budapesti Közlöny, 1922. április, 56. évf. 1922-04-12 / 84. sz. p. 1. In: https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiKozlony_1922_04/?pg=42&layout=s&query=budapesti+k%C3%B6zleti%C3%B6ny+1922+%C3%A1prilis+11+gronau

beleegyezését, Plagemann („nem Plangenheim”) neve a magyar kormányhoz felterjesztették. Hiszen sem az egyik, sem a másik eljárás nem szokásos a Danzig szabad városának külügyekben a lengyel kormánytól való függése szempontjából nem is helyén való. Tény az, hogy Plagemann adott be egy kérvényt a magyar Külügyminisztériumhoz, melyhez a danzigi kereskedelmi és iparkamara ajánlása volt csatolva és amelyet Nagyméltóságod 1924. évi október hó 25.-én 16553/1 sz. a. ezen követségnek megküldött azzal, hogy ezt a danzigi m. kir. konzuli tisztség betöltésére vonatkozó javaslatánál mérlegelés tárgyává tegye.⁶¹⁸ Az 1922 vége óta működő Magyar Királyi Konzulátus Danzigban „csupán” egy tiszteletbeli pozíciót élvezett, vagyis tiszteletbeli konzulátus volt.⁶¹⁹ A danzigi tiszteletbeli konzulátus a varsói Magyar Királyi Követségnek alárendelten működött kezdetben, majd az 1935-ös feljegyzések már arról tanúskodnak, hogy működik ugyan tiszteletbeli Magyar Királyi Konzulátus Danzigban, amelynek joghatósága kiterjed Danzig Szabad Város területére, ám pozíciója betöltetlen. „A konzuli joghatóságot a varsói követség gyakorolja.”⁶²⁰

Vagyis a felmerült kérdés kapcsán adódik a következtetés, hogy a konzulátus tiszteletbeli jellege és a varsói követségnek való alárendeltsége folytán nem maradtak fent feljegyzések, jelentések.

A szabad város belpolitikáját tekintve a versailles-i szerződés Danzig számára önálló közigazgatást biztosított, közjogi felépítését tekintve pedig rendelkezett a törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltatói hatalommal.⁶²¹ Nem szabad azonban éles határt húzni a szabad város belpolitikája és külpolitikája között, hiszen a város működéséből és közigazgatási összetételéből kifolyólag a német és lengyel érdekek képviseletére is volt lehetőség, habár ez a valóságban csorbult formában valósult meg. A Nemzetek Szövetségét képviselő főbiztos habitusától és egyben az általa folytatott danzigi politikától sem szabad eltekinteni. Jogosítványai ugyan korlátozottak voltak, de rajta múlt, hogy mennyire kíván a szabad város belügyeibe beleavatkozni. Hasonló vélemény mondható el a lengyel külügyminiszterről és az őt Danzigban képviselő lengyel nagykövet munkásságáról is. Mindezek igazolására két példát említenék: 1929 és 1932

⁶¹⁸ Uo.

⁶¹⁹ WALKO Lajos: *M.kir.külügyminisztérium* In: A M. Kir. Kormány 1919-1922.évi működéséről szóló és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, 1926, Budapest, p. 15.

⁶²⁰ „M. kir. konzuli hivatalok” In: Magyarország tiszti cím- és névtára, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1936. 44. évf. p. 30.

⁶²¹ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. pp. 191-194.

között a Népszövetség főbiztosi pozícióját Gravina főbiztos töltötte be⁶²², akinek hivatali ideje alatt az alábbi incidens és az arra reflektáló incidens történt: *„Nem akarom Nagyméltóságodat az egyes terror cselekedetek részleteivel untatni, és hogy csak a legsúlyosabb esetet említsem egy Strzybicki nevű vasutast egy hitlerista az utcán történt összeszólalkozás után késsel oly súlyosan megsebesítette, hogy az a sebesülésbe belehalt. Ez a hitlerista a bírósági tárgyaláson fel lett mentve, és az ügyész a lehetséges határidőn belül az ítélet ellen nem fellebbezett. Még a fellebbezési határidő lejárta előtt Lengyelországnak a danzigi nemzetközi comitébeli képviselője Strassburger a danzigi senatus elnökénél Dr. Ziehmenél közbenjárt, védelmet kérve a danzigi lengyelek részére. Ziehm dr. állítólag a Népszövetség danzigi megbízottjának Gravina grófnak jelenlétében megígérte hogy Strzybicki gyilkosának pere revideálva lesz, s ezt az ígéretét írásban is megerősítette. Ezen ígéret dacára az ügyész nem tett semmit, mire Strassburger megbízatásáról lemondott. A conflictus következtében Gravina gróf, valamint Strassburger Varsóba jöttek, hogy a kérdéstről Zaleski külügyminiszterrel tárgyaljanak, amely megbeszélések eredményeképpen el lett határozva, hogy Gravina gróf a danzigi senatussal közvetlenül fogja megkísérelni a conflictust elintézni és a mennyiben tárgyalásai eredménytelenek maradnának a Népszövetség közbelépését fogják kérni.”*⁶²³ Ezen feljegyzés, amely Matuska Péter, varsói követ 1931. április 23-i jelentése, amelyet gróf Károlyi Gyula külügyminiszternek címzett, kiválóan példázza a nemzetközi felügyelet alatt álló város belpolitikai (és egyben külpolitikai) helyzetének összetettségét. Az 1932-ben elhunyt Gravina gróf főbiztosi tevékenységét az alábbiakban foglalta össze a Varsóban székelő ideiglenes megbízott és követi tanácsos 1932.szeptember 22-én: *„Döntései, habár mindig kifogástalan semlegességet igyekezett betartani bennük, mégis a danzigi álláspont felé szoktak hajolni, és nem volt titok senki előtt, hogy rokonszenve kimondottan a szabad város mellett volt. Emiatt lengyel részről leplezetlen gyűlöletnek is örvendett amely különösen a híres "kikészítési vámkonfliktus" alatt jutott igen éles kifejezésre. Németbarát beállítását itt arra is vezették vissza, hogy közeli rokoni viszonyban volt Richard Wagnerrel, és Liszt Ferencsel; anyja, Bulow Blandina, ugyanis Cosima Wagner leánya volt, ennek Hans von Bülowval kötött első házasságából. Gravina elhalálása Varsóban határozott megkönnyebbülést váltott ki, míg Danzig városa*

⁶²² „Danzig” In: Révai Nagy Lexikona, 21. kötet: Kiegészítés A-Z, Budapest, 1935. p. 242. és lásd még „Meghalt a Népszövetség danzigi főbiztosa” In: Magyarország, 1932. szeptember.13. évf. 211. sz. p. 8.

⁶²³ HU-MNL-OL-K-51/POL-1931; VARSÓ: „A danzigi conflictus. Strassburger lengyel delegátus lemond a danzigi comitében levő állásáról. Lengyel tiltakozás, tüntetések Varsóban.”

őszinte jóbarátját gyászolja benne.”⁶²⁴ A népszövetségi főbiztos személye tehát kulcsfontossággal bírt, és hatott a város bel- és külpolitikájára egyaránt. Egy 1932-es júniusi 23-i jelentés is ezt a kijelentést erősíti meg, ugyanis: „*A német kormány még május 17-én a varsói német követ útján bejelentette volt a lengyel kormánynak, hogy a danzigi Szt. Jakab-hajóshospicium alapításának 500 esztendő évfordulója alkalmából egy német hadihajó a danzigi kikötőben látogatást fog tenni. Ezt a bejelentést a lengyel kormánynak az érvényes szabályok szerint Danzig város szenátusához nyomban továbbítania kellett volna. A lengyel kormány azonban szükségesnek látta berlini követe útján a német kormányt arra figyelmeztetni, hogy a tervbevett látogatás a danzigi politikai atmoszférában jelenleg nem látszik célszerűnek, s a látogatásnak elhalasztását kérte. A német kormány azonban arra való hivatkozással, hogy értesülése szerint a német hadihajót Danzig lakossága örömmel várja, a lengyel kormány érvelését nem fogadta el.(...) A danzigi szenátus, amely már hosszabb ideje értesült a német látogatási szándékról, a fogadtatás részleteinek megbeszéléséhez Lengyelország danzigi képviselőjét, Papée követet is meghívta. Amidőn a lengyel képviselő a meghívás elől kitért, a város szenátusa e hó 18-án egy hivatalos jegyzékben szólította fel Papéet a részvételre, nehogy a hadihajó anélkül legyen kénytelen befutni, hogy fogadására hivatalos program állapított meg.*”⁶²⁵ A Matuska Péter által megfogalmazott jelentés jól látható módon példázza, hogy a lengyel kormány számára ez az esemény kellemetlen volt mind diplomáciailag, mind pedig a szabad városban uralkodó feszült légkör kapcsán. Érdeemes megfigyelni a főbiztos, Gravina gróf „válaszát” az esemény kapcsán, valamint reakciójának következményét; „*A danzigi német flotta-látogatás komolyabb zavaró incidens nélkül folyt le. A lengyel közvélemény igen rossz néven vette Gravina grófnak a Népszövetség danzigi főmegbízottjának, hogy a német flotta látogatásával kapcsolatos ünnepélyeken részt vett, sőt a hadi hajó tisztjeinek tiszteletére ünnepélyes déjeunert is adott. Az izzó hangulatra jellemző, hogy Gravina grófot több lengyel napilap germanophil "áruló"-nak bélyegzi, kimutatván, hogy édesanyja Bülow Leány, akinek édesanyja Liszt Cosima, második házasságában Wagner Richard neje volt. Wagner Cosima unokáját pedig állítólag Hitler akarná elvenni. Mindezen körülmények csoportosításával azt a consequentiát vonja le, hogy nem is lehet csodálkozni, ha Gravina*

⁶²⁴ HU-MNL-OL-K-144/POL-1932; VARSÓ: „Gróf Gravina danzigi népszövetségi főbiztos elhalálása.”

⁶²⁵ HU-MNL-OL-K-92/POL-1932; VARSÓ: „A német flotta látogatása Danzigban. Újabb lengyel-német feszültség.”

a lengyelek ellensége."⁶²⁶ A jelentésből abszolút kitűnik, hogy Danzig Szabad Várost körülvevő közhangulat nagyon vékony jégen táncolt, és nagyon érzékenyen reagált bármilyen, a várost érintő politikai eseményre. Egy következő jelentés kiválóan példázza a lengyel érdekérvényesítés buktatóit is, amelyet az alábbiakban az akkori danzigi lengyel főmegbízott személyének, Strassburgernek⁶²⁷ tulajdonított az 1932-es, Walko Lajos külügyminiszter felé továbbított jelentés: „*Strassburger lemondása nem volt váratlan esemény. Régebben súlyos személyes conflictusa volt a danzigi senatus elnökével Ziehmnel és már akkor is bukott embernek tartották, s kicserélését pusztán prestige okokból halasztották el, nehogy az a látszat támadjon, mintha a lengyel kormány a danzigi senatus előtt meghátrált volna. Strassburger bukását mindenesetre siettetete az a a körülmény, hogy a lengyelek Danziggal eddig felmerült összes vitás kérdésekben a nemzetközi fórumok előtt vereséget szenvedtek és azokban is, amelyek még nem intéztettek el véglegesen.*”⁶²⁸

Fontos megjegyezni, hogy mind Gravina főbiztos halála, mind pedig Strassburger lengyel főmegbízott felmondása új, a megüresedett státuszokat betöltő szereplőket eredményezett, nevezetesen Hermel Rosting népszövetségi főbiztost⁶²⁹, és Kazimierz Papée⁶³⁰ lengyel főmegbízottat. A lengyel külügyminiszter személyében is ekkor történt változás; Lengyelország külügyminisztere 1932-1939 között Józef Beck lett. A korábbiakban már említésre került, hogy elődjéhez képest más külpolitikát folytatott, többek között ennek is köszönhető, hogy a két vitás fél közötti hangnem békésebb vizekre evezett. Irányítása alatt kötötték meg az 1934. január 26-án aláírt lengyel-német meg nem támadási paktumot.⁶³¹ Ugyanakkor a német vezetés kezdetben kételkedve és bizalmatlanul fogadta Beck kinevezését; „*Beck ezredesnek lengyel külügyministerré való kinevezése itt nem csekély feltűnést keltett. Hivatalos körökben azt hiszik, hogy Beck erélyesebb és önérzetesebb külpolitikát fog kezdeményezni, miáltal a német-lengyel békés viszony esélyei még kétségesebbekké válnak. A németek tisztában vannak azzal, hogy Beck ezredes őszinte hívé a lengyel-orosz kibékülésnek és tudomásuk van arról is, hogy*

⁶²⁶ Uo.

⁶²⁷ ZICHY Ernő: *Danzig* In: *Külügyi Szemle*, 1932. 9. évf. 3. sz. p. 276.

⁶²⁸ HU-MNL-OL-K-22/POL-1932, VARSÓ: „*Strassburger miniszternek a lengyel főkormány megbízottnak lemondása.*”

⁶²⁹ ZEIDLER Miklós: *A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók* In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*, Budapest, 2003. p. 68.

⁶³⁰ „*Az agresszió árnyéka*” In: Magyarország, 1984. január-június, 21. évf. 17. sz. p. 8.

⁶³¹ CZETTLER Antal: *Lengyel tervek Közép-Európa újrendezésére, és Kárpátalja visszatérése a magyar anyaországhoz 1939 márciusában* In: *Magyar Szemle*, 2001.10. évf. 7-8. sz. p. 64.

nemrég egy memorandumot terjesztett Pilsudzski⁶³² elé, melyben kifejti, hogy az egyetlen helyes válasz a német kormánynak az egyenjogúság elismerésére vonatkozó követelésére az volna, hogy a franciák a Rajnavidéket és a lengyel csapatok Danzigot megszállják. A külügyi hivatalban előttem egyáltalában nem titkolták, hogy bizonyos aggálllyal néznek az új lengyel külügyminister politikai működésé elé.”⁶³³A kezdeti bizalmatlanság ellenére a danzigi Szenátus által is voltak a lengyel kormány irányába tett gesztusok, ám ezek mind később kiderült, csak be nem váltott ígéretek voltak, különösen az NSDAP által uralt Szenátus időszakában. Erre példa a következő nyilatkozat. „Ezt a reményt látszik alátámasztani Greiser⁶³⁴, a danzigi Szenátus elnökének nyilatkozata, miszerint kijelenti, hogy az arra irányuló vita, hogy a danzigi Szenátus a szabad város státusát megváltoztatni kívánná, teljesen tárgytalan. A szenátus nem gondol a státútumok megváltoztatására. Törekvés csak oda irányul, hogy a népszövetségi biztos jogai ne terjedjenek odáig, hogy a szabad város belügyeibe avatkozassék. A Szenátus álláspontja továbbá, hogy azokat a jogokat, amelyekkel a danzigi lengyel kisebbség rendelkezik, elismerje és respektálja. Épp ezért a szenátus nem óhajt olyan belpolitikai eszközökhöz nyúlni, amelyek bármilyen formában csökkentenék a lengyel jogokat Danzigban. Ellenkezőleg - minden meg fog történni arra, hogy a béke, amelyre eddig Danzig és Lengyelország is várt megvalósuljon.”⁶³⁵ – Visszakanyarodva József Beck kinevezéséhez egy, a magyar külpolitikát érintő jelentést kifejezetten fontosnak tartok bemutatni, amely az új külügyminiszter Magyarországhoz való viszonyulását tárja fel. 1932. november 18-án Matuska Péter, a Magyar Királyi Követség varsói követe személyes látogatást tett a hivatali székét frissen elfoglaló lengyel külügyminiszternél, és jelentésében az alábbiakról számolt be Walko Lajos magyar külügyminiszternek: „Ami végül a lengyel-magyar viszonyt illeti, továbbra is ápolni kívánja azt a hagyományos barátságot, amely országaink közt a külpolitikának sok vonatkozásban eltérő volta mellett is fennáll. Csak

⁶³² „József Pilsudzki (1867-1935) lengyel marsall. 1892-től a Szocialista Párt jobbszárnyának egyik vezéralakja, majd vezetője. Légiója 1914-16-ban Németország oldalán részt vesz az Oroszország elleni hadjáratokban. 1918-ban fontos szerepet játszik Lengyelországfüggetlenné válásában. 1918 és 1922 között a Második Lengyel Köztársaság első államfője és a hadsereg főparancsnoka. 1923-ban visszavonul, majd 1926-tól haláláig hadügyminister, 1926-28-ban és 1930-ban egyidejűleg miniszterelnök.” In: BALOGH Géza: *Avantgárd színház Kelet-Európában* In: Szcenárium, 2016. 4. évf. 4. sz. p. 84.

⁶³³ HU-MNL-OL-K-150/POL-1932; VARSÓ: „Német-lengyel feszültség. Beck ezredes lengyel külügyministerré való kinevezésének hatása Németországban.”

⁶³⁴ Greiser Arthur Károlyt a danzigi népgyűlés 1934. november 28-án választotta meg a danzigi szenátus új elnökének Rauschning Hermann, korábbi elnök egészségügyi lemondása okán. In: HU-MNL-OL-K-166/POL-1934; VARSÓ: „Danzig város szenátusának elnöke lemondott. Az új elnök Greiser Arthur Károly eddigi alelnök. A lengyel-danzigi viszonyban nem várható változás.”

⁶³⁵ HU-MNL-OL-K-29003/POL-1936; VARSÓ: „A danzigi kérdés csendesedése.”

nemrég biztosította az ujonnan ideérkezett olasz nagykövetet is arról, hogy Lengyelország oly kombinációban, amelynek éle kifejezetten ellenünk irányul, továbbra sem fog részt venni. Állítása szerint négy oly nemzet van a világon, amely iránt a lengyelek különös rokonszenvet éreznek: a francia már a napóleoni időkből, a magyar, a török és az orosz-japán háború után a japán."⁶³⁶ A későbbiek folyamán, különösen az 1936-os esztendőben Becknek egészen konkrét elképzelése volt Magyarország vonatkozásában. Egy olyan közép-európai tengelyt képzelt el, amelyben a vezető szerepben lévő Lengyelország pilléreit Jugoszlávia, Olaszország és Magyarország alkotják.⁶³⁷

A Varsóból érkező magyar követek jelentéseinek precizitását mi sem mutatja jobban, mint például egy 1932-es helyzetjelentés az aktuális kormány összetételéről, amely így nyilatkozik: „*A KORMÁNY.: Elnök és külügyek: Dr. Ernst ZIEHM, Alelnök, szociális és egészségügy: Dr. WIERCINSKI-KEISER, Közlekedésügyek és munka: Dr. BLAVIER K., Pénzügyek: Dr. HOPPENRATH J., Kereskedelemügyek: Dr. ALTHOFF H., Kultusz és Közoktatás: Dr. WINDERLICH A., Belügy és Földmívelésügy: HINZ G., Igazságügy: DUMONT F.*”⁶³⁸

A Magyar Királyi Követség munkatársai által készített jelentéseket böngészve könnyen megakad az ember szeme a szabad város belpolitikáját érintő választási események kapcsán. Erre különösen nagy hatást gyakorolt, és a szabad város mindennapjait is érintette az 1933. május 28-án megtartott választások Danzigban, amelyek nem történtek előzmény nélkül: „*A danzigi senatus az ottani u.n. Volkstag egy felhatalmazási törvényjavaslatot terjesztett, amely a "Gesetz zur Aufrechthaltung der Sicherheit und Ordnung im Staate"*⁶³⁹ címet viseli s amely teljesen a németországi felhatalmazási törvényhez hasonlóan a senatust úgyszólván teljhatalommal ruházta volna fel. Tekintettel ugyanis arra, hogy a danzigi nemzeti socialista párt a németországi választások eredménye óta a senatust folytonosan sürgeti, hogy a hatalmat a város területén is adja át a pártnak és hogy ZIEHM a senatus elnöke mondjon le, ZIEHM még egy utolsó kísérletet akart tenni, hogy a feszült viszonyok közt a danzigi parlament kikapcsolásával a hatalmat magának biztosíthassa. A felhatalmazási törvényjavaslat nagy ellenhatást

⁶³⁶HU-MNL-OL-K-168/POL-1932; VARSÓ: „Első hivatalos látogatásom Beck új lengyel külügyministernél, beszélgetésem a jelenleg időszerű a lengyelországi is érintő nemzetközi politikai kérdésekről/lefejezés, meg nem támadási szerződés, Danzig, Németország/ Szembek gróf utazásáról, a lengyel-magyar viszonyról.”

⁶³⁷Himmler Tamás: *A lengyel külpolitika útjai az 1930-as években* In: *Külügyi Szemle*, 2005. 4. évf. 3-4. sz. pp. 243-244.

⁶³⁸HU-MNL-OL-K-10/POL-1929, VARSÓ: „Danzig szabad városa”

⁶³⁹Magyar fordításban: „Az állam biztonságának és rendjének fenntartásáról szóló törvény”

váltott ki a nemzeti socialista pártban és a nagy irammal megindult ellenagitáció segítségével sikerült az eddigi kormány koalíció egyik pártját a "Block der Nationalen Sammlung"-ot rávenni, hogy a felhatalmazási javaslattal szembe forduljon. Ez a párt tudomására adta a senatusnak, hogy a javaslat ellen fog szavazni."⁶⁴⁰ Röviden összefoglalva a danzigi szenátusban bekövetkezett változásokat, Ernst Ziehm, a danzigi szenátus elnöke⁶⁴¹ próbálta megakadályozni, hogy a városban a nemzeti szocialisták átvegyék a hatalmat, ezért egy olyan törvényjavaslatot nyújtott be 1933. áprilisában⁶⁴², amellyel ő és pártja, a német nemzeti párt, teljhatalmat gyakorolt volna a szenátusban. Ziehm azért látta ennek szükségességét, mert a szenátusban helyet foglaló danzigi nemzeti szocialisták a németországi választási eredmények győzelmén felbuzdulva követelték, hogy Danzigban is adják át a hatalmat a párt híveinek. Az NSDAP hívei azonban ezt egy másik (a német nemzeti párttal korábban koalíciót alkotó) párt maguk mellé állításával sikeresen megakadályozták.⁶⁴³ „Ebben a helyzetben a senatus elhatározta, hogy a lemondását fogja a Volkstag elé terjeszteni. Mivel a jelenlegi Volkstag pártviszonyai közt nehéz lenne a történetek után kormányképes senátust alkotni, az eddigi kormánykoalíció, a nemzeti szocialisták által is támogatva, előre láthatólag a Volkstag feloszlatását és új választások kiírását fogja javasolni. A vonatkozó kérdésben ma fog határozat hozatni. Beavatottak szerint a választások kiírása elkerülhetetlen, s azok valószínűleg május 28-ára lesznek kiírva. Az új választásokon feltétlenül nemzeti socialista többségre számítanak, aminek következtében az új senatus elnökségére ez idő szerint legtöbb kilátása a nemzeti szocialisták egyik vezéregyéniségének Dr. RAUSCHNIG-nak van.”⁶⁴⁴ Ezt követően a város egy puszkaporos hordóvá változott a német pártok egymáshoz való viszonyulásának tekintetében. A választásokat megelőző 3 nappal, 1933. május 25-én az alábbi eseményről számol be Kánya Kálmán külügyminiszternek Matuska Péter, varsói magyar követ: „A f. hó 28-ára kitűzött danzigi "Volkstag" választások határidejének közeledésével az ottani belpolitikai helyzet meglehetősen nagy feszültséget mutat. Ziehm jelenlegi tanácselnök közt, aki a német nemzeti párthoz huz és a danzigi Hitleristák közt napirenden vannak a szócsaták és a plakátharcok. A helyzetet nagy fokban kiélesítette a Hitleristák azon ténye, hogy a danzigi

⁶⁴⁰HU-MNL-OL-K-44/POL – 1933; VARSÓ: „Danzigi belpolitika. Új Volkstagválasztások. Előreláthatólag nemzeti socialista többség és kormányváltás.”

⁶⁴¹„Kormányváltás Danzigban” In: Külügyi Szemle, 1933. 10. évf. 4. sz. p. 376.

⁶⁴²HU-MNL-OL-K-44/POL – 1933; VARSÓ: „Danzigi belpolitika. Új Volkstagválasztások. Előreláthatólag nemzeti socialista többség és kormányváltás.”

⁶⁴³ Uo.

⁶⁴⁴ Uo.

szociáldemokrata otthont a közelmúltban puccsszerűen elfoglalták és arra horogkeresztes zászlót tűztek ki, amelyet Ziehm el távolított.”⁶⁴⁵ A választásokat megelőzően a közhangulat nagyon feszült volt, és nem csak a korábban olyan sokat említett német-lengyel viszonylatban, hanem a németajkú lakosság körében is, amely politikai hovatartozását tekintve megoszló volt. A választások eredményének kimenetele döntötte el, hogy Danzig Szabad Város mely irányba kíván húzni a továbbiakban; beáll a Hitler vezette Németország mögé, vagy marad a német nemzeti párt kezén, amely sokszor nehézkesen is, de kooperál a Nemzetek Szövetségével.

„Mint Nagyméltóságod a sajtóból és varsói követségünk jelentéstételéből is bizonyára már értesült, a május 28-án Danzigban megtartott általános választások a nemzeti szocialista párt igen jelentős győzelmét eredményezték. A választási statisztikákból kitűnik, hogy a nemzeti szocialista szavazatok az utolsó választások eredményéhez képest több mint megháromszorozódtak, úgyhogy a nemzeti szocialista párt a Volkstag-on egymaga elérte az abszolút többséget. A választási részvétel 92.3 %-ot tett ki, mi szintén mutatja, hogy a danzigi polgárság ezen választásoknak milyen nagy jelentőséget tulajdonított. A szóban forgó náci-győzelmet a birodalom közvéleménye nagy lelkesedéssel üdvözölte és a most politikailag egvedül mértékadó nemzeti szocialista köröket nagy meglepéssel tölti el, hogy immár Danzig politikai vezetésében is a "Führer" akarata lesz mérvadó.”⁶⁴⁶ A jelentés szerzője, Wettstein János a berlini követségi tanácsos ugyanezen jelentésében további megállapításokat is tesz, amelyek a következők: A választások eredménye után a nemzeti szocialista párt vezetősége az alábbi kijelentést tette a szabad város jövőbeni működése kapcsán: „(...)a danzigi nemzeti szocialista párt kész a lengyelekkel minden függő kérdést tárgyalások útján tisztázni és tartózkodott Lengyelország ellen minden erősebb kirohanástól, lengyel körökben a danzigi náci-győzelem úgy látszik mégis meglehetősen idegességet keltett.”⁶⁴⁷ Danzig Szabad Városban a választások kapcsán, és azok végeredményeként egy ismételten feszült hangulat lett az uralkodó, különösen a lengyel lakosság körében. Azonban a „(...) szóban forgó választás kommentárjaiban a nemzeti szocialista sajtó hangsúlyozza, hogy a nemzeti szocialisták Danzigban nem a lengyelek ellen győztek, mert azok ott elenyésző kisebbségben vannak és eddigi két mandátumukat továbbra is megtartották, hanem

⁶⁴⁵ HU-MNL-OL-K-66/POL-1933; VARSÓ: „A politikai helyzet Danzigban a Volkstag választása előtt.”

⁶⁴⁶ HU-MNL-OL-K-130/POL-1933; BERLIN: „Nemzeti szocialisták választási sikerei Danzigban és a Saarvidéken.”

⁶⁴⁷ Uo.

főképp a német nemzetiek felett arattak győzelmet, mert azoknak mandátumaik száma kevesebbre, mint a felére csökkent.”⁶⁴⁸ A jelentést közelebről megvizsgálva két fontos következtetést kell levonni: egyrészt a danzigi választásokat a berlini magyar nagykövetség is figyelemmel kísérte, és elég fontos politikai eseménynek tartotta ahhoz, hogy jelentést készítsen az ügyben. Egyértelműen kulcsfontosságú volt a nemzetközi felügyelet alatt álló város vezetésének politikai hovatartozása, és a végeredmény függvényében a Hitler vezette Németország befolyásának konstatálása. Másrészről a jelentésben szereplő kijelentés, mely szerint a választási eredmények nem a lengyel kisebbség, és Lengyelország elleni győzelmet hirdetik, egyfajta konfliktusmegelőző „taktika” volt a nemzeti szocialisták részéről az amúgy is feszült német-lengyel viszony vonatkozásában. Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a választási eredmények után a szenátus új elnöke, Rauschning, aki *„a választási harcban éles harcot folytatott a német nemzeti párt és a centrum ellen — kész arra, hogy az összes, a kormánnyal szemben jóindulatú pártokkal együttműködjék. Az új kormánypárt az összes létező szerződéseket, kivált azokat, amelyek Lengyelországgal kötettek, respektálni fogja és csak legális úton fog módosításukra törekedni. A Lengyelországgal való viszonylatban felmerülő vitákat a kormány közvetlen tárgyalásokkal és csak végszükség esetén a Népszövetség igénybevételeivel akarja rendezni.*”⁶⁴⁹ A választások után a Rauschning vezette új, nemzeti szocialista kormány a fent vállalt ígéreteinek eleget téve megkezdte a tárgyalásokat Lengyelországgal 1933 júliusában, mely szándék fontosságát példázza, hogy maga Rauschning személyesen tette tiszteletét Varsóban. A tárgyalások eredményeként két, a felek közti megállapodás is kötött 1933. augusztus 5-én, amely közül az egyik „a danzigi kikötőnek lengyel részről való felhasználása, valamint a Danzigban élő lengyelek jogállása és nyelvhasználata tárgyában”⁶⁵⁰ valósult meg. A varsói Magyar Királyi Követség képviselőjében Miske-Gerstenberger Jenő ideiglenes ügyvivő az alábbiakban számol be a megegyezés tárgyában a magyar külügyminiszternek 1933. augusztus 18-án: *„A danzigi szenátus elnökének varsói látogatása óta tapasztalható közeledés a szabadváros és Lengyelország között már egy igen jelentékeny eredményhez vezetett: e hó 5-én PAPEE lengyel diplomáciai képviselő és RAUSCHNING, a szenátus elnöke, két egyezményt írtak alá, amelyek közül az egyik a danzigi kikötőnek Lengyelország részéről való felhasználását, a másik pedig a danzigi lengyel kisebbség ügyeit ideiglenesen rendezi.*

⁶⁴⁸ Uo.

⁶⁴⁹ „Kormányváltás Danzigban” In: Külügyi Szemle, 1933. 10. évf. 4. sz. p.376.

⁶⁵⁰ Uo. p. 376.

Egyuttal különböző kisebb administratív kérdések, amelyek régóta vita tárgyát képezték Danzig és Varsó között, levélváltás útján nyertek szabályozást.”⁶⁵¹

Mindezen információk tükrében megállapítható, hogy az 1932-es és az 1933-as év jelentős belpolitikai változásokat hozott, amelyek kihatással voltak a szabad város külpolitikájára. Joggal merül fel az az elgondolás Danzig Szabad Város kapcsán, hogy korlátozott szuverenitásából fakadóan meglehetősen elszigeteltségben létezett önálló külpolitika hiányában, azonban a jelentésekből tisztán látszik, hogy éppen ellenkezőleg; nagy figyelem övezte a danzigi eseményeket. Ez persze érthető Danzig érzékeny földrajzi, stratégiai elhelyezkedése okán is.

VIII.4. DANZIGI VÁMÜGYEK

A versailles-i szerződés Danzig Szabad Városra vonatkozó rendelkezéseiben a vámok tekintetében is rendelkezett. *„A versaillesi békeszerződés 104. szakaszának 1. pontja kimondja, hogy a szabad város vámterülete a lengyel vámterülettel egyesítendő, míg a Párisban 1920. november 9.-én kötött lengyel-danzigi szerződés és az 1921 október 24-iki "Varsói Egyezmény" e helyzet részleteit szabályozzák. E megállapodások szerint tehát Danzig városa kiegészítő részét képezi a lengyel vámterületnek.”⁶⁵²* Ennek értelmében a város és vonzáskörzetének területe a lengyel vámterület alá került, és ebből következően ez a szabályozás is olyan ingoványos területté vált, amely a lengyelek és a danzigiak közötti vitás kérdések melegágyát jelentette. A levéltárban fellelhető, avarsói külügyi szolgálat vezetését ellátó Matuska Péter követ jelentéséből derül ki, hogy a Nemzetek Szövetségének főbiztosa döntést hozott a Szabad Város és a lengyel kormány közötti, e témakörbe tartozó vitában. *„Gravina gróf danzigi népszövetségi főmegbízott közbevető határozata ellen Lengyelország panaszt emelt a Népszövetség tanácsánál. A tanács f. hó 19.-én tartott ülésében egyelőre ugyan egyik félnek sem adott teljesen igazat, mert ismételve felhívta Gravina grófot, hogy az egész kérdés complexumra kiterjedő határozatot hozzon szakértői segítséggel, mégis a lengyel kormányra nézve nem nagyon kedvezően döntött abban a tekintetben, hogy a lengyel kormánynak megtiltotta, hogy a döntésig oly eljárást alkalmazzon, amely a kikészített áruk forgalmára bénító hatással*

⁶⁵¹ HU-MNL-OL-K-114/POL-1933; VARSÓ: *„Lengyel-danzigi egyezmény a kikötő kihasználása és a lengyel minoritás érdekében.”*

⁶⁵² HU-MNL-OL-K-52/POL-1932; VARSÓ: *„A lengyel-danzigi vámkonfliktus. Lengyel elkedvetlenedés a magyar semleges szakértő állásfoglalásáért.”*

van.”⁶⁵³ A főbiztos végül Danzig Szabad Városnak adott igazat, amellyel a lengyel kormány nem értett egyet, s a Népszövetség Tanácsához fordult panasszal. A Tanács a Danzigban székelő főbiztoshoz visszaküldte az ügyet, hogy a helyzet kivizsgálására kérjen fel szakértőket a szóban forgó ügy kapcsán, és annak megfelelően hozzon döntést. Addig pedig Lengyelország nem blokkolhatja a kikészítési forgalmat, vagyis nem akadályozhatja a vámkezelést. Az ügy különlegessége és egyben magyar vonatkozása, hogy egy magyar szakértőt is kirendeltek a három fős vizsgálóbizottság tagjaként.: „...egy vámjogi kérdésben Gravinának szakértő véleményre van szüksége, amelyet olyképp kíván nyerni, hogy egy három szakértőből álló bizottságot nevezne ki, ezen bizottságnak egyik tagja egy dantzig, egy másik tagja egy lengyel és harmadik tagja egy semleges volna. Ezen semlegesnek kijelölése tárgyában Gravina a Főtitkársághoz fordult javasolván, hogy az vagy egy skandináv, vagy osztrák, vagy magyar legyen. A titkárságban Rosting ur, mint a dantzig ügyeket intéző illetékes tisztviselő, magyart hozott javaslatba pedig Ferenczi Izsó államtitkárral egyetértésben, Fattinger Sándor⁶⁵⁴ pénzügyi osztálytanácsost ajánlotta Gravinának. Azóta Rosting Gravinától értesült, hogy Rostingnak javaslatát magáévá akarja tenni, másrészt Ferenczi tudatta Rostinggal, hogy Fattinger hajlandó a neki szánt szerepet vállalni.”⁶⁵⁵ A lengyel kormány már az elején kétségbe vonja a szakértők nemzetiségi összetételére vonatkozó javaslatot, és helyette a következő javaslatot fogalmazza meg: „Közben az itteni lengyel delegáció érdeklődött Rostingnál, hogy nem-e lehetne egy spanyol szakértőt javaslatba hozni. Rosting erre informálta az itteni lengyel delegációt, hogy megfelelő spanyol jelölről nem tud, és hogy a maga részéről is Fattinger-t javasolja.”⁶⁵⁶ A Magyar Királyi Követség Genfben székelő követe, Pelényi János misszióvezető⁶⁵⁷ arról tájékoztatta a magyar külügyminisztériumot,

⁶⁵³ HU-MNL-OL-K-79/POL – 1932; VARSÓ: „A Népszövetség Tanácsának döntése a Danzigba behozott nyersanyagok, ún. „kikészítési forgalmával” kapcsolatos lengyel danzig vámvitából következő konfliktus tárgyában.”

⁶⁵⁴ „Fattinger Sándor, mint tanácsos. Pozsonyban született, 1886-ban. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, majd a pozsonyi jogakadémián és a budapesti egyetemen jogot hallgatott. Az államtudományi doktorátus megszerzése után előbb a székesfővárosi pénzügyigazgatóságnál teljesített szolgálatot, majd 1918-ban a pénzügyminisztériumba rendelték be. Itt először a szeszosztályba, majd a valutaosztályba került. Főképp a kivitellel kapcsolatban devizaügyekkel, így a devizaközpont, az állami jegyintézet ügyeivel, az államjegyek előállításával, az állami gabonaakcióval foglalkozott. 1930-ban mint tanácsossá nevezték ki. Jelenleg a vámosztályhelyettes vezetője.” In: Szentmiklóssy Géza (szerk.): A magyar feltámadás lexikona, Budapest, 1930. p.574.

⁶⁵⁵ HU-MNL-OL-K-6/POL – 1932; GENF: „Magyar szakértő egy dantzig vitás ügyben”

⁶⁵⁶ Uo.

⁶⁵⁷ Pelényi János 1930. szeptember 27. és 1933. november 7. között látta el a misszióvezetői pozíciót a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság intézményében. In: ZEIDLER Miklós: Magyarok a Nemzetek Szövetségében In: Limes - Tudományos szemle, 21. évf., Tatabánya, 2008. 3. sz. p. 258.

meggyőződése, hogy a felek közötti feszültség, a szakértői döntést követően sem fog megnyugtatóan rendeződni. Mélyebbek a konfliktusok a napi ellentéteknél. A későbbiekben a külügyi jelentésből már megtudhatjuk, hogy a főbiztos fél éve nem dönt az ügyben, ami nem tesz jót a konfliktusnak. A jelentés tömören fogalmaz: „*A népszövetségi főbiztos túlságosan elkötelezett a danzigiak felé, többször kedvez nekik, mint a lengyel kormánynak. A feszültséget ezzel generálva.*”⁶⁵⁸ A következő külügyi jelentésből értesülünk a pótolhatatlan értékű jellemzést adó danzigi-lengyel viszony tekintetében. Fontossága miatt, szó szerint idézem: „*Szerintem azt az állapotot, amit a békeszerződés Danzigra nézve teremtett, csakis átmenetinek kell tekinteni, amely arra való, hogy a szabad város kereskedői, iparosai lassan adaptálhassák működésüket a lengyel Hinterlandhoz, és bekapcsolódhassanak a lengyel gazdasági életbe. A danzigi kereskedelemnek életbevágóan fontos lenne, hogy ilyen törekvések dominálják a szabad város politikáját. Észszerűen oda kellene hatnia, hogy bizonyos idő múlva, mint egyedüli nagy kikötő beleolvadhasson Danzig a lengyel köztársaságba. Hogy ez csakis jólétet és virágzást jelentene a városnak, azt a mai statisztika is mutatja, mely szerint a mostani körülmények között is a kikötő forgalma ez idő szerint négyszer-öttször akkora, mint a békebeli.*”⁶⁵⁹ Matuska Péter, Magyarországot képviselő genfi követ számára tehát világos, hogy Danzignak Lengyelországhoz kell tartoznia, és hogy a nemzetközi igazgatás hatása a kereskedelem virágzásában is megmutatkozik. Ugyanakkor arra vonatkozóan is sejtet valamit, hogy a lengyel-danzigi konfliktust nehezen tudja kezelni a Népszövetség.

Az események az ügy kapcsán viszonylag gyorsan zajlottak, és a következő jelentésből pedig az derül ki, hogy a lengyel kormány továbbra is vonakodik a magyar szakértő személyét illetően, és a képviselőjét is visszahívta Danzigból, a lengyel kormány nem kíván az ügyben lépni.⁶⁶⁰ „*A lengyel kormány továbbra is tartózkodik az expertise folytatásában való résztvételtől; dr. Tempel nevű megbízottját végleg visszahívta Danzigból és a külügyminisztériumban érdeklődésemre kijelentették, hogy nem törődnek azzal vajon Gravina hogyan folytatja danzigi tanácskozásait. A Fattering elleni animozitás benyomásom szerint bizonyos enyhülést mutat. A külügyminisztérium danzigi előadója bizalmasan közölte ugyan velem, hogy az első nagy felháborodásban arra*

⁶⁵⁸ HU-MNL-OL-K-73/POL-1932; VARSÓ: „*Danzigi problémák és a vámkonfliktus.*”

⁶⁵⁹ HU-MNL-OL-K-60/POL-1932; VARSÓ: „*Danzig helyzetének rendezése a lengyel köztársaságba beolvadással.*”

⁶⁶⁰ HU-MNL-OL-K-73/POL-1932; VARSÓ: „*Danzigi problémák, és a vámkonfliktus.*”

*gondoltak, hogy a magyar kormánytól hivatalosan Fattinger vissza hívását kérjék, de e tervtől, a népszövetségre való tekintettel is elálltak és most már nyugodtabban ítélik meg a helyzetet.*⁶⁶¹ Ugyanezen dokumentáció azonban arra vonatkozóan is ad tájékoztatást, hogy a magyar szakember a lengyel álláspontot látszik alátámasztani: „(...) Fattinger, nyilatkozatai szerint az egész kérdés-komplexum meritumában a lengyelek felfogását látszik helyeselni, és csak a kikészítési forgalom ellenőrzésére vonatkozó részletkérdésben tért el jogi véleménye a lengyel állásponttól.”⁶⁶² A jelentést megfogalmazó Miske báró, a Magyar Királyi Követség ideiglenes ügyvivője felhívja ugyanakkor Walko Lajos külügyminiszter figyelmét arra is, hogy a nyugalom és a béke érdekében valami németeket megnyugtató ürüggyel vissza kellene lépnie a magyar szakértőnek. „Ez utóbbi körülmény azonban még mindig félre nem ismerhető apprehenziót hagyott hátra a lengyel mentalitásban és szerény nézetem szerint lengyel viszonylatban igen üdvös volna részünkre, ha Fattinger valamilyen a németeket nem sértő ürügy alatt lemondana megbízatásáról - amennyiben ezt még eddig nem tette volna meg, amit innen megállapítanom nem sikerült. Sőt német viszonylatban is célszerűnek látszik visszalépése, mert ha a tárgyalások folytatása során a lengyel álláspontot tenné magáévá, úgy ez kétségtelenül német oldalról váltana majd ki érzékenységet, ami szintén nem mondható kívánatosnak.”⁶⁶³ A magyar, Varsóban székelő követség munkatársa szerint Fattinger Sándor magyar származású független szakértő, és a hozzá érkező népszövetségi felkérés kellemetlen diplomáciai helyzet elé állíthatja a magyar kormányt az amúgy is ingoványos politikai helyzetben, amely Danzig város vezetősége és a lengyel kormány közt alakult ki. Fattinger Sándor szakértő azonban feladatának eleget téve a következő szakvéleményt fogalmazza meg; amelyről Miske báró a következőképp összegez: „Fattinger szakvéleményének szövegét ugyan nem láttam, de a beszerzett információim szerint ezt lényegében a "Varsói Egyezmény" 215. szakaszára alapítja, amely kimondja, hogy "a Lengyel Köztársaság és Danzig szabad városa közötti áruforgalomnak minden korlátozása 1922 április 1-ével megszűnik". Ebből a lengyel és danzigi vámterület abszolút egységességére következtetvén, megengedhetetlennek véli, hogy a lengyel kormány egy

⁶⁶¹ HU-MNL-OL-K-60/POL-1932; VARSÓ: „A lengyel-danzigi vámkonfliktus. Fattinger elleni érzékenység. Újabb ellentétek Danzig és Lengyelország között. A Hitleristák kérdése. A kikötő lengyel kihasználásának kérdése.”

⁶⁶² Uo.

⁶⁶³ Uo.

*oldalú intern rendelettel vámhatárt emeljen Danzig és Lengyelország között bizonyos árukra nézve.*⁶⁶⁴

1932-ben Lengyelország új külügyminisztere Józef Beck lett. A varsói külügyi szolgálattal való hivatalos találkozón az alábbiakat mondta el, amiről aztán az alább olvasható feljegyzés meg is született.⁶⁶⁵ „(...)Danzigi kérdésben változatlan az álláspontja, hogy a danzigiaknak is kell egyszer számolnia azzal, hogy Lengyelország képezi a Hinterlandját, de szerinte a viszony javulásáról nem lehet beszélni, amíg a danzigiak minden 10 tonna behozott áruba 10 tonna politikát kevernek.”⁶⁶⁶

Németország nem fogadta jól Beck külügyminiszterre kinevezését, amiről a magyar külügy azonnal jelenést is adott: „A német-lengyel feszültség elsősorban a danzigi kérdés kapcsán keletkezett éles konfliktusokra vezethető vissza, melyek az elmúlt években úgy magát a Népszövetségi Tanácsot, és a hágai nemzetközi bíróságot is oly gyakran foglalkoztatták.”⁶⁶⁷ Ahogyan azonban korábban már említettem, Beck személye és külpolitikája jelentős változásokat hozott a szabad város életében is. Végül 1934. augusztus 6-án megszületett egy gazdasági egyezmény a danzigi és a lengyel kormányzás között, amely a konfliktusok állandósága és intenzitása miatt már nem tűrhetett további halasztásokat.⁶⁶⁸ Ez átmenetileg enyhülést hozott a viszonyban, de mint majd látni fogjuk, végleges megoldást, ez sem eredményezett :

„A megkötött egyezmények a következők:

1. különböző vámkérdésekre vonatkozó egyezmény.
2. Danzignak a lengyel kontingensekben való részesedésére vonatkozó egyezmény.
3. élelmicikkek és használati tárgyak forgalmára vonatkozó egyezmény.
4. állategészségi egyezmény.
5. növényvédelmi egyezmény.
6. lengyel agrárcikkeknek Danzigban való elhelyezésére vonatkozó egyezmény.”⁶⁶⁹

A témához szorosan kapcsolódva illeszkedik a vasútvonalak kérdése is, hiszen a versailles-i szerződés értelmében a vasútvonalak lengyel igazgatás alá kerültek, vagyis

⁶⁶⁴HU-MNL-OL-K-60/POL-1932, VARSÓ: „A lengyel-danzigi vámkonfliktus. Fattering elleni érzékenység. Újabb ellentétek Danzig és Lengyelország között. A Hitleristák kérdése. A kikötő lengyel kihasználásának kérdése.”

⁶⁶⁵ HU-MNL-OL-K-2758/POL-1932, VARSÓ: „Lengyel-német viszony. A lengyelek szövetségesei.”

⁶⁶⁶ Uo.

⁶⁶⁷ HU-MNL-OL-K-150/POL-1932, VARSÓ: „Első látogatásom Beck külügyminiszternél.”

⁶⁶⁸ HU-MNL-OL-K-113/POL-1934; VARSÓ: „Lengyel-danzigi gazdasági kiegyezésről Rauschning berlini nyilatkozata.”

⁶⁶⁹ Uo.

Danzig Szabad Város területén és vonzaskörzetében a vasúthálózat ismételten a konfliktus források között szerepelt. Egy 1932. november 9-én íródott, Matuska Péter varsói magyar követjelentéséből kiderül, hogy Lengyelország elrendelte, hogy miután a Danzig területén lévő vasút lengyel tulajdon, annak használata díjköteles, amit csak és kizárólag lengyel valutában lehet megfizetni.⁶⁷⁰ „Nyilvánvaló, hogy ez az intézkedés a lengyelek részéről bizonyosfokú chicane jelleggel bír, és valószínűleg visszavágás akar lenni, arra a bizonyos danzigi note-ra, amelyben Danzig a szabad város területén lévő vasútigazgatóság onnan leendő elhelyezését kérte.”⁶⁷¹ A lengyelek által hozott intézkedés oly mértékű felháborodást keltett a szabad város vezetőségének körében, hogy az ügyet a Népszövetség Tanácsa elé terjesztették fel. „Danzig a lengyelek által szándékolt rendszabály ellen a Népszövetség Tanácsához fordult, a mely egy Sir John SIMON elnöktele alatt álló hármashatótságot bízott meg a kérdés tanulmányozásával és a javaslattétellel. Tekintettel arra, hogy a vitában álló felek Simon javaslatát el nem fogadták, utóbbi a kérdésnek egy jogászokból álló ötös bizottság elé leendő utalását indítványozta, a melynek elsősorban abban a kérdésben kellett volna véleményt mondania, hogy az adott esetben fennáll-e Lengyelország részéről az u.n. action directe.”⁶⁷²Végül a vitában álló felek nem várták meg a jogász bizottság döntését, a vasútvonalakat érintő problémakör, és emellett még három másik kérdést érintő ügyben egyezsége léptek, számol be az 1932. december 7-i jelentésében Matuska Péter Puky Endre⁶⁷³ külügyminiszternek.⁶⁷⁴ „Nevezetesen: I. A lengyel kormány a danzigi vasúttakon kizárólag zlotyban való fizetések bevezetésére irányuló rendeletének életbe léptetését elhalasztotta azzal, hogy az u.n. párisi conventio 36 §-a értelmében a pénzrendszernek egyesítésé tárgyában a két kormány, amint a körülmények megengedik, közvetlen tárgyalásokat fog egymással megindítani.”⁶⁷⁵

Ahogy a fentiekből is kitűnik, Danzig Szabad Város és a lengyel kormány közt számos gazdasági kérdést érintő témakörben volt súrlódás. Ezek többségében abból adódtak, hogy a lengyel kormány szerette volna a város minél több területén bebiztosítani magát,

⁶⁷⁰ HU-MNL-OL-K-165/POL-1932; VARSÓ: „Ujabb ellentétek Danzig és a lengyel kormány között; közvetlen tárgyalások a két fél közt a vitás kérdések rendezése céljából.”

⁶⁷¹ HU-MNL-OL-K-165/POL-1932; VARSÓ: „Vasúthasználati díj elrendelése”

⁶⁷² HU-MNL-OL-K-178/POL-1932; VARSÓ: „Megegyezés Lengyelország és Danzig közt a Népszövetség Tanácsa elé terjesztett négy vitás kérdésben. Lengyel-danzigi déttente.”

⁶⁷³ Dr. Puky Endre a Gömbös kormány külügyminisztere, hivatali székét 1932. október 4-én foglalja el, hivatalos eskütétel keretein belül. In: „A Gömbös-kormány megalakult” In: Pesti Napló, 1932. október, 83. évf. 220. sz. p. 1.

⁶⁷⁴ HU-MNL-OL-K-178/POL-1932; VARSÓ: „Megegyezés Lengyelország és Danzig közt a Népszövetség Tanácsa elé terjesztett négy vitás kérdésben. Lengyel-danzigi déttente.”

⁶⁷⁵ Uo.

különösképpen amely a gazdasági területeket érintette, s amelynek egy részére hivatalos jogalappal is rendelkezett. Azonban nem titkolt célja volt, hogy a szabad várost fokozatosan beolvassza Lengyelországba, amelynek első lépcsőfokául a vitás kérdéseket okozó gazdasági ügyek szolgáltak. Danzig város vezetősége azonban nem akart engedni a nyomásnak, és minden eszközt megragadott ennek érdekében, (különösképpen a főbiztoshoz és a Nemzetek Szövetségének Tanácsához való panaszkezelési és fellebbezési lehetőséget) hogy ezt megakadályozza. A nemzetközi közösség pedig feszült figyelemmel követte az eseményeket, amelynek során a Népszövetség igyekezett mindent megtenni a konfliktusok eszkalálásának megakadályozására.

VIII. 5. A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK FŐBIZTOSA

Ahogy a fentiekből is kitűnik, sok magyar levéltári forrás tanúskodik a Danzig Szabad Várost érintő problémakörökről. A magyar külügyi szolgálat is érdekelt volt a témában, különösképpen a Nemzetek Szövetsége által kinevezett főbiztos személyét és munkásságát tekintve. Megfigyeltem, hogy minden olyan feljegyzés vagy jelentés, amely a főbiztossal kapcsolatos, a „szigorúan bizalmas” pecséttel volt ellátva. A legtöbb dokumentáció a varsói külügyi szolgálat munkatársaitól érkezik a magyar kormánynak, azonban Genfből, a „Magyar Királyi Képviselő a Nemzetek Szövetsége mellett” is szép számú feljegyzést készített a témában.: *„A Nemzetek Szövetsége Tanácsa tegnapi ülésében kinevezte HELMER ROSTING ideiglenes népszövetségi főbiztos utódaul SEAN LESTER itteni állandó ír delegátust danzigi főbiztossá jövő évi január 15.-től kezdődő hatállyal; addig Rosting ideiglenes megbízása meghosszabbított (...). Lester kinevezésének külső körülményei nem minden érdekesség nélkül valók, legyen szabad azokat a következőkben összefoglalnom: GRAVINA gróf elhalálása óta a Tanácsnak nem sikerült oly utódot találnia, akit mindkét fél: Lengyelország és Danzig (azaz egyszerűen: Németország) elfogadott volna. Mint sokszor hasonló esetben ismét angol alattvalóra gondoltak, de Lengyelország leghatározottabban ellenezte ezt a megoldást és valamely „kis állam” polgárát tartotta legalkalmasabbnak (...) Lester, mint a két délamerikai vitás ügy előadója kezdett Genfben feltűnni. Melegen érdeklődött a kisebbségi ügyek iránt is; felszólalásai az Assemblée VI. Bizottsága kisebbségi albizottságában határozottan kisebbségbarát orientációt árultak el. Mint a kisebbségi hármás-bizottságok tagja az egyes kisebbségi petíciókkal behatóan foglalkozott, bár, sajnos, nem mindig pozitív eredménnyel. Az itteni körökben olyannak ismerik, mint aki a*

reábízott vagy általa vállalt feladatokat lelkiismeretesen teljesíti; danzigi missziójában azonban nagyon fogja hátráltatni az a körülmény, hogy németül nem tud és Közép- és Keleteurópát egyáltalán nem ismeri.”⁶⁷⁶ Baranyai Zoltán követségi tanácsos jóvoltából részletes jelentést kapott a magyar kormány az új főbiztos személyét illetően, minden jövőbeni előnyével és hátrányával, amely a későbbi danzigi ügyek kapcsán felmerülhet. Korábban említésre került, hogy Gravina gróf halála után, akit sok kritika ért lengyel oldalról német pártisága okán, Helmer Rostingot nevezte ki a Nemzetek Szövetségének Tanácsa főbiztossá.⁶⁷⁷ Megbízata azonban már a kezdetektől fogva ideiglenes volt, amíg nem találtak egy olyan személyt a helyére, aki mindkét fél (lengyel és danzigi oldalról is) számára elfogadható lesz. Sean Lester személyében sem volt azonban teljeskörű az egyetértés, különösképpen a lengyel kormány részéről voltak visszakozások. „Hosszu keresés után, bizonyára a Főtitkárság ajánlatára, Sir JOHN SIMON, mint a danzigi ügyek állandó referense a Tanácsban, a Tanács folyó hó 7.-i bizalmas ülésében SEAN LESTER urat javasolta. A jelenlevő BECK lengyel külügyminiszter, aki valószínűleg csupán e célból, de mindenesetre főleg azért jött Genfbe, e javaslatot nem fogadta el, hanem ROSTING urat ajánlotta. (Bizonyára azért tette, mivel jól tudta, hogy Rosting semmi körülmények között nem fogadja el e missziójának meghosszabbítását; Rosting ugyanis egyáltalán nem látszik "grata persona"-nak a lengyelek előtt, sajtójuk is kitaratóan támadta). Simon újból és újból inszisztált Lester mellett, Beck folyton csak annak kijelentésére szorítkozott, hogy nem fogadhatja el s amikor Simon, türelmetlenül, fölkérte, hogy mondja meg okait, Beck csak annyit válaszolt, hogy oka van reá, de nem mondta meg, mi. (Mindez ugynevezett bizalmas ülésen történt, amin a Főtitkárság tagjai és a genfi diplomáciai képviselők is jelen lehettek!).”⁶⁷⁸ Baranyai Zoltán követségi tanácsos beszámolója Genfből egyértelműen példázza a helyzet kényes jellegét, különösképpen azért, mert jelentésének folytatásában kifejti, hogy Beck lengyel külügyminiszter visszakozása végül Sir John danzigi ügyek előadói pozíciójáról való lemondását eredményezte.⁶⁷⁹ Ezt követően „a Főtitkárság újból mindent megkísérelt, hogy a lengyel kormányt engedékenységre bírja, mégpedig sikerrel. A tegnapi, egészen rövid tartamu, ülésen maga az elnök (Amador, Panama) javasolta

⁶⁷⁶ HU-MNL-OL-K-51/POL-1933: GENF, „A Nemzetek Szövetsége új danzigi főbiztosa: SEAN LESTER.”

⁶⁷⁷ ZEIDLER Miklós: *A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók* In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*, Budapest, 2003. p. 68.

⁶⁷⁸ HU-MNL-OL-K-51/POL-1933; GENF: „Nemzetek Szövetsége új danzigi főbiztosa: SEAN LESTER.”

⁶⁷⁹ Uo.

Lester kinevezését; azonkívül megkérdezte az angol delegátust (Captain Eden), hajlandó-e újból vállalni a danzigi ügyek előadását. Mielőtt maga az angol delegátus válaszolhatott volna, a lengyel képviselő (Raczynski) melegen hozzájárult úgy Lester kinevezéséhez, mint az elnök másik javaslatához, örömét fejezve ki azon, hogy Nagybritannia ismét előadója lesz a danzigi ügyeknek.”⁶⁸⁰ Sean Lester ilyen körülmények között nyerte el főbiztosi pozícióját, amely mind a fentiek, mind pedig a korábban bemutatott példák (Gravina gróf) alapján jól látható, hogy egy politikai csatározásoktól és annak hatásaitól semmiképp sem mentes hivatali szék volt. Lester azonban ügyesen lavírozott a danzigi és lengyel érdekek között, ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1936. május 13-i ülésén meghosszabbítja mandátumát további egy évvel.⁶⁸¹ Velics László, aki a Magyar Királyi Képviselőlet követe volt a Nemzetek Szövetsége mellett működő intézménynek Genfben⁶⁸², az 1936. május 16-i jelentésében arról is beszámol Kánya Kálmán külügyminiszternek, hogy a „a szenátus elnöke, Greiser ur, ezuttal nem szólalt fel; ellenben megnyugtató listáját hozta azon rendszabályoknak, amiket a Liga januári határozatai folytán életbe léptettek. Nyilvánvaló, hogy Hitler el akar kerülni minden danzigi incidenst; a szenátus tehát mindenben behódolt. Sean Lester elismerő dicséretet kapott angol, lengyel és francia részről, mint a szabadváros alkotmányának hű őre.”⁶⁸³ Munkássága utolsó időszakában azonban nem volt könnyű dolga, ugyanis a danzigi szenátus nemzeti szocialista érzelmű vezetője, Greiser mindent megtett annak érdekében, hogy minél kevesebb mozgásteret hagyjon a szabad város belpolitikáját illetően a népszövetségi főbiztosnak.,, A danzigi szenátus f. hó 18-án a "Deutsche Nachrichten Bureau" után közleményt adott ki, amelyben ismertette azokat a rendszabályokat, amelyeket a szabad állam közrendjének és biztonságának fenntartása érdekében kénytelen volt életbe léptetni. A rendszabályok az 1933 június hó 30-i rendtörvény rendelkezéseit szigorítják meg. Legfontosabb részük az egyesületi jogra vonatkozik. Minden engedélyezett egyesület azonnal felosztható ha vezetősége, vagy annak egy tagja a szabad állam érdekeire káros híreket terjeszt. Nem szükséges ehhez kérdéses hír

⁶⁸⁰ Uo.

⁶⁸¹ HU-MNL-OL-K-20/POL-1936;GENF:„A danzigi kérdés a májusi tanácsülés előtt. Sean Lester főbiztos mandátumának meghosszabbítása.”

⁶⁸² Velics László 1935 és 1939 áprilisa közötti időszakban volt a Magyar Királyi Titkárság munkatársa a Genfben székelő Nemzetek Szövetsége mellett. In: ZEIDLER Miklós: *Magyarok a Nemzetek Szövetségében* In: Limes - Tudományos szemle, 21. évf., Tatabánya, 2008.3. sz. p. 258.

⁶⁸³ HU-MNL-OL-K-20/POL-1936;GENF:„A danzigi kérdés a májusi tanácsülés előtt. Sean Lester főbiztos mandátumának meghosszabbítása.”

nyilvánosságra hozatala, elegendő az a tény, hogy ilyen hírt bármilyen politikai hatósággal közöljenek. További rendelkezés, hogy a politikai rend-Őrség intézkedései nem szorulnak többé bírósági megerősítésre. A politikai rendőrség a "GESTAPO", ilyen módon szabad kezet nyer a gyülekezési, egyesületi, sajtó fegyverviselési és előzetes letartóztatási és internálási ügyekben. Ujból életbe léptették továbbá azt a rendelkezést, amely szerint a danzigi szejm és szenátus tagjai az újságoknál felelős szerkesztők nem lehetnek. A danzigi ellenzék természetesen találva érezte magát és sietett világgá kürtölni, hogy ez új rendelkezések a népszövetségi biztos ellen irányulnak aki a náziterror következtében teljes izolálásnak néz elébe. Ellenzéki lapokban olyan hírek jelennek meg, hogy Lester, főbiztos fenti rendszabályok miatt újabb panaszra készül a Népszövetségnél és a tanács által kijelölt hármass bizottság összehívását fogja sürgetni.⁶⁸⁴ A nemzeti szocialista pártnak végül sikerült olyan helyzetet teremtenie, amely végül a főbiztost teljesen ellehetetlenítette; „a főbiztos becsületes jogász ember, aki nagyon komolyan fogja fel hivatását, de hiányzik belőle a danzigi kényes helyzet által megkívánt hajlékonyság és úgy szólván teljesen az ellenzék ügyét képviseli, vagyis tulságosan belenyul a danzigi belügyekbe, ahelyett hogy tisztán a rábízott általános felügyeletet végezné.”⁶⁸⁵ Leköszönésében nagy szerepet játszott az úgynevezett „Leipzig incidens”. A Leipzig névre hallgató német cirkáló a szabad város kikötőjébe való érkezésekor nem tette tiszteletét, és nem tisztelgett a főbiztos előtt, a nemzetközi szokásokkal ellentétben. Az ügy kapcsán Lesternek sem volt más választása, minthogy jelentette a Népszövetség Tanácsánál, hiszen ezen diplomáciai „malőr” nem (csak) az ő személyét, hanem az általa képviselt szervezetet, a Nemzetek Szövetségét is semmibe vette. Ráadásként az incidenst követően a nemzeti szocialista párt danzigi vezére, Foster egy újság-nyilatkozatában élesen bírálta főbiztos hivatali működését, és kritizálta a jogtalan beavatkozási tevékenységét a szabad város belügyeibe.⁶⁸⁶

A Magyar Királyi Követség berlini követe sem volt rest ebben a témában informálni a magyar külügyminisztert, Kánya Kálmánt, s közel 4 oldalas dokumentumban fejt ki véleményét a főbiztos személyével kapcsolatban: „Ami a danzigi kérdés megoldását illeti, itt szintén egy véleményen vannak Greiserrel, hogy t. i. a legcélravezetőbb eszköz legalább is Lester leváltása, de inkább a statutum módosítása volna, amire a lengyelek is

⁶⁸⁴HU-MNL-OL-K-188/POL-1936; VARSÓ: „A danzigi rendvédelmi törvény rendelkezéseinek megszorítása. Lester népszövetségi biztos újabb panaszai. A lengyel tengeri liga tiltakozó gyűlései a danzigi statutum tervezett revíziója ellen.”

⁶⁸⁵ Uo.

⁶⁸⁶ „A danzigi kérdés” In: Külügyi Szemle, 1936. 13. évf. 4.sz. p.423.

némi hajlandóságot mutatnak.”⁶⁸⁷ A Népszövetség Tanácsa ezt követően egy ülést hívott össze, amelynek történései szintén helyet kaptak a jelentésben: „*A Tanács Julius 4.-én tartott ülésén Greiser vehemens és a legkevésbé sem diplomatikus beszédet tartott Lester és az egész népszövetségi rendszer ellen. A beszéd a napi sajtóból ismeretes, a magam részéről csak annak kiemelésére szorítokozom, hogy Greiser újból kifogás tárgyává tette azt, hogy Danzigot az anyaország testéről leszakítva önálló állammá tették, hogy ezáltal Németország és Lengyelország közé éket verjenek. Kiemelte azt a javulást, amely a németek és lengyelek egymáshoz való viszonyában a nemzeti szocialista párt hatalomra jutása óta bekövetkezett. Kijelentette, hogy Danzig nem hajlandó sorsát végleg a népszövetséghez kötni és végül a főbiztos kicserélését, illetve inkább a főbiztosi funkciók megszüntetését és Danzig és a népszövetség viszonyának új alapokra való fektetését követelte. A Tanács, Eden javaslatára, július 4.-én kelt határozatával felkérte Lengyelországot, mint Danzig külügyi vonatkozásaival megbízott államot, hogy a "Leipzig" cirkálóval kapcsolatos incidenst diplomáciai úton tisztázza. Greiser hazatérőben pedig kijelentette a Völkischer Beobachter-nek, hogy többet nem jelenik meg Genfben, ha ott kizárólag belpolitikai kérdéseket tűznek napirendre.*”⁶⁸⁸

A főbiztos végül ebben a kiélezett politikai helyzetben a népszövetség hozzájárulásával lemondott hivatali székéről. A tisztségről történő leköszönésével kapcsolatosan a következő háttérinformáció jelent meg: „*Lester danzigi népszövetségi főbiztos felfelé való buktatásáról, amellyel jelenlegi megbízatása alól való felmentése után a népszövetségi főtitkár helyettesévé lett kinevezve, Kobylanski külügyminiszteriumi osztályfőnök (...) nyilatkozott előttem.*”⁶⁸⁹ Megüresedett hivatali pozícióját Karl Burckhardt zürichi jogászprofesszor töltötte be, aki már egy merőben más „politikát” alkalmazott főbiztosi tevékenysége alatt. Sokkal inkább megfigyelői szerepben munkálkodott, s nem avatkozott be akkora intenzitással a belügyekbe, mint elődje.⁶⁹⁰ A svájci jogászprofesszor megbízatásának lejártá előtt szembesülnie kellett az 1939. szeptember 1-én a városba bevonuló német hadsereggel, akiktől mindösszesen két órát kapott, hogy távozzon főbiztosi székéből és Danzigból egyaránt.⁶⁹¹

⁶⁸⁷ HU-MNL-OL-K-80/POL-1936;BERLIN: „*A Danzigi konfliktus.*”

⁶⁸⁸ Uo. ”

⁶⁸⁹ HU-MNL-OL-K-51/POL-1933;VARSÓ: „*Távozik a Népszövetség főbiztosa.*”

⁶⁹⁰ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok.* In: Történelmi Szemle, 2015. 57. évf. 1. sz. p. 152.

⁶⁹¹ Uo .p. 152.

A fent leírt példákön, valamint az előző részben ismertetett Gravina gróf esetén keresztül megállapítható, hogy a főbiztosi pozíció egy nagyon összetett személyiséget kívánt a feladatra. Jó diplomáciai érzékkel kellett rendelkezni, és ügyesen kellett tudni lavírozni a danzigi és lengyel érdekek között, úgy, hogy mindeközben részlehlajlás nélkül számos vitás kérdést kellett megoldani a népszövetségi érdekek szem előtt tartása mellett. A főbiztosok személyét gyakran érte támadás, attól függően, hogy melyik „táborhoz” voltak lojálisabbak küldetésük során.

Emellett a főbiztost jelentési kötelezettség terhelte a szabad város jogállása és politikai berendezkedése kapcsán⁶⁹², amely dokumentumokat a Nemzetek Szövetségének főtitkára dolgozta fel, és terjesztette a Tanács elé más egyéb dokumentumok (például az Állandó Nemzetközi Bíróság állásfoglalásai vagy a Tanács ülésiről származó jegyzőkönyvek) kíséretében. Ezen éves jelentések a Danziggal kapcsolatos legfontosabb ügyeket ölelik fel. Az 1925. április 1-én, Genfben a Tanács számára felterjesztett jegyzék az alábbi információkat tartalmazza:

„A főtitkárnak megtiszteltetés, hogy a Tanácsnak és a Nemzetek Szövetsége tagjainak dokumentálás céljából egy általános jelentést továbbíthat Danzig szabad városával kapcsolatos kérdésekről; Ez a jelentés az 1924. október 1. és 1925. március 31. közötti időszakot öleli fel.

- I. *A Tanács 30. és 33. üléséről származó napirendi kérdések (1924. december-1925. március); Quiñones de León úr, Spanyolország képviselője volt a danzigi ügyek előadója. Jelentései, a Tanácsban lezajlott viták, valamint a Tanács által az egyes kérdésekre vonatkozóan jóváhagyott állásfoglalások az említett ülések jegyzőkönyvének mellékleteként jelennek meg a hivatalos feljegyzésben.*
- II. *1. Nemzetek Szövetsége főbiztosának kinevezése Danzigban (C. 654. M. 238. 1921. 1. sz. dokumentum). 1924. december 11-én M. S. Macdonell főbiztos úr megbízatását egy évre, 1925. február 22-től megújították.*
2. Danzigi állampolgárok és danzigi szervezetek érdekeinek védelme Lengyelországban (Schauer és Ruetzen-Kositzkau ügy). A danzigi kormány fellebbezett a főbiztos 1923. június 21-i határozata ellen (1924. C. 88. 1. dokumentum), és 1921. szeptember 9-én a Tanács felkérte a jogászokból álló bizottságot, hogy vizsgálja meg érdemben és jogi szempontból a jelen

⁶⁹² HU-MNL-OL-K-127/POL-1931; VARSÓ: „A Danzig-Lengyelországi ellentét. Gravina jelentése. A lengyel kikötő ügye.”

határozat tárgyát képező kérdést. Véleményében (C. 565. 1921. I. dokumentum vagy 697a. melléklet) a bizottság kijelentette, hogy támogatja a főbiztos határozatában és a két kormány között kötött megállapodást követően (1921. évi C. 751. I. vagy 697. melléklet) megfogalmazott álláspontot. A kérdést levette a decemberi ülés napirendjéről.

3. Danzigi konzuli attasék kinevezése a lengyel konzulátusokra. Dantzig fellebbezett a főbiztos 1924. november 18-i határozata ellen (C. 689. 1924. I. dokumentum vagy 698a. és 698b. melléklet), de az 1924. november 25-i megállapodást követően (C. dokumentum 752. 1921, I. vagy 698. melléklet 1925. február) a Dantzig által benyújtott fellebbezést visszavonták.

*4. A főbiztosnál a szakértői egyeztetéssel kapcsolatban felmerült kiadások tárgyában 1924 decemberében a Tanács felhatalmazta a főbiztost, hogy a Nemzetek Szövetsége által neki folyósított pénzeszközöket felhasználja abból a célból, hogy szükség esetén szakértőkkel konzultáljon az egyes intézmények átalakításának kérdésével kapcsolatos egyes kérdésekben.*⁶⁹³

Ugyanezen dokumentum tárgyalja és számol be a Lengyel Vasutak Igazgatóságának tárgykörében hozott intézkedésekről Danzigban, valamint kitér a danzigi Kikötői Rendőrség jogállására, de nem feledkezik meg a stockholmi Postakonferenciáról sem Danzig Szabad Város részvételét illetően.⁶⁹⁴ A Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság munkatársainak köszönhetően maradtak fent ezen dokumentumok, amelyek az éves jelentések mellett kiegészültek úgynevezett havi pénzügyi összefoglalókkal is a szabad város vonatkozásában. Egy 1929-es pénzügyi jelentés Danzig Szabad Város dohánymonopóliumából származó bevételeit és kiadásait veszi nagyító alá, amely bemutatja mind angol fontban, mind pedig danzigi guldenben a város kiadásait és bevételeit egyaránt.⁶⁹⁵ A jelentés a következőképp fogalmaz; „A dohánymonopólium számlára és a jövedéki számlára befolyt összegek az Államkincstártól kapott adatok szerint a következők...”⁶⁹⁶ Vagyis ez azt jelentette, hogy habár hivatalosan a Nemzetek Szövetsége nem folyt bele a szabad várost érintő belügyekbe, amelyhez az államháztartás is szorosan kapcsolódik, a főbiztosán keresztül mégis szemmel tartotta Danzig gazdaságának alakulását. A Nemzetek Szövetségének főbiztosa így legális

⁶⁹³ HU-MNL-OL-K78-C227. M83. -1925; GENF: „*Ville Libre de Dantzig*”

⁶⁹⁴ Uo.

⁶⁹⁵ HU-MNL-OL-K78-C332. M118. -1929; GENF: „*Free City of Danzig. Second Report by the trustee for the Free City of Danzig 6,5 % (Tobacco Monopoly) STATE LOAN of 1927.*”

⁶⁹⁶ Uo.

keretek között olyan információkat szolgáltatott a Tanács felé, amelyek birtokában a Tanács jobban rálátott a várost körülvevő gazdasági és politikai folyamatokra.

VIII.6. HORY ANDRÁS, A VARSÓI MAGYAR KÖVET SZEREPE DANZIG SZABAD VÁROS VONATKOZÁSÁBAN

Ahogy az a fejezet elején is említettem, Hory András varsói magyar követ Kánya Kálmán külügyminiszterrel való egyet nem értése, és konfliktusai okán került Lengyelországba.⁶⁹⁷ Emlékirataiból kitűnik, hogy feladatát, amely a lengyel-magyar barátság felélesztésére és annak szorosabbra fűzésére irányult, komolyan vette. Ennek alátámasztását mi sem bizonyítja jobban, mint a fenti, általa készített jelentések sorozata. Emlékiratában, amely a „Bukaresttől Varsóig” címet viseli, egy egész fejezeten át emlékezik meg a Varsóban töltött éveiről. A levéltári jelentések vonatkozásában ennek a műnek abból a szempontból van jelentősége, hogy láthatjuk a válaszreakciókat a Magyar Külügyminisztérium részéről a Hory által készített jelentések vonatkozásában. Beszámolója szerint Kánya Kálmán külügyminiszter az esetek többségében nem vette figyelembe a jelentéseiben megfogalmazott javaslatait. Ennek okára azonban nem tér ki, így nem tudni, hogy ez azért alakult-e így, mert személyes ellentét jellemezte a két fél viszonyát, vagy mert külpolitikai elképzeléseik más alapokon nyugodtak. Annyi azonban bizonyos, hogy Hory András mindent megtett a magyar-lengyel viszony közeledése érdekében, amelynek egyik példája volt a magyar kormányzónak, Horthy Miklósnak és Kánya Kálmánnak megszervezett varsói látogatása 1938. február 5. és 9-e között.⁶⁹⁸ „A kormányzó lengyelországi útja valóságos diadalmenet volt. Az egész hosszú útvonalon mindenütt magyar nemzetiszínű zászlók lengtek a házakon, és a kormányzót egész útján át a legnagyobb szeretettel fogadták és ünnepelték. Elég ennek illusztrálására csak annyit elmondanom, hogy a varsói régi királyi palota előtt, ahol a kormányzó lakott, egy díszkaput állítottak fel a következő magyar nyelvű felirattal : *Éljen Szent István király birodalma!*”⁶⁹⁹ A lengyel közeledés azonban nem talált viszonzásra magyar oldalról, és ahogyan arról Hory is beszámolt, pár sajnálatos hiba is bekövetkezett Kánya Kálmán külügyminiszter részéről. „Az ilyen alkalmakkor szokásos érdemrendcsere tekintetében a magyar kormány nagyon szűkkeblűnek bizonyult. Bár Kánya megkapta a Fehér Sas- rend nagykeresztjét- a legnagyobb lengyel kitüntetését, amelyet államfőnek szoktak adni-

⁶⁹⁷ HORY András: *Bukaresttől Varsóig*, Gondolat, Budapest, 1987. p. 245.

⁶⁹⁸ Uo. p. 463.

⁶⁹⁹ Uo. p. 249.

szándékosan vagy feledékenységéből elmulasztották ezt a szokatlanul nagy előzékenységet a vendéglátó külügyminiszterrel szemben viszonzni.”⁷⁰⁰ Még kellemetlenebb volt Hory számára, hogy Beck két alkalommal is jelezte Kánya felé, hogy szívesen folytatna vele egy bizalmas eszmecserét, ám mindkét alkalommal érdektelenség és közömbösség volt a válasz. „Röviden összefoglalva: a magyar államfő látogatása külügyminiszterünknek a lengyel külügyminiszter kezdeményezéseivel szemben tanúsított elzárkózása folytán politikai szempontból semmi kézzelfogható eredménnyel nem járt. Ellenkezőleg. Már a látogatás folyamán az volt az érzésem, hogy az általam oly sok gonddal ápolt magyar-lengyel viszonynak inkább ártott, mint használt.”⁷⁰¹ Úgyszólván hiába dolgozott Hory a lengyel-magyar barátság szorosabb kialakításán, és hiába látta előre a danzigi események kapcsán a német-lengyel viszony elmérgesedésének lehetséges következményeit, Kánya a megszerzett információk birtokában inkább Németország felé húzott.⁷⁰²

Hory végül kéri felmentését a varsói megbízatása alól, mert „a magyar kormány az utolsó év folyamán Lengyelországgal szemben folytatott politikája egyfelől nem felel meg felfogásomnak, másfelől folyamatos ellentmondásokban áll, így azt tovább képviselni nem tudom és nem kívánom.”⁷⁰³ Vagyis ennek kapcsán talán azt lehet mondani, hogy a Magyar Külügyminisztériumban is okozott némi fejtörést, hogy milyen politikát kövessenek Lengyelország és Németország vonatkozásában, hiszen Kánya távozása után utódja Csáky István nem engedte el Hory kezét, megkérte h menjen vissza Varsóba és folytassa azt amit elkezdett, és biztosította afelől, hogy számíthat támogatására.⁷⁰⁴ A lengyel-magyar viszony vonatkozásában a tisztánlátás kedvéért azonban meg kell emlékezni a lengyel érdekekről is, vagyis, hogy Lengyelországot mi motiválta a magyar barátság vonatkozásában. Erről ugyan korábban már esett szó, amely egy közép-európai erős tengelyt vízionált, amelyben Lengyelország vezető szerepe mellett Magyarországnak az egyik fő pillér jutott volna.⁷⁰⁵ Ezek az elképzelések folyamatosan erősödtek, míg „1938 őszére Lengyelországnak jól felfogott érdekévé vált, hogy Kárpátalja Magyarországhoz kerüljön. Egyrészt ezzel a területiális változással Magyarország és Lengyelország között közös határ jött volna létre, ami stratégiai jelentőséggel bírt a lengyel vezetés számára. Másrészt ezzel Varsó kiküszöbölhette azt is, hogy egy - esetleg német bábáskodás mellett

⁷⁰⁰ Uo. p. 249.

⁷⁰¹ Uo. p. 250.

⁷⁰² Uo. p. 250.

⁷⁰³ Uo. p. 254.

⁷⁰⁴ Uo. p. 254.

⁷⁰⁵ HIMLER Tamás: *A lengyel külpolitika útjai az 1930-as években* In: *Külügyi Szemle*, 2005. 4. évf. 3-4. sz. pp. 243-244.

*működő - ukrán államalakulat jöjjön létre a kárpátaljai területeken, amely a nagyszámú galíciai ukránság szeparatista törekvéseinek a bázisául szolgált volna.*⁷⁰⁶ A közeledés tehát teljesen egyértelmű volt lengyel oldalról, s az is bizonyos, hogy a lengyel kormány ilyen irányú elképzelése megoldotta volna az elszakított kárpátaljai magyar kisebbség sorsának rendezését.

A levéltári jelentések vonatkozásában továbbá az is fontos, hogy a második világháború kitörésének hajnalán, amikor Varsót elkezdték bombázni, Hory mindent megtett annak érdekében, hogy a politikai iratokat elszállíttassa. A Magyar Külügyminisztérium részéről azonban csak későn érkezett válasz az intézkedés vonatkozásában, így amit tudott Hory elküldött futárral, ami pedig hátra maradt azokat utasításra elégette. *„Behajtom a kandallóba. Ott hamvad el mindez, ami már szinte történelem.”*⁷⁰⁷

VIII.7. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

Sok, a témában kutató szakértő vont már le konzekvenciákat a Nemzetek Szövetségének Danzig Szabad Városban végrehajtott nemzetközi igazgatásáról, köztük a nagyra becsült Méir Ydit, vagy Peter Oliver Loew. Ezt most én is szeretném megtenni az általam bemutatott információk és következtetések kapcsán. Elsőként a szervezet kudarcait, és a mögötte meghúzódó indokokat szeretném feltárni.

Mint ahogyan azt korábban már említettem, a Népszövetség hármaskörét látott el Danzig Szabad Városának védelme érdekében. Őrködött az alkotmány rendelkezéseinek betartása felett, amely automatikusan maga után vonta a danzigi szabadállam demokratikus kormányának garantálását. Védelmet kellett biztosítani egy esetlegesen megjelenő külső agresszorral szemben, vagyis garantálnia kellett a szabad város versailles-i békeszerződésben lefektetett státuszát, amely a város katonai és békefenntartói szerepkörébe vonta a szervezetet.⁷⁰⁸ Végül, de nem utolsó sorban, gondoskodnia kellett Danzig Szabad Város és Lengyelország közötti nézeteltérések és

⁷⁰⁶ SERES Attila: *A danzigi válság és az erdélyi magyar kisebbség 1939 tavaszán - nyarán. Egy sajtóaffér története dokumentumokban elbeszélve* In: Magyar Kisebbség, 2018. 23. évf. 1-2.sz. p. 245.

⁷⁰⁷ HORY András: *Bukaresttől Varsóig*, Gondolat, Budapest, 1987. p. 271.

⁷⁰⁸ Ezen feladat végrehajtására azonban a Nemzetek Szövetsége nem rendelkezett önálló hadsereggel, így a város védelmére kezdetben brit és francia csapatok vállalkoztak, ameddig nem szilárdult meg az új „rendszer” Danzigban. Ezt követően a szabad város katonai védelmére Lengyelország több alkalommal is ajánlkozott, azonban a Népszövetség, habár értékelte a lengyel kormány felajánlását, mégsem élt vele. In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*. In: Történelmi Szemle, 2015. 57. évf. 1. sz. p. 145.

konfliktusok „kisimításáról”. A második feladatkört tekintve bátran kijelenthető, hogy a II. világháborúig nem került sor külső erő beavatkozására, csak azt követően, miután a Nemzetek Szövetsége már feloszlott. Ami az ellentétek és vitás kérdések ügyét illeti a danzigiak és a lengyelek között, szintén ki lehet jelenteni, hogy a Népszövetség erre kirendelt apparátusa, vagyis a főbiztos intézménye igyekezett eleget tenni ezen feladatkörének. A korábbi pontokban bemutatott számadatok kiválóan példázzák, hogy hány ügyben gyakorolták döntőbírói és javaslattevői jogkörüket a szabad állam fennállása alatt hivatalukban lévő főbiztosok. Azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy a levéltári források közül elég sok tanúskodik a főbiztosok személyét és intézkedéseit ért kritikákról. Ezek mögött többségében olyan állítások húzódtak meg, amelyek a főbiztosok vélt vagy valós szimpátiáját és lojalitását feltételezték a danzigi, vagy a lengyel kormány felé. A főbiztosok karakterükből és habitusukból adódóan eltérő módon és mélységben folytak bele a szabad város belügyeibe. Munkásságuk mellett a Nemzetek Szövetsége Tanácsának munkája sem törpülhet el, hiszen összesen 49 vitát⁷⁰⁹ sikerült békésen rendeznie, nagy hozzáértéssel, elfogultság nélkül; véleményének kötelező érvényű határozatokba való ültetésével. 1933-tól azonban a danzigi nemzeti szocialista párt hívei azon munkálkodtak, hogy minél kevesebb mozgásteret hagyjanak a Nemzetek Szövetsége főbiztosának, fokozatosan háttérbe szorítva a belügyekbe való beavatkozásának lehetőségét. Kezdetben a főbiztosok és a Nemzetek Szövetsége nem hátrált meg, azonban az NSDAP térnyerésével kicsúszott a kezükből az irányítás. Míg a szabad város történetének első időszakában, vagyis az 1920-1924-ig terjedő időszakban, a danzigi és lengyel kormány közti vitás ügyeknek gazdasági alapjai voltak, addig az 1934-1939-ig tartó időszak már sokkal inkább olyan vitákról számol be, amelyek háttérben főként –történelmi, faji és kulturális alapokon nyugvó ellenségeskedés bújtt meg.

Így az alkotmány rendelkezéseink betartásában, és a demokratikus kormány garntálása kapcsán már azt a következtetést kell tennem, hogy nem teljesítette teljes mértékben a rá bízott feladatot, vagyis nem tudta minden téren beváltani a hozzá fűzött reményeket. A hiba, vagy kudarc oka elég összetett, annyi azonban bizonyos, hogy ennek jelei 1936 januárjában már megmutatkoztak, amikor is a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé került egy petíció, amely a danzigi demokratikus alkotmány védelme körül már ekkor sejtette a sötét fellegeket. A danzigi ellenzék ugyanis egy olyan petíciót nyújtott be a nemzeti

⁷⁰⁹ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p. 221.

szocialista kormány ellen, amelyet Sean Lester főbiztos is támogatott egy hosszú memorandummal, melyben kifejtette, hogy a danzigi kormány megszegte a Nemzetek Szövetségének védnöksége alatt álló danzigi alkotmányt.⁷¹⁰A Népszövetség Tanácsa azonban nem érezte elég fenyegetőnek a beadványt, s azt többszöri alkalommal is elnapolásra került, helyette az etiópiai olasz agresszió és az abesszin kérdés került napirendi pontra.⁷¹¹

A helyzet azonban oly mértékben súlyosbodik, hogy hiába szólítja fel a Tanács 1936. február 24-én a danzigi kormányt, hogy „*bizonyos, a népszövetségi tanács véleménye szerint a danzigi alkotmánnyal össze nem férhető rendelkezéseket visszavonjon*”⁷¹², a danzigi kormány és a körülötte kialakult feszült viszony továbbra sem csillapodik. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1936. július eleji ülésén a helyzet tisztázása végett egy úgynevezett hármás bizottság felállítását rendelte el, amelynek tagjai közt Anglia, Franciaország és Portugália szerepelt.⁷¹³

Hatalmas volt a felháborodás mértéke, olyannyira, hogy a danzigi ellenzék számos vezetője külföldre utazott, hogy meggyőzze a közvéleményt a danzigi demokráciáért folytatott harcuk okáról. Angliában nagyon barátságosan fogadták őket, de a brit külügyminisztérium vonakodott az erőteljes fellépéstől, hivatkozva a sokkal fontosabb, Európa politikáját érintő problémákra. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa passzív politikát folytatott a Danzigot érintő problémák esetében, amelyet az is előidézett, hogy a Népszövetség összetétele kezdett felhígulni. Olaszország ekkor már a szervezetből való kilépését fontolgatta, amely aztán 1936 májusában be is következett. Anglia, Franciaország, Spanyolország és a Szovjetunió képviselték a Népszövetség stabil bástyáit, azonban látószögüket teljesen elhomályosította egyrészt a náci elnök, Greiser, aki látszólag nem szegült ellen a Nemzetek Szövetsége Tanácsának határozatainak, formálisan módosított több olyan diszkriminatív rendeletet, amely sértette a danzigi alkotmány rendelkezéseit. Ugyanakkor a valóságban megtalálta az eszközt, a danzigi rendőrségen keresztül (várost érintő rendvédelmi törvények módosítása), hogy véghez vigye a nemzeti szocialista párt elképzeléseit, vagyis teljes irányítása alá vonta a szabad

⁷¹⁰HU-MNL-OL-K-12/POL-1936; BERLIN: „*A danzigi kérdésnek a népszövetségi tanács előtti megtárgyalása.*”

⁷¹¹MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.*” Sythoff, Leyden, p. 221.

⁷¹² HU-MNL-OL-K-19/POL-1936; VARSÓ: „*A népszövetség tanácsának döntése a danzigi ellenzék petíciói ügyében.*”

⁷¹³ HU-MNL-OL-K-33/POL-1936; GENF: „*Hírek a Tanács által a danzigi helyzet szemmel tartására kiküldött hármás bizottság közeli értekezletéről.*”

várost. Greiser mindent megtett annak érdekében, hogy beváltsa és elősegítse Hitler elképzeléseit Danzig Szabad Város és a lengyel korridor vonatkozásában. A korábban említett és szóban forgó hármass bizottság így már nem sok mindent tehetett, hiszen 1936 végére már annyira elfajult a helyzet, hogy a náciizmus agresszív térnyerésének már ők sem tudtak gátat szabni. 1936-ban Lester főbiztos egyetlen megoldásnak a hivatalából való távozást látta, amelyben nagy szerepet játszott a nemzeti szocialista párt által előidézett „Leipzig incidens”. Lemondását követően a helyébe lépő svájci jogászprofesszor, Burckhardt már szintén nem tehetett sok mindent a város korábban demokratikus alapokon nyugvó alkotmányának visszaállítása érdekében. A Nemzetek Szövetsége túl későn észlelte a probléma súlyosságát, így már nem tudta megakadályozni a német csapatok általi bekebelezését.⁷¹⁴

Danzig Szabad Város a szuverenitás számos eszközével és jelképével rendelkezett, úgymint; az állami jelképek, a zászló, a pénz, a törvényszékek, a törvényhozó gyűlés és a kormány. A helyi igazságszolgáltatás független állami egységként működött. A lengyel kormánynak ugyanakkor kisebb hatalma volt Danzig felett, mint egy klasszikus értelemben vett és nemzetközi igazgatási feladatokat ellátó védőállamnak. Ugyanis a védett állam általában nem vétőzhatja meg a védőállam intézkedéseit, különösképpen a külpolitika vagy a gazdaságpolitika területén. Danzig Szabad Városának ezzel szemben kifejezett és szerződésben megerősített joga volt fellebbezni a Nemzetek Szövetségéhez minden olyan lengyel fellépés ellen, amely a Lengyelországnak biztosított előjogokon túlmenően sértette szuverenitását.

A Nemzetek Szövetségének szerepe talán másként alakult volna, ha nem csak a fentebb megnevezett két időszakban áll Danzig Szabad Városának ügye mögé, hanem folytatja ez irányú tevékenységét a fennmaradó időszakban is. Danzig Szabad Város ügye a Nemzetek Szövetségének az első olyan kísérlete volt, amelynek során vállalta egy adott nemzetközi terület felett a szuverén jogok végrehajtását, megtartását és védelmét.

⁷¹⁴ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.224.

IX. AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI NEMZETKÖZI ÁTMENETI IGAZGATÁS SAJÁTOSSÁGA, SAAR-VIDÉK

A Saar-vidék sorsának alakulása tekintetében is az I. világháborúig, valamint annak következményéig szükséges visszamenni. Ismételten fel kell idéznem a kor feszült hangulatának jellemzőit, amikor is Németország aláírja a fegyverletételi egyezményt, és véget ér az első világégés, ami kimondhatatlan nagy károkat és pusztítást hagyott maga mögött Európában. Az I. világháborút lezáró versailles-i békeszerződés, vagy sok történész által inkább békediktátumnak tartott dokumentum, mint „kölcsonös megállapodás” Németországot területi revízióra, és elképesztő mértékű anyagi jóvátételre kötelezte.⁷¹⁵

Az előző fejezetben Danzig Szabad Város szemszögéből vizsgáltam meg a témát, amit a danzigi (német)-lengyel feszült viszony határozott meg, s alapvetően egy független lengyel, gazdaságilag erős állam kiépítését célozta. Lengyelország számára az I. világháború utáni rendbetételi politika hosszú idő óta várt rendezési igény volt. A Saar-vidék helyzetének kapcsán merőben más volt a politikai tényállás, annak ellenére, hogy ez a terület is a Nemzetek Szövetségének égisze alá került egy előre meghatározott időtartamra a versailles-i szerződés rendelkezéseinek megfelelően.⁷¹⁶ A most következő fejezetben azokat a politikai hatásokat, gazdasági és társadalmi viszonyokat mutatom be, amelyek meghatározták a Saar-medence mindennapjait, és rávilágítok azon fontos mozgatórugókra, amelyek a térség irányításában segítettek, vagy éppen ellenkezőleg, gyengítették a Népszövetség munkáját.

IX.1. A SAAR-VIDÉK TÖRTÉNELMI ÉS GAZDASÁGI HÁTTERE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐEN

A Saar-vidék alatt valójában egy tartományt kell érteni az egykori német állam területén, annak is a nyugati oldalán, amely jelenleg Németország negyedik legkisebb tartományának számít. Fontos megjegyezni, hogy a „Saar-vidék” (németül: Saargebiet, franciaul: Territoire du Bassin de la Sarre) elnevezés elsősorban a területnek a Versailles-i békeszerződés utáni időszakában, 1919 és 1935 között alkalmazott neve volt. Ezen

⁷¹⁵ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) pp.1-5.

⁷¹⁶ GÁSPÁR Zoltán: *Hűsz év története 1918-1938*, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939.p.268.

időszak előtt és után a terület neve változott a politikai és állami viszonyok függvényében: „*az Ottweiler és Saarbrücken közötti dús kőszénbányaterület, amelyet Saarkohlenbecken néven ismernek.*”⁷¹⁷ Az elnevezés az adott területen áthaladó Saar folyóra utal „*amely a Mosel baloldali mellékfolyója, 246 km hosszú, vízgyűjtőterülete 7346 km². A Vogézek É-i részében ered. Középső folyásában a Saar kőszénterületen halad át, Lotharingiában gazdag sótelepek fordulnak elő völgyelésében, amelyek nagy kémiai iparnak vetették meg az alapját, jelentékeny üveg- és agyagipartól kísérve.*”⁷¹⁸. Jelentőségét valójában akkor kezdik el felfedezni, amikor az ipari-forradalom ráirányítja a figyelmet, ásványkincsekben, különösképp kőszénben és vasércben nagyon gazdag terület.⁷¹⁹ – Kőszénét 1429-ben kezdik el kitermelni, ipari méretű felhasználására majd a 18. században kerül sor.⁷²⁰ A 19. században, a modern államiság és a nemzeti határok kialakulásának időszakában a területet nagyjából azonosították a ma ismert Saar-vidékkel, bár akkor nem használták ezt az elnevezést.⁷²¹ A napóleoni időszakban a Saar-vidék Franciaország uralma alá került, majd 1815-ben a Bécsi Kongresszuson a Saar-vidék részben Poroszországnak jutott, ami a Német Szövetség tagjává vált. 1871-ben, az egységes Német Birodalom létrejöttével a Saar-vidék nagy jelentőséggel rendelkezett, ugyanis ebben az időszakban a régió ipara tovább nőtt, és fontos szerepet játszott az új birodalom gazdaságában.⁷²² A Saar-vidék jelentősége Nyugat-Európában gazdaságilag páratlan volt, amely elsősorban a bőséges szénkészleteinek volt köszönhető. A szénbányászat a terület egyik legfontosabb gazdasági erőforrása volt. A 19. század során a területen számos szénbánya működött, amelyek a környező országok ipari fejlődéséhez szükséges energiát szolgáltatták. Ezen időszakban „*szénkészletei ugyanis a békebeli Franciaország készleteit közelítik meg és így Franciaország szempontjából jelentős mennyiséget képviselnek.*”⁷²³ A szén mellett vasérckészletei is jelentősek voltak, ami még tovább növelte a régió ipari szerepét. Ezen kívül a Saar-vidék vasúthálózata is jelentősen

⁷¹⁷ „*Saar-vidék*” In: Tolnai Új Világlexikona, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt., Budapest, 1929. 15.kötet. p. 12.

⁷¹⁸ Uo. p. 12.

⁷¹⁹ NAGY Júlia: *A Saar-vidék gazdasági jelentősége* In: Közgazdaság, 1947. január-június, 2. évf. 4.sz. p. 48.

⁷²⁰ CSIFFÁRY Gergely: *Egerből kezdeményezett szénkutatások a Bükk-vidéken a 18. és 19.században* In: Bányászati és Kohászati Lapok - Bányászat, 1987, 120. évf. 3.sz.p.197.

⁷²¹ CARR, William: *A History of Germany, 1815-1990*, Bloomsbury Publishing, London, 1991, pp. 218-220.

⁷²² HOBSBAWN, Eric: *The Age of Capital: 1848-1875*, Published by Abacus, New York, 1998, pp.248-249.

⁷²³ MADZSAR József (szerk.): *Társadalmi Lexikon*, Népszava Könyvkereskedés, Budapest, 1928. p. 663.

fejlődött, ami tovább segítette a kereskedelmet és hozta magával az ipari növekedést.⁷²⁴ Nem csoda, hogy a terület gazdasági jelentősége rivalizálásra adott okot a német és francia kapcsolatokban. Ennek jelei már az 1871-es francia-poros háború után is megmutatkoztak, amikor a Német Birodalom létrejött, s az Elzász-Lotharingiai területet (amely nem azonos a Saar-vidékkel, de közeli) Németországnak ítélték. Ez mély sebet ejtett a francia nemzeti büszkeségen, és a terület visszaszerzése Franciaország számára kulcsfontosságúvá vált. Habár a Saar-vidék ebben az időben nem volt közvetlenül érintett, a közeli Elzász-Lotharingia visszaszerzésének kísérletei és az ezzel kapcsolatos nemzeti érzelmek kihatottak a Saar-vidék percepciójára is.⁷²⁵ Hosszú időn keresztül a területet a német-francia kapcsolatok ütköző-zónájaként emlegették. „A Saar-vidék politikai hovatartozása természetesen mindig eleve meghatározta, hogy a lotharingiai trösztök vagy a Ruhr-vidéki korszernek ellenőrzik-e az ottani gyárakat és bányákat. A Saar-kérdés egyik történetírója szerint olyan ez a terület, mint egy acéldarab, amely Lotharingia és a Ruhr-vidék két mágnesé közt fekszik, s mindig ahhoz tapad, amelynek mágneses pólusa erősebbnek bizonyul . . .”⁷²⁶

IX. 2. A FRANCIA – NÉMET VISZONY JELLEMZŐI A VERSAILLES-I BÉKESZERZŐDÉS TÜKRÉBEN

A 19. századi és azt megelőző német-francia viszony kapcsán megállapítható, hogy a Saar-medencére irányuló figyelem és gazdasági érdekeltség nem új keletű ezen országok tekintetében. Éppen ezért fontosnak tartom bemutatni azt a politikai légkört, és a nagyhatalmi törekvések háttérében megbúvó motivációkat, amelyek hozzájárultak a versailles-i szerződés rendelkezéseihez e terület kapcsán is. A francia-német viszony korabeli demonstrálása nem hiányozhat a háttérinformációk sorából.

Az I. világháború utáni világpolitikai helyzet jelentősen megnehezítette a párbeszéd folyamatokat Németország és Európa más nemzetei között. Ezt már csak tetézték a francia kormány követelései és az általa diktált versailles-i békefeltételek, és persze a jóvátételi követelések, amik teljes mértékben ellehetlenítették a két ország közötti békés viszonyt. Clemenceau politikája a németek teljes elnyomásában látta a francia állam biztonságának és gazdasági felemelkedésének biztosítékát. Ezt a politikát

⁷²⁴ HOBBSBAWN, Eric: *The Age of Capital: 1848-1875*, Published by Abacus, New York, 1998, p. 247.

⁷²⁵ CARR, William: *A History of Germany, 1815-1990*, Bloomsbury Publishing, London, 1991, pp. 222-224.

⁷²⁶ RUBINSZKI, J.: *A Saar-vidéki népszavazás tulajdonságai* In: Új idő, 1955. 1. évf. 25.sz. pp. 929-930.

nevezték „grandeur – politikának”: „*A grandeur, a francia nagyságtudat, amelyet a világháborús helytállás élesztett újjá, valamiféle francia Európáról álmódott. A túlburjánzó nemzeti öntudat a nagy nemzet igényeivel mért és Franciaországot Európa korlátlan urává emelte.*”⁷²⁷ A francia nézetek alapja abból táplálkozott, hogy Franciaország volt az az európai állam, amelynek területén valódi harcok folytak, és ebből következően az ő veszteségei voltak a legnagyobbak azáltal, hogy hatalmas iparterületei estek áldozatául a háborúnak. Óriási feszültség uralta ennek hatására Franciaország lakosságát, de annak kormányát is. Franciaország számára elkerülhetetlen volt, hogy az iparterületeinek vesztesége okán a „bűnbaknak” kikiáltott Németország megfizesse az okozott károkat, és átadjon számára olyan területeket, amelyekből a kiesett ipari bevételeket, és a gazdasági deficitet pótolni tudják.⁷²⁸ Ennek megvalósulása érdekében teljes erőből Németország jóvátételi kötelezettségét hangsúlyozta, s be is jelentette igényét a francia-német határon fekvő Saar-vidékre, az ott kitermelt ásványi anyagokra, és a katonai fölény csorbítása érdekében pedig a Ruhr-vidék demilitarizálására is.⁷²⁹

Németországnak a vereség ellenére is sikerült elérnie, hogy a francia-orosz szövetség, valamint az antant-szövetség pajzsán rés keletkezzen; Franciaország tehát szövetséges nélkül maradt a túlzó jóvátételi igényeit tekintve.⁷³⁰ „*A győztes Franciaország csak lassan-lassan eszmél majd rá, nem csupán arra, hogy sokkal kisebb a hatalma, hanem arra is, hogy sokkal kevésbé ura sorsának, mint 1914-ben.*”⁷³¹

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a 20. század elejétől Németország Franciaországgal kapcsolatos legfontosabb diplomáciai törekvése az volt, hogy – egyelőre diplomáciai eszközökkel - szétrombolja az orosz-francia szövetségi kapcsolatot, illetve az angol-francia antantot. Az I. világháború kitöréséig azonban ez nem sikerült, így onnantól fogva ugyanezen törekvésekért fegyverrel szállt csatába.⁷³²

Nem csoda, hogy hatalmas szorongás volt Franciaország vezetésben a tekintetben, hogy újra kitörhet egy világháború, ha Németország gazdasági fölényét nem szorítják vissza, és nem tesznek meg mindent annak érdekében, hogy a német erőfölényét visszaszorítsák.

⁷²⁷ DIÓSZEGI István: *A hatalmi politika másfél évszázada*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Intézet, 1994.p.286.

⁷²⁸ GÁSPÁR Zoltán: *Húsz év története 1918-1938*, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939.pp.268-269.

⁷²⁹ WINKLER, Heinrich August r: *Germany: The Long Road West*, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 548-549.

⁷³⁰ MAJOROS István: *A francia diplomácia dilemmái a két háború közti közép-európai politikájában*. Tanulmány, ELTE, Budapest, 2014. p. 1. In: <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/18329/MajorosIstvan.pdf> (Letöltés ideje: 2023.04.15.)

⁷³¹ Uo. p. 1.

⁷³² MAJOROS István: *Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere az első világháború előtti évtizedekben*. Világtörténet, 1985. 4. sz. pp. 142-150.

E törekvésük megvalósulását abban látták, ha területeket vesznek át a győztes hatalmak Németországtól, és az ásványi anyagban gazdag területeket pedig felügyeletük alá vonják. Természetesen Franciaország nemcsak saját érdekében szólalt fel, hiszen egyik legnagyobb szószólója volt a lengyel függetlenség megteremtésének is.⁷³³

Mindezen revans - törekvések közepette nyújtotta be igényét a francia állam Németország egyik ipari és gazdasági szempontból legfejlettebb, ásványi-anyagban leggazdagabb területére, a Saar-vidékre, és annak teljes mértékű kiaknázására.⁷³⁴ Németország számára ez a területi igény, kiegészítve a jóvátétel horribilis összegével megalázó követelésnek és helyzetnek bizonyult. Érthető tehát, hogy a német-francia viszonyt a teljes ridegség, a kommunikáció beszűkülése, a hibáztatás és az elzárkózó diplomáciai kapcsolatok jellemezték ekkoriban. Miközben soha nagyobb szükség nem mutatkozott korábban a békés, nemzetközi párbeszédre, mint az I. világháborút követően, amikor is nyílt célként fogalmazódott már meg, hogy egy újabb háború kirobbanásának elkerülése miatt, meg kell fékezni Németországot.⁷³⁵

Összeségében vizsgálva a folyamatokat Németország megbüntetése, és nagyhatalmi pozíciójától való megfosztása volt a leginkább kivehető szándék volt a győztesek körében, különös tekintettel a franciákra. Németország egyedüli felelősségének, és egyedüli jóvátételi kötelezettségének deklarálása is ezt a szándékot erősíti. Megkérdőjelezhetetlenné vált tehát a győztes nagyhatalmak körében az követelés, miszerint Németországnak vele minden határos államnak területet kell átadnia. A mértékben és a módban már – politikai érdekeik különbözőségéből fakadóan - eltérő nézeteket vallottak a nagyhatalmak.⁷³⁶ Egy biztos volt; a „kedvezményezett”, nyugati irányból szomszédos Franciaország Németország teljes elgyengítését, gazdaságának visszaszorítását, a területi jóvátételt szorgalmazta. Kulcsfontosságú volt számára, hogy Németország még egyszer ne tudjon ekkora gazdasági és politikai erőfölényre szert tenni. Franciaország félelmei abból táplálkoztak, hogy bár tagja volt a győztes nagyhatalmaknak, ugyanakkor a szövetségi rendszer megszűnésével bizonytalanabbá vált a helyzete, mint a XIX. század végén volt.⁷³⁷ Nagy-Britannia, Olaszország és az

⁷³³ TRACHTENBERG, M.: *Versailles hatvan év után* In: Századok, 1984. p. 893.

⁷³⁴ TOMICKI Jan: *A II. Internacionálé és a versailles-i szerződés béketárgyalásai* In: Századok, 1980. p.1077.

⁷³⁵ WINKLER, Heinrich August: *Germany: The Long Road West*, Oxford University Press, Oxford, 2007. p. 561.

⁷³⁶ TRACHTENBERG, M.: *Versailles hatvan év után* In: Századok, 1984. p. 893.

⁷³⁷ WINKLER, Heinrich August Winkler: *Germany: The Long Road West*, Oxford University Press, Oxford, 2007. p. 553.

Egyesült Államok már kicsit másként látták a helyzetet, azonban abban egyetértettek, hogy Németországnak vállalnia kell a felelősséget a háború kirobbanásáért, és a jóvátétel alól nem engedhető el. Továbbá Lengyelország függetlenségét szorgalmazni kell, valamint Franciaország területi igényeit ki kell elégíteni, hiszen a legnagyobb veszteségek a francia államot érték a háború évei alatt, azonban a célon túllőni nem tanácsos, mert egy újabb háborúval üthet vissza.⁷³⁸ Ezen túlmenően Nagy-Britannia meg akarta őrizni kivívott státuszát, az Egyesült Államok pedig a békés világ megteremtését szerette volna a Nemzetek Szövetségének létrehozásának terveivel megvalósítani.⁷³⁹ Olaszország ragaszkodott elképzeléseihez, miszerint a német gyarmatbirodalom megszűnjön és, hogy a német flottát leszereljék. Fő céljaként pedig az 1915-ben neki ígért területek birtokbavételéért kardoskodott.⁷⁴⁰

A korábbi fejezetekben részletesen bemutatott versailles-i békeszerződés pontot tett a német kérdés végére, amelyben a Saar-vidék sorsáról is határoztak. Értekezésemben a következő pontokban részletesen bemutatom majd a rendelkezés főbb cikkelyeit, amely a gazdaságilag jelentős térség sorsát határozta meg 15 évre. Kiegészítésként annyit tennék még hozzá,

hogy Németország számára nem csak ez az egy terület volt az, ami gazdaságilag nehéz helyzetbe hozta, hiszen a Ruhr-vidék demilitarizálása is nagyon rosszul érintette.⁷⁴¹

Ugyanakkor nem szabad elhallgatni azt a történelmi tényt sem, hogy egy évvel a békediktátum után megkezdődik a francia közeledés Németországhoz, mert úgy vélte a francia kormány, hogy amennyiben túl kemény politikát folytat, akkor a német kérdés továbbra sem rendeződik, és a német állam fegyverrel fogja azt megoldani. Ettől való félelmében a megbékélés politikájának útján kezdett el járni.⁷⁴²

⁷³⁸ MARGARET MacMillan: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonzferencia*, Gabo Kiadó, 2005. pp 273-275.

⁷³⁹ Uo., pp. 273-275.

⁷⁴⁰ HORVÁTH Jenő: *Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.19.)

⁷⁴¹ NEMES Dezső: *A Bethlen-kormány külpolitikája (1924-1926)* In: *Századok*, 1959. p.847. és lásd még HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, 1983, Budapest, p. 60.

⁷⁴² MCDOUGALL, Walter A. : *Political Economy versus National Sovereignty: French Structures for German Economic Integration after Versailles* In: *The Journal Of Modern History*, 1979. Vol.51. march, pp. 4-23. és lásd még F.M.: „*Az európai integráció lehetősége Versailles után*” In: *Századok*, 1981. pp. 891-892.

IX.3. A VERSAILLES-I SZERZŐDÉS SAAR-VIDÉKRE VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEI

Az 1919. június 28-án Versailles-ban aláírt békeszerződés érintette a Német Birodalom részét képező Saar-vidék sorsát is, amellyel 45., 49. és 50. cikkelye foglalkozik. A rendelkezések a következők:

„45. cikk. Németország az észak-franciaországi szénbányák elpusztításáért kártalanításképpen és a háborús károk teljes jóvátételére általa fizetendő összegbe történő betudása mellett a Saar-medencének a 48. cikk által megállapított területén fekvő szénbányák teljes és korlátlan tulajdonát Franciaországnak tehermentesen kizárólagos kitermelési joggal átengedi.

49. cikk. Németország a Nemzetek Szövetsége javára, amely a Saar-medence gondnokának tekintendő, a fentebb meghatározott terület kormányzásáról lemond. A jelen Szerződés hatálybalépését követő 15 év elteltével e terület lakosságát fel kell hívni arra, hogy maga döntsön abban a tekintetben, mely állam szuverenitása alá való helyezését kívánja.

50. cikk. A csatolt Függelék tartalmazza mindazokat a rendelkezéseket, amelyeknek megfelelően a Saar-medence bányáit át kell engedni, továbbá azokat az intézkedéseket, amelyek a lakosság jogainak és jólétének tiszteletben tartását, valamint a terület kormányzását hivatottak biztosítani, továbbá azokat a feltételeket, amelyek mellett a fent említett népszavazást meg kell tartani; ezt a Függelék a jelen Szerződés elválaszthatatlan részének kell tekinteni, amelyet Németország elfogad.”⁷⁴³

A Saar-vidék tehát 15 évre (1920-1935), az 1919. április 28-án megalakított Nemzetek Szövetségének irányítása (felügyelete) alá került, azzal a kikötéssel, hogy 15 év elteltével a Saar-vidék lakossága népszavazáson dönthet arról, hogy Németországhoz vagy Franciaországhoz szeretne tartozni.⁷⁴⁴ Fontos megjegyezni, hogy a témában való kutatásom során talákoztam Ydit Méir munkájában egy olyan bekezdéssel, amely a Saar-vidék szuverenitásának kérdésében különböző levont konzekvenciákat és következtetéseket tartalmaz.⁷⁴⁵ Ez alatt elősorban azt kell érteni, hogy a Saar-vidék 15 éves népszövetségi felügyeletét másként látta Németország, a Nemzetek Szövetsége és Versailles-i szerződést aláíró hatalmak egy része. Sőt megemlíti egy olyan „kört” is, amely

⁷⁴³ A versailles-i békeszerződés In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.01.) p.4.

⁷⁴⁴ Uo. p. 1.

⁷⁴⁵ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, 1961. p. 44.

szerint a szuverenitás nem is létezett a Saar-vidék felett.⁷⁴⁶ Ennek oka legfőképp abban keresendő, hogy a területet csak egy bizonyos, meghatározott időszakra rendelték a Népszövetség irányítása alá, tehát a győztes nagyhatalmak már akkor is tudták, hogy utána valamely országhoz csatolni kell az adott területet. A hovatarozás kérdését illetően pedig egyértelmű beleszólást engedtek a térség lakosságának. (A pontos válasra ennek kapcsán a későbbiek folyamán még visszatérek.) A versailles-i békeszerződés rendelkezései azonban nem jelentették a Saar-vidék területi betagozódást Franciaországba (bár a franciák emellett érveltek), hanem brit és amerikai nyomásra, a Nemzetek Szövetségének igazgatási felügyelete alá került a terület.⁷⁴⁷ Franciaország megkapta a terület feketeköszén és vasércbányáinak kiaknázási jogát 15 évre, amiért díjat fizetett.⁷⁴⁸ A Saar-vidék, vagy más néven Saar-medence egy internacionalizált területté vált, Németország és Franciaország határán a Népszövetség irányítása alatt.

IX.4. A SAAR-VIDÉK NEMZETKÖZI IGAZGATÁSÁNAK GARANCIÁI

„A Saar-vidéket nem a lakosság kebeléből alakult autonóm testület kormányozza, hanem egy idegen nemzetközi bizottság, mely a népszövetség fennhatósága alatt áll s felelősséggel is annak tartozik ; a voltaképpeni úr pedig maga Franciaország. Kezében nemcsak a saarvidéki szénbányákat, hanem a gyárak és ipartelepek egész régióját egyesíti, amivel a lakosság túlnyomó többségét is kezében tartja közvetve vagy közvetlenül, a városokban az ő katonái állomásoznak, a határokon francia a vámörtség, a hivatalokban s a bányaiüzemeknél is túlnyomórészt az ő emberei ülnek benn, területe a Saarral közös vámegységet alkot, a német pénznem használata tilos, helyette a francia franké kötelező minden vonalon: valóságos francia gyarmat tehát ez a kis állam gazdasági szempontból, aminthogy politikai téren is sokáig az volt, míg Franciaország delegátusa állt kormánybizottsága élén.”⁷⁴⁹

Az előzményeket összefoglalva, a Saar-vidék a Nemzetek Szövetségének fennhatósága alá tartozó, nemzetközivé vált terület volt, amelynek elsődleges feladata volt garantálni a Saar-medencében található szénbányák Franciaország általi gazdasági kiaknázását anélkül, hogy az utóbbihoz csatolták volna. Ez egyfajta kompromisszum volt

⁷⁴⁶ Uo. p. 44.

⁷⁴⁷ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2023.07.24.) p. 7.

⁷⁴⁸ Uo. p. 7.

⁷⁴⁹ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2. sz. p. 105.

Franciaország irányába, annak érdekében, hogy egyenesen ne akarja annektálni a térséget.⁷⁵⁰ Wilson elnök nem volt hajlandó a szinte színtiszta német lakosság háromnegyedmilliós részét francia uralom alá helyezni, mert tartott attól, hogy veszélyes súrlódások vetnék fel a fejüket ebben az esetben.⁷⁵¹ Ugyanakkor a szövetséges hatalmak (főleg az Egyesült Államok és Nagy-Britannia) részéről is kiváló megoldásnak számított ez az intézkedés, hiszen csak így tudták garantálni Franciaországnak a Saar-bányák 15 éven keresztül korlátlan kiaknázását anélkül, hogy a németek akadályoznák őket. Természetesen ebből adódóan itt is jelentős számú vita alakult ki Franciaország és az érintett német terület szervei között. E konfliktusok csillapításában volt jelentős szerepe a Nemzetek Szövetségének.⁷⁵²

Fő szempont jelen esetben is az volt, hogy a területen élők a saját igazgatásukat a saját hivatali apparátusukkal végezzék el. A Nemzetek Szövetsége pedig biztosítsa a területen élő németek (kb. 650 ezer fő) és a francia állam közötti jó viszony fennmaradását, a terület integritás és vidék korlátozott függetlensége mellett.⁷⁵³ Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a békeszerződés Németország általi aláírásáig a területet egy francia katonai kormányzó irányította, s csak az után vonult ki a térségből, miután a Népszövetség a felügyeletét ellátó szervet hivatalába helyezte.⁷⁵⁴

A Versailles-i békeszerződés ennek értelmében úgy rendelkezett, hogy a Saar-vidék 15 éves időszakának igazgatására a Népszövetségnek egy úgynevezett Kormányzó Bizottságot kell felállítania. A Versailles-i Szerződés 45-50. cikkelyeiben és egy negyven szakaszból álló mellékletben, közismert nevén a „Saar-statútumban” fektették le a terület igazgatására vonatkozó rendelkezéseket, amelyek magukban foglalták a bányák kiaknázását, a terület kormányzását, a népszavazást és minden olyan intézkedést, amely a város közzogi működését szabályozta.⁷⁵⁵ A Saar-vidéknek nem volt külön alkotmánya, minden rendelkezés, illetve minden határozat a „Saar-statútumban” foglaltakkal összhangban került elfogadásra, vagyis a „Saar-statútum” meghatározta a terület kormányzásának és igazgatásának általános irányvonalait 15 évre, és deklarálta a francia

⁷⁵⁰ MACMILLAN Margaret: *Béketeremtők, az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiadó, 2005. p. 57.

⁷⁵¹ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41. No. 4. p.401.

⁷⁵² A Nemzetek Szövetségének elsődleges feladata itt is a béke, és a Versailles-i szerződésben foglalt rendelkezések betartatása volt. In: MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.44.

⁷⁵³ WINKLER, Heinrich August: *Germany: The Long Road West*, Oxford University Press, Oxford, 2007. p. 573.

⁷⁵⁴ REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-october, Vol 26. No. 149 p. 365.

⁷⁵⁵ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41, No. 4. p. 402.

állam jogait a terület szénbányáinak kitermelésével kapcsolatban.⁷⁵⁶ A Nemzetek Szövetségének Saar-vidékre vonatkozó, és az azt meghatározó formális alkotmány hiányát a szakirodalom a Népszövetség „adminisztrációjának” ideiglenes jellegéből vezeti le.⁷⁵⁷

A „Saar-statútum” rendelkezett arról hogy a Saar-vidék területe, valamint Franciaország között szabad áruforgalom valósul meg a kivitel és behozatal tekintetében, amely öt év elteltével egyazon, vagyis a francia vámközösségben olvad össze. Továbbá lefektette azt is, hogy a Franciaország speciális, francia nyelvű iskolákat tartson az alkalmazottai számára, sőt, ha úgy kívánja, saját valutáját is bevezetheti a Saar területen.⁷⁵⁸ Természetesen ez a német kormány részéről hatalmas felháborodást keltett, és hivatalosan is tiltakozott a rendelkezések ellen, amelyet a szövetségesek hatalmak által hangoztatott önrendelkezési elv kirívó megsértésének minősített.⁷⁵⁹ Németország azzal érvelt, hogy mindezen intézkedések egy közel 800 000 lélekszámú, tisztán németajkú lakosság 15 évre történő átadását jelenti egy idegen uralomnak, és ezzel gyakorlatilag semmissé teszi a németek szemében a Népszövetség által hirdetett népek önrendelkezési jogára vonatkozó alapelveket.⁷⁶⁰ Ennek értelmében az öttagú Kormányzó Bizottságot ruházta fel a Nemzetek Szövetsége az eddig a Német Birodalomhoz, Poroszországhoz vagy Bajorországhoz tartozó összes kormányzati jogosítvánnyal, beleértve a tisztviselők kinevezését, és elbocsátását valamint az általa szükségesnek ítélt közigazgatási és képviselői testületek létrehozását.⁷⁶¹ A német szempontokat azonban nem vették figyelembe Versailles-ban.

⁷⁵⁶REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-october, Vol 26. No. 149 p. 365.

⁷⁵⁷ SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 122.

⁷⁵⁸REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-october, Vol 26. No. 149 p. 365.

⁷⁵⁹ Uo. p. 365.

⁷⁶⁰ Emellett a német kormány kijelentette azt is, hogy hajlandó kompenzálni Franciaországot minden olyan veszteségért, amely a Pas de Calais-i bányák elpusztítása miatt érte; felajánlotta szénkészleteinek leszállítását Franciaország részére. Clemenceau a szövetségesek hivatalos válaszában kijelentette, hogy ezt a jóvátételi formát azért választották, mert úgy érezték, hogy a francia bányák megsemmisítése olyan természetű cselekmény, amely határozott és példamutató megtorlást kell, hogy vonjon maga után. In: REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-october, Vol. 26. No. 149. p. 365.

⁷⁶¹ SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 87.

A térség felett így egy öttagú Kormányzó Bizottság gyakorolta a hatalmat, amelynek tagjait a Nemzetek Szövetségének Tanácsa választotta ki, amelyből egy helyet Franciaország, egy helyet pedig egy állandó helyi lakos (nem francia állampolgárságú) birtokolt. A további három tag pedig más országok állampolgárai közül kerültek kiválasztásra (ők nem lehettek francia vagy német állampolgárok). A testület tagjainak megbízatása egy évre szólt.⁷⁶²

Ugyanakkor a Nemzetek Szövetségének Tanácsa szintén újra kinevezhette vagy elmozdíthatta őket hivatalukból.⁷⁶³ A Kormányzó Bizottság látta el a törvényhozó és a végrehajtó hatalom jogköreit, vagyis ez a Bizottság rendelkezett a szuverenitásból fakadó jogosítványokkal. Az új adók bevezetése előtt csupán egy „választó gyűlés” kívánságait kellett meghallgatnia, és ugyanez vonatkozott a térségben korábban hatályban lévő jogszabályok módosítására is. Fontos azonban megjegyezni, hogy a helyi képviselők véleménye nem volt kötelező a Kormányzó Bizottság munkájára nézve, vagyis a választott testületek nem rendelkeztek sem egyetértési, sem vétójoggal.⁷⁶⁴

Ez a testület volt felelős az összes adminisztratív hatalomért, beleértve a választott testületek létrehozásának jogát is.⁷⁶⁵ Az öttagú Kormányzó Bizottságot megbízták, hogy lássa el és biztosítsa a Saar-vidék lakosainak védelmét külföldön, vagyis a lakosok feletti diplomáciai védelem is a jogosítványai közé tartozott.⁷⁶⁶

A későbbiekben létrehoztak egy minisztériumi jellegű szervet, amely öt központi területen: kül- és belügy, gazdasági és pénzügy, munka-, népjóléti- és mezőgazdasági ügy, valamint a vallás és az oktatás területén irányította a térséget.⁷⁶⁷ A város a saját mindennapjaihoz szükséges adminisztrációt a saját hivatalai által biztosította, és mellette tevékenykedett a Nemzetek Szövetsége által működtetett adminisztráció is. A lakosság életének oly mértékben fedte le az összes igazgatási területét a Népszövetség, hogy még az igazságszolgáltatás, vagyis a Legfelsőbb Bíróságélen is egy svájci jogász állt, akinek

⁷⁶² HALÁSZ, Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetekben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz.* – In. Külügyi Szemle, 2005. (tavasz-nyár), p. 250.

⁷⁶³ SOMOGYI Renáta: *Comparison of the Situation of Freistaat Danzig an Saarland under the auspices of the League of Nations* In: Central European Papers, 2018. 6. évf. 2. sz. p. 34.

⁷⁶⁴ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, pp.44-45.

⁷⁶⁵ LINSMAYER Ludwig: *Politische Kultur im Saargebiet 1920-1932.* W.J. Röhrig Verlag, SaarlandBibliothek St. Ingbert, 1992. pp.98-103., Band 2) és lásd még HALÁSZ, Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetekben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz.* – In. Külügyi Szemle, 2005. (tavasz-nyár), p.250.

⁷⁶⁶ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden, p.45.

⁷⁶⁷ HALÁSZ, Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetekben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz.* – In. Külügyi Szemle, 2005. (tavasz-nyár), p.250.

munkáját a különböző országokból származó bírók és hivatalnokok segítették, egészen az 1935-ös népszavazásig.⁷⁶⁸ Az igazságszolgáltatás területére vonatkozó irányadó rendelkezéseket a Versailles-i szerződés mellékletének a 25. bekezdése tartalmazta.⁷⁶⁹ A fentiekben elmondottakból következően a Német Birodalmi Kormány hatalma teljes körűen átszállt a Kormányzó Bizottságra. Jogosultak voltak a végrehajtáshoz és kormányzáshoz szükséges hivatalok teljes adminisztrációjára, illetve a hatáskörükbe utalt választott testületek létrehozására. A Bizottság járt el Franciaország és a térség között kialakult vitákban, ugyanakkor fontos, hogy ebben a jogkörében jogosult volt az Állandó Nemzetközi Bíróságtól véleményt kérni.⁷⁷⁰

Ahogy a fentiekből is kitűnik a Nemzetek Szövetsége mindent megtett annak érdekében, hogy biztosítson és legalizáljon egy olyan jogi hátteret a város életében, amely annak zavartalan működését eredményezi, de mégis a Népszövetség határozza meg benne a fő mozgatórugókat és az irányvonalat. Az, hogy ez mekkora léptéket öltött arra a következő pontban kereselem a választ.

IX. 5. A NEMZETEK SZÖVETSÉGE KORMÁNYZÓ BIZOTTSÁGÁNAK SZEREPE A SAAR-VIDÉK NEMZETKÖZI IGAZGATÁSÁBAN

A Nemzetek Szövetsége által kijelölt Kormányzó Bizottság feladatköre nagyon széles skálán mozgott. A „Saar-statútum” ugyanis számos jogkört rendelt az irányítása alá. A Kormányzó Bizottság tagjait minden esetben diplomáciai védelem illette meg, személyük sérthetetlen volt. A testület 5 fős létszámának köszönhetően a bizottsági tagok különböző területekre specializálódtak, felosztva egymás között az adminisztratív feladatokat.⁷⁷¹ A Népszövetség legfőbb célja volt, hogy a Bizottság pártatlanul lássa el feladatait, és ne legyen részleghajlás sem francia, sem pedig a „Saar” oldal vonatkozásában. A Kormányzó Bizottság tagjainak kiválasztásánál tehát az elsődleges szempont az volt, hogy a Népszövetség tagországaiból olyan képviselőket jelöljenek ki a feladatra, amelyek nem

⁷⁶⁸HALÁSZ, Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetekben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz.* – In. *Külügyi Szemle*, 2005. (tavasz-nyár), p.250.

⁷⁶⁹ SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderheiten und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 88.

⁷⁷⁰ZENNER Maria: *Parteien und Politik im Saargebiet unter dem Völkerbundsregime 1920-1935.* Saarbrücken 1966 Veröffentlichungen der Kommission für saarländische Landesgeschichte und Volksforschung, Saarbrücken, 1966. Band 2. p. 113.

⁷⁷¹ W.THUMM Gerold: *The Saar* In: *Current History*, Vol. 30, No. 176 (april, 1956), p. 226.

érintettek közvetlenül a Saar-vidék kérdésében. A Bizottságnak döntését többségi szavazással kellett meghoznia.⁷⁷² A Saar-vidék irányítására az első Kormányzó Bizottságot 1920. február 21-én nevezték ki⁷⁷³, amelynek tagja a következők voltak: Jakob Hector, mint helyi lakos a Saar-vidék képviselőjében,⁷⁷⁴ Victor Rault Franciaország képviselőjében és egyben a Bizottság elnöke, őket követte a három független nemzetet képviselő Jacques Lambert belga őrnagy, Léon Albin Moltke-Huitfeld dán gróf, és Richard Waugh a kanadai Winnipegből.⁷⁷⁵ A Kormányzó Bizottságot gyakran érte támadás annak okán, hogy túlságosan részrehajló, és francia nyomás alatt kizárólag ezen nemzet érdekeit veszi figyelembe.⁷⁷⁶ A francia nyomás kétségtelenül erős volt, hiszen az elnök, Victor Rault egy kissé kolerikus francia bürokrata hírében állt, aki nem tudott németül, és úgy tűnt, feladatának tartotta, hogy a „franciáknak mindent, a németeknek semmit” elvet követve „kormányozzon”. A Bizottságon belül támogatókra talált Moltke-Huitfeld gróf személyében, aki világ életében Párizsban élt, és apja francia származású volt, valamint Lambert belga őrnagy bizottsági tagban, aki látta ahogyan országát eluralják a németek.⁷⁷⁷ Victor Rault viszonylag sokáig élvezte az elnöki pozíciót a Bizottságban, egészen pontosan hat évig, amikor is 1926-ban a kanadai származású George Washington Stephens leváltja.⁷⁷⁸

A francia elnyomás, és a francia érdekek túlsúlyba kerülése a Kormányzó Bizottságban a Saar-vidék lakosságán csattant: „*Franciaország először is gazdasági téren akarta maga alá gyűrni, ennek azonban első feltétele az volt, hogy a saját emberei foglaljanak el minden fontosabb pozíciót. A tüzzel-vassal meginduló elfranciásító tevékenység első lépése tehát a Saar teljes birtokbavételére irányult. A bányaiüzemek vezetését mindenütt francia mérnökök és tisztviselők vették át, az állami és közhivatalokban is egyre nagyobbra nőtt a számuk, jelentős beözönlés folyt a német munkásság közé is a francia*

⁷⁷² RUSSEL F. M.: *The Saar Basin Governing Commission* In: *Political Science Quarterly*, 1921. Vol. 36, No. 2. p. 172.

⁷⁷³ Uo. p. 169.

⁷⁷⁴ Helyette eredetileg Alfred von Boch-t nevezték ki, ő azonban lemondott a tisztségről, mivel ideje korán belátta, hogy tehetetlen a francia túlerővel szemben. A helyére kinevezett Jacob Hector azonban nem a legjobb saar-vidéki érdekek képviselőjének bizonyult. Victor Rault markában volt, a későbbiekben pedig hamis tanúzás miatt le kellett mondania tisztségéről. In: B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41. No. 4. pp. 402-403.

⁷⁷⁵ Uo. p. 174.

⁷⁷⁶ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: *Magyar Szemle*, 1934. 21. kötet. 2. sz. p. 109.

⁷⁷⁷ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41, No. 4. pp. 401-402.

⁷⁷⁸ „*Saar Basin - Presidents of the Governing Commission: Mr. Stephens.- File S318/6/5/3B*” In: *United Nations Library & Archives* In: <https://archives.ungeneva.org/bassin-de-la-sarre-presidents-de-la-commission-de-gouvernement-m-stephens> (Letöltés ideje: 2023.09.29.)

területről. A köztisztviselők leváltása természetesen nem ment végbe simán, őket szerzett jogok védték s pótlásukról sem lehetett könnyűszerrel gondoskodni. Ezért a kormánybizottság elnöke, M. Rault, aki maga is francia volt, legalább azt akarta elérni, hogy hűségesküvel kötelezzék el magukat az új rezsimnek. Itt robbant ki az első harc. A tisztviselők ugyanis megtagadták az eskü letételét s mikor elbocsátással fenyegették meg őket, sztrájkba léptek, mely csakhamar az egész területen általánossá vált; a kormányzat ostromállapot kihirdetésével s a sztrájkolók egyszerű lázadókként való kezelésével próbálta letörni a mozgalmat, ez azonban konokul kitartott heteken át s csak kölcsönös engedménytevésre jött létre a megegyezés.”⁷⁷⁹ Emellett a lakosságot az állampolgárosítás tekintetében, és a népképviselési jogok gyakorlásában is korlátozta a Kormányzó Bizottság; „Éles harcok dúltak az állampolgárosítás körül is, mely szintén a Saar-vidék elfranciásítását célozta: a bizottság ugyanis minden frissen érkezett franciaországi bevándorlónak, vagy annak, aki németből franciává akart lenni, meglepően rövid idő alatt megadta az állampolgárságot, ugyanakkor, mikor a Németországból érkezettek évekig hiába vártak ennek elnyerésére. A Saar-németség vezetői ezellen számtalanszor tiltakoztak, több ízben szóvá tették a német kormányok is a népszövetségnek, hangoztatva, hogy ez a kétféle mértékkel való mérés az őslakosság érdekeit mélyen sérti s már eleve befolyásolja a népszavazás eredményét. Fokozta az elkeseredést, hogy a lakosságnak nem állott rendelkezésére semmi olyan politikai szerv, ahol a nyilvánosság előtt tehette volna szóvá e sérelmeket: a pártélet meg volt bénítva, nem volt parlament, a bizottság francia nyomásra valóságos diktatúrát tartott fenn, állandóan rendeletekkel kormányzott s a lakosságnak semmi beleszólást nem engedett sorsa intézésébe.”⁷⁸⁰ A parlament hiánya valóban nagy problémát okozott a Saar-vidék lakosságának körében, amelyet már maga a Népszövetség Tanácsa sem tartott megfelelőnek, így a Saar-vidék lakosságának többszöri tiltakozása végül némi enyhülést hozott: 1922-ben a Tanács helyt adott a németajkú lakosság kérésének, lehetőség nyílt egy harminc választott tagból álló Országos Tanács vagy másnéven Államtanács (Landesrat) létrehozására.⁷⁸¹ Az Államtanács létrehozását a Kormányzó Bizottság 143. számú rendelete szabályozta.⁷⁸² Az első választások német pártvonalon belül zajlottak, aminek eredményeként 16

⁷⁷⁹ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2.sz. pp. 108-109.

⁷⁸⁰ Uo. p. 109.

⁷⁸¹ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: Current History (1916-1940), Vol. 41, No. 4. p. 403.

⁷⁸² SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 122.

centrum párti (római katolikus), 5 szociáldemokrata, 4 néppárti, 2 kommunista és 3 másik tagot választottak. Az Államtanácsnak azonban a tanácsadói jogkörén kívül nem sok jogköre volt, törvényhozó hatalommal nem rendelkezett, és még csak abban a kiváltságban sem részesült, hogy a Kormányzó Bizottság Saar lakosú tagját ez a szerv terjessze fel ajánlásra a Népszövetség Tanácsához.⁷⁸³ Vagyis ez azt jelentette, hogy a míg a Kormányzó Bizottság széles körű, közvetlen területi igazgatási jogkörökkel volt felruházva, és Franciaország pedig kizárólagos jogokat élvezett, addig a terület helyi intézményei nem élveztek valódi irányítási jogkört, azok csak tanácsadói jogkörökre korlátozódtak.⁷⁸⁴

Gyakran képezte vita tárgyát a rendfenntartó szervek jogosultsága, hiszen a Népszövetség nem rendelkezett saját hadsereggel, amelyet állomásoztathatott volna a térségben. A dolog érdekessége, hogy a Saar-vidék katonai értelemben vett biztonságát a Nemzetek Szövetsége másként oldotta meg (természetesen francia nyomásra); a közeli Rajna-vidék demilitarizált övezetté vált a Versailles-i békeszerződés értelmében, s így az övezetben állomásozó francia haderő hosszú időn keresztül garantálta a Saar-vidék „biztonságát”.⁷⁸⁵ Természetesen ezt a német ajkú lakosság többször is sérelmezte, hiszen a „Saar-statutum” egy helyi csendőrség felállításáról rendelkezett, azonban az csak 1930-ban valósult meg.⁷⁸⁶ *„Az elfranciásítási akció eközben nem maradt meg a gazdasági téren igénybevehető eszközöknél. Kellértárába iktatta a lassúbb, de annál nagyobb eredményekkel biztató asszimilálás egyik fontos eszközét, az iskolát is. A békeszerződés tudvalevően megengedte Franciaországnak, hogy a Saar-területen iskolákat állíthasson fel az itt letelepedő francia munkás- és tisztviselőcsaládok gyermekei számára. Franciaország ezzel az engedéllyel élt is: mindjárt az átvétel után mintegy 35–40 iskolát állított fel a bányavárosokban, ami még nem lett volna baj, bár az iskolák nagy száma nem igen állt arányban a befogadandó gyermekekével. A felzúdulásra az szolgáltatott okot, hogy a bányaigazgatóság nemcsak a francia családok gyermekeit utaltatta be iskoláiba, hanem a vezetése alatt álló bányák egész munkásságát — tehát a többségben lévő németeket is — arra kényszerítette, hogy ide adják be gyermekeiket. Ez a rendelkezés,*

⁷⁸³ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), Vol. 41, No. 4. p. 403.

⁷⁸⁴ SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005. p. 99.

⁷⁸⁵ REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-október, Vol. 26. No. 149 p. 365.

⁷⁸⁶ Uo. p. 365.

mely az ifjú nemzedék németiségét gyökerében látszott veszélyeztetni, magától értetődőleg fenekestől felkavarta a Saar-vidéknyugalmát s heves manifesztaációkra adott alkalmat. A munkásság szervezetei általános bojkottot rendeltek el a bányaiskolákra s azokat a német munkásszülőket, akik kenyerüket féltve, engedelmeskedtek az igazgatóság parancsának, kizárta soraiból, majd panaszt emelt a kormányzóbizottságnál is, hangoztatva, hogy a bányavezetőség csak a franciák gyermekeit kényszerítheti iskolái látogatására, de nem a németekéit. A bizottság, noha ekkor már elnöke nem a francia Rault volt, hanem Knox, az addigi angol delegátus, aki pártatlan és erélyes ember hírében állott, a sérelmes intézkedést mégsem tudta hatálytalanítani. A bányai igazgatóság viszont hallatlan eréllyel fekiüdt bele akaratának érvényesítésébe: aki ellenszegült, az ellen azonnal megindultak a megtorló lépések, amelynek végén legtöbbször az elbocsátás állott. A nagy nyomás később a német kormány heves és több ízbeni sürgetésére valamivel enyhült. Ettől kezdve a francia iskolák látogatottsága is egyre csökkent. Az első években a Saarvidék százezer iskolásgyermekéből még hatezer gyermek járt ide. 1933-ra ez a szám már több mint a felére olvadt le. Pedig a nyomás még tavaly is fennállt s az e címen történő munkáselbocsátások még ma sem tartoznak a ritkaságok közé.”⁷⁸⁷

A Kormányzó Bizottság és a helyi lakosság közt kialakult konfliktusok folyamatosak voltak. A franciák által képviselt magatartás a német ajkú lakosságban ellenérzéseket váltott ki, és hozzájárult a nacionalizmus eszméinek felerősödéséhez, a későbbiekben pedig a nemzeti szocialista eszmék térnyeréshez. Összefoglalva a Kormányzó Bizottság és ezáltal a Nemzetek Szövetségének szerepét a Saar-vidéken megállapítható, az ideiglenes nemzetközi igazgatás célja a térség igazgatási körülményeinek zavartalan biztosítása, a konfliktusok mederben tartása, valamint a békés állapot fenntartása volt. A Kormányzó Bizottság rendelkezései azért jöttek létre, hogy garantálják a Saar-vidék lakosságának jogait és biztosítsák a terület stabil, és a helyi érdekeket szem előtt tartó kormányzását a Versailles-i békeszerződés, valamint a „Saar-statútum” rendelkezései alapján. Célja volt egy olyan egyensúlyt teremteni, amelyben megférnek a franciák gazdasági érdekei és a Saar-vidék német ajkú lakosságának jogai. Ez az elgondolás azonban kudarcba fulladt. A Saar-vidéken, az 1920 és 1935 közötti időszakban a Német Birodalomtól történő leválasztás és a Népszövetség felügyelete alá kerülés időszakában nem volt a hagyományos értelemben vett etnikai kisebbség ezen a területen. A lakosság 1%-át sem tették ki a franciák, a Saar-vidék azt lehet mondani szintisztán németek által

⁷⁸⁷ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2. sz. p. 110.

lakott térség volt.⁷⁸⁸A franciák azonban mindent megtettek az intézkedéseik révén annak érdekében, hogy a német ajkú lakosság kisebbségben érezze magát a „saját területén.” Ezek az érzések csak erősödtek, ahogy a 1935-ös népszavazás közeledett, amelyben a lakosság döntött a Saar-vidék jövőbeli hovatartozásáról.⁷⁸⁹

IX.6. A SAAR-VIDÉKI NÉPSZAVAZÁS

Az 1935-ös Saar-vidéki népszavazás a terület jövőjének meghatározására szolgált, miután az 1919-es versailles-i békeszerződés alapján 15 évig a Népszövetség felügyelete alatt állt. 1935. január 13-án a Saar-vidéki lakosok arról dönthettek, hogy az addig autonóm státuszú terület csatlakozzon-e Németországhoz, maradjon-e a Népszövetség felügyelete alatt, vagy inkább csatlakozzon Franciaországhoz.⁷⁹⁰ A helyzet közel sem volt egyszerű. Egy magyar korabeli forrás a következőképp számol be az eseményt körül lengő időszakról: „A szavazást nagy érdeklődés előzi meg Európaszerte. Egyfelől azért, mert ez európai jelentőségű ítélethozatal is lesz a ma fennálló területi rend mellett vagy ellen, másfelől pedig azért, mivel mind a két rivális nagyhatalom szinte egyenlő esélyekkel indul a küzdelembe, amióta a hitlerizmus diadala a Rajnán túl s egyre erőszakosabbá váló módszerei a franciák javára bizonyos fokú eltolódást hoztak létre, elidegenítve a visszatéréstől a lakosságnak olyan elemeit is, amelyek azelőtt szinte a legodaadóbb hívei voltak a németiséggel való kapcsolat mielőbbi felvételének. Másfél évvel ezelőtt a helyzet még erősen Németországnak kedvezett. Azonban néhány hónap leforgása alatt egyszerre nagy változás történt. A franciák pozíciója megszilárdult, sőt meg is erősödött, pedig mellettük népi kötelékek egyáltalán nem emeltek szót, legfeljebb gazdasági érvek, amelyeknek igazságában alig lehet kételkedni. De még ezek a gazdasági előnyök sem tudták volna eltéríteni a németiséget a régi haza felé való orientációtól, ha az említett jelenségek és riasztó tünetek közbe nem ékelődnek.”⁷⁹¹ A franciák ugyanis abban reménykedtek, hogy a Népszövetség által előírt 15 év nemzetközi felügyelet elegendő lesz arra, hogy csökkentsék a német népben a nemzeti érzelmeket Németország iránt, és

⁷⁸⁸ REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-október, Vol. 26. No. 149 p. 365.

⁷⁸⁹ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41. No. 4. pp. 404-405.

⁷⁹⁰ GÁSPÁR Zoltán: *Húsz év története 1918-1938*, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939. p. 268.

⁷⁹¹ Csiszár Béla: *A Saar-vidék katolikussága és a népszavazás* In: Bangha Béla (szerk.): *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle*, Budapest, 1934. 21. évf. 1-12. sz. p. 305.

mindent megtettek annak érdekében, hogy a területet „elfranciásítsák”. A nagy többségében német ajkú lakosságban azonban az erőltetett francia stratégia eszközei ellenérzéseket váltottak ki a bekebelezésre várakozó Franciaországgal szemben. A Népszövetség égisze alatt kialakult zárt, politikai-igazgatási egységként működő Saar-vidék azonban Franciaország számára is túl nagy fontossággal bírt.⁷⁹² „A Saar-területen nagy érdekei forognak kockán, elvesztésével nemcsak hatalmas összegekkel véghez vitt beruházásai válnának feleslegessé, nemcsak a kitűnően jövedelmező szénbányákról kellene lemondania, melyekből ezideig több, mint 420 millió franktiszta nyeresége volt (bár ezért a békeszerződés értelmében Németország kárpótolni tartozik az átvételkor jelentős összeggel), hanem végérvényesen le kellene mondania magáról a Saar-vidékről is, aminek értéke pedig számára valósággal felbecsülhetetlen — stratégiai okokból kifolyólag.”⁷⁹³ Az 1935-ös népszavazást megelőzően az 1932. március 13-án megtartott helyi, parlamenti (Landesrat) választások⁷⁹⁴ eredménye sokat sejtetett a fennálló politikai harcokról.⁷⁹⁵ A Landesrat választáson összesen 12 párt indult. Az eseményre a szokásosnál nagyobb figyelem szegeződött, ugyanis a megválasztott parlament mandátuma három évre szólt, amely azt jelentette, hogy így ezen időbe beleesik a békeszerződés értelmében a Saar-vidékre előírt népszavazás.⁷⁹⁶ Az 1932-es parlamenti választási eredményekben alapvetően három olyan párt küzdelmét kell látni, amelyek a Saar-vidék lakosságának három különböző világnézetű, és politikai beállítottságú „táborba” helyezkedését igazolta. Egyike ennek a szociáldemokrata párt, amely mindig is populáris organizációval bírt a területen. Sorait a saar-vidéki nemzeti szocialista párt (NSDAP) igyekezett megritkítani, amely a legerőteljesebb propagandát folytatta győzelme érdekében. A két szélsőséggel bíró párt közé ékelődött be a Saar-vidéki

⁷⁹² HÜSER Dietmar: *Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats- und frühen Bundeslandzeiten* In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: *„Alles Frankreich oder was?“ - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / „La France à toutes les sauces?“ - La ‚Stratégie France‘ de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques*, Transcript Verlag, 2017. p. 40.

⁷⁹³ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2. sz. pp. 105-106.

⁷⁹⁴ HU-MNL-OL-K-3/POL – 1932; KÖLN: „A saarvidéki népszavazás előtti utolsó Landesrat.”

⁷⁹⁵ HÜSER Dietmar: *Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats- und frühen Bundeslandzeiten* In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: *„Alles Frankreich oder was?“ - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / „La France à toutes les sauces?“ - La ‚Stratégie France‘ de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques*, Transcript Verlag, 2017.p. 42..

⁷⁹⁶ HU-MNL-OL-K-3/POL – 1932; KÖLN: „A saarvidéki népszavazás előtti utolsó Landesrat.”

katolikus párt, amely további két szervezetre oszlott; a centrum-pártra és a „Gewerksverein christlicher Bergarbeiter” pártra, vagyis a katolikus munkásszervezetre.⁷⁹⁷ A Saar-vidéki nemzeti szocialista párt nagy reményekkel tekintett a parlamenti választások elé, mivel a „Landesratban” nem rendelkezett képviselőkkel. *„Említésre méltó, hogy a választásra nagy készülődéssel vonul fel a nemzeti socialista párt, melynek a Landesratban eddig nem voltak képviselői. Alkalmam volt egy saarvidéki politikussal beszélni, aki a nemzeti socialista pártnak a Saarvidéken való megmozdulását aggodalommal kíséri. Eddig ugyanis a Landesrat tagjai a német érdekek védelmében harmóniában működtek együtt s informátorom attól tart, hogy a nemzeti socialista párt szokott fellépésével, más pártok hazaárulással való vádolásával stb. éppen a legkritikusabb időben fog esetleg a Landesrat jövő tagjai között egyenetlenkedést támasztani.”*⁷⁹⁸ Az 1932-es parlamenti választási eredmények végül a következőképp alakultak: A 481.042 választásra jogosultból összesen 363.102 szavazatot adtak le, vagyis a választási részvétel aránya 75,48 % -os volt.⁷⁹⁹ A nemzeti szocialista párt a szavazatok mindössze 6,7 %-át szerezte meg, ezzel be kellett érniük az ötödik hellyel. A középpártként emlegetett katolikus centrum-párt azonban a szavazatok 43%-ára tett szert, ezáltal a legjobb eredményt elérve a választásokon. A szociáldemokrata párt a második helyen végzett a szavazatok 33%-ának megszerzésével.⁸⁰⁰ Az eredmények tekintetében fontos elmondani, hogy habár megoszlott különböző arányban az egyes német pártok között a megszerzett mandátumok száma, mégis ezt a saar-vidéki sajtó, mind pedig Németország a német nemzet győzelmének könyvelte el. A német pártok így két évvel a Saar-vidék hovatartozását eldöntő népszavazás előtt a Németországhoz való visszacsatolás pártján álltak, és a pártok közti megoszlást pedig csak belpolitikai természetű indokoknak tudták be.⁸⁰¹ Ugyanezen visszhangok érkeztek a birodalmi Németországból is. *„A német sajtó pártkülönbség nélkül nemzeti győzelemnek tekinti és mint olyant ünnepli a szóban forgó választási eredmény, melynek alapján a siker biztos reményében tekint az 1935 évi népszavazás elé.”*⁸⁰² Az eredmények tehát egyértelműen

⁷⁹⁷ CSISZÁR Béla: *A Saar-vidék katolikussága és a népszavazás* In: Bangha Béla (szerk.): *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle*, Budapest, 1934. 21. évf. 1-12. sz. p. 305.

⁷⁹⁸ HU-MNL-OL-K-3/POL – 1932; KÖLN: *„A saarvidéki népszavazás előtti utolsó Landesrat.”*

⁷⁹⁹ Az 1928-as „Landesrat” választáson a részvételi arány csak 61%-os volt. Az 1932-es választás részvételi arányának eredménye arról tanúskodott, hogy a lakosság körében ezen választás kulcsfontossággal bírt a jövőre nézve. In: HU-MNL-OL-K-43/POL – 1932; BERLIN: *„A saarvidéki országos tanács választása.”*

⁸⁰⁰ ZENNER Maria: *Parteien und Politik im Saargebiet unter dem Völkerbundsregime 1920-1935.*, Thines & Nolte, Saarbrücken, 1966 (Veröffentlichungen der Kommission für saarländische Landesgeschichte und Volksforschung) pp. 251-256.

⁸⁰¹ HU-MNL-OL-K-5/POL – 1932; KÖLN: *„A saarvidéki Landesrat választás.”*

⁸⁰² HU-MNL-OL-K-158/POL – 1932; BERLIN: *„Községi és kerületi választások a Saarvidéken.”*

előirányozták a Saar-vidék kapcsán a két év múlva tartandó választási eredmények kimenetelét, amely tényt megerősítette azt is, hogy a franciák által nagyban támogatott „Saar-bund”, amely a választáson, mint „Független Munkás- és Polgárpárt” néven vett részt, csúfos vereséget szenvedett.⁸⁰³ A parlamenti választások eredménye után azonban mindegyik fél bevetette magát, hogy mozgósítsa politikai erőit az 1935-ös népszavazás vonatkozásában. A franciák nem csüggedtek a választási eredmények kapcsán, még intenzívebb erővel próbálták ráerőltetni magukat a német ajkú lakosságra. A franciák számára némi remény látszott felcsillanni az 1933. január 30-án bekövetkezett németországi események kapcsán, amikor is Adolf Hitlert birodalmi kancellárrá nevezték ki.⁸⁰⁴ Az ezt követő hónapok náci politikája adott okot olyan kétségekre és kérdésekre, és amelyek megrengethették volna a Németországhoz való csatlakozás igényét. Emellett a népszavazás végeredményét a német katolikus pártok is, főként a korábban említett Centrum-párt, nagy mértékben befolyásolták. A saar-vidéki sajtó egyik katolikus orgánumban, a „Saarbrückener Landeszeitung-ban” a következő bejegyzés jelent meg a választásokat megelőzően: *„Azok, — írja a lap — akik a népszavazás alkalmával az urnákhoz járulnak, nem egy bizonyos politikai irány, hanem Németország mellett fognak hitvallást tenni. A politikai feszültség múlandó, de Németország örök. Hozzá tartozunk mi is ehhez a Németországhoz, Németország múltjához, jelenéhez és jövőjéhez. Ahhoz a Németországhoz, amelynek területén fekszik a trieri és speyeri püspökség, ahová a Saar-vidék katolikussága évszázadok óta tartozik.”*⁸⁰⁵ A katolikus lap cikke egyébként válaszreakció volt a franciák által korábban leközölt, a „Saarpost-ban” megjelenő újsághirdetményre, amely a soron következő népszavazás franciákra való voksolása, vagyis a Franciaországhoz való csatlakozása esetén, egy saját püspökséget ígér a német ajkú saar-vidéki lakosság számára. Továbbá azt is előirányozza, hogy egy ilyen egyházmegye fennállása esetén nem kellene a hívőknek a hatalmon lévő párturalom esetleges, katolikusokkal szembeni intézkedéseitől tartania.⁸⁰⁶ A fentiekből is jól kitűnik, hogy franciák megtettek mindent annak érdekében, hogy a közvéleményt a maguk

⁸⁰³ Uo.

⁸⁰⁴ HÜSER Dietmar: *Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats- und frühen Bundeslandzeiten* In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: *„Alles Frankreich oder was?“ - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / „La France à toutes les sauces?“ - La 'Stratégie France' de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques*, Transcript Verlag, 2017. p. 42.

⁸⁰⁵ „Előcsatározások a saarvidéki népszavazás körül” In: Erdélyi Lapok, 1934. október-december, 3. évf. 237. sz. p. 352.

⁸⁰⁶ Uo. p. 352.

oldalára állítsák, a nemzeti szocialista párt saar-vidéki hívei elkötelezettek voltak a Hitler vezette Németország felé, így már csak a szociáldemokraták lépése volt kérdéses a népszavazáson. Azonban az ő álláspontjuk is kiderült még a választást megelőző évben, „*Ennek a pártnak a magatartása a közelgő népszavazáson cseppet sem lesz kétséges, mert ez már a hitlerizmus németországi uralomra jutásakor elvetette magától a visszatérés gondolatát s nyíltan a népszövetségi rezsim mellett kötötte le magát, sőt újabban már a népszavazás elhalasztása iránt is lépéseiket tett a franciáknál és a népszövetségénél.*”⁸⁰⁷

Az 1935. január 13-án megtartott népszavazás során a szavazók 90,3%-a Németországhoz való csatlakozás mellett döntött. A részvételi arány 97,8%-os volt. A szavazók 8,8% támogatta a Népszövetség felügyelete alatti státusz fenntartását, és csak 0,4% szavazott a francia csatlakozás mellett.⁸⁰⁸ Ez azt mutatta, hogy a Saar-vidéki lakosság nagy többsége német nemzeti identitását részesítette előnyben. A népszavazás eredményei alapján a Saar-vidék 1935. március 1-jén hivatalosan is Németország részévé vált. A népszavazás azt mutatta, hogy a terület lakói az etnikai és kulturális kötődéseiket fontosabbnak tartották, mint a gazdasági előnyöket.⁸⁰⁹ „*A gazdasági előnyök, amelyek a Franciaországgal való gazdasági kapcsolatban osztályrészül jutottak, az egész nép számára közvetlenül nyilvánvalók voltak; ezek nem bonyolultak s a tömegek számára közvetlenül nem érzékelhető világgazdasági összefüggésekben, hanem minden egyes munkásháztartás hétköznapi életét érintő tényekben fejeződtek ki s mindenki jól tudhatta, hogy a visszacsatolás után azonnal le kell róluk mondani. A szavazás végeredménye így sem lehetett kétséges. A leadott szavazatok 90,3%-a a Németországhoz való visszatérés mellett szólt.*”⁸¹⁰ A népszavazás eredményének háttérben megbúvó okokat vizsgálva 3 indok teljes bizonyossággal megállapítható, egyrészt a nacionalizmus felerősödése, a nemzeti öntudatra ébredés, amely elérte a Saar-vidéket is. Klasszikusan a 19. századot tekintik a nacionalizmus és a nemzeti mozgalmak csúcspontjának, de az újabb kutatások vonatkozásában csak az 1910 és 1945 közötti évekre helyeződik a fő hangsúly. Ultranacionalista csoportok és mozgalmak az első világháború előtti, és a két világháború

⁸⁰⁷ CSISZÁR Béla: *A Saar-vidék katolikussága és a népszavazás* In: Bangha Béla (szerk.): *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle*, Budapest, 1934. 21. évf.1-12. sz. p.305.

⁸⁰⁸ HU-MNL-OL-K-21/POL – 1936; GENF: „*Les Activités de la Société des Nations: Le Plébiscite de la Sarre*”

⁸⁰⁹ WINKLER, Heinrich August: *Germany: The Long Road West*, Oxford University Press, Oxford, 2007. p. 592.

⁸¹⁰ GÁSPÁR Zoltán: *Húsz év története 1918-1938*, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939. p. 272.

közötti időszakban mindenütt megjelentek a kialakult rendek megkérdőjelezésére.⁸¹¹ A Német Birodalomtól politikailag elválasztott, gazdaságilag Franciaország által uralt különleges státuszú Saar-vidék mély sebeket hordozott magán, és nem csoda, hogy „szomjazott” a hazaszeretetre, így a nacionalizmus eszméi itt különös intenzitással érvényesültek. Az 1923-as bányász-sztrájk⁸¹² és az 1925-ös rajnai millenniumi ünnepek⁸¹³ csak megerősítették a nacionalizmus térnyerését az internacionalizált terület lakosságában.⁸¹⁴ Másodsorban a versailles-i békeszerződés rendelkezései túl nagy nyomást helyeztek a területre mind politikailag, mind pedig gazdasági értelemben. A Német Birodalomtól való elválasztást és megszállást igazságtalanságnak tekintette a nép, amely egy nagy mértékű gazdasági kiaknázással párosult. Ez alapján véve nagy fokú ellenérzést váltott ki mind a Nemzetek Szövetsége, mind pedig Franciaország irányába. Franciaország ugyanis teljesen kivérezett országgént vetett véget a háborúnak, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy gazdaságát újra talpra állítsa és megerősítse. Ennek egyik eszköze a Saar-vidék nyújtotta gazdasági előnyök minél nagyobb mértékű kihasználása volt.⁸¹⁵ Természetesen ezt még tetőzte a Nemzetek Szövetsége által kijelölt szerv, a Kormányzó Bizottság politikája, amely a Saar-vidék német ajkú lakossága szemszögéből inkább volt „idegen”, sőt mi több francia párti. A „saar zászló” betiltása, a kötelező francia nyelv oktatása az iskolákban, a francia csapatok jelenléte, a frank bevezetése, a teljes bankszektor, bányászat és az acélipar teljes körű kontrollja kivívta a

⁸¹¹HÜSER Dietmar: *Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats-und frühen Bundeslandzeiten* In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: *"Alles Frankreich oder was?" - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / "La France à toutes les sauces?" - La 'Stratégie France' de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques*, Transcript Verlag, 2017. p. 43.

⁸¹² A Saar-vidéken közel 70.000 bányász sztrájkolt 100 napon át jogaikért 1923. februárja és májusa között. In: KLOSTERMANN Dietmar: *Der längste Streik der Saar-Bergleute* In: https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/politik/der-laengste-streik-der-saar-bergleute_aid-1371565 (Letöltés ideje: 2023.08.27.)

⁸¹³ A „rajnai millenniumi” ünnepség 1925-ben vette kezdetét, amelynek az volt a célja, hogy hangsúlyozza a Német Birodalomhoz való kötődést, és a Franciaországtól való elhatárolódás érzését erősítsék a német ajkú lakosság körében. Az ünnepek további célja az volt, hogy a történelmileg megalapozott hozzáállást használják fel propagandaként a Rajna-vidék francia megszállása ellen. In: *A Rajna-vidék ezredéves ünnepe*. In: Budapesti Hírlap, 1925. június. 45. évf. 135. sz. pp.196-197.

⁸¹⁴ Uo. p. 43.

⁸¹⁵HÜSER Dietmar: *Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats-und frühen Bundeslandzeiten* In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: *"Alles Frankreich oder was?" - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / "La France à toutes les sauces?" - La 'Stratégie France' de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques*, Transcript Verlag, 2017. p. 44.

lakosság ellenszenvét, és hozzájárult egy úgynevezett „örök ellenségkép” kialakításához Franciaország vonatkozásában.⁸¹⁶ Harmadrészt megemlítendő a demokrácia hiánya. A Saar-vidék lakossága ugyanis 1922 óta egy olyan Országos Tanácsra/Államtanácsra szavazott, amely inkább volt tanácsadó jellegű, mivel sem költségvetési, sem törvényhozói, sem ellenőrzési jogköre, sem pedig befolyása nem volt a végrehajtó hatalomra, azaz a Kormányzó Bizottságra.⁸¹⁷

A népszavazás fontos esemény volt a két világháború közötti időszakban, és következményei komoly nemzetközi figyelmet kaptak különösen a Weimari Köztársaság bukása és a Harmadik Birodalom felemelkedése között. A Saar-vidék visszacsatolása jelentős propaganda-győzelmet jelentett Adolf Hitler számára és megerősítette a revizionista német politikát, a náci párt népszerűsége pedig felerősödött. A „Die Saar ist frei. Heil dem Führer” s az ehhez hasonló cikkek mindennaposok voltak az újságcikkek hasábjaiában. A nemzetközi közösség baljós tekintettel figyelte, hogy a népszavazás eredményeként Németország egy fontos ipari területtel gyarapodott.⁸¹⁸

Az 1935-ben a Saar-vidéken megtartott népszavazást az úgynevezett „Saar Plebiscite Commission”, azaz a Saar-vidéki Népszavazási Bizottság készítette elő és vezényelte le, amelyre a versailles-i szerződés és a Nemzetek Szövetsége Tanácsának felhatalmazása alapján szerzett jogalapot. Az eredmények kihirdetése után a Kormányzó Bizottság befejezte munkáját. A terület „átadási ceremóniájára” 1935. március 1-jén került sor. Ettől kezdve a Saar-vidék ismét Németország részévé vált.⁸¹⁹

⁸¹⁶ Uo. p. 44.

⁸¹⁷ Uo. pp. 44-45.

⁸¹⁸ HU-MNL-OL-K-43/POL – 1935; BERLIN: „A Saar-vidéki kormányhatalom átvétele.”

⁸¹⁹ Uo.

X. A SAAR-VIDÉK HELYZETE A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

A Nemzetek Szövetsége nevében eljáró Kormányzó Bizottság sokrétű munkájának köszönhetően nagy mennyiségű dokumentáció halmozódott fel a Saar-vidékkel kapcsolatosan. A Magyar Nemzeti Levéltárban tett kutatómunkám alkalmával a témával kapcsolatban, és a Saar-vidék vonatkozásában összesen 163 darab iratanyagot találtam, amelynek zöme alapvetően a versailles-i békeszerződésben rögzített 15 évvel későbbre előírt népszavazáshoz, annak előzményeihez, valamint a nemzeti szocialista eszmék terjedéséhez kötődik. A levéltári források emellett kiegészülnek a Saar-vidék belügyeivel, amelyek főként a német-francia ellentétekből és ellenségeskedésekből fakadó problémákat helyezik nagyító alá. Az iratanyagok időbeliségét tekintve az első jelentés 1922-ből származik, míg az utolsó feljegyzés, amely a Saar-medencét érinti az 1936-os eredetű, így azt lehet mondani, hogy a Saar-vidék Népszövetségi felügyelet alatt álló időtartamát nagyrészt lefedi. A fennmaradt jelentések nagy része a berlini Magyar Királyi Követségről, valamint a kölni Magyar Királyi Konzulátusról származik, amelyek kiegészülnek a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság Genfből származó jelentéseivel.

A levéltári források Saar-vidékkel kapcsolatos iratanyaga kapcsán elmondható, hogy a magyar diplomaták feljegyzései alapos részletességgel számolnak be a Saar-vidék történései, és az ott bekövetkezett események kapcsán kialakult nemzetközi politikai hangulatról. A következőkben olyan jelentéseket mutatok be, amelyek időrendi sorrendben haladva mutatják be a Saar-vidék népszövetségi felügyeletének 15 évét.

A Nemzetek Szövetsége leszögezte a „legfontosabb jogok” nyilatkozatában a Saar-vidék vonatkozásában is: *„A faji és vallási megkülönböztetés minden vonatkozásban elfogadhatatlan, a megkülönböztetés nélküli egyenlőség és az alapvető jogok biztosítása a legfontosabb alapelv. Ezek az alapelve a Szövetség mindennemű feladatgyakorlása során kötelezően betartandóak. A versailles-i szerződés minden pontját a működésük során betartják”*⁸²⁰ Miként arról a korábbiakban szó esett, a Versailles-i békeszerződés, valamint a Saar-vidék alkotmánya is szavatolta az alapvető jogok tiszteletben tartását,

⁸²⁰ HU-MNL-OL-K-170/POL/1922 GENF: *„A Nemzetek Szövetségének nyilatkozata az alapvető emberi jogok és a versailles-i szerződés betartásával kapcsolatban (dokumentum megküldéssel C. 680. M. 397. 1922 .I.)”*

valamint a kisebbségek jogainak minden irányú megkülönböztetésének tilalmát. A Saar-vidék viszonylatában elfogadott alkotmány különös figyelmet szentel a kisebbségi kérdésnek, amellyel a Kormányzó Bizottság volt hivatott foglalkozni. 1922. december 22-i jelentésében Baranyai Zoltán, a Magyar Királyi Titkárság vezetője a következő jelentést továbbítja Bánffy Miklós külügyminiszternek a Saar-vidék vonatkozásában: *„Van szerencsém Nagyméltóságodnak mellékelten tisztelettel felterjeszteni a Nemzetek Szövetsége igazgatása alatt álló Saar-medence ügyeire vonatkozó kiadványokat. A kérdés ugyan Magyarországot közelebbről nem érdekli, de esetleg figyelmet érdemel a következő szempontokból:*

a) Németország, fõlvétele után, minden valószínûség szerint szóvá teszi a Saar-vidék ügyét, mert nem tûrheti az ottani állapotokat (a lakosság elidegenítése a német hazától; francia csapatok helyõrség címen; francia katonai bíraskodás; saar-i lakosok kiutasítása stb.). Ha esetleg a kérdés a Közgyûlés elé kerül, Magyarországnak is állást kell foglalnia, legalább szavazatával, pro vagy contra.

*b) A Nemzetek Szövetsége mai rendszere és szelleme ellen fõlhasználható a következõ tény: Európában ma csupán két népnek nincs parlamenti képviselõje, amely a XX. században a szabadságjogok legelemibbje a Saar-medence és a Kárpáthorusszia népének. Mindkét terület a Nemzetek Szövetsége legfõbb protekciója alatt áll. Csakhogy míg a Saar-vidéken a Nemzetek Szövetsége látta a helyzet lehetetlen voltát s valami tanácsadó-testületet összehívott, amelynek ugyan törvényhozási joga nincs, de mégis meg kell hallgatni minden oly esetben, amikor a (fõnnállló) német törvények megváltoztatásáról szó van.”*⁸²¹ Baranyai pontosan elõirányozza, hogy a Saar-kérdés ingoványos talajon áll, egyrészt a német ajkú lakosság jogainak sérülése miatt, másrészt pedig a demokrácia teljes hiánya okán, hiszen a Saar-vidék lakossága érdekeit a kizárólag tanácsadó jogkörrel rendelkező Államtanácsra keresztül tudja képviseltetni.

További belpolitikai problémákra adott okot a Nemzetek Szövetsége Fõtitkárának az 1925. március 31-i jelentése, amely szintén Baranyai titkárságvezetõ jóvoltából juthatott el a magyar külügyminisztériumba. A jelentés az 1924 októbere és 1925 márciusa közötti idõszakot öleli fel, amely oly kérdésekkel foglalkozik, mint a közoktatás a Saar-vidéken. A probléma alapját a francia nyelvû iskolák felállítása képezte, amely a helyi lakosság felháborodását váltotta ki; *„... ez a probléma a területen a közvéleményben elterjedt, olyan körülmények, amelyek nagyobb teret engednek a francia iskolák kérdésének, mint*

⁸²¹ HU-MNL-OL-K-240/POL-1922;GENF: „A Saar vidék ügyei.”

az ezekbe az iskolákba járó tanulók kis számának és a normál tanulóknak az egyszerű összehasonlításából adódna. Személy szerint a Kormányzó Bizottság bölcsességére támaszkodom, és teljesen biztos vagyok abban, hogy megtalálja az eszközöket az aggodalmak eloszlatására, amelyeket ez az ügy a saar-vidéki lakosságának bizonyos köreiből keletkezett. A Tanács úgy határozott, hogy tájékoztatás céljából e jelentés egy példányát továbbítja a német kormánynak. 1925. február 18-án a Kormányzó Bizottság tájékoztatta a főtitkárt, hogy a Tanács határozatának figyelembevételével a Saar-vidék Hivatalos Lapjában nyilatkozatot tett közzé a saar-vidéki gyerekek által a Saar-vidék francia iskoláiban való részvételéről.”⁸²²Az oktatás nyelvének megváltoztatását tehát a Kormányzó Bizottság rendelte el, amelyet a Népszövetség Tanácsa is jóvá hagyott. A korábban említett népszavazás egyik okaként emlegetett túlzott francia „átnevelési” politika az ilyen irányú rendelkezésekben gyökeredzett. Ugyanezen jelentés beszámol a Kormányzó Bizottság tagjainak meghosszabbításáról is; „A Kormányzó Bizottság öt tagjának és elnökének kinevezése (C. 47. M. 26. 1925. I. dokumentum).

1925. március 13-án a Tanács újból kinevezte az öt tagot, valamint a Bizottság elnökét további egyéves időtartamra, 1925. április 1-től kezdődően (C. 187. 1925. I. dokumentum). A Bizottság a következő tagokból áll:

- M. Kossmann a Saar-vidék képviselőjében
- M. Lambert Belgium képviselőjében
- M.V. Rault Franciaország képviselőjében és egyben elnök
- M. Stephens Kanada képviselőjében
- M. Vezensky Csehszlovákia képviselőjében

A svéd kormány képviselője feljegyzésében (C. 114. M. 54. 1925. I. dokumentum) azt javasolja, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa a Bizottság elnökének megválasztása tekintetében vegye figyelembe azt az érdeket, amely szerint az elnöki posztot felváltva, a Bizottság minden tagjának be kell töltenie.”⁸²³ A jelentés ezen része már csak azért is érdekes, mert szintén egy francia túlkapasra enged következtetni, amely jelen esetben a Kormányzó Bizottságban betöltött elnöki pozíció újbóli „magához ragadásában” merül ki. Ennek tényére a svéd kormány képviselője is feljegyzést intézett a Tanácshoz további kivizsgálásra.

⁸²² HU-MNL-OL-K-C.226.M82.-GENF: „Rapport D'ensemble Du Secrétaire General Pour La Periode Octobre 1924-Mars 1925'.”p.1.

⁸²³ Uo. p.2.

Szintén a francia érdekek érvényesülését mutatja a Kormányzó Bizottság azon intézkedése, amely a francia csendőrség felállítását szorgalmazza. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa ezt az intézkedést is „jóváhagyja a Kormányzó Bizottság által létrehozott programot. A helyi csendőrséget 250 egységgel növeli az 1925-1926-os pénzügyi év során.”⁸²⁴ A német ajkú lakosságban kiváltott ellenérzéseket folyamatosan növelték a franciák ilyen irányú intézkedései. A kölni Magyar Királyi Konzulátus konzuli tisztségét ellátó Sziklay Béla az alábbi jelentést teszi 1927. február 23-án a magyar külügyminisztérium felé: „Saarvidéki bizalmi informátoromnak (Saarbrücken város polgármesterének) a saar-vidéki helyzetről hozzám intézett értesítése másolatát van szerencsém tisztelettel felterjeszteni. Az információ kerülő úton s így kissé késve érkezett hozzám.: Politikailag az 1920-tól 1926-ig tartó éveket a lakosság megszakítás nélküli küzdelme jellemezte a nemzetiségért és a Németországgal való egységért. A lakosságot politikai, gazdasági és kulturális nyomással próbálták elszakítani Németországtól. A lakosság megnyerte ezt a csatát, mert a más irányba tolásra tett kísérleteket mára reménytelennek minősítették. Ma már Genfben minden illetékes képviselő is elismeri, hogy a Saar-vidék német terület, és az egész lakosság akarata csak a Németországgal való szövetségre irányul. Különösen a Kormányzó Bizottság francia elnökének, Rault államtanácsosnak a távozása óta jelentősen enyhült a Saar-vidék politikai helyzete, mivel az új elnök, a kanadai Stephens igyekszik annyira semleges lenni, amennyire a körülmények engedik.”⁸²⁵ A saarbrückeni polgármester, akit személyesen nem nevesít a jelentés, ugyanakkor tudvalevő, hogy 1921 és 1935 között ezt a pozíciót Hans Neikes töltötte be⁸²⁶, egyértelműen a németajkú lakosság minden irányból történő háttérbe szorításáról tesz tanúbizonyságot. A kölni konzulhoz intézett levelében a polgármester arra is kitér, hogy a Saar-vidéken, és azon belül is állomásozik egy francia katonai ezred, amely indokolatlanul sok laktanyát foglal el. „Saarbrücken városában egy ezred sokkal több laktanya területet foglal el, mint amennyi a csapatok szokásos elhelyezéséhez szükséges. Saarbrücken városa nagyon szeretné felhasználni e laktanyák egy részét szükséglakások kialakítására, hogy enyhítse a rendkívül nagy saarbrückeni lakáshiányt. Kérelmeiket azonban állandó elutasítás fogadja a Saar- régió Kormányzó Bizottsága részéről. Nyilvánvalóan szabadon akarják tartani a laktanyát a katonák számára arra az

⁸²⁴ HU-MNL-OL-K-C.226.M82.-GENF: „Rapport D'ensemble Du Secrétaire General Pour La Periode Octobre 1924-Mars 1925.” p. 2.

⁸²⁵ HU-MNL-OL-K-5/POL-1927; GENF: „Helyzet a Saarvidéken.”

⁸²⁶ „Dr. Hans Neikes, Oberbürgermeister von 1921 bis 1935” In: <https://www.saarbruecken.de/media/download-59b6a283c271a> (Letöltés ideje: 2023. 08.29.)

esetre, ha zavaros idők támadnának a Saar-régióban.”⁸²⁷ Egyrésztől ez sejteti egy esetleges konfliktus kialakulását a franciák és a Saar-vidék vonatkozásában, másrésztől arra is enged következtetni, hogy a helyi lakosság érdekeit kevésbé tartották szem előtt. Franciaország és a Saar-vidék kormányának ellentétei, és céljaik különbözősége gyakorta vezettek konfliktushoz, vagy úgy is lehet mondani, hogy a feszültség lángjai soha nem aludtak ki. A Saar-vidéket képviselő pártok azonban mindent megtettek annak érdekében, hogy jogaikat érvényesíteni tudják. Genfből, a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság vezetőjétől, Baranyai Zoltán 1926. július 13-i, a Magyar Külügyminisztérium számára készített jelentése az alábbiakról számol be: „*Politikai szempontból különösebb figyelemre tarthat számot két saar-i politikai pártnak a Nemzetek Szövetsége Tanácsához intézett petíciója, amely újólal nyomtatékosan hangsúlyozva a francia csapatok visszavonásának szükségességét- kifejtj, hogy ezek jelenléte a franciák által felhozott közlekedésbiztosítási illetőleg stratégiai szempontból is feleslegesek. A Tanács, tekintettel Németország várható közeli belépésére, lojálisabbnak tartotta a kérdéssel most nem foglalkozni, hanem elhalasztani a probléma tárgyalását akkorra, amikor Németország hozzájárulásával hozhatnak határozatot.*”⁸²⁸

Baranyai egy korábbi jelentésében (1924. december 30.) is utalt a német lakosság petícióira, amelyekről a következő megjegyzést teszi; „*Ezek a petíciók magyar szempontból is figyelemre méltók: mintául és példaadásul szolgálhatnának a magyar kisebbségnek, ahhoz hogy midőn kellene érdekeiket és kívánalmaikat előirányozni és megvédeni.*”⁸²⁹A Magyar Királyi Titkárság vezetője tehát felhívja a külügyminiszter figyelmét, hogy a magyar kisebbségek érdekeit is lehetne ilyen formában a Népszövetség Tanácsa elé terjeszteni, ilyen irányú javaslatát egyébként egy még korábbi jelentésében is felveti, amely így szól: „*A Saar-medence közigazgatására vonatkozó ügyek természete távol áll a magyar külpolitikai érdeklődéstől. Egy szempontból azonban szerény véleményem szerint mégis figyelemreméltók. Például szolgálhatnak az elszakított területek magyar kisebbségeinek arra, hogy szervezettséggel, kitartással, egy cél felé törekvő, bár több helyről jövő akcióval, milyen nagy eredményeket lehet elérni. Céltudatos, állandó petíciózásával a saari lakosság elérte azt, hogy már van saari kérdés, valamint azt is, hogy a Kormányzó Bizottság a lakosság érdekei ellen irányuló*

⁸²⁷ HU-MNL-OL-K-5/POL-1927; GENF: „*Helyzet a Saarvidéken.*”

⁸²⁸ HU-MNL-OL-K-974/25/a/POL-1926; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

⁸²⁹ HU-MNL-OL-K-1198/25/POL-1924; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

intézkedéseket már jó ideje nem tesz s bizonyára nem is mer tenni a jövőben sem."⁸³⁰ Egyértelmű tehát, hogy Baranyai Zoltán egy olyan ajánlást fogalmaz meg a magyar külügyminisztérium felé, amely egy más nemzet példáján keresztül lehetséges alternatívája lehet az új, magyar határokon túl rekedt, s ott kisebbségben élő magyaroknak. Azt nem tudni, hogy mi lett volna, ha a Nemzetek Szövetsége folytatja munkáját, azonban a második világháború és az azt megelőző politikai események elvonták a magyar kormány és egyben a külügyminiszter figyelmét is a kisebbségi jogok érvényesítésének szorgalmazásáról.

A belpolitikai kérdéseket érintő jelentések után rátérnek a népszavazás körüli esélylatolgatásokra, amelyek kiválóan tükrözik az 1930-as évek aggodalmát Németország kapcsán, a Népszövetség körében. A Versailles-i békeszerződés által előírt 1935-ös népszavazást több Országos Tanács-i (Landesrat) választás megelőzte, köztük az 1928-as is, mely már akkor sejtette a Népszövetséggel szembeni elhatárolódását. *„Az új választásokból megalakult Landesrat a kormány bizottsággal szemben egyébként az eddiginél erélyesebb álláspontot foglalt el, ami a májusi ülésen abban nyilvánult meg, hogy bár a kormány bizottság által megkeresett, hogy az elnöki állás betöltésére vonatkozólag javaslatot tegyen- az elnököt maga megválasztotta, dacára annak, hogy a Landesratra vonatkozó statutum értelmében az elnököt kormány bizottság nevezi ki a Landesrat jóváhagyása nélkül. Végül még megemlítem, hogy f.hó 1-én Heidelbergben „Saar deutschenkundgebung” folyt le, melyen több ezer a Saarvidékről oda utazott egyén vett részt. A Kundgebung határozati javaslatot fogadott el, melybe a Saarvidék önrendelkezési jogának a saarstatutum által való megsértése és a kormánybizottságnak az általa teljesítendő köteleességekben (Treubinderpflichten) való mulasztásai miatt óvást emelt, bizonyos francia körök legújabb terveit visszautasította, végül a Saar-kísérlet befejezését, a Saar és bányavidéknek Németország részére való visszaadását kívánta.*"⁸³¹ Sziklay Béla Kölnben székelő konzul jelentése jól példázza, hogy a Saar-vidék kormánya nem kívánta minden esetben alávetni magát a Kormányzó Bizottság akaratának, dacolt és szembeszállt az intézkedéseivel.

A szintén Sziklay konzul tollából született 1931. október 13-i jelentés arra hívja fel Walkó Lajos külügyminiszter figyelmét, hogy a Saar-vidéken kibontakozott konfliktusok a helyi, német ajkú lakosság és a franciák között nem hoztak előrelépést. *„A már régen*

⁸³⁰ HU-MNL-OL-K-393/25/POL-1924; GENF: „A Saar-vidék ügyei.”

⁸³¹ HU-MNL-OL-K-4/POL-1928; KÖLN: „Helyzet a Saarvidéken. Újból éledő francia propaganda. Az új Landesrat.”

megszakadt saar tárgyalások közeli felvétele nem valószínű. Egyrészt a német külpolitikai helyzet nem alkalmas a tárgyalások felvételére, másrészt a németek is tisztában vannak azzal, hogy a franciák a tárgyalások felvétele esetén súlyos feltételeket szabnának, végül pedig a németek bíznak a népszavazás sikerében. Francia részről is azzal látszanak számolni, hogy a saar kérdés 1935-ben népszavazással lesz elintézve. A Saarvidék Franciaországhoz való csatolására irányuló propagandát is teljesen feladták már a franciák, mert annak eredménytelenségéről meg kellett győződniük, most már inkább a versaillesi békeszerződésben a Saarvidékre nézve előírt harmadik megoldás, a status quo fenntartása mellett igyekeznek hangulatot teremteni. (Az előírt három megoldás: 1) visszatérés Németországhoz, 2) csatlakozás Franciaországhoz, 3) a status quo, t.i. a népszövetség igazgatása alatt való maradás.)”⁸³²A Versailles-i békeszerződés által előírt népszavazást azonban még megelőzte az 1932-es helyi Országos Tanács választása, amely azért bírt különösen nagy jelentőséggel, mert a győztes párt, majd a megalakult Landesrat mandátuma belesik az 1935-ös népszavazásba. Az induló pártok így minden erejüket mozgósították, amely meg is mutatkozott a részvételi arányban „A 75%-os választási részvétel is mutatja /1928-ban csak 61% volt/, hogy a lakosság tudatában volt azon nagy fontosságnak, mellyel ezek a választások a jövőre vonatkozólag bírnak.”⁸³³ A választások eredménye nem volt meglepő. „A mandátumok megoszlása a kommunista párt jelentékeny megerősödését mutatja, ami a kedvezőtlen gazdasági helyzet következménye.- Igen figyelemreméltó ezzel szemben, hogy az elégedetlenek jobboldali pártja a nemzeti szocialisták a szavazatoknak mindössze 7 %-át tudták megszerezni, ami részben a franciáknak a párttal szemben tanúsított erőszakos magatartására vezethető vissza. A polgári pártok közül egyedül a centrum szavazok száma mutat emelkedést, ami azonban nem volt elegendő mandátumai számának szaporítására.-Elég jól tartotta magát még a néppárt, míg a német nemzeti párt eddig bírt egyetlen mandátumát sem tudta megtartani.”⁸³⁴ A választási eredmények jól példázzák, hogy a népszavazást megelőző két évben a nemzeti szocialisták nem tudtak érvényesülni a Landesrat választásain, erejük ekkor még közel sem volt akkora, mint az 1935-ös népszavazáson. „Ha a separatisták a Landesrat választáson külön listát állítottak volna fel, úgy az figyelemreméltó tükre lett volna az 1935 évre kitűzött népszavazásnak. A separatistáknak azonban egyrészt nem volt

⁸³² HU-MNL-OL-K-10/POL-1931; KÖLN: „Helyzet a Saarvidéken.”

⁸³³ HU-MNL-OL-K-43/POL-1932; BERLIN: „A saarvidéki Országos Tanács választása..”

⁸³⁴ Uo.

*bátorságuk listát állítani, másrészt így akarták a helyzetet magukra nézve kitolni.*⁸³⁵
Sziklay egyebek mellett azt is megfogalmazza 1932. március 20-i, Walkó Lajosnak tett jelentésében, hogy *„A választások belpolitikai jellemzője a kommunisták erős előretörése, és az, hogy a középpártok szilárdan állották a nacionalisták rohamát. Külpolitikai jellemzője pedig az, hogy szavazatok kizárólag csak a Németországhoz való visszacsatolás alapján álló pártokra adtak le.*”⁸³⁶

A német pártok küzdelmét a Landesrat 1932-es választásán tehát csak belpolitikai küzdelemként fogták fel, amely mind a Saar-vidéki sajtóban, mind pedig a Német Birodalom kormánya által kiadott közleményekben megnyilvánult.⁸³⁷ A német ajkú lakosság részéről ennek okán nem volt kétség afelől, hogy hova szeretnének tartozni, a nemzeti szocialista párt pedig megtett mindent annak érdekében, hogy ezt tudatosítsa is bennük. A következő jelentést Sziklay konzul távollétében Sárossy Róbert konzuli irodafőtiszt fogalmazta meg 1934. késő nyarán: *„Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a "Deutsche Saar" kiállítása f. év. augusztus hó 26-án nyílt meg Kölnben. A kiállítás célja a német lakosságban a Saarvidékhez való ragaszkodást fokozni és az kétség kívül a jövő év januárjában bekövetkező népszavazás sikerének propagálása céljából létesült. A kiállítást -mely a kölni Messehallenak tetemes részét foglalja el- Pirrónak, a saarvidéki Deutsche Front vezérének bevezető szavai után Göbbels propagandaiügyi miniszter nyitotta meg körülbelül 5-6000 főnyi közönség jelenlétében. Az ünnepség fényét emelte Hitler elnök-kancellárnak váratlan megjelenése, aki az aznap Ehrenbreitstein-ban tartandó Saargyűlés előtti délelőtti felhasználatra, hogy a kiállítás megnyitásán résztvegyen.*”⁸³⁸

A magyar külügyi szolgálatot ellátó diplomataik jól látták, hogy egy komoly probléma fogja felütni a fejét a közeljövőben, amely egyértelműen Hitler személyéhez és politikájához köthető, aki nem csak politikai vonatkozásban igyekszik hatalmát kiterjeszteni, hanem gazdasági vonatkozásban is igyekszik magát biztos alapokra helyezni. Erről számol be 1933-as jelentésben Masirevich Szilárd, a Magyar Királyi Követség berlini követe; *„A nagyiparosok kapcsolata egyre inkább erősödik a Hitler-kormánnyal. Aggodalomra adhat okot.*”⁸³⁹

⁸³⁵ HU-MNL-OL-K-5/POL-1932; KÖLN: „A saarvidéki Landesrat választás.”

⁸³⁶ Uo.

⁸³⁷ Uo.

⁸³⁸ HU-MNL-OL-K-89/POL-1934; KÖLN: „A „Deutsche Saar” kiállítása Kölnben.”

⁸³⁹ HU-MNL-OL-K-134/POL/1933-BERLIN: „A hatalom és a nagyiparosok összefonódása erősödik”

A nemzeti szocialisták propagandája és megatartása nem csak a Saar-vidéken élők életére hatott, erősségét mi sem bizonyítja jobban, mint azt 1934. május 18-án keltezett Bécsből érkező jelentés, amelynek szerzője ugyan nem látható, mivel a dokumentum második oldala hiányos. A feljegyzés a Vatikán intézkedéseit irányozza elő a Saar-vidéken tartandó 1935-ös népszövetség kapcsán: *„A német Saar-vidék lakossága római katolikus, a protestans elemek száma elenyésző. Amióta a Hitler-kormány a konkordátumban lefektetett kötelességeit megszegi, a Vatikán különösen beható érdeklődéssel vizsgálja a Saar-kérdést s az a szándéka, hogy a rendelkezésére álló erővel és eszközökkel gondoskodni fog a Saar-katolikusok jövőendő helyzetéről és hitélete szabadságának védelméről. Ha a Hitler-kormány Németországban nem változtatja meg magatartást a katolikus egyházzal, funkcionáriusaival és a hívőkkel szemben, a Vatikán aktív szerepet fog vinni a népszavazás során. Nehogy azonban hazafiatlansággal vádolhassa Hitler a birodalom katolikus főpapságát, a pápa a népszavazás tartamára a speyeri és a trieri püspököket, akiknek egyházmegyei területéhez tartozik a Saar-vidék, egyházi fennhatóságuk jogaitól felmenti és a politikai hovatartozása kérdésében vitás területre egy nem-német főpapot adminisztrátornak fog kinevezni. Ez adminisztrátornak lesz a kötelessége úgy irányítani a katolikus hívők magatartását a népszavazáson, amint azt az egyház és a német katolikusok érdeke kívánja.”*⁸⁴⁰ Azonban nemcsak a nemzeti szocialisták igyekeztek minél nagyobb számú szavazóra szert tenni. Sziklay Béla 1933. július 11-én írt jelentésében a következő két problémáról is tájékoztatja a magyar Külügyminisztériumot: *„(...) a német és a francia esélyegyelőség sérülését érzékelt a külügy. A következő évi népszavazás miatt zajló pártok nevében megjelenő lapok vonatkozásában történt meg, hogy a francia szociáldemokrata párt lapjait engedték megjelenni (...). Ezzel szemben a francia érdekeket szolgáló, a német birodalmi helyzetet kritizáló lapok nemcsak teljes szabadságot élveznek, hanem még egy új szociáldemokrata lap is alakulhatott a Saarvidéken a Németországhoz való visszacsatolás ellen dolgozó szociáldemokrata párt elnökének szerkesztésében.”*⁸⁴¹ Valamint kifejtette azt is, hogy a *„Saarvidéken még nem történhetett meg a „Gleichschaltung” az új német rezsim értelmében, a különböző pártok egymással a legelkeseredettebb harcban állnak. Felmerül tehát az az aggály, vajjon ez a küzdelem nem fajul-e olyan komollyá, hogy ürügyül szolgálhatna a franciáknak a „pacifizmus” nevében a fegyveres*

⁸⁴⁰ HU-MNL-OL-K-3878/POL/1933-BERLIN: *„A Vatikán szerepe a Saar-kérdésben”*

⁸⁴¹ HU-MNL-OL-K-5/POL-1933; KÖLN: *„Saarvidék helyzete.”*

beavatkozásra.”⁸⁴² A franciák részéről egyébként nem volt idegen egy fegyveres beavatkozás gondolata, amelyről a Magyar Királyi Követség brüsszeli követe, Woracziczky Olivér is beszámol 1934. november 10-i jelentésében: „Az utóbbi időben ismét nagy volt a háborús izgalom Belgiumban s a minduntalan lehetett hallani, hogy francia beavatkozás esetén Németország háborút fog kezdeni.”⁸⁴³

A franciák szerint a Saar-vidék gazdasági egységet alkot Elzász-Lotaringiával, ezért az egyesítést kell szorgalmazni, másrészt ez Franciaország presztízsének is fontos. Az 1933-as esztendőben egyre fokozódik a francia-német ellentét és feszültség: „Hitler elmondotta: a franciák a hidat maguk és Németország között már régen felégették. Túlságos sokat vétettek a német érdekek ellen.”⁸⁴⁴ A jelentések céloznak több határmenti incidensre is, ahol a Saar-vidék és Franciaország határán keletkezett politikai nézetkülönbségek okán Franciaország fegyverkezésbe is kezd: „(...) a francia kormány mindenképpen el akarja kerülni a fegyveres beavatkozást, de tekintettel a fennálló határincidensekre jelentős csapatösszevonásokat fogatosított.”⁸⁴⁵

Ezt erősíti meg a Magyar Királyi Követség berlini követének, Masirevich Szilárdnak a Külügyminisztérium felé tett jelentése 1933. október 21-én, amelyben kifejti, hogy Németországnak a Népszövetségből való kilépése nagy port kavarhat, és különös aggodalommal tekintenek a Saar-vidék viszonyaira. „Köpke miniszteri igazgató⁸⁴⁶ titoktartás kérelme mellett a következőket közölte velem: Németországnak a leszerelési konferenciából és a Népszövetségből való kilépése következtében itt francia szankciók /: bevonulás, területmegszállás :/ alkalmazásától nem tartanak. Ámde nagy gondokat okoz, hogy a Saarvidéken jelenleg uralkodó állapotok ürügyül szolgálhatnak Franciaországnak arra, hogy ezt a területet katonailag ismét megszállja. A Saarvidéken megmaradt német pártok között chaotikus az állapot, a szeparatisták erősen mozgolódnak és így nincs kizárva annak a lehetősége, hogy Franciaország a rendfenntartás és a Saarkormány védelmének ürügye alatt a Népszövetségtől felhatalmazást fog kérni arra, hogy a Saarvidékre csapatokat küldhessen.”⁸⁴⁷ Az aggodalom jelei jól látszódnak, ám a jelentésből kifolyólag sokkal inkább tart attól a Német Birodalom kormánya, hogy egy esetleges francia, a Népszövetség által jóváhagyott intervenció keresztül húzhatja a Saar-

⁸⁴² Uo.

⁸⁴³ HU-MNL-OL-K-148/POL-1934; BRÜSSZEL: „Belgium és a Saar-kérdés.”

⁸⁴⁴ HU-MNL-OL- K-198/POL-1933- PARIS: „A saarvidéki népszavazás”

⁸⁴⁵ HU-MNL-OL-K-186/POL/1933, BERLIN: „Saarvidéki népszavazás közeledése miatti incidensek”

⁸⁴⁶ Gerhard Köpke, a német külügyminisztérium II. osztálya igazgatója 1926-tól. In: TÓTH Imre: *Kánya Kálmán útja a külügyminiszteri székig*. In: Történelmi szemle, 2013. 55. évf. 2. sz. p. 244.

⁸⁴⁷ HU-MNL-OL-K-251/POL-1933; BERLIN: „Saarvidék.”

vidékkel és a hamarosan megtartásra kerülő népszavazással kapcsolatos terveit. Németország részéről további olyan jelentések futnak be, amelyek leszögezik, hogy a kormányzótanács, vagyis a Kormányzó Bizottság mesterkedéseinek ellenére sem tántorodik meg a Saar-vidék német ajkú lakossága, amelynek elsődleges célja a Németországhoz való csatlakozás. „A népszavazás (...) fölényes győzelmet hoz Németország javára.”⁸⁴⁸ A német kormány bírálja a kormányzótanácsot, mondván: „(...) a kormányzótanács a népszavazási propaganda-kampányával letért a tárgyilagos semlegesség útjáról.”⁸⁴⁹

A feljegyzésekből az is kitűnik, hogy sok esetben a Kormányzó Bizottságot hibáztatják a fennálló problémák kapcsán, melyek alapja a túlzott elfogultság a franciák, valamint a Nemzetek Szövetsége irányába. „Hogy a jelenlegi saarvidéki kormány mennyire részrehajló, és, hogy mennyire igyekszik a jövő népszavazást már most befolyásolni, az több körülményből tűnik ki. Kommunista felvonulások engedélyezése, miközben a náci felvonulásokat betiltották. Több lapot betiltottak, amik a nemzeti szocialista propagandát hirdetik, a marxista francia lapokat ellenben hagyják.”⁸⁵⁰ A jelentés kapcsán itt két dologra is fény derül; egyrészt a berlini diplomata személyes álláspontját tükrözi politikai hovatartozását tekintve, másrészt a Saar-vidék vezetősége igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy a náci propaganda kevésbé érvényesüljön a térségben.

Egy, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának küldött Kormányzó Bizottsági levélből derül ki, hogy a Népszövetség közbelépését kéri a nemzeti szocialista párt túlzottan agresszív propagandája okán. „Állampolgárság megvonásával fenyegetik azt, aki a status quo mellett áll ki. Valamint nyugdíj folyósításával ösztönzik a nyugdíjasokat, ha a visszacsatolás mellett szavaznak. Kérjük a Tanácsot, hogy a hirdetési felületek használatának, a rendezvények tartásának engedélyhez kötését, valamint az esélyegyenlőség biztosítása érdekében való beavatkozást.”⁸⁵¹ A helyzet komolyságát mi sem példázza jobban, mint az, hogy a Kormányzó Bizottságnak a Nemzetek Szövetsége Tanácsához kellett fordulnia, hogy megoldja a problémát. Ez arra enged következtetni, hogy a Bizottság elvesztette a térség irányítása feletti politikai uralmat, és a probléma eszkalálódásától tartott. Ugyanakkor a fentiekből jól kitűnik, hogy a nemzeti szocialista

⁸⁴⁸ HU-MNL-OL-K-5/POL-1933; KÖLN: „Saarvidék helyzete.”

⁸⁴⁹ HU-MNL-OL-K-15/POL-1933; KÖLN: „Fegyveres beavatkozástól való félelem.”

⁸⁵⁰ HU-MNL-OL-K-134/POL-1933; BERLIN: „Helyzet a Saar-területen.”

⁸⁵¹ HU-MNL-OL-K- C.520.M.236.1934.VII.: „A Kormányzó Bizottság levele a Népszövetségi Tanácshoz a népszavazásba való beavatkozás felszámolása ügyében.”

párt alaposan próbálta propagandával befolyásolni az 1935. január 13-ra kitűzött népszavazás eredményét, amelyet a francia kormány természetesen ellenzett.

A népszavazást végül 1935. január 13-ra tűzte ki a Népszövetség Tanácsa, amely a Saarvidéken pozitív fogadtatásnak örvendett, „*A saarvidéki népszavazás idejének 1935. évi január hó 13-ára történt kitűzése a Saarvidéken örömet keltett, a "Deutsche Front" Genfből hazatért tagjai ünnepiesen lettek fogadva. A hangulat a Saarvidéken jó, jobb mint az elmúlt hetek és hónapokban. Oka ennek egyrészt a "Deutsche Front" hatalmas előtörése, másrészt az, hogy a népszavazás idejének kitűzése felvillanyozta a kedélyeket. Az óra parancsa persze: a legszigorúbb fegyelem tartása, rendezavarások elkerülése, hogy a népszavazás idejére idegen karhatalom igény bevétele elkerülhető legyen.*”⁸⁵²

Ezt követően megkezdődtek a népszavazást előkészítő munkálatok, amelyekről Sziklay Béla is megemlékezik az általa 1934. október 30-án keltezett feljegyzésben, amelyet Kánya Kálmán külügyminiszternek továbbított: „*A saarharc lassanként utolsó stádiumába lép. A jövő év január 13-án megtartandó népszavazás listái már elkészültek, sőt lejárt az azok összeállítására ellen benyújtható panaszok határideje is. Mintegy 100.000 panasz lett benyújtva. Ez a rengeteg panasz akkor, midőn a szavazásra jogosultak száma csak kb. 500.000-re tehető, legalább is különös benyomást kelt, mert szinte lehetetlen, hogy minden átlag ötödik szavazati jogosultság hamisan legyen a szavazóívbe felvéve. A bajnak tehát valahol máshol kell lennie, ott t.i. hogy a panaszok az autonómisták által mintegy mesterségesen vannak gyártva.*”⁸⁵³ Franciaország látva, hogy nagy valószínűséggel elveszti a Saar-vidék feletti kontrollját a népszavazás elhalasztását kérte a Nemzetek Szövetségének Tanácsától. Németország azonban elérte a békeszerződésben meghatározott időpont tartását, és azt is, hogy ne településenként, hanem választókerületenként legyen a népszavazás. Ez kedvezőbb volt Németországnak. Az olasz kormány – aki szimpatizált a náci állammal - örömmel fogadta mindezt.⁸⁵⁴ A Rómában székelő Magyar Királyi Követség követe Hory András 1934. december 18-án keletkezett levelében értesíti a magyar külügyminisztert, Kánya Kálmánt, hogy a német-olasz viszony kezd elmélyülni a nemzeti szocialista eszmék következtében. „*Ez a magyar szempontból nem túl szerencsés, az események aggodalommal töltönek el. Félttem a békét. Fontosnak érzem, hogy Ausztria minél előbb kapjon amnesztiát. Béke elleni hangolódást*

⁸⁵² HU-MNL-OL-K-5/POL-1934; KÖLN: „*A német kilátások javulása a Saarvidéken. 1935 évi népszavazás.*”

⁸⁵³ HU-MNL-OL-K-11/POL-1934; KÖLN: „*A saarharc utolsó hetei.*”

⁸⁵⁴ HU-MNL-OL-K-27/POL/1934-BERLIN: „*A saarvidéki népszavazás időpontja.*”

érzékelek a hangulaton.”⁸⁵⁵ Franciaország végül elfogadta, és belenyugodott népszavazás eredeti időpontjában történő megtartásába, azonban az esemény tisztaságának biztosítása érdekében kérte a Nemzetek Szövetségének Tanácsát, hogy egy nemzetközi rendőrséget állítsanak fel. A Nemzetek Tanácsa el is rendelte a kontingens felállítását. „*A népszavazás napján 1.500 brit, 1.300 olasz, 250 holland és 250 svéd rendőr fogja biztosítani a népszavazás tisztaságának biztonságát. A feladat levezénylésére Nagy-Britannia kormányát kérjük fel. Tegyenek meg mindent, hogy időre a területen legyen minden kontingens.*”⁸⁵⁶ Az esemény nemzetközi felügyeletének igénye már felmerült korábban is, amelyről a Magyar Királyi Követség madridi ügyvivője, Csáky István 1934. március 3-án az alábbiakról tájékoztatja Kánya Kálmán külügyminisztert: „*A napokban gróf Welczeck itteni német nagykövet bizalmasan tapogatódzott a spanyol kormányánál vajjon nem volna-e az hajlandó a Guardia Civilt /csendőrség/ a Saar-területen lefolytatandó népszavazás pártatlanságának és zavartalan lefolyásának biztosítására a szóbanforgó szavazati kerületekbe kiküldeni.*”⁸⁵⁷ A propaganda jól működött, a Saar-vidék területén nem tudták megállítani a nemzeti szocialista tanok híveit. Ezzel kapcsolatban ír levelet a berlini Magyar Királyi Követség vezetője, Masirevich Szilárd a magyar külügyminiszternek, Kánya Kálmánnak öt nappal a népszavazás eredményeinek kiderülése után: „*A Saar-szavazás alkalmából f. hó 15-én tartott rádióbeszédében Hitler birodalmi kancellár újabb békeszózatot intézett Franciaországhoz. Ünnepelesen megismételte azon kijelentését, hogy immáron Németország nem támaszt területi igényt Franciaországgal szemben és azon reményének adott kifejezést, hogy a január 13-i népszavazás döntő fordulatot jelent a volt ellenségek kibékítéséhez és az európai szolidaritáshoz vezető úton.*”⁸⁵⁸ A következő jelentésében Masirevich követ már a franciákat is megemlíti; „*A népszavazást elsöprő fölényrel Németország nyeri, melynek értelmében 1935. március 1-vel a Saar-vidék visszakerül Németországhoz. A Saar-vidék Németországhoz való visszakerülésével talán rendezi Európa atmoszféráját és talán elősegíti a békét. (...) A franciák még akadékoskodnak, kicsinyes exportköveteléseket támasztanak. A németek kijelentették, hogy a Saar-vidéket demilitarizált zónaként kezelik. A németek együttműködésükről biztosították a franciákat.*”⁸⁵⁹

⁸⁵⁵ HU-MNL-OL-K-7047/POL-1934- RÓMA: „*Német propaganda.*”

⁸⁵⁶ HU-MNL-OL-K-O.548.M.251.1934.VII: „*A Népszövetség Tanácsának döntése a nemzetközi rendőrség felállításáról a népszavazás idejére.*”

⁸⁵⁷ HU-MNL-OL-K-11/POL-1934; MADRID: „*A német kormány lépése a spanyol kormányánál a Saar-terület ügyében.*”

⁸⁵⁸ HU-MNL-OL-K-8/POL-1935; BERLIN: „*A Saar-vidéki népszavazás eredménye.*”

⁸⁵⁹ HU-MNL-OL-K-792/POL-1935; BERLIN: *Németország győzelme.*

A kölni külügyi jelentést megfogalmazó Sziklay Béla már bővebb e tekintetben: „*A németek 1935. március 7-én, a népszavazás eredménye után átvették a Saar-vidék területét. Nem lepett meg az eredmény. Ennek oka véleményem szerint a francia propaganda hiánya, valamint a francia politika volt az oka. Ellenben a németek propagandája meghozta az eredményt. Felvásárolták a lapokat, megvesztegették a munkáspárt vezetőit. Nem volt kétséges az eredmény*”⁸⁶⁰ A jelentés kiválóan példázza, hogy az eredmény borítékolható volt a nemzetközi közösség szereplői számára is, pontosan tudták, hogy „mi folyik a háttérben”. Ugyanezt példázza Khuen-Héderváry Sándornak, a Magyar Királyi Követség párizsi követének 1935. január 18-i, levele Kánya Kálmán külügyminiszterhez: „*A francia kormányok által az utóbbi két évben a Saar-kérdésben folytatott politika iskolapéldáját képezheti annak, hogy miképp lehet egy kormánynak egy nagy fontosságú kérdésben saját maga kudarcát előkészíteni s egyuttal ellenfelét mesterségesen nagy morális győzelemhez juttatni.*”⁸⁶¹

Olaszországból, Villani Frigyes tollából a következő hírek érkeztek: „*A várakozással ellentétben Olaszország nem örült annyira az eredménynek. Várakozásaik szerint az eredményt 40% körülire várták. Megítélésem szerint az eredmény azt mutatja, hogy a nacionalista eszmék gyökeret vertek Európában. Az eredmény javított – a német hozzáállás miatt a francia-német viszonyon. De a jövőbeni kapcsolat kétséges. Ausztria szempontjából viszont nem túl szerencsés az eredmény, mert a helyzet az Anschluss propagandát növeli majd. (...) szerény meglátásom szerint a Szentszék szempontjából előnyös az eredmény. Örömmel tudathatom, hogy a németek a magyar közreműködéssel elégedettek voltak*”⁸⁶² A római jelentés írója, Villani Frigyes, magyar követmeglehetősen jól átlátta az események további kimenetelét, ugyanakkor az is lényeges, hogy a francia-német ellentéteket enyhülni látja, pedig ez csak a felszín volt.

Európa minden magyar külügyi szolgálatot ellátó országából sorra érkeztek a jelentések, és igazán izgalmas volt végig követni, hogy a fogadó országban uralkodó közhangulat, és az ottani domináns politikai nézetek, mennyire befolyásolták a magyar diplomaták feljegyzéseit.

Hollandia vonatkozásában megállapítható, hogy egészen „testközelből” figyelték a népszavazás eseményeit, ugyanis „*Tudva levő, hogy Hollandia a népszavazás idejére rendfenntartó erőt küldött a Népszövetség felszólítására Saarvidékre. Hollandia aggódva*

⁸⁶⁰ HU-MNL-OL-K-39/POL-1935; KÖLN: „*A Saar-vidék átvétele.*”

⁸⁶¹ HU-MNL-OL-K-8/POL-1935;PÁRIZS:„*A francia politika kudarca a Saar-kérdésben.*”

⁸⁶² HU-MNL-OL-K-15/POL-1935;RÓMA: „*A római külügy népszavazási tájékoztatója.*”

figyeli az események alakulását. Szerintük az eredmény tovább növeli a francia-német feszültséget.”⁸⁶³A belgrádi jelentést 1935. január 17-én Vörnle János követi tanácsos továbbította Kánya Kálmán külügyminiszternek: „Németország fölényes eredménnyel visszakapta a területét. Szerbia a franciabarátság csökkenése okán örült a népszavazás eredményének.”⁸⁶⁴

A prágai jelentés Ghyczy Jenő követi tanácsos tollából születik meg a Saar-vidéken lezajlott népszavazás eredményei kapcsán: „A franciák reménykedtek, hogy a szocialista és a kommunista elemek nem szavaznak a nemzeti szocialista Németországra. Csalódniuk kellett. Prága álláspontja szerint nem értették meg azt az igazságot, hogy egy német ugyanúgy német akar lenni, mint a francia francia. Ez az egocentrikus gondolkodás akadályozza Franciaországot a diplomáciai kapcsolatában Németországgal. Fontos tapasztalat Magyarországra nézve a Saar-vidéki népszavazás. Követni kell a politikát. Az itteniek szerint az osztrák-német viszonyra nem lesz hatással a harmadik birodalom győzelme.”⁸⁶⁵A prágai követi tanácsos beszámolója nemcsak az eseményeket és az általa kiváltott hatásokat tükrözi, hanem egyfajta politikai iránymutatást is kifejez (persze burkolt formában) a magyar külügyminiszter felé.

Masirevich Szilárd, berlini magyar követ egy újabb jelentést fogalmaz meg 1935. január 20-án, amely megerősíti a korábban jelentetteket Kánya Kálmán külügyminiszter felé: „Egyértelmű volt a győzelem. Az arány, (90,5%) azonban már minden várakozást felülmúlt. Szinte azonos volt az eredmény az 1934-es németországi Hitler melletti népszavazás eredményével (90%). Berlin a nemzeti szocializmus térnyerésével magyarázza az eredményt. A népszavazás mindent elsöprően a Hitler melletti kiállást erősíti. Tájékoztatom nagyméltóságú urat, hogy Hitler rádióinterjút adott, amelyben határozottan kifejtette, Németország nem támaszt további területi követeléseket Franciaországgal szemben. Egyelőre a Saar-vidék területe önálló közigazgatási terület lesz, és fokozatosan emelik be a Birodalomba.”⁸⁶⁶

A következő diplomáciai levelek már nem a népszavazásról, hanem annak következményeiről szólnak. A különböző európai országok diplomatái által készített a feljegyzések kiválóan példázzák, hogy az egyes államok, hogyan értékelték a

⁸⁶³HU-MNL-OL-K-11/POL/1935-AMSZTERDAM: „A hollandiai külügy népszavazásról írt tájékoztatója.”

⁸⁶⁴ HU-MNL-OL-K-16/POL/1935-BELGRÁD: „A népszavazás eredményéről külügyi vélemény.”

⁸⁶⁵ HU-MNL-OL-K-8/POL/1935-PRÁGA: „A népszavazásról.”

⁸⁶⁶ HU-MNL-OL-K-18/POL/1935-BERLIN: „A népszavazás.”

népszavazás eredményét. Sok esetben kétségeiket is megfogalmazták az eredménnyel kapcsolatban.

Csehszlovákiából érkezett egy követi jelentés 1935. január 17-én, amelyet a prágai követ, Wettstein Sándor tollából olvashatunk: „*A Csehszlovák Kormány nagyon óvatos az eredmény vonatkozásában. Azt hangsúlyozza, hogy a nagyszámú német lakosságból adódó feszültségek, valamint a gazdasági verseny a két ország között megszűnnek. A kormány meglátása szerint Németország úgy állította be a Saar-vidék helyzetéből adódó folyamatos feszültséget, mintha az egyedül Németországnak lett volna nehéz. Aggodalmuknak adtak okot, hogy a francia-német közlekedés csökkentheti Csehszlovákia politikai jelentőségét.*”⁸⁶⁷ A prágai kormány tehát tartott attól, hogy elveszíti politikai szerepét, vagy legalábbis kisebb jelentőséggel bír majd, ha a francia-német barátság felerősödik.

Rómából, a Vatikán mellől is érkezett jelentés a Magyar Királyi Követség Rómában székelő (ám a Vatikánt képviselő) követétől, Barcza Györgytől, aki a következőképp fogalmazza meg Kánya Kálmánnak a Szentszék álláspontját: „*Pártatlan és semleges álláspontot képvisel a Szentszék az eredmény vonatkozásában. Ámbátor úgy tűnik, a kormány aggódik Hitler katolikus-ellenessége miatt, de hivatalosan hangot nem ad ennek a véleményének.*”⁸⁶⁸ A Vatikán is megszólal az ügy kapcsán, ám hivatalából kifolyólag elzárkózik a véleménynyilvánítástól, azon tisztán látszik, hogy Hitler az ő pozíciójára is befolyással lehet.

X.1 . KÖVETKEZTETÉSEK A SAAR-VIDÉKHEZ KAPCSOLÓDÓ LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK ALAPJÁN

A Magyar Nemzeti Levéltárban a Saar-vidékre vonatkozó dokumentumok áttanulmányozása után elmondható, hogy bár a cél - a béke fenntartása - nemes volt, és a Nemzetek Szövetségének közreműködése a háború után pótolhatatlan volt, de a 15 évig tartó kényszerű „együttműködés” eredménye egy olyan internacionalizált terület lett, amelyben a túlnyomórészt német ajkú lakosság a demokrácia hiányával kényszerült szembenézni.⁸⁶⁹ A Német Birodalomtól elszakított lakosság sok esetben érezte magát

⁸⁶⁷ HU-MNL-OL-K-14/POL/1935-PRÁGA: „A népszavazási eredmény következtetései.”

⁸⁶⁸ HU-MNL-OL-K-6/POL/1935-RÓMA: „A Saari népszavazás”

⁸⁶⁹ HÜSER Dietmar: *Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats- und frühen Bundeslandzeiten* In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: *"Alles Frankreich oder was?" - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / "La France à toutes les sauces?" - La 'Stratégie France' de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre*

kirekesztettnek a saját területén, amely elsősorban a franciák által eszközölt intézkedéseknek, úgymint kötelező francia nyelvű iskolák felállítása, francia frank bevezetése, újságok betiltása, volt köszönhető.⁸⁷⁰ A Saar-vidék 1920 és 1935 közötti időszakban egy olyan speciális jogállású terület volt, ahol két nemzet (német és francia) érdekeinek érvényesítéséért folyt a „harc”, amely felett egy gyermekcipőben járó nemzetközi szervezet vállalta a felügyeletet.

Az 1. világháborút lezáró békeszerződés – bár finomított formában - kemény büntetést szabott ki a vesztesekre, közöttük Németországra.⁸⁷¹ A háború utáni francia külpolitika központi eleme volt, hogy ellehetetlenítsék egy jövőbeni erős Németország létrejöttét.⁸⁷² Ennek érdekében a pénzügyi jóvátételen túl, területeivel is fizetnie kellett a Birodalomnak. A gyarmatait felszámolták, területéből kaptak a szomszédos államok, és a Saar-vidék a Nemzetek Szövetségének átmeneti, nemzetközi igazgatása alá került.⁸⁷³ A jelen fejezetben tárgyalt Saar-vidék ugyan nem tagozódott be a francia államba, de valójában nem rendelkezett vele Németország sem. Közigazgatása a Népszövetség égisze alatt a Kormányzó Bizottság kezébe került, amely a város egészére nézve kiváltságos jogköröket gyakorolt. A kezében összpontosult a törvényhozó, végrehajtó, és az igazságszolgáltató hatalom egyaránt. A Saar-medence bányáinak „kincsei” a francia államot illették meg 15 évig.⁸⁷⁴

Ahhoz azonban, hogy megértsük a terület korlátozott függetlenségének működési mechanizmusait, tisztában kell lennünk a nemzetközi döntéshozókat mozgató érdekekkel, motivációkkal, valamint az indokaikkal. Talán nem nehéz kitalálni, hogy a terület igazgatási működése ilyen körülmények között éppen a politikai érzékenységből fakadóan nem volt egyszerű. Ennek egyértelműen etnikai és biztonsági okai voltak.⁸⁷⁵

Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques, Transcript Verlag, 2017. p. 44.

⁸⁷⁰CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2. sz. pp. 105-107.

⁸⁷¹NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) pp. 5-6.

⁸⁷²BALOGH József: *A francia politika és revízió* In: Magyar Szemle 17. kötet, 1933. 1-4. sz. pp. 211-212. és lásd még MARÓTI Dávid: *Az Osztrák Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság államépítése, alkotmány- és közigazgatás-története 1945-1955 között*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Doktori Disszertáció, Budapest, 2021. p. 151.

⁸⁷³NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) pp. 5-9.

⁸⁷⁴HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, 1983, Budapest, pp. 60-61.

⁸⁷⁵HALÁSZ Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz*, Külügyi szemle, Budapest 2005. 4. évf. 1-2. sz. p. 250.

Szükséges volt elérni azt, hogy a hatalmas arányú német lakosság⁸⁷⁶ ne érezze azt, hogy velük a franciák ellenségesek és hatalmat gyakorolnak fölöttük. Az erre tett kísérlet azonban sok esetben kudarcba fulladt. A nacionalizmus felerősödésének, majd a későbbiekben a hatalmat átvevő nemzeti szocialista pártnak pont ez az „ellenséges” viselkedés adta meg az előnyt a térnyeréshez.

A Népszövetség elsődleges célja a fegyveres konfliktusok elkerülése volt, amelynek érdekében mindent igyekezett elkövetni. Még ennek ellenére is érkeztek olyan diplomácia levelek a Magyar Külügyminisztériumba, amelynek bemutatása során fény derült arra, hogy Európa környező államai tartanak a Saar-medence területén egy-egy fegyveres konfliktus kibontakozásától, amelyet elsősorban a franciák fegyverkezési híreinek, és az egyes, határmenti területeken kialakult német-francia konfliktusoknak tudtak be.⁸⁷⁷ Másodsorban a francia nemzetnek is járt a versailles-i szerződésből fakadó bányahasznosítási jog, a Kormányzó Bizottság mindent megtett annak érdekében, hogy garantálja a versailles-i szerződésben foglalt ezzel kapcsolatos rendelkezéseket.⁸⁷⁸ Az internacionalizált területű, korlátozott szuverenitású terület kapcsán a Nemzetek Szövetsége másodízben gyakorolhatta a nemzetközi átmeneti igazgatással kapcsolatos feladatköröket. Ha a mérleg nyelvét tekintem; vagyis azt, hogy a Nemzetek Szövetsége mennyiben tudta a hozzá fűzött reményeket beváltani, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az eredmény kettős. Ugyanis a közjogi értelemben vett kereteket a Nemzetek Szövetsége lefektette és nagyon sokáig, egészen a népszavazás előestéjéig meg is tudta tartani.

A Saar-vidék nemzetközi igazgatásának időszaka alatti problémák összességében három ügkör köré voltak csoportosíthatók:

- 1) A Nemzetek Szövetsége által kijelölt öttagú Kormányzó Bizottság hatásköre és annak sok esetben diktatórikus rendelkezései.⁸⁷⁹
- 2) A bányák és a vasút igazgatásának kérdései, amelyekről ugyan a hazai levéltári források nem emlékeznek meg, ám mégis fontos elemei a „Saar-kérdésnek”.⁸⁸⁰

⁸⁷⁶ A Saar-vidék lakosságának körülbelül 1%-a volt francia ajkú. In: CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2. sz. p.108.

⁸⁷⁷ HU-MNL-OL-K-186/POL/1933, BERLIN: „Saarvidéki népszavazás közeledése miatti incidensek,”

⁸⁷⁸ HALÁSZ Iván: *Nemzetközi igazgatás a válságövezetben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz*, Külügyi szemle, Budapest 2005. 4. évf. 1-2. sz. p. 250.

⁸⁷⁹ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2.sz. p.109.

⁸⁸⁰ A Saar-vidék bányáival kapcsolatban mindenképpen említésre méltó a következő két korabeli magyar tanulmány: VINCZEHIDY Ernő: *A Saar-terület kérdése*. In: Budapesti Szemle, 1935. 237. kötet, 689. sz. valamint PÉCSI Albert: *A Saar vidék*. In: A földgömb 5., 1934. 8. sz.

3) Az 1935-ös népszavazás, amelyről és előzményeiről a legtöbb diplomáciai jelentés maradt fenn.

A Nemzetek Szövetsége által felállított öttagú Kormányzó Bizottság a végrehajtó hatalom feje volt, emellett ez a szerv fogadta el a terület költségvetését is. A végrehajtó hatalmat a „Saar-Statutum” rendelkezései alapján gyakorolta, és rendeletekkel kormányzott. Az igazságszolgáltatói hatalom legfelsőbb szervének élén is egy, a Népszövetség által kijelölt jogász állt. A helyi lakosság egyetlen „érdekérvényesítő” fóruma a Landesrat (Államtanács vagy Országos Tanács) volt, amely sem vétőjoggal, sem pedig törvényhozási jogkörrel nem rendelkezett, egyedül tanácsadói szerepkört tudott betölteni.⁸⁸¹ A német ajkú lakosság így érdekeit nem tudta kellőképpen érvényesíteni, amely napról napra táplálta bennük a hazafiasság érzését, és franciákkal szemben tanúsított ellenszenvet. Természetesen erre a franciák „politikája” csak olaj volt a tűzre. A francia frank bevezetésével még inkább elszakítottnak érezték magukat Németországtól; már gazdasági értelemben is egy másik nemzetet erősítettek valutájukon keresztül, amelyhez az 1925-ben elrendelt, a területre is érvényes vámközösség is hozzájárult.⁸⁸² A Nemzetek Szövetségének által felállított szerv, a Kormányzó Bizottság, túl sok esetben kapta meg a „francia barát” kritikát, amely a diplomáciai levelekben is kiütközött. A német ajkú lakosság több alkalommal is, főként petíciók útján tudtára adta a Nemzetek Szövetsége Tanácsának, hogy a lakosságra mért francia nyomásgyakorlás elviselhetetlen.⁸⁸³

A Nemzetek Szövetségének felügyeletének eredménye azért kettős, mert egyrészt eleget tett ugyan a Versailles-i szerződés rendelkezéseinek, vagyis zavartalanul folyt a szénben és vasércben gazdag bányák kiaknázása Franciaország részéről, és a békét is fenn tartotta a térségben, azonban túlságosan szabad kezet engedett Franciaországnak, amelynek célja nem csak a gazdasági előnyök kiaknázása volt, hanem a teljes terület integrálása.⁸⁸⁴ Meglátásom szerint ebben rejlik a Népszövetség által elkövetett legnagyobb hiba, hiszen ahogy azt a levéltári forrásokban is látható volt, erre a Nemzetek Szövetségében tisztséget ellátó nemzetek képviselői is felhívták a Nemzetek Szövetsége Tanácsának

⁸⁸¹ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), Vol. 41, No. 4. pp.402-403.

⁸⁸² CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: *Magyar Szemle*, 1934. 21. kötet. 2.sz. p.109.

⁸⁸³ HU-MNL-OL-K-1198/25/POL-1924; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

⁸⁸⁴ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), 1935. Vol. 41, No. 4. pp.402-403.

figyelmet.⁸⁸⁵ Ennek egyik következményeként történhetett meg az is, hogy a Népszövetség ennek következtében már nem tudta megakadályozni, hogy a németajkúak körében elsöprő sikert arató nemzeti szocialista tanok teret nyerjenek maguknak. Az 1932-es Államtanács választások eredményén ez ugyan még nem látszódott, de akkor is egyértelmű volt, hogy az irány egy és ugyanaz a Saar-vidék lakosságának tekintetében: a Németországhoz való visszatérés.⁸⁸⁶ Az, hogy a Népszövetség „zavartalanul” tudta a munkáját végezni a térségben, az annak is volt köszönhető, hogy habár a németajkú lakosságot fájdalmasan érintette a terület nemzetközi felügyelet alá helyezése, mégis tisztában volt vele, hogy az nem örökre szól. Éppen ezért, az átmeneti nemzetközi igazgatású területek sorából is kitűnik egy kicsit ez a térség, hiszen ellentétben Danzig Szabad Várossal, a Saar-medence ügyéről a békeszerződés értelmében 15 év eltelte után a lakosság dönthetett a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által előkészített népszavazás keretében.⁸⁸⁷ Ez a tény azért sokkal jobban érintette Németországot, mint Danzig Szabad Város esete, hiszen az idő letelte után fennállt a lehetősége a visszacsatolásnak. Ugyanakkor az sem volt kétséges, hogy Németország folyamatosan azon dolgozott, hogy az eljövendő népszavazáskor, minden, a területen élő –jelentős többségben lévő – német ajkú saari lakosság a német államnak kedvező módon szavazzon. Feltehetően az 1933 előtti weimari köztársaság vezető pártjai is a visszatérés mellett voltak, nemcsak az utóbb domináns helyzetbe kerülő náciok.⁸⁸⁸

Franciaország – látva a nemzeti szocialista eszmék terjedésének ütemét és a saari németek körében való népszerűsödését – a népszavazás időpontjának kitolásában volt érdekelt; míg Németország épp annak előrehozatalában, hogy a bányákból származó hasznot mielőbb nagyratörő háborús terveinek finanszírozására fordíthassa. Ez még akkor is igaz volt, ha tudjuk, hogy a bányák és a vasútvonalak visszavásárlásáért több, mint 900 millió márka megfizetésére volt szüksége.⁸⁸⁹ Az időközben hatalomra jutott Hitler-kormány és a Nemzeti Szocialista Párt saját céljaik elérésére használták fel a megtépzott német nemzeti öntudatot, vagyis a Saar-vidék lakosságát. Hitler számára azonban nem csak a Saar-vidék lakosságának megnyerése volt a célja, hanem maga a terület, annak ipara is kulcsfontossággal bírt, hiszen a területből származó gazdasági bevételek szükségesek

⁸⁸⁵ HU-MNL-OL-K-C. 226. M82. -GENF: „, *Rapport D'ensemble Du Secrétaire General Pour La Periode Octobre 1924-Mars 1925*.” p.1. és lásd még W.THUMM Gerold: *The Saar* In: *Current History*, Vol. 30, No. 176 (april, 1956), p. 226.

⁸⁸⁶ HU-MNL-OL-K-5/POL – 1932; KÖLN: „*A saarvidéki Landesrat választás.*”

⁸⁸⁷ W.THUMM Gerold: *The Saar* In: *Current History*, Vol. 30, No. 176 (april, 1956), p. 226.

⁸⁸⁸ HU-MNL-OL-K-43/POL – 1935; BERLIN: „*A Saar-vidéki kormányhatalom átvétele.*”

⁸⁸⁹ B.FAY Sidney: *The Saar Problem* In: *Current History*, 1935. Vol. 18, No. 105 (may, 1950), p. 258.

voltak a terveinek anyagi finanszírozásához, az ún. Harmadik Német Birodalom felállításához.⁸⁹⁰ Sérelmezte a bányák földalatti területeinek német területre átnyúlását, azzal érvelve, hogy Franciaország olyan bevételekhez is jut ezáltal, amik őt valójában nem illetik meg.⁸⁹¹ Egyértelmű volt – és a levéltári dokumentumok is alátámasztják –, hogy Németország kezdeti népszövetségi tagsága ellenére sem nézte jó szemmel a Népszövetség munkáját. Tevékenységét a német állam szuverenitásának megsértéseként értelmezte. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy már a belépése maga is csak arra szolgált, hogy politikai elszigeteltségéből kilépjen, s amilyen gyorsan csak tudott ki is lépett belőle.⁸⁹² A legnagyobb hatással azonban a terület sorsára egyértelműen a versailles-i szerződésben rögzített 1935-ös népszavazás volt. A levéltári dokumentumok éppen ezért szép számmal ennek az eseménynek az előzményeit, előkészületeit, hatásait, kimenetelét és Európa egyes államaira gyakorolt hatásait részletezték. Maga a népszavazás – a dokumentumok tanúsága szerint – a politikai jelentőségén és súlyán túl, számos konfliktus kialakulását is generálta. A népszavazás tisztasága, a propaganda-eszközök használata, pártatlanság hiánya és a szavazók felé megnyilvánuló ígérek önmagukban is olyan területek, amelyek feszültségek kiváltására alkalmasak. A levéltári dokumentumok tanúsága szerint a német külpolitika kiváló érdekérvényesítő tevékenységet folytatott. Elérte például, hogy a Saar-vidéki népszavazás ne településenként, hanem választókeretként történjen, mert ez jobban kedvezett számára.⁸⁹³

A magyar külügyi szolgálatot ellátó diplomaták jelentéseinek köszönhetően a magyar külügyminiszterek, Walkó Lajos és Kánya Kálmán, átfogó képet kaptak a népszavazást megelőző időszakról, annak előkészítéséről, s egyben az 1920-as és az 1930-as években a nemzetközi politikát alakító folyamatokról. Emellett fontos megemlíteni Baranyai Zoltánt, a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság vezetőjét, aki több alkalommal is javaslatot fogalmazott meg a Magyar Külügyminisztérium számára, hogy miként lehetne a Saar-vidék német ajkú lakosságának példáján keresztül jogokat elérni a Népszövetségen keresztül az elszakított területeken élő magyar kisebbség számára.⁸⁹⁴

⁸⁹⁰ HAMZA Gábor : *A „Harmadik Birodalom” eszméje a német filozófiai és politikai gondolkodásban* In: Magyar Tudomány – A MTA folyóirata, 1999. 7.sz. p. 779.

⁸⁹¹ RÁSKAY László: *Warndt kincsei francia kézen* In: *Az Est*, 1933. október, 24. évf. 240.sz. p. 226.

⁸⁹² NÉMETH István: *A magyar–német katonai kapcsolatok kérdéséhez (1928–1934)*. In: *Hadtörténelmi Közlemények, Hadtörténelmi Intézet, Budapest*, 1983.30.évf. p. 411.

⁸⁹³ HU-MNL-OL-K-18/POL/1935-BERLIN: „*A népszavazás.*”

⁸⁹⁴ HU-MNL-OL-K-393/25/POL-1924; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

Mivel Európa számos országából érkeztek a jelentések, amelyek többségében az adott országban uralkodó politikai közhangulat jegyében íródtak, a Magyar Külügyminisztériumnak lehetősége volt alaposan tanulmányozni azon esélyeket, hogy mely országokkal érdemes szorosabbra fűzni a diplomáciai kapcsolatot, vagy éppen ellenkezőleg, mely állam politikájától kell, hogy elhatárolódjon. A Saar-vidék helyzetének alakulását ugyanis nagy figyelem övezte, hiszen ebben a térségben dőlt el Franciaország és Németország erőpróbája⁸⁹⁵, valamint a terület sorsának alakulásán keresztül végig lehetett követni Hitler fokozatos hatalomra emelkedését. A népszavazás végeredménye pedig Franciaország bukását, a Hitler vezette Németország győzelmét eredményezte.⁸⁹⁶ A döntés, hogy Magyarország melyik politikai irányt képviseli, már csak azért is volt fontos, mert Magyarország az első világháború után külpolitikailag nagyon nehéz helyzetbe került, magára maradt. Így tehát a trianoni szerződés után egyértelmű céllá vált a szövetségesek keresése.⁸⁹⁷ A témával kapcsolatos levéltári dokumentumokból azonban nem derül ki, hogy valójában a Magyar Külügyminisztérium hogyan viszonyult a nemzeti szocialista eszmékhez, mert azt egyetlen jelentés sem minősítette, pusztán tényként kezelte létezését. Tekintettel arra, hogy a magyar külpolitika legfontosabb feladata épp a magyar állam diplomáciai és gazdasági elszigeteltségének a felszámolása volt, a barátsággal közeledő német államot nem támadhatta. A Magyar Külügyminisztérium mindent megtett annak érdekében, hogy minél szélesebb körből merítse ismereteit. Itt azonban azt is meg kell jegyezni, hogy magának a külügyminiszternek a személye sem volt mindegy. Kánya Kálmánt sokszor érte az a vád, hogy túlságosan német barát, és ennek megfelelően németpárti politikát folytat.⁸⁹⁸ Alapvetően elmondható, hogy személyes kapcsolatokkal, megbeszélésekkel, a Saar-vidék ügyében érintett külügyi szervekkel közvetlen és bizalmas kapcsolatot ápolt, sokszor olyan információkhoz jutva ez által, amelyek a Magyar Külügyminisztérium számára felbecsülhetetlen értékkel bírtak.

Habár az értekezés nem tárgyalja külön Magyarország külpolitikáját a két világháború között, a levéltári források külpolitikát érintő jellegéből adódóan néhány történelmi tény ismertetése elengedhetetlen. Az 1929-ben kibontakozó gazdasági világválság Magyarországra is hatást gyakorolt, és Gömbös Gyula miniszterelnököt, valamint

⁸⁹⁵ ROEGELE O.: *Aspects of the Saar problem* In: *The Review of Politics*, Vol. 14, No. 4 (Oct., 1952), p. 484.

⁸⁹⁶ GÁSPÁR Zoltán: *Húsz év története 1918-1938*, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939. p. 272.

⁸⁹⁷ JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Kossuth Könyvkiadó, 1988. p. 76.

⁸⁹⁸ TÓTH IMRE: Kánya Kálmán útja a külügyminiszteri székig In: *Történelmi szemle*, 2013. 55. évf. 2. sz. pp. 256-257

kormányát arra ösztönözte, hogy kiutat keressen a nehéz helyzetből. Gömbös a Harmadik Birodalom vezéréhez, Hitlerhez fordult, hiszen az általa vezetett államban nem csak a magyar agrártermékek piacát látta, hanem a magyar revíziós törekvések mentsvárát is.⁸⁹⁹ „Gömbös persze tudta, hogy nem szabad csak Németországnak alávetnie a magyar külpolitikát: ezért megpróbált a Duce, illetve a német vezér és kancellár között egyensúlyozni, és fontosnak tartotta az osztrák függetlenség fenntartását is. Ez utóbbit Róma is szükségesnek tartotta, és így sikerült az időközben Magyarország felé nyitó Ausztriával szorosabbra fűzni az együttműködést.”⁹⁰⁰

Egy ország külpolitikájának irányítása nem egyszerű dolog, nagyon sok tényezőtől függ: az adott ország céljaitól, gazdasági helyzetétől, érdekérvényesítő képességétől, és persze hatalmi státuszától. A külpolitikai döntések meghozatala azonban még ennél is nehezebb feladat, annyi azonban bizonyos, hogy a fent bemutatott levéltári jelentések, amelyek a magyar diplomaták precíz, aprólékos és minden tényállásra kiterjedő információt tartalmaztak, lehetővé tették, hogy a Külügyminisztérium egy teljes képet lásson az Európát, és jelen esetben a Németországot és Franciaországot körülvevő folyamatokról. Ami a Saar-vidék kérdését illeti, a történelem az angol közgazdász, Keynes szavait igazolta; a versailles-i békeszerződés nem hozza el a kívánt békét, csak 20 év szülő fegyverszünetet.⁹⁰¹

X.2. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A Saar-vidék átmeneti, nemzetközi igazgatása a Nemzetek Szövetségének égisze alatt inkább tekinthető egy nehéz külpolitikai konfliktus kényszerű, ámbar a béke biztosítása szempontjából talán a legjobb megoldásnak. A történelem azonban rámutatott a rendszer hiányosságaira, amely nem csak az e területen élő 650 ezer németajkú lakosság életét változtatta meg, hanem egész Európa sorsára kihatással volt a második világháború előestéjén. Ennek egyik oka, hogy Franciaország vezető hatalommá kívánt válni a kontinensen, amelynek első lépcsőfokát gazdaságának újjáélesztésében látta, s ennek legkézenfekvőbb eszközéül a Saar-vidék gazdasági értékeinek teljes kiaknázását, és a

⁸⁹⁹ PRITZ Pál: *Gömbös Gyula első kormányának külpolitikája, megalakulásától Gömbös németországi útjáig*. In: Századok, 1978. pp. 51-53.

⁹⁰⁰ „Gömbös Gyula politikája” In: Pannon Enciklopédia In: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/ket-vilaghaboru-kozott-824/gombos-gyula-politikaja-84B/> (Letöltés ideje: 2023.08.26.)

⁹⁰¹ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.03.) p. 2.

terület népességének az ország területéhez történő „erőszakos” integrálását választotta. A térség német ajkú lakosságának „megtörése” és érdekeik háttérbeszorítása nem volt jó taktika, a lakosságot ért tüske, valamint a náci propaganda eredményeképpen azonban az 1935-ös népszavazás, amikor is a versailles-i szerződés értelmében a lakosság maga dönthette el, mely országhoz tartozzon (Németországhoz vagy Franciaországhoz), elsöprő többséggel szavazott Németországra. A Nemzetek Szövetsége Danzighoz hasonlóan itt sem fogta túl szorosán a gyepelőt, az öttagú Kormányzó Bizottságban francia érdekek érvényesültek, a németajkú lakosságnak pedig minden joga megvolt arra, hogy a saját területén kisebbségnek érezze magát.

XI. KÖVETKEZTETÉSEK

XI.1. DANZIG SZABAD VÁROS ÉS A SAAR-VIDÉK NÉPSZÖVETSÉG ÁLTALI NEMZETKÖZI IGAZGATÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Értekezésem zárásaként érkeztem azon fejezethez, amelyben összehasonlítom a Népszövetség védnöksége alatt állt két területet. Az összehasonlítás szempontjait a két terület vizsgálata során felmerült kardinális kérdések és megállapítások alkotják.

XI.1.1.A NÉMET AJKÚ LAKOSSÁG ÉS A NÉMET NEMZETI ÖNTUDAT

Danzig és környéke, valamint a Saar-vidék is 1918 előtt szerves része volt a Német Birodalomnak. Gazdaságilag és igazgatásilag is a német rendszer alapegységeként működött. Az 1918-as esztendő azonban meghozta a változást nemcsak Németország és szövetségesei, de egész Európa számára is. Ebben a kulcsfontosságú évben az USA 1917-ben történő csatlakozásával az antant hatalmaknak sikerül legyőzniük a központi hatalmakat. Még ugyanezen évben Németország aláírja a fegyverletételi megállapodást, amelynek értelmében Németország és szövetségesei elvesztették a háborút.⁹⁰² 1918 és 1919 sorsfordulót jelentett Európa országaira számára, kiváltképp az értekezés egyik központi szerepét betöltő Németország számára. A Szövetséges és Társult hatalmak rendelkeztek a vesztes országok sorsáról, amelyet egy hosszadalmas egyeztetési tárgyalás-sorozat során határozták meg, amelyen megállapítást nyert, hogy „a fő bűnös Németország!”⁹⁰³ A háború valódi kimenetelét meghatározó versailles-i békeszerződés, amely már az aláírásának helyszíne, dátuma és az odavezető tárgyalások miatt is megalázó a Német Birodalom számára, nagyban determinálja a későbbiekben Németországnak Franciaországhoz és Lengyelországhoz fűződő viszonyát a két általam vizsgált terület tekintetében.⁹⁰⁴ A versailles-i kastély tükörterme, ahol egykor a franciák írták alá vesztes félként a németekkel kötött szerződésüket, ahol a porosz királyt a német

⁹⁰² TÓTH Péter András: *Az Amerikai Egyesült Államok első világháborús részvétele és Európa-politikája* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZUKTXV/2015-06-12_toth-peter-andras_%20az-usa-elsovilaghaborus-reszvetele.pdf (Letöltés ideje: 2023.08.17.)

⁹⁰³ NÉMETH István: *Versailles- a diktált béke (1919)* In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf (Letöltés ideje: 2023.07.24.)

⁹⁰⁴ BOULET François: *A vesztes állam delegációi és a francia közvélemény a Párizs környéki békeszerződések tükrében (1919-1920)* In: Századok-2000. p.512.

fejedelmek a német birodalom örökletes császárává kiáltották ki (ennek napjára időzítették a tárgyalások kezdetét).⁹⁰⁵

A veszteseknek 1919. június 28-án, pontosan a szarajevói merénylet 5. évfordulójának napján kellett aláírnia a szerződést.⁹⁰⁶ A tárgyalásokra a veszteseket, így Németországot sem hívták meg. Egyezkedési joguk valójában nem volt. A békefeltételeket minden vesztes bírálta, a szándékosan méltatlanra kreált körülmények a nemzetközi politikában olyan megalázó helyzetet teremtettek, amelyek hozzájárultak a német nemzeti szocialista eszmék térnyeréséhez Danzig Szabad Város és a Saar-vidék területén egyaránt.

Az 1919. június 28-án aláírt versailles-i szerződés rendezte a fent megnevezett két terület további sorsát. A szerződés értelmében mindkét terület kikerül a Német Birodalom államszervezete alól, és a Nemzetek Szövetségének felügyelete alá helyezik át őket. Valójában önmagában már az a tudat, hogy kikerültek a német kormány fennhatósága alól a területek, nagy hatást gyakorolt a birodalomra, és annak német ajkú lakosságára.⁹⁰⁷ Azt gondolom, Németország ellenszenve valahol innen indult a Nemzetek Szövetsége irányába. Mindezen tények megállapítását azért tartottam fontosnak leszögezni, mert a német sértettség és a német nemzeti tudat nagy mértékben megnehezítette a Nemzetek Szövetsége számára a szóban forgó területek feletti irányítást. Ez tehát közös szálként állapítható meg Danzig Szabad Város és a Saar-vidék esetében. Mindezek az önérzetet romboló körülményeken túl tovább rontotta a helyzetet, hogy mindkét területen 90% feletti volt a német ajkú lakosság aránya⁹⁰⁸, tehát a hazájától elszakadt német lakosság és a lengyel, illetve francia állam közötti konfliktusok lehetősége már a kezdetektől fogva borítékolva volt. Ezzel természetesen a Nemzetek Szövetségének Tanácsa is tisztában volt, hiszen mindkét korlátozott szuverenitású terület vonatkozásában elsődleges célként tűzték ki a lengyel-német, illetve a francia-német konfliktusok elhárítását, továbbá azok békés úton történő rendezését.⁹⁰⁹ Fontos további megállapítás a két terület

⁹⁰⁵ Uo. p. 512.

⁹⁰⁶ DUDLAK Tamás: *A szarajevói merénylet helye a történelemben. Az első világháború okainak kontrafaktuális elemzése* In: Világtörténet, 2019. 3.sz. p. 467.

⁹⁰⁷ „A versailles-i békeszerződés” In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés dátuma: 2022. 05.29.) p.4. és p.8.

⁹⁰⁸ Danzig Szabad Város esetében a németek a lakosság több, mint 95%-át tették ki, míg a Saar-vidék esetében majdnem szintiszta német ajkú lakosságról beszélhetünk, arányuk 99% volt. In: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*. In: Történelmi Szemle, 2015. 57. évf. 1. sz - p. 146. és lásd még GEÖCZE Bertalan: *A Saar-vidéki népszavazás* In: Katolikus Szemle 49. 1935. 2.sz. p. 73.

⁹⁰⁹ Mindkét térség esetében a Versailles-i szerződésben foglalt rendelkezések voltak az irányadóak. In: „A versailles-i békeszerződés” In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (Letöltés dátuma: 2022. 05.29.) p.4. és p.8.

vonatkozásában, hogy mindkét esetben arra törekedett a Népszövetség a felügyeleti rendszerének kialakításával, hogy Lengyelország és Franciaország ne tudja teljes mértékig bekebelezni és annektálni az adott térségeket. Ennek legfőbb oka szintén a lakossági arányokra kanyarodik vissza, ugyanis, amennyiben Danzig és a Saar-vidék elsőprő fölényben lévő német ajkú lakossága azonnal (és bármi nemű felügyelet nélkül) a lengyel, illetve a francia kormány irányítása alá kerül, akkor az pillanatok alatt háborúhoz vezet.⁹¹⁰ A kisebbségi konfliktusokat tekintve azonban el kell mondani, hogy Danzig Szabad Város esetében a szószoros értelemben vett kisebbség, vagyis a lengyelek több fejtörést okoztak a Népszövetség és a város irányítása számára is, hiszen a lakossághoz viszonyított aránya, és a történelmi múltjából fakadó tényezőknek⁹¹¹ köszönhetően nagyobb erővel bírt, mint a szinte tisztán német ajkú Saar-vidék esetében a franciák, akik elsősorban a terület gazdasági kiaknázása kapcsán voltak csak jelen.⁹¹² Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Saar-vidék esetében a helyi, német ajkú lakosság érdekei szorultak háttérbe, amely szintén sok konfliktusra adott okot a Népszövetség által megbízott Kormányzó Bizottság, valamint a helyi lakosok között.⁹¹³

XI.1.2. „HATÁROZOTT KONTRA HATÁROZATLAN IDŐRE”

A két terület vonatkozásában számos olyan attitűd van, amelynek mentén az összehasonlítás megállapításait meg lehet tenni, azonban egy fontos különbségre szeretném felhívni a figyelmet, amely sok, a témával foglalkozó szakember érdeklődését is felkeltette már. Fontosnak tartom kiemelni Méir Ydit, Peter Oliver Loew, Norman Davies, Hüser Dietmar, Maria Zenner, valamint Sidney Bradshaw Fay munkásságát, akik a két térség alapos feltérképezésével hozzájárultak a Népszövetség átmeneti igazgatási akciónak megértéséhez. Igaz, hogy a Nemzetek Szövetsége mindkét térségben nemzetközi felügyeletet látott el, ám a nemzetközi szervezet célját és időbeliségét tekintve eltérőek a rendelkezések. A Saar-vidék esetében a versailles-i szerződésben foglaltak értelmében 15 év elteltével a területen élő lakosság (99% német) népszavazás keretében dönthetett arról, hogy hova kíván tartozni a továbbiakban.⁹¹⁴ Lehetőségként adott volt a Népszövetség által biztosított speciális jogállású, nemzetközi terület további fenntartása, a Német Birodalomba való visszatagozódás, vagy a francia kormány

⁹¹⁰ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), Vol. 41, No. 4. p.401.

⁹¹¹ NORMAN, Davies: *Lengyelország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p.12..

⁹¹² CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: *Magyar Szemle*, 1934. 21. kötet. 2.sz. pp.107-109.

⁹¹³ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), Vol. 41, No. 4. pp.401-402.

⁹¹⁴ VINCZEHIDY Ernő: *A Saar-terület kérdése* In: *Budapesti Szemle*. 1935. 237. kötet, 689-691. sz. pp.38-39.

fennhatósága alá való kerülés. Természetes, hogy a német ajkú lakosságot rosszul érintette a Nemzetek Szövetsége által irányított új helyzet, amelybe belekényszerültek, de a lakosságnak nem kellett ebbe örökre belenyugodnia. Ellentétben Danzig Szabad Város sorsával, amelynek esetében a győztes hatalmak ennek esélyt sem biztosítottak. Danzig helyzete tehát annak függvénye volt - a népszövetségi szabályozás szerint -, hogy mikor sikerül a területen a békét úgy megteremteni, hogy ott nemzetközi beavatkozás nélkül is megmaradjon a béke és az adott térség egy szilárd alapokon álló részét képezze Lengyelországnak.⁹¹⁵ Éppen ebből kifolyólag a Nemzetek Szövetségének nehezebb dolga volt a lakosság német ajkú részével elfogadtatni a kialakult helyzetet, amely sokszor csapódott le a lengyel kisebbségi konfliktusokban és azok számának növekedésében.

XI.1.3. GAZDASÁGI ÉRDEKEK

Danzig Szabad Város és a Saar-vidék tekintetében is megállapítható, hogy a győztes hatalmak rájuk vonatkozó versailles-i döntései mögött egyértelműen gazdasági célok húzódtak meg. Danzig Szabad Város esetében a kikötő és az abból adódó tengeri kereskedelem útján történő haszonszerzés volt az elsődleges számú kiváltó ok a lengyel kormány számára.⁹¹⁶ Az értekezésben több fejezetben is előkerült, hogy a szabad vámterületté tett kikötő, valamint az ún. lengyel-korridor (az a terület sáv, amely a lengyelek számára lehetővé tette a kikötő megközelítését, a németeket pedig elvágtatta Kelet-Poroszországtól) kibékíthetetlen és szűnni nem akaró feszültségforrássá vált.⁹¹⁷ Ahogy a magyar levéltári források is egyértelműsítik, Danzig Szabad Város kikötője kardinális pontként szerepelt minden jelentésben, illetve az a körül húzódó viták és nézeteltérések nem egy alkalommal jutottak el az Állandó Nemzetközi Bírósáig.⁹¹⁸ Ugyanez történt a Saar-vidék szénbányáinak esetében is, ahol is Franciaország teljes jogot szerzett kiaknázásukra.⁹¹⁹ A terület lakossága, valamint érdekképviseleti szervük (amely csak tanácsadói jogkörrel rendelkezett), az Államtanács egyre nehezebben tűrte a franciák „mohóságát”, amely nem csak a térség nyersanyagkincseinek korlátlan kiaknázásában valósult meg, hanem a közös vámtarifa, a francia frank és olyan egyéb gazdasági jellegű intézkedésekben, amely a német ajkú lakosságot hátrányos helyzetbe

⁹¹⁵ CZAKÓ István: *Danzig nemzetközi jogi helyzete* In: *Külügyi Szemle*, 1933. 10. évf. pp.286-287.

⁹¹⁶ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, Budapest, 2015. I. szám.p.149.

⁹¹⁷ CSISZÁR Béla: *Danzig és a lengyel folyosó* In: *Magyar Szemle* 19. kötet, 1933. 9-12. sz. p.9.

⁹¹⁸ HU-MNL-OL-K-114/POL-1933; VARSÓ: *„Lengyel-danzigi egyezmény a kikötő kihasználása és a lengyel minoritás érdekében.*

⁹¹⁹ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: *Magyar Szemle*,1934. 21. kötet. 2.sz. pp.106-108.

szorították.⁹²⁰ Jó néhány alkalommal fordultak ők is a Kormányzó Bizottsághoz, majd a Nemzetek Szövetségének Tanácsához a helyzet rendszabályozása érdekében. Mindkét terület vonatkozásában a térségre igényt tartó hatalom (Lengyelország és Franciaország) gazdasági haszonszerzése volt a cél. Megjegyzendő, hogy ez is hozzájárult azon lakossági megítéléshez, amely a Nemzetek Szövetségének munkáját és felügyelői, döntőbírói szerepkörét kritizálta.

XI.1.4. NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK APPARÁTUSA

Danzig Szabad Város és a Saar-vidék esetében a Nemzetek Szövetsége sok mindenben azonos, ám más alapokra épülő berendezkedést valósított meg. Azonos alapok alatt elsősorban a kitűzött célokat kell érteni, vagyis Danzig Szabad Város esetében szorgalmazta, sőt lefektette egy, a terület új státuszához illeszkedő alkotmányos berendezkedést. Danzig Szabad Város esetében ezt majdnem az utolsó pillanatig sikerült megtartani⁹²¹, míg a Saar-vidék esetében kevésbé beszélhetünk alkotmányos alapokról, ott ugyanis nem volt alkotmány, a terület közjogi állását a Versailles-i békeszerződés 45.-50. cikkelyei, valamint a „Saar-statútum” néven elhíresült melléklet és annak rendelkezései szabályozták.⁹²² Következő célként a területek külső agresszorral szembeni megvédésére tett kísérletet említenénk, amely a Saar-vidék esetében meg is valósult, ha konkrétan a katonai értelemben vett meg nem támadást értjük alatta. (Fontos megjegyezni, hogy a Saar-vidék esetében voltak „határincidensek”, azonban ezek a térség egészére nem gyakoroltak fizikai értelemben vett hatást.)⁹²³ Ha az ellenséget úgy tekintjük, mint egy külső „személyt”, aki az adott területen hatalomra akar törni, akkor a Nemzetek Szövetsége mindkét térségben elvesztette kontrollját a lakosság és a kormányzat felett egyaránt. Danzig Szabad Város esetében ez az NSDAP hatalomra kerülésével, míg a Saar-vidék esetében a népszavazás végeredményében nyilvánult meg. Harmadik célkitűzésként a Nemzetek Szövetsége a területek vitás konfliktusainak (német-lengyel és német-francia) békés enyhítését, megoldását és a felek egymáshoz való

⁹²⁰ REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-október, Vol 26. No. 149 p. 365.

⁹²¹ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi Szemle, Budapest, 2015. I. szám. pp.144-145.

⁹²² REYNOLDS B.T.: *The Problem of the Saar* In: *The Military Engineer*, 1934. september-október, Vol 26. No. 149 p. 365.

⁹²³ Ezek a határincidensek főként Pfalz környékére összpontosultak, ahonnan a francia katonák csak nagyon nehezen akartak kivonulni. In: WYLLYS Rufus Kay: *The Crisis of the Saar* In: *Social Science*, 1934. Vol. 9, No. 4. p. 417.

közelítését tűzte ki zászlajára.⁹²⁴ Ennél a kérdéskörnél a konzekvenciák levonása kissé nehezebb, ugyanis a Nemzetek Szövetsége által kijelölt Főbiztos (Danzig Szabad Város) és Kormányzó Bizottság (Saar-vidék) mindkét esetben a területek feletti „örökösre” volt hivatott, azonban jogosítványaik eltértek egymástól. Danzig Szabad Város esetében a felügyelői, ajánlattevői jogkörök mellett ott volt a döntőbírói jogosítvány is, azonban ezeket sokszor kétségbe vonták a területen illetékes helyi szervek, a Népgyűlés, vagy a Szenátus képviselői.⁹²⁵ A Nemzetek Szövetsége képviselőjében eljáró Főbiztos munkáját tekintve, mindenképp megállapítható, hogy végső soron egyetlen embernek kellett megbirkóznia a helyi szervek folyamatos megfigyelésével, kontrolljával, ráadásul a főbiztosok személye mindig egy harmadik, semleges országból került ki.⁹²⁶ Helyismeret, és bizonyos esetekben (ahogy a levéltári forrásokból is kiderült) nyelvtudás hiánya is nehezítette ezt a tényezőt. A Kormányzó Bizottságban ezzel szemben helyet kapott a Saar-vidéken érdekelt német és francia nemzet egy-egy képviselője is, akiket utóbb kiegészítettek a Népszövetség által a feladatra alkalmasnak ítélt semleges országok három képviselőjével.⁹²⁷ Ugyanakkor azt is fontos hozzátenni, hogy a Saar-vidék teljes közjogi felépítésébe, valamint annak adminisztratív kontrolljába belefolyt ez a Bizottság, vagy ahogyan látni is lehetett, átvette a teljes hatalmat.⁹²⁸ A Kormányzó Bizottság működése kiváló példa volt arra, hogy a területen birtoklásában érdekelt hatalom (Franciaország) képviselője hogyan élt vissza a pozíciójával. Danzig Szabad Város esetében is érte ilyen jellegű kritika a főbiztosokat⁹²⁹, azonban a danzigi érdekképviseleti szervek jogosítványaikon keresztül ezt igyekeztek ellensúlyozni. A Saar-vidék esetében a kizárólag tanácsadói jogkörrel rendelkező Államtanácsnak⁹³⁰ erre a franciákkal szemben kevesebb lehetősége volt. Azt is fontos leszögezni, hogy mind a Főbiztos, mind pedig a Kormányzó Bizottság esetében a legfontosabb a Nemzetek Szövetsége Tanácsa felé tett jelentési kötelezettség volt.⁹³¹ Természetesen ezzel mindkét intézmény élt, sőt szép számmal delegáltak (főként a

⁹²⁴ HALÁSZ Iván: *A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok*, Történelmi szemle, Budapest, 2015, 1. szám 144.p. és lásd még GÁSPÁR Zoltán: *Húsz év története 1918-1938*, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939.p.268.

⁹²⁵ HU-MNL-OL-K-38/POL-1932-VARSÓ: „Kisebbségi jogok miatti konfliktus rendezése.”

⁹²⁶ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden,pp.194-195.

⁹²⁷ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), Vol. 41, No. 4. pp.402-403.

⁹²⁸ CSISZÁR Béla: *A Saar-kérdés* In: *Magyar Szemle*,1934. 21. kötet. 2.sz. p.109.

⁹²⁹ HU-MNL-OL-K-144/POL-1932, VARSÓ: „Gróf Gravina, danzigi népszövetségi főbiztos elhalálása.”

⁹³⁰ B.FAY Sidney: *The Fate of the Saar* In: *Current History* (1916-1940), Vol. 41, No. 4. p.403.

⁹³¹ MÉIR Ydit: *Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”* Sythoff, Leyden,pp.194-195.

Főbiztos) a Tanács elé olyan problémásnak számító ügyeket, amelyekben nem tudtak dönteni.

Az azonban mindkét esetben bizonyos, hogy a Nemzetek Szövetsége olyan nemzetközi felügyeletet kívánt megvalósítani Danzig Szabad Város és a Saar-vidék esetében is, amely nem sérti a német lakosság érdekeit, de ugyanakkor kedvez a győztes nagyhatalmaknak gazdasági és politikai érdekeik megvalósításában.

XI.2. A HIPOTÉZISEK MEGVÁLASZOLÁSA

A disszertáció bevezetőjében négy hipotézist állítottam fel. Az értekezés egyik alapkérdése az volt, hogy a vizsgált két terület vonatkozásában a Népszövetség felügyelete mellett átmeneti nemzetközi igazgatás alá helyezett területeket érintően valóban biztosította-e a békét a megoldás, illetve, hozzájárult-e az a megoldás a második világháború kirobbanásához. A felhasznált szakirodalom, történelmi dokumentumok, illetve levéltári források alapján az általam felállított hipotézisek vonatkozásában az alábbi megállapításokat teszem:

H1: Feltételezem, hogy az első világháború utáni béke garantálásában nagy szerepet játszott a Népszövetség, mint frissen megalakult első nemzetközi szervezet. Továbbá feltételezem, hogy a Nemzetek Szövetségének létrehozása hozzájárult a nemzetközi szervezetek nemzetközi igazgatási akcióinak megalapozásához.

A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányát a Versailles-i békeszerződés záróhatározatában megjelölt intézkedéseknek megfelelően hívták életre, amelynek elsődleges célja a béke és biztonság garantálása volt. Az első világháború nagy mértékű öltő anyagi, gazdasági és emberáldozatot egyaránt követelő károkozása felhívta az országok figyelmét a probléma súlyosságára, és egy békésebb meder felé kezdte el terelni a kor államférfiait, különösen Woodrow Wilson, a fegyveres konfliktusok első számú alkalmazási módszere helyett.

A történelemben korábban még soha nem volt rá példa, hogy 27 állam együttesen fejezze ki akaratát a béke felett és garanciákat vállaljon annak betartására. A Nemzetek Szövetségének megalakulásával megjelent az első két olyan nemzetközi igazgatási akció, amely felett több állam, együttes szövetségben kívánt örködni. Danzig Szabad Város és a Saar-vidék példáján keresztül az államok szembesültek a válságkezelő akciók nyújtotta

kezdeti nehézségekkel; úgymint a helyi szervek és a nemzetközi szervezet munkájának összehangolása, a kisebbségi konfliktusok kezelése, valamint az alkotmányos berendezkedés biztosítása. Ez a kéteset jó például szolgálta arra, hogy hol kell meghúzni a határokat a nemzetközi felügyeletben, mennyire szabad és mennyire kívánatos belefolyani az adott térség közjogi felépítésébe, és kormányzati berendezkedésébe, vagyis, hogy mennyire kell szorosan fogni azt a bizonyos „gyeplőt”! Ugyanakkor a két terület arra is rávilágított, hogy nagyon nehéz úgy garantálni a békét az adott térségben, hogy nem áll rendelkezésre nemzetközi fegyveres testület. A béke garantálásának ugyanakkor egyértelmű bizonyítéka volt a Nemzetek Szövetségének részéről, hogy az irányítása alatt lévő időszakban mindkét térségben sikerült megakadályoznia a fegyveres konfliktusok kialakulását (eltekintve kisebb incidensektől), Danzig Szabad Város esetében 20 éven át, míg a Saar-vidék esetében 15 éven át. A Nemzetek Szövetségének „munkásságán” és annak elemzésén keresztül számos történész és válságkutató merített már információt, amelyet a modernkori válságkezelésben kamatoztatni tudtak. A Nemzetek Szövetségének létrehozása nélkül hamar eszkalálódott volna az amúgy is ingoványos talajon álló lengyel-német, valamint a francia-német konfliktus, hiszen így is számos olyan esetet tártam fel az értekezésben, amelyek kapcsán a Népszövetség területileg illetékes szervei is nehezen találták meg a békés megoldást. A Nemzetek Szövetségének felügyelete nélkül két olyan német ajkú terület találta volna magát szembe Lengyelország, illetve Franciaország grandiózus, gazdasági és politikai terveivel, amelyek eredeti célja az adott területek teljeskörű annektálása volt. A Nemzetek Szövetségének szervei, a területek felügyeletével megbízott Főbiztos, illetve a Kormányzó Bizottság együttes munkájában nyilvánult meg 27 nemzet közös politikai akarata, amely visszafogó erővel bírt mind Lengyelország, mind pedig Franciaország egyéni érdekeinek korlátok nélküli érvényesítésében. A Nemzetek Szövetsége, habár „első bálózó” volt a nemzetközi igazgatási felügyelet ellátásában, amelyben sok hibát követett el mind szervezeti, mind pedig jogi értelemben, azonban (viszonylagos) keretek közé tudta szorítani a kormányok intézkedését a két térségben. Mindezek alapján az első hipotézisem igazolást nyert.

H2: Feltételezem, hogy Danzig Szabad Város és a Saar-vidék területén a Nemzetek Szövetsége által végrehajtott nemzetközi igazgatási akciók hozzájárultak a béke megőrzéséhez. Továbbá feltételezem, hogy a Nemzetek Szövetsége e két területen végrehajtott védnöksége során arra törekedett, hogy a béke és a rendfenntartás eszközeit demokratikus elvek mentén valósítsa meg.

Danzig Szabad Város, valamint a Saar-vidék tekintetében a Nemzetek Szövetségének Tanácsa egy olyan apparátust állított fel mindkét terület esetében, amelyek elsődleges célja volt a békés felügyelet ellátása. Elmondható továbbá az is, hogy a német-lengyel, illetve a német-francia konfliktusok tekintetében is a békét ösztönözte, így több szinten kínált jogorvoslati lehetőséget: elsőként a Nemzetek Szövetségének helyi képviselőjéhez (Főbiztos, Kormányzó Bizottság), majd a Nemzetek Szövetségének Tanácsához fordulhattak jogorvoslatért az érintett felek. Danzig Szabad Város esetében egy Főbiztos öröködött a rend, és a demokratikus alapelvek betartása, és betartatása felett. A Főbiztos személye minden esetben egy idegen ország (nem német és nem is lengyel) állampolgára volt, amely köteles volt a pártatlanság elvét szem előtt tartva gyakorolni döntőbírói szerepkörét. A magyar levéltári források azonban kiválóan példázta, hogy ez legalább két főbiztos esetében nem valósult meg, túlságosan kedveztek az intézkedéseik a német, vagy a lengyel lakosságnak. Ez a fajta részlelhajlás sok esetben konfliktushoz vezetett. Danzig Szabad Város saját alkotmánnyal, törvényhozó testülettel (Népgyűlés) és végrehajtó hatalommal (Szenátus) rendelkezett, amely lehetővé tette a helyi lakosság érdekeinek érvényesülését, és a különböző politikai pártok térnyerését. A Saar-vidék azonban nem rendelkezett saját alkotmánnyal, a város életét és közjogi felépítését a győztes hatalmak által létrehozott „Saar-statútum” szabályozta. Nem volt saját népképviselői szerve sem, érdekeit egyedül a kizárólag tanácsadói jogkörrel rendelkező Államtanács tudta képviselni. A Nemzetek Szövetsége által, a terület felügyeletével megbízott öttagú Kormányzó Bizottság habár vegyes összetételű volt, azonban a francia bizottsági tag (Victor Rault) jelenléte, és hosszantartó elnöklése okán nem tudott pártatlan lenni, a Bizottság az első hat évében különösen elkövetett mindent a francia célok megvalósítása érdekében. A Kormányzó Bizottság határozatai csak francia érdeket szolgáltak, amelyek mindegyike a francia nemzetbe való „erőszakos” beolvasztást eszközölte a helyi német ajkú lakosság akaratának figyelembe vétele nélkül. Mindezen ismeretek jegyében a második hipotézisem csak a békére való törekvés tekintetében nyert igazolást, a demokratikus alapelvek megtartása nem sikerült a Nemzetek Szövetségének, így a hipotézis ezen része nem nyert igazolást.

H3: Feltételezem, hogy Németország területi veszteségei és a büntetések kiszabásának körülményei megértették a birodalmi státuszhoz szokott államban a sértettség érzését, és ezzel nagy mértékben befolyásolták a Nemzetek Szövetsége által végrehajtott nemzetközi igazgatás „tartósságát” Danzig Szabad Városban és a Saar-vidéken.

A Versailles-i szerződés értelmében a Saar-vidék és Danzig Szabad Város, amelyek mindegyike több mint 90%-ban németek lakta térség volt, a Népszövetség felügyelete alatt ugyan, de egy idegen hatalom erőteljes gazdasági (és sok területen politikai) befolyása alá került. A Saar-vidék esetében ez több volt mind befolyás; kiterjedt az iskolarendszerre, bankrendszerre, valutára, vámközösségre, érdekképviselőre, egyszóval az élet minden területét lefedte. Terveinek megvalósításában, amely a Franciaországba való teljes, erőszakos beolvasztást célozta aligha ismert korlátokat. A német ajkú lakosságban ez növelte a franciákkal szembeni ellenszenvet, és sértettséget, és hozzájárult ahhoz, hogy a lakosság az 1935-ös népszavazáson elsöprő fölényrel a Németországhoz való visszatérést választotta. Az eredmények alapján kétség sem fért ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének felügyeletére a továbbiakban már nem tartottak igényt, a rendszer nem nyújtott a német ajkú lakosság számára pozitív alternatívát. A franciák általi túlzott elnyomás lehetőséget teremtett a német nemzeti szocialista ideológia és befolyás térnyerésére.

A saar-vidéki népszavazás eredménye minden kétséget kizáróan tükrözte a német nép akaratát, amely a Német Birodalmat ismét nagyhatalmi szerepben vizionálta. Danzig Szabad Város esetében a fordulópontra az 1933-as helyi választási eredmény hozta el, amely az NSDAP egyértelmű győzelmét, és a térség feletti „legális” hatalomátvételét jelentette a népképviselői szervek teljes befolyásán keresztül. A hitleri tanok térnyerésével lassan tarthatatlanná vált a helyzet a szabad városban, ahol az utolsó hónapok nem szóltak másról, mint a lengyel kisebbséget ért folyamatos atrocitások dokumentálásáról, és a Nemzetek Szövetsége Tanácsának tett helyzetjelentésről, amely a város alkotmányos garanciáinak sérülését helyezte kilátásba. A politikai irányítás kihullott a Nemzetek Szövetségének kezéből, a Népszövetség által oly gyakran alkalmazott „élni és élni hagyni elv” kihasználásával pedig a nemzeti szocialista pártok átvették a területek feletti az uralmat. A harmadik hipotézisem igazolást nyert.

H4: Feltételezem, hogy a Danzig Szabad Városban és a Saar-vidéken létrehozott nemzetközi átmeneti igazgatás sikerei és kudarcai egyaránt hozzájárultak a nemzetközi politikai események alakulásához közvetlenül a második világháború előtt. Továbbá feltételezem, hogy a két világháború közötti magyar külpolitika lépéseit elősegítették a külszolgálatot ellátó magyar diplomaták ezen két térségre vonatkozó jelentései; a magyar diplomaták munkáján keresztül a Magyar Külügyminisztérium politikai iránymutatásban részesült.

A Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető dokumentumok alapján megállapítottam, hogy a két világháború között nagy nemzetközi figyelem övezte a Nemzetek Szövetségének első nemzetközi igazgatási akcióit. A levéltárban őrzött dokumentumok alapján a nemzetközi politikát egyértelműen a német lefegyverzés, a jóvátételi kötelezettségeknek, valamint az új nagyhatalmi határoknak a kiépítése foglalta le. Minden európai ország azon tevékenykedett, hogy az amúgy is sérülékeny békét biztosítani tudják, ugyanakkor minden országnak szüksége volt szövetségi háló kiépítésére a két világháború között. Danzig Szabad Város és a Saar-vidék jogállása különös fontossággal rendelkezett a nemzetközi kapcsolatokban, ugyanis az újonnan született nagyhatalmi rendszer és az általuk létrehozott nemzetközi szervezet első védnöksége alatt álló területeit képezték, minden ország figyelemmel kísérte, hogy miként válnak be az amerikai elnök által javasolt pontok a valóságban. Nem volt ez másként a magyar külpolitikát tekintve sem. A levéltári források jól példázták, hogy a danzigi, illetve a saar-vidéki események kapcsán milyen irányt vesz Európa, és hogy a Hitler által vezetett Német Birodalomnak valójában milyen tervei vannak. A Magyar Külügyminisztérium a külszolgálatot ellátó diplomatáinak jelentésén keresztül tisztán látta, hogy a német kérdés a danzigi és Saar-vidéki németajkú lakosság sorsának alakulásával párhuzamban van. Danzig Szabad Városban és a Saar-vidéken bekövetkezett eseményekből (NSDAP hatalomra kerülése, népszavazás) táplálkozott a Német Birodalom kormánya, amely a nemzetközi kapcsolatokban sem sejtetett mást, minthogy a Nemzetek Szövetsége elbukott a korábban fő bűnösnek kikiáltott Németország nagyhatalmi törekvéseivel szemben. Emellett a magyar diplomaták rávilágítottak arra is, hogy Lengyelország, Németország, illetve Franciaország hogyan viszonyul a magyarokhoz, és mennyire támogatnák a magyar nemzet által áhított területi revíziót. Baranyai Zoltán, a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság vezetője több ízben is felhívja a figyelmet arra, hogy a Saar-vidék példáján keresztül (folyamatos petíciók) hogyan lehetne a határon túl rekedt

magyar kisebbség jogait érvényesíteni. A Saar-vidéki népszavazást is követendő példaként írja le Ghyczy Jenő prágai követi tanácsos, mert ha a németeknek sikerült elérni a területeik „visszaszerzését”, akkor kitartó és alázatos munkával a magyaroknak is sikerülni fog. Fontos még Hory András munkásságát is megemlíteni, aki több alkalommal is felvetette, hogy érdemesebb a lengyelbarát politikát követni, és a két ország közötti kapcsolatokat mélyebbre fűzni, amelynek érdekében mindent meg is tett, már amennyire a diplomácia eszközei ezt megengedték. Az irány tehát adott volt a diplomaták részéről a külügyminisztérium irányába.

A negyedik hipotézisem ennek okán igazolást nyert.

XI.3. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1) A Saar-vidék és Danzig Szabad Város két világháború közötti jogállásával a hazai és külföldi kutatók külön-külön már foglalkoztak. A két terület igazgatásának ilyen mélyreható vizsgálatára és összehasonlítására, amely felöleli mind a magyar, mind pedig a nemzetközi szakirodalom releváns dokumentumait, a hazai szakirodalomban eddig nem volt példa. Rámutattam arra, hogy a két terület, habár egyazon nemzetközi szervezet, a Népszövetség irányítása alatt működött, mégis két különböző működési és szervezeti elv mentén valósult meg, amely nagy mértékben befolyásolta a nemzetközi igazgatási akció sikerességét.

2) Az értekezés központi része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető, a Magyar Királyi Külügyminisztérium diplomatáinak, illetve a Nemzetek Szövetsége mellett működő Magyar Királyi Titkárság vezetőjének jelentéseire épül, amely a téma feldolgozását illetően előzmények nélküli a hazai szakirodalomban. A Saar-vidék és Danzig Szabad Város kapcsán külön-külön létezik olyan szakirodalom, amely korabeli szócikkekre és a magyar sajtó által közzétett forrásanyagokra támaszkodik, de a külszolgálatot ellátó magyar diplomaták jelentéseire egyik korábbi kutatás sem terjed ki.

3) A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában nagy számban fennmaradó, a különböző európai országokból érkező jelentés vizsgálatán keresztül bebizonyítottam, hogy a magyar diplomácia ingerküszöbét elérte a Danzig Szabad Városban és a Saar-vidéken bekövetkező válság. A sorozatos jelentések tanúsága szerint a magyar diplomácia

számára kellő hírértékkel, és fontossággal bírt ahhoz, hogy folyamatosan figyelemmel kísérje a Népszövetség által felügyelt két terület igazgatását, illetve annak változásait, és azt a Magyar Külügyminisztérium döntéshozói felé továbbítsa.

4) A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető diplomáciai jelentések bemutatása és vizsgálata során bebizonyítottam, hogy ezek az iratanyagok a profitálás és egyben politikai iránymutatás lehetőségét hordozták magukban a magyar külpolitika vezetői számára. Az 1935-ös saar-vidéki népszavazás tapasztalatain keresztül többször is felmerült különböző diplomaták jelentéseiből egy olyan elgondolás, amely mind a magyar nemzet, mind pedig a Trianoni békeszerződés által elcsatolt területek magyar kisebbségeinek érdekérvényesítését tette lehetővé. Emellett Danzig Szabad Város vonatkozásában bebizonyítottam, hogy Hory András varsói magyar követ hivatalba lépése után új fejezetet próbált nyitni a magyar-lengyel kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében, amelynek során nagy figyelmet szentelt a danzigi helyzet alakulásának. A danzigi-lengyel viszony meghatározó volt az európai nagyhatalmi státuszra törekvő Lengyelország és a revans vágyát magában hordozó Németország között, amelynek minden „sorsfordító” mozzanatára felhívta a varsói magyar követ a külügyminiszter figyelmét. A levéltári jelentéseken keresztül bebizonyítottam, hogy a varsói követ a danzigi események fényében két politikai utat látott a magyar külügyminisztérium számára körvonalazódni: Németország vagy Lengyelország támogatása, amelyek közül egyértelműen az utóbbi mellett foglalt állást.

XI.4. A KUTATÁS TOVÁBBGONDOLÁSA, AJÁNLÁSOK

Az értekezés által bizonyosságot nyert, hogy a korabeli magyar külpolitika figyelemmel kísérte Danzig Szabad Város és a Saar-vidék helyzetét és az ott kibontakozó politikai folyamatokat, valamint nyomon követte mindkét térség esetében a Nemzetek Szövetségének munkáját a Magyar Királyi Titkárság misszióvezetőjének jelentésein keresztül. A kutatás tovább gondolásának vonatkozásában érdemes lenne azzal is foglalkozni, hogy ugyanezen két terület miként került be a magyar politika, s elősorban a parlament látóterébe. A magyar parlamenti dokumentumokban, amelyek vizsgálata nem tartozott az értekezés tárgyköréhez, szintén fellelhetőek a Saar-vidék és Danzig Szabad Város vonatkozásában olyan forrásanyagok, amelyek alátámasztják, hogy az Országgyűlés is foglalkozott mindkét területtel, s az ezzel kapcsolatos kérdések mind a képviselő-, mind pedig a felsőházban megvitatásra kerültek. A kutatás ilyen irányú

kiterjesztése érdekes lehet olyan vonatkozásban is, hogy a törvényhozásban mennyiben foglalkoztak és mennyiben használták fel az értekezés vázát képező magyar diplomaták jelentéseit, és ha igen, akkor ezek mennyiben befolyásolták a magyar törvényhozás munkáját. Ebből kifolyólag további kutatások alapját jelenthetné az is, hogy a magyar törvényhozás mennyiben értett egyet azzal a külpolitikai iránnyal, amelyet a Magyar Királyi Külügyminisztérium Danzig Szabad Város és a Saar-vidék vonatkozásában képviselt.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

- HU-MNL-OL-K-6/POL – 1932; GENF: „Magyar szakértő egy danzigi vitás ügyben.”
- HU-MNL-OL-K-10/POL-1932; „Danzig Szabad Város.”
- HU-MNL-OL-K-12/POL-1936; BERLIN: „A danzigi kérdésnek a népszövetségi tanács előtti megtárgyalása.”
- HU-MNL-OL-K-19/POL-1936; VARSÓ: „A népszövetség tanácsának döntése a danzigi ellenzék petíciói ügyében.”
- HU-MNL-OL-K-20/POL-1936; GENF: „A danzigi kérdés a májusi tanácsülés előtt. Sean Lester főbiztos mandátumának meghosszabbítása.”
- HU-MNL-OL-K-22/POL-1927; VARSÓ: „A danzigi magyar konzulátus ügye.”
- HU-MNL-OL-K-22/POL-1932; VARSÓ: „Strassburger miniszternek a lengyel főkormány megbízottnak lemondása.”
- HU-MNL-OL-K-33/POL-1936; GENF: „Hírek a Tanács által a danzigi helyzet szemmel tartására kiküldött hármass bizottság közeli értekezletéről.”
- HU-MNL-OL-K-38/POL-1932; VARSÓ: „Kisebbségek miatti konfliktus rendezése.”
- HU-MNL-OL-K-38/POL-1932; VARSÓ: „A lengyel alattvalók és a lengyel származású egyének helyzete Danzig Szabad Városban.”
- HU-MNL-OL-K-44/POL-1931; VARSÓ: „Danzig város felmondja a lengyel hadihajók kikötésére vonatkozó egyezményt.”
- HU-MNL-OL-K-44/POL-1933; VARSÓ: „Danzigi belpolitika. Új Volkstagválasztások. Előreláthatólag nemzeti socialista többség és kormányváltás.”
- HU-MNL-OL-K-51/POL-1931; VARSÓ: „Danzigi conflictus. Lengyel tiltakozás, tüntetések Varsóban.”
- HU-MNL-OL-K-51/POL-1931; VARSÓ: „A danzigi conflictus. Strassburger lengyel delegátus lemond a danzigi comitében levő állásáról. Lengyel tiltakozás, tüntetések Varsóban.”
- HU-MNL-OL-K-51/POL-1933; GENF: „A Nemzetek Szövetsége új danzigi főbiztosa: Sean Lester.”
- HU-MNL-OL-K-51/POL-1933; VARSÓ: „Távozik a Népszövetség főbiztosa.”
- HU-MNL-OL-K-54/POL-1932; VARSÓ: „Gdynia kikötő használata. Magyar szakértő kijelölése az ügyben.”

HU-MNL-OL-K-60/POL-1931; VARSÓ: „*A danzigi conflictus további fejleményei.*”

HU-MNL-OL-K-60/POL-1932; VARSÓ: „*Danzig helyzetének rendezése a lengyel köztársaságba beolvadással.*”

HU-MNL-OL-K-60/POL-1932; VARSÓ: „*A lengyel-danzigi vámkonfliktus. Fattinger elleni érzékenység. Újabb ellentétek Danzig és Lengyelország között. A Hitleristák kérdése. A kikötő lengyel kihasználásának kérdése.*”

HU-MNL-OL-K-61/POL-1930; VARSÓ: „*Danzig-lengyel viszony; danzigi panasz a lengyelek ellen.*”

HU-MNL-OL-K-64/POL-1931; VARSÓ: „*A kisebbségek jogainak rendezése. Korlátok közé szorítása.*”

HU-MNL-OL-K-65/POL-1934; VARSÓ: „*Átmeneti elhidegülés Danzig és Lengyelország között.*”

HU-MNL-OL-K-66/POL-1933; VARSÓ: „*A politikai helyzet Danzigban a Volkstag választása előtt.*”

HU-MNL-OL-K-73/POL-1932; VARSÓ: „*Danzigi problémák és a vámkonfliktus.*”

HU-MNL-OL-K-78/44.CS: „*Lengyel hadihajók Danzigban – Állandó Nemzetközi Bíróság, A/B sorozat Ítéletek, végzéseik és tanácsadó vélemények Fasoiole 43. sz. Genf, 1931.december 18.*”

HU-MNL-OL-K-80/POL-1936; BERLIN: „*A Danzigi konfliktus.*”

HU-MNL-OL-K-85/POL-1930; LONDON: „*Lengyelország és a danzigi korridor*”

HU-MNL-OL-K-86/POL-1933; VARSÓ: „*Lengyelország kifogásolja hogy Danzig külpolitikai vonatkozású ügyeit önállóan intézi.*”

HU-MNL-OL-K-92/POL-1932; VARSÓ: „*A német flotta látogatása Danzigban. Újabb lengyel-német feszültség.*”

HU-MNL-OL-K-105/POL-1933; VARSÓ: „*A kikötő miatt kialakult konfliktus rendezésének ügye.*”

HU-MNL-OL-K-105/POL-1933; VARSÓ: „*Lengyel-danzigi közeledés.*”

HU-MNL-OL-K-113/POL-1934; VARSÓ: „*Lengyel-danzigi gazdasági kiegyezésről. Rauschning berlini nyilatkozata.*”

HU-MNL-OL-K-113/POL-1934; VARSÓ: „*Lengyel-danzigi gazdasági kiegyezésről.*”

HU-MNL-OL-K-114/POL-1933; VARSÓ: „*Lengyel-danzigi egyezmény a kikötő kihasználása és a lengyel minoritás érdekében.*”

HU-MNL-OL-K-116/POL-1933; VARSÓ: „*A lengyel-danzigi közeledés háttere*”

HU-MNL-OL-K-123/POL-1936; VARSÓ: „*Danzig.*”

HU-MNL-OL-K-127/POL-1931; VARSÓ: „*A Danzig-Lengyelországi ellentét. Gravina jelentése. A lengyel kikötő ügye.*”

HU-MNL-OL-K-128/POL-1932; VARSÓ: „*Danzig ellen indult propagandák és ellenségeskedés visszaszorításának ügye.*”

HU-MNL-OL-K-128/POL-1932; VARSÓ: „*Megegyezés Danzig és Lengyelország között. A lengyel kikötő kérdésének megoldása.*”

HU-MNL-OL-K-129/POL-1933; VARSÓ: „*Lengyel-danzigi megállapodás a lengyel kisebbségnek és a lengyel állampolgároknak Danzig szabad város területén biztosított jogai tárgyában.*”

HU-MNL-OL-K-130/POL-1933; VARSÓ: „*Jendrzejewicz miniszterelnök látogatása Danzigban. Nagyfokú détente a lengyel-danzigi viszonylatban.*”

HU-MNL-OL-K-130/POL-1936; VARSÓ: „*Lengyelek ellenállása. A locarnoi konferenciára lengyel befolyás kiterjesztésének szándéka.*”

HU-MNL-OL-K-130/POL-1933; BERLIN: „*Nemzeti szocialisták választási sikerei Danzigban és a Saarvidéken.*”

HU-MNL-OL-K-133/POL-1933; VARSÓ: „*A versailles-i szerződés külpolitikára vonatkozó rendelkezésének betartatásának kérése.*”

HU-MNL-OL-K-136/POL-1936; VARSÓ: „*Lengyel ellenes megmozdulások.*”

HU-MNL-OL-K-144/POL-1932; VARSÓ: „*Gróf Gravina, danzigi népszövetségi főbiztos elhalálása.*”

HU-MNL-OL-K-145/POL-1932; VARSÓ: „*A szabad kikötő miatti danzigi –lengyel konfliktus rendezése. Német javaslat.*”

HU-MNL-OL-K-145/POL-1932; PÁRIZS: „*A danzigi korridor kérdése.*”

HU-MNL-OL-K-150/POL-1932; VARSÓ: „*Német-lengyel feszültség. Beck ezredes lengyel külügyministerré való kinevezésének hatása Németországban.*”

HU-MNL-OL-K-150/POL-1932; VARSÓ: „*Első látogatásom Beck külügyminiszternél.*”

HU-MNL-OL-K-156/POL-1936; VARSÓ: „*A danzigi lengyel-ellenes tüntetések.*”

HU-MNL-OL-K-165/POL-1932; VARSÓ: „*Újabb ellentétek Danzig és a lengyel kormány között.*”

HU-MNL-OL-K-165/POL-1932; VARSÓ: „*Újabb ellentétek Danzig és a lengyel kormány között; közvetlen tárgyalások a két fél közt a vitás kérdések rendezése céljából.*”

HU-MNL-OL-K-165/POL-1932; VARSÓ: „*Vasúthasználati díj elrendelése*”

HU-MNL-OL-K-166/POL-1934; VARSÓ: „*Danzig város szenátusának elnöke lemondott. Az új elnök Greiser Arthur.*”

HU-MNL-OL-K-168/POL-1932; VARSÓ: „Első hivatalos látogatásom Beck új lengyel külügyministernél, beszélgetésem a jelenleg időszerű a lengyelséget is érintő nemzetközi politikai kérdésekről/lefegyverzés, meg nem támadási szerződés, Danzig, Németország/Szembek gróf utazásáról, a lengyel-magyar viszonyról.”

HU-MNL-OL-K-178/POL-1931; VARSÓ: „A danzigi lengyel hadikikötő ügyében hozott hágai nemzetközi bírósági avis- consultatif. Danzig nem köteles a szerződést meghosszabbítani. A szerződés meg nem hosszabbítása esetén a hadikikötőnek Gdyniában tervezett kiépítése.”

HU-MNL-OL-K-178/POL-1932; VARSÓ: „Megegyezés Lengyelország és Danzig közt a Népszövetség Tanácsa elé terjesztett négy vitás kérdésben. Lengyel-danzigi détente.”

HU-MNL-OL-K-178/POL-1931; VARSÓ: „Megjegyzés Lengyelország és Danzig közt a Népszövetségi Tanács elé terjesztett négy vitás ügyben.”

HU-MNL-OL-K-188/POL-1936; VARSÓ: „A danzigi rendvédelmi törvény rendelkezéseinek megszorítása. Lester népszövetségi biztos újabb panaszai. A lengyel tengeri liga tiltakozó gyűlései a danzigi statutum tervezett revíziója ellen.”

HU-MNL-OL-K-251/POL-1932; RÓMA: „A danzigi korridor kérdése; olasz álláspont.”

HU-MNL-OL-K-253/POL-1936; VARSÓ: „A lengyel-német viszony és Danzig. A danzigi probléma kiújulása. A danzigi lengyel kisebbség sérelmei.”

HU-MNL-OL-K-277/POL-1936; VARSÓ: „Lengyel közvetítés a Népszövetség és Danzig között.”

HU-MNL-OL-K-372/POL-1936; VARSÓ: „Danzigi kérdés a Népszövetségi Tanács előtt.”

HU-MNL-OL-K-714/POL-1933; VARSÓ: „A danzigi u.n. Westernplatte lengyel őrségének megerősítése.”

HU-MNL-OL-K-1484/POL-1934; VARSÓ: „Átmeneti elhidegülés Danzig és Lengyelország között.”

HU-MNL-OL-K-2758/POL-1932; VARSÓ: „Lengyel-német viszony. A lengyelek szövetségesei.”

HU-MNL-OL-K-3823/POL-1936; VARSÓ: „Lengyel állampolgárok elleni danzigi fellépések megszorodása.”

HU-MNL-OL-K-4610/POL-1933; VARSÓ: „Danzig Szabad Városa”

HU-MNL-OL-K-29003/POL-1936; VARSÓ: „A danzigi kérdés csendesedése.”

HU-MNL-OL-K78-C227.M83.-1925; GENF: „Ville Libre de Dantzig”

HU-MNL-OL-K78-C332.M118.-1929; GENF: „*Free City of Danzig. Second Report by the trustee for the Free City of Danzig 6,5 % (Tobacco Monopoly) STATE LOAN of 1927.*”

HU-MNL-OL-K-3/POL -1932; KÖLN: „*A saarvidéki népszavazás előtti utolsó Landesrat.*”

HU-MNL-OL-K-4/POL-1928; KÖLN: „*Helyzet a Saarvidéken. Újból éledő francia propaganda. Az új Landesrat.*”

HU-MNL-OL-K-5/POL-1932; KÖLN: „*A saarvidéki Landesrat választás.*”

HU-MNL-OL-K-5/POL-1927; GENF: „*Helyzet a Saarvidéken.*”

HU-MNL-OL-K-5/POL-1933; KÖLN: „*Saarvidék helyzete.*”

HU-MNL-OL-K-5/POL-1934; KÖLN: „*A német kilátások javulása a Saarvidéken. 1935. évi népszavazás.*”

HU-MNL-OL-K-8/POL-1935; BERLIN: „*A Saar-vidéki népszavazás eredménye.*”

HU-MNL-OL-K-8/POL-1935; PÁRIZS: „*A francia politika kudarca a Saar-kérdésben.*”

HU-MNL-OL-K-8/POL-1935; PRÁGA: „*A népszavazásról.*”

HU-MNL-OL-K-10/POL-1931; KÖLN: „*Helyzet a Saarvidéken.*”

HU-MNL-OL-K-11/POL-1934; KÖLN: „*A saarharc utolsó hetei.*”

HU-MNL-OL-K-11/POL-1934; MADRID: „*A német kormány lépése a spanyol kormánynál a Saar-terület ügyében.*”

HU-MNL-OL-K-11/POL-1935; AMSZTERDAM: „*A hollandiai külügy népszavazásról írt tájékoztatója.*”

HU-MNL-OL-K-15/POL-1933; KÖLN: „*Fegyveres beavatkozástól való félelem.*”

HU-MNL-OL-K-15/POL-1935; RÓMA: „*A római külügy népszavazási tájékoztatója.*”

HU-MNL-OL-K-16/POL-1935; BELGRÁD: „*A népszavazás eredményéről külügyi vélemény.*”

HU-MNL-OL-K-18/POL-1935; BERLIN: „*A népszavazás.*”

HU-MNL-OL-K-21/POL – 1936; GENF: „*Les Activités de la Société des Nations: Le Plébiscite de la Sarre*”

HU-MNL-OL-K-27/POL-1934; BERLIN: „*A saarvidéki népszavazás időpontja.*”

HU-MNL-OL-K-39/POL-1935; KÖLN: „*A Saar-vidék átvétele.*”

HU-MNL-OL-K-43/POL-1935; BERLIN: „*A Saar-vidéki kormányhatalom átvétele.*”

HU-MNL-OL-K-43/POL-1932; BERLIN: „*A saarvidéki Országos Tanács választása.*”

HU-MNL-OL-K-89/POL-1934; KÖLN: „*A „Deutsche Saar” kiállítása Kölnben.*”

HU-MNL-OL-K-134/POL-1933; BERLIN: „*A hatalom és a nagyiparosok összefonódása erősödik.*”

HU-MNL-OL-K-134/POL-1933; BERLIN: „*Helyzet a Saar-területen.*”

HU-MNL-OL-K-148/POL-1934; BRÜSSZEL: „*Belgium és a Saar-kérdés.*”

HU-MNL-OL-K-158/POL-1932; BERLIN: „*Községi és kerületi választások a Saarvidéken.*”

HU-MNL-OL-K-170/POL-1922; GENF: „*A Nemzetek Szövetségének nyilatkozata az alapvető emberi jogok és a versailles-i szerződés betartásával kapcsolatban (dokumentum megküldéssel C. 680.M.397.1922.I.)*”

HU-MNL-OL-K-186/POL-1933; BERLIN: „*Saarvidéki népszavazás közeledése miatti incidensek*”

HU-MNL-OL- K-198/POL-1933; PARIS: „*A saarvidéki népszavazás*”

HU-MNL-OL-K-240/POL-1922; GENF: „*A Saar vidék ügyei.*”

HU-MNL-OL-K-251/POL-1933; BERLIN: „*Saarvidék.*”

HU-MNL-OL-K-792/POL-/1935; BERLIN: „*Németország győzelme.*”

HU-MNL-OL-K-C.226.M82.-GENF: „*Rapport D'ensemble Du Secrétaire General Pour La Periode Octobre 1924-Mars 1925'.*”

HU-MNL-OL-K-974/25/a/POL-1926; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

HU-MNL-OL-K-1198/25/POL-1924; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

HU-MNL-OL-K-393/25/POL-1924; GENF: „*A Saar-vidék ügyei.*”

HU-MNL-OL-K-3878/POL/1933; BERLIN: „*A Vatikán szerepe a Saar-kérdésben*”

HU-MNL-OL-K-7047/POL-1934; RÓMA: „*Német propaganda.*”

HU-MNL-OL-K-C.520.M.236.1934.VII.: „*A Kormányzó Bizottság levele a Népszövetségi Tanácshoz a népszavazásba való beavatkozás felszámolása ügyében.*”

HU-MNL-OL-K-O.548.M.251.1934.VII: „*A Népszövetség Tanácsának döntése a nemzetközi rendőrség felállításáról a népszavazás idejére.*”

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- ANDOR László: Keynes ellenzékben In: Társadalmi Szemle, 1996. 3. sz.
- B.FAY Sidney: The Fate of the Saar In: Current History (1916-1940), 1935. Vol. 41. No. 4.
- B.FAY Sidney: The Saar Problem In: Current History, 1950, Vol. 18. No. 105.
- BALOGH Arthur: A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege, Erdélyi tudományos füzetek, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár 1940.
- BALOGH Géza: Avantgárd színház Kelet-Európában In: Scenárium, 2016. 4. évf. 4.sz.
- BALOGH József: A francia politika és revízió In: Magyar Szemle 17. kötet, 1933. 1-4. sz.
- BÁNYAI Ernő: Mit nyert Németország a versaillesi békeszerződésen? In: Brassói Lapok, 1939. október, 45. évf. 226. sz.
- BARTA Róbert: Az első világháború helye, értékelése a nemzetközi kapcsolatok történetében. In. PÜSPÖKI Levente, KEREPESZKI Róbert (szerk.): A Nagy Háború emlékezete, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai, Debrecen, 2015.
- BÁBA Iván - HALÁSZ Iván - TÓTH Norbert: Külügyi Igazgatás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 2017.
- BÁRCZI Géza - ORSZÁGH László: A magyar nyelv értelmező szótára. II. kötet, In: MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 1992.
- BENCZE András: Orosz felosztási tervek az Oszmán Birodalomról a békeszerződésekben 1774-1878. ELTE, BTK. Digitális Intézményi Tudástár, Budapest. 2018.
- BERECZKI András: 50 éves az Egyesült Nemzetek Szervezete In: Keresztény Magvető, 1995. 4. sz.
- BETHLEN István Gróf: Magyarország kisebbségi politikája In: Magyar Szemle 18. kötet, 2.évf. 70. sz.
- BIBÓ István: Az európai egyensúlyról és békéről. In: Válogatott művei, I. kötet, Magvető, 1986.
- BLAHÓ András- PRANDLER Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.

- BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: Nemzetközi jog, Aula Kiadó, Budapest. 1997.
- BÖTTCHER Hans Viktor: Die Freie Stadt Danzig: Wege und Umwege in die europäische Zukunft; Historischer Rückblick, staats- und völkerrechtliche Fragen, Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bonner Talweg 68, 1997.
- BRUHÁCS János: Az államok és a nemzetközi szervezetek felelősségének kapcsolatáról In: MOHAY Ágoston – KIS KELEMEN Bence – PÁNOVICS Attila – TÓTH Norbert (szerk.): A nemzetközi szervezetek felelőssége – elmélet és gyakorlat határán, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európa Központ, Studia Europaea, Pécs, 2023.
- BURCKHARDT C.J.: Meine Danziger Mission 1937-1939, Verlag Georg D.W. Callwey Munchen, Zürich-München, 1960.
- BOULET François : A vesztes állam delegációi és a francia közvélemény a Párizs környéki békeszerződések tükrében (1919-1920) In: Századok-2000.
- CARR, William: A History of Germany, 1815-1990, Bloomsbury Publishing, London, 1991.
- CZAKÓ István: Danzig nemzetközi jogi helyzete In: Külügyi Szemle, 1933. 10. évf. 3. sz.
- CZETTLER Antal: A brit külpolitika a második világháború előtt II., Münchentől a Lengyelországnak adott garancianyilatkoztig In: Valóság, 2005. 48. évf. 8. sz.
- CZETTLER Antal: Lengyel tervek Közép-Európa újra rendezésére, és Kárpátalja visszatérése a magyar anyaországhoz 1939 márciusában In: Magyar Szemle, 2001.10. évf. 7-8.sz.
- CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián: Az I. világháborúkitörésének okai és a szerb historiográfia In: Világtörténet, 2015. 5. évf. 3. sz.
- CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián: Az albán nemzettéválás kezdetei (1878-1913)- A Rilindja és az államalapítás korszaka- ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2010.
- CSIFFÁRY Gergely: Egerből kezdeményezett szénkutatások a Bükk-vidéken a 18. és 19.században In: Bányászati és Kohászati Lapok, 1987. 120. évf. 3. sz.
- CSISZÁR Béla: A Saar-kérdés In: Magyar Szemle, 1934. 21. kötet. 2.sz.
- CSISZÁR Béla: A Saar-vidék katolikussága és a népszavazás In: BANGHA Béla (szerk.): Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle, Budapest, 1934. 21. évf. 1-12. sz.
- CSISZÁR Béla: Danzig és a lengyel folyosó In: Magyar Szemle, 1933. szeptember, 19. kötet.1. sz.

- DEMETER Gábor: A Balkán és az Oszmán Birodalom II.: Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig. Oszmán Birodalom (Rumélia, Anatólia, Közel-Kelet). Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. 2016.
- DIÓSZEGI István: A hatalmi politika másfél évszázada, MTA Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1994.
- DIÓSZEGI István: Kálnoky; Andrássy és a bolgár válság 1885–87-ben In: Századok, 1967.
- DRUCKER György (szerk.): A Tanger-statum meghosszabbítása In: Külügyi Szemle, 1936. 13. évf. 1.sz.
- DRUCKER György: Nemzetközi intézmények a népek együttműködése szolgálatában In: Külügyi Szemle, 1937. 14. évf. 2. sz.
- DUDLAK Tamás: A szarajevói merénylet helye a történelemben. Az első világháború okainak kontrafaktuális elemzése In: Világtörténet, 2019. 3. sz.
- FAZEKAS János: Állam, nemzet, nemzetiség In: Valóság, 1986. 29. évf. 11. sz.
- FERDINANDY Gejza: Magyarország közjoga, Budapest, 1902. p. 230.
- F.M.: „Az európai integráció lehetősége Versailles után” In: Századok, 1981.
- FÁBRY Zoltán: Az elévülés: azonosulás In: Élet és Irodalom, 1966.10. évf. 1. sz.
- FRANK Tibor: Trianon és a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya In: Századok 154, 2020. 4. sz.
- FUTALA Tibor: Dejmek, Jindřich: A genfi jegyzőkönyv, a locarnói egyezmény és a garanciális paktumok csehszlovák nézőpontból In: Kisebbségkutatás, 2001.10. évf. 2. sz.
- GANCZER Mónika: Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban In: Jog-Állam-Politika - Jog- és politikatudományi folyóirat, 2011. 2. sz.
- GÁSPÁR Zoltán: Húsz év története 1918-1938, Pantheon Kiadás, Budapest, 1939.
- GEÖCZE Bertalan: A Saar-vidéki népszavazás In: Katolikus Szemle (49.), 1935. 2. sz.
- GLANT Tibor: Az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése 1917-ben In: Korunk, 2017. 2. sz.
- GLANT Tibor: A 14 pont történelme és mítosza In: Külügyi Szemle, 2009. 8. évf. 4. sz.
- GLANT Tibor: War and Society in East Central Europe. XXXVI. Through the Prism of the Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion during World War I In: East European Monographs 502, Atlantic Studies on Society Change 95, New York, 1998.
- GRATZ GUSZTÁV: Közép-Európa problémája In: Külügyi Szemle, 1936. 13. évf. 2. sz.

- GRATZ Gusztáv: Nemzetközi jog, Stampfel Károly Kiadó, Pozsony, 1899.
- GREBENKIN Igor- AKULSIN Pjotr: Az 1. világháború és Oroszország nemzeti érdekei. – In. Világtörténet, 2015. 3. sz.
- GYŐRI SZABÓ Róbert (2011): A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig, Helikon Kiadó, Budapest, 2011.
- HALÁSZ Iván: A nemzetközi elem szerepe a balkáni államépítésben tegnap és ma In: Politikai krízisek Európa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014.
- HALÁSZ Iván: A nemzetközi felügyelet alatt élő lengyel városállamok az 1939 előtti Európában: Krakkó és Danzig szabad városok. In: Történelmi Szemle, 2015. 57. évf. 1. sz.
- HALÁSZ Iván: Az állam összeomlása és újjáépítése, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2014.
- HALÁSZ Iván: Nemzetközi igazgatás a válságövezetekben - adalékok a nemzetközi igazgatás történetéhez és jelenlegi dilemmáihoz In: Külügyi Szemle, 2005. (tavasz-nyár).
- HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- HAMZA Gábor : A „Harmadik Birodalom” eszméje a német filozófiai és politikai gondolkodásban In: Magyar Tudomány, 1999. 7. sz.
- HARASZTI György: A nemzetközi szerződés. - In. Herczeg Géza (szerk.): Szemelvények, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1989.
- HARGITAI József: Az állampolgárok védelmének nemzetközi jogi kérdései; Nemzetközi jog az új alkotmányban, KJK. Kerszöv Kiadó. Budapest, 1997.
- HAVAS Józsefné: Marokkó gazdasága In: Külkereskedelem, 1958. 2. évf. 1. sz.
- HÁGEN András: A közlegelők tragédiája a politikatudományban In: Valóság, 2018. 61. évf. 3. sz.
- HERCZEG Géza: A nemzetközi jog létrejöttének feltételei, e jog fogalma és sajátosságai, Szemelvények, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- HERCZEGH Géza: A világháború és Magyarország In: Hitel, 1989. január-június, 2. évf. 7. sz.
- HERCZEG István: A támadó háborúeltiltása és az agresszió meghatározása In: Jogtudományi Közlöny, 1964. 11. sz.
- HERCZEG István: Vita a nemzetközi szervezetek jogalanyiségének korlátairól In: Jogtudományi Közlöny, 1965. 11. sz.

- HIMLER Tamás: A lengyel külpolitika útjai az 1930-as években In: Külügyi Szemle, 2005. 4. évf. 3-4. sz.
- HOBSBAWN, Eric: The Age of Capital: 1848-1875, Published by Abacus, New York, 1998.
- HOLST, J. J: Enhancing Peacekeeping Operations In: Surviva, 1990. maj/june
- HORVÁTH Jenő: A békeszerződések megalkotása In: A világháború története, Franklin-Társulat Kiadása, Budapest, 1928.
- HORY András: Bukaresttől Varsóig, Gondolat, Budapest, 1987.
- HÜSER Dietmar: Die Saar-Politik und die deutsch-französische Geschichte an der Grenze: Herausforderungen, Handlungsmargen, ‚Frankreichstrategien‘ in Völkerbunds-, Saarstaats-und frühen Bundeslandzeiten In: LÜSEBRINK Hans-Jürgen- POLZIN-HAUMANN Claudia – VATTER Christoph: "Alles Frankreich oder was?" - Die saarländische Frankreichstrategie im europäischen Kontext / "La France à toutes les sauces?" - La 'Stratégie France' de la Sarre dans le contexte européen: Interdisziplinäre Zugänge und kritische Perspektiven / Approches interdisciplinaires et perspectives critiques, Transcript Verlag, 2017.
- IRK Albert: A Nemzetek Szövetsége, Danubia Kiadása, II. kiadás, Pécs, 1926.
- JAKABFFY Elemér (szerk.): Statisztikai közlemények. A versaillesi szerződéssel Németországtól Lengyelországhoz jutott terület népi összetétele In: Magyar Kisebbség, 1940. 19. évf. 1.sz.
- J. NAGY László: A francia uralom kialakulása a Maghreb országokban In: Belvedere Meridionale, 2013. 25. sz.
- JUHÁSZ Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- JULIER Ferenc: A lengyel vereség In: Magyar Szemle, 1939. 37. kötet. 9-12. sz.
- KALTENBACH Jenő: A felügyelet fogalma a jogirodalomban és a jogi szabályozásban In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1988. 38. sz.
- KARDOS Gábor: A nemzetközi jog a hidegháború után In: RADA Péter (szerk.): Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban, Grotius Könyvtár, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, Budapest, 2007.
- KARDOS Gábor: A szuverenitás és a nemzetközi szerződések In: KARÁCSONY András (szerk.): Szuverenitás-kérdések, Elméletek, történetek, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020.

- KECSKÉS Gusztáv: Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2004.
- KELSEN, Hans:: Sovereignty and International Law In: The Georgetown Law Journal, 1960. Vol. 48. No. 4.
- KERTÉSZ János: Danzig sorsa In: Magyar Külpolitika, 1939. 20. évf. 7. sz.
- KEVICZKY Lóránd: A font nemzetközi helyzete In: Külkereskedelem, 1966. 5. sz.
- KEYNES John Maynard: A békeszerződés gazdasági következményei, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- KISS J. László: Az „új terrorizmus”, avagy a háború metamorfózisa: a „régí háborútól” az „új háborúig” In: Valóság, 2002. 45. évf. 7. sz.
- KISSINGER, Henry: Diplomácia, Simon & Schuster, New York, 1994.
- KLINGHAMMER István: Egy Európa-Atlasz koncepciójáról és szükségességéről In: Geodézia és kartográfia, 1996. 48. évf. 5. sz.
- KOVÁCS István: Amikor Krakkó állam volt. In: Tiszatáj, 1981. 35. évf. 6. sz.
- KOVÁCS Laura: Nemzetközi szervezetek területi kormányzásra gyakorolt hatása. Tanulmány, Pécs. 2015. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, Pécs, 2015.
- KOVÁCS Péter: Nemzetközi közjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
- KRAJCSOVSKY Mónika: Marokkó útja a függetlenségtől a francia protektorátusig (1840–1912), Tanulmány, Belvedere, 2013. 1. sz.
- KURÁNYI Éva: Magyar–lengyel kulturális és egyetemi kapcsolatok a 19. század első felében In: Levéltári Szemle, 44. 1994. 2. sz.
- LINSMAYER Ludwig: Politische Kultur im Saargebiet 1920-1932., W.J. Röhrig Verlag, SaarlandBibliothek St. Ingbert, SaarlandBibliothek, Band 2, 1992.
- LOEW Peter Oliver: Danzig und seine Vergangenheit 1793 bis 1997. Die Geschichtskultur einer Stadt zwischen Deutschland und Polen, Verlag Fibre, Osnabrück, 2003.
- LOEW Peter Oliver: Gdansk, Biografia miasta, Instytut Kultury Miejskiej, 2013.
- LUKÁCS György: Apponyi és a Nemzetek Szövetsége In: BERZEVICZY Albert: Apponyi emlékkönyv - adalékok Apponyi Albert gróf közéleti működésének méltatásához születésének 80-ik évfordulója alkalmából, Budapest, 1926.
- LUKOWSKI, Jerzy and ZAWADZK, Hubert: A Concise History of Poland, Cambridge University Press, 2019.

- M. CLARK Elisabeth: Borderland of the Mind: The Free City of Danzig and the Sovereignty Question In: German Politics & Society, 2017. Vol. 35. No. 3.
- MACMILLAN, Margaret: Béketeremtők - Az 1919-es párizsi békekonferencia - Az 1919-es párizsi békekonferencia, Gabo Kiadó, Budapest, 2005.
- MADZSAR József (szerk.): Társadalmi Lexikon, Népszava Könyvkereskedés, Budapest, 1928.
- MAJOROS István: A francia diplomácia dilemmái a két háború közti közép-európai politikájában, Tanulmány, ELTE, Budapest, 2014.
- MAJOROS István: Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere az első világháború előtti évtizedekben In: Világtörténet, 1985. 4. sz.
- MARÓTI Dávid: Az Osztrák Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság államépítése, alkotmány- és közigazgatás-története 1945-1955 között, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Doktori Disszertáció, Budapest, 2021.
- MCDOUGALL Walter A. : Political Economy versus National Sovereignty: French Structures for German Economic Integration after Versailles In: The Journal Of Modern History, 1979. Vol. 51. march.
- MIKÓ Imre: A reform előtt álló népszövetségi alapokmány In: Magyar Kisebbség, 1936. 15. évf. 19. sz.
- MINGST Karen: A nemzetközi kapcsolatok alapjai, Napvilág Kiadó, Budapest, 2011.
- MÓRICZ Miklós (szerk.): Danzig, Gdynia és a korridor In: STUD - Statisztikai Tudósító, 1939. 7. évf. 102. sz.
- MUELLER John: Eltűnnek a háborúk? In: Külügyi Szemle, 2007. 1. sz.
- NAGY Iván: Európa kisebbségei In: Magyar Kisebbség, 1929. 8. évf. 15-16 sz.
- NAGY Júlia: A Saar-vidék gazdasági jelentősége In: Közgazdaság, 1947. 2. évf. 4. sz.
- NEMES Dezső: A Bethlen-kormány külpolitikája (1924-1926) In: Századok, 1959.
- NEMESKÉRI Zsolt - Zádori Iván: Különleges státuszú területek geopolitikai jelentősége Kínában: Honkong az új évezred küszöbén In: Geopolitikai Szemle, 2019. 1. évf. 1. sz.
- NÉMETH István: A magyar-német katonai kapcsolatok kérdéséhez (1928-1934) In: Hadtörténelmi Közlemények, Hadtörténelmi Intézet, Budapest, 1983. 30. évf.
- NÉMETH András: Az erőszak természete és szerepe a történelemben In: Honvédségi Szemle, 1990. 2. évf. 4. sz.
- NÉMETH István: Németország története, Budapest, Aula Kiadó, 2003.

- NÉMETH István: Európa újjárendezése a Párizs-környéki békekonzferenciákon (1919–1920) In: BALLABÁS Dániel (szerk.): Trianon 90 év távlatából, Líceum Kiadó, Eger, 2011.
- NORMAN Davis: Lengyelország története, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- OPRÁN Emese: Hatalmi szövetségek az első világháború előtt In: História, 2004. 4.évf. 6-7. sz.
- OTTLIK György: Külpolitikai szemle- Az olasz-francia közeledés történeti múltja, a január7.-i római egyezmények, a marseillesi kérdés, a Saarvidék népszavazása, Oroszországi a keleti paktum In: Magyar Szemle, 23. kötet, 1935. 1-4. sz.
- PALOVICS Lajos: Lengyelország határai két évszázadon át In: História, 1985. 3. sz.
- PÁNDI Lajos (összeáll.): Köztes Európa 1756-1997, Kronológia - Kisebbségi adattár 8. fejezet, Budapest, 1999.
- POLLMANN Ferenc: Magyarország és az első világháború In: Király Béla - Veszprémy László (szerk.): A magyar hadtörténelem évszázadai, A Kiegyezéstől Trianonig, Budapest, 2003.
- PRITZ Pál: A bécsi követség története a két háború között In: Külügyi Szemle, 2013. 12. évf. 2. sz.
- PRITZ Pál: Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918–1944) In: Jogtörténeti Szemle, 1987. 2. évf. 2. sz.
- PRITZ Pál: Gömbös Gyula első kormányának külpolitikája, megalakulásától Gömbös németországi útjáig. In: Századok, 1978.
- P. SZIGETVÁRY Éva - NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: Békekötések és nemzetközi szerződések In: A Magyar Országos Levéltár időszaki házi kiállításának katalógusa, 1989. december, Levéltári Közlemények, 1990. 61. sz.
- RÁSKAY László: Warndt kincsei francia kézen In: Az Est, 1933. 24. évf. 240. sz.
- REYNOLDS B.T. : Danzig and the Polish Corridor In: The Military Engineer, 1936. Vol. 28. No. 162. (november-december)
- REYNOLDS B.T.: The Problem of the Saar In: The Military Engineer, 1934. Vol. 26. No. 149. (september-october)
- ROEGELE O.: Aspects of the Saar problem In: The Review of Politics, 1952. Vol. 14. No. 4.
- ROMSICS Ignác: A trianoni békeszerződés, Helikon Kiadó, Budapest, 2020.
- ROMSICS Ignác: Az első világháború száz év távlatából In: Debreceni Szemle, 2014. 22. évf. 2. sz.

- ROSS, Ronald J.: *Ross: The Failure of Bismarck's Kulturkampf: Catholicism and State Power in Imperial Germany, 1871-1887*, Catholic University of America Press, Washington, 1998.
- RUBINSZKIJ, J.: A Saar-vidéki népszavazás tulajdonságai In: *Új idő*, 1955. 1. évf. 25. sz.
- RUHNAU Rüdiger: *Die Freie Stadt Danzig 1919–1939*, Berg am See (Kurt Vowinckel Verlag KG) 1988.
- RUSSEL F. M.: The Saar Basin Governing Commission In: *Political Science Quarterly*, 1921. Vol. 36. No. 2.
- SALAMUN Michaela: *Democratic Governance in International Territorial Administration, Institutional Prerequisites for Democratic Governance in the Constitutional Documents of Territories Administered by International Organisations*, Nomos Verlagsgesellschaft, Minderhetien und Autonomien, Band 8, Baden-Baden, 2005.
- SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem a nemzetközi jogban*, Doktori Disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2010.
- SCHIFFNER Imola: *A diplomáciai védelem gyakorlásának eszközei, avagy a forgalom-meghatározás és az elhatárolás problémái*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2009. 72. kötet.
- SERES Attila: *A danzigi válság és az erdélyi magyar kisebbség 1939 tavaszán - nyarán. Egy sajtóaffér története dokumentumokban elbeszélve* In: *Magyar Kisebbség*, 2018. 23. évf. 1-2.sz.
- SIOTIS, J: *The institutions of the League of Nations*. In: *The League of Nations in retrospect – La Société des Nations: rétrospective*, United Nations Library, Geneva, 1983.
- SULYOK Gábor: *A nemzetközi jog és a belső jog viszonya: a fontosabb elméletek és a hazai gyakorlat* In: *Leviatán*, 2005. 3. sz.
- SULYOK Gábor: *A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása* In: *Jog – Állam – Politika*, 2012. 4. évf. 1.sz.
- SZALAI Anikó: *A nemzetközi szervezet mint a nemzetközi együttműködés szereplője*. In: *Államközi kapcsolatok*, *Opera Iurisprudentiae*, 2019. (2). 1.
- SZALÓKY László: *A szabad város státusa a nemzetközi jogban* In: *Nemzetközi Szemle*, 1971. 15. évf. 7. sz.
- SZEKULA Ágnes: *A Népszövetség titkársága közzétette az utolsó danzigi főbiztos összefoglaló jelentését* In: *Ellenzék*, 1940. 61. évf. 98. sz.
- SZENTMIKLÓSSY Géza (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona*, Budapest, 1930.

- TAKÁCS György: Gdynia kikötője In: Közgazdasági Szemle, 1937.
- TOMICKI Jan: A II. Internacionálé és a versailles-i szerződés béketárgyalásai In: Századok, 1980.
- TORMA András: Európai közigazgatás, Régiók, Önkormányzatok, Virtuóz Kiadó, Budapest, 2001.
- TORRES BERNARDEZ Santiago: Territorial Sovereignty, In: Linda J. PIKE (szerk): Encyclopedia of Public International Law, Elsevier, Amsterdam 1987.
- TÓTH Imre: A nyugat-magyarországi kérdés, 1922-1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között In: Levéltári Közlemények, 2008. 79. sz.
- TÓTH IMRE: Kánya Kálmán útja a külügyminiszteri székig In: Történelmi szemle, 2013. 55. évf. 2. sz.
- TÓTH Judit: Miért nem lehet, ha szabad? - A többes állampolgárság a nemzetközi és az európai közösségi jog felől In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, 2004. 2.sz.
- TÓTH László: Egy nagy magyar Balkán-politikus: Kállay Béni In: Jelenkor, 1940. 2. évf. 2. sz.
- TÖTTÖSY Ernő: A bolgár külpolitika In: Külügyi Szemle, 1941. 18. évf. 3.sz. p. 237.
- TRACHTENBERG M.: Versailles hatvan év után In: Századok, 1984.
- USTOR Endre: Ú fejlemények régi szerződések körül. A Népszövetség idejében kötött többoldalú szerződésekhez való csatlakozás kérdése In: Jogtudományi Közlöny, 1965. 5. sz.
- VARGA Lujza: Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években, Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2021.
- VASAS Géza: A bosnyák kérdéstől a magyar hivatásgondolatig In: Valóság, 1998. 41. évf. 8.sz.
- VERESS Csongor: Kibertámadás: Jogos ok háború indításához? In: Korunk 2021, 3.évf. 10. sz. p. 90.
- VÉRTESY László: Közigazgatási tevékenységek, Tansegédlet, NKE, Budapest. 2019.
- VINCZEHIDY Ernő: A Saar-terület kérdése In: Budapesti Szemle, 1935. 237. kötet. 689-691. sz.
- WALKO Lajos: M.kir.külügyminisztérium In: A M. Kir. Kormány 1919-1922.évi működéséről szóló és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1926.
- WANDY CZ Piotr: A kisantant hatvan év távlatából In: Századok, Folyóiratszemle, 1984.

- WILDE Ralph: From Danzig to East Timor and Beyond: The Role of International Territorial Administration, The American Society of International Law, 2001. Vol. 95. No. 3.
- WINKLER Heinrich August: Germany: The Long Road West, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- W.THUMM Gerold: The Saar In: Current History, 1956. Vol. 30, No. 176.
- WYLLYS Rufus Kay: The Crisis of the Saar In: Social Science, 1934. Vol. 9, No. 4.
- YDIT, Méir .: Internationalised Territories. From the „Free City of Cracow” to the „Free City of Berlin.”, AW. Sythoff, Leyden, 1961.
- ZAIEN Samir: A háború utáni újjáépítés kérdése és a nemzetközi szervezetek szerepe In: Studia Mundi-Economica, 2019. 6. évf. 1.sz.
- ZEIDLER Miklós: A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (szerk.): Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.
- ZEIDLER Miklós: A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban.-In: Pritz Pál - Sipos Balázs - Zeidler Miklós (szerk.): A magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006.
- ZEIDLER Miklós: Magyarok a Nemzetek Szövetségében In: Limes - Tudományos szemle, Tatabánya, 2008. 21. évf. 3.sz.
- ZENNER Maria: Parteien und Politik im Saargebiet unter dem Völkerbundsregime 1920-1935. Saarbrücken 1966 Veröffentlichungen der Kommission für saarländische Landesgeschichte und Volksforschung, Saarbrücken, 1966. Band 2.
- ZICHY Ernő: Danzig In: Külügyi Szemle, 1932. 9. évf. 3. sz.

INTERNETES FORRÁSOK

Az első világháború és következményei Magyarországon és Európában In:

<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2014/12/az-első-világháború-következményei-magyarországon-es-europában-05-02-10/>

A fontosabb tengeri kikötők hajózási külforgalma a be- és a kifutott hajók tonnatartalmának átlagában 1926-tól 1928-ig. In: Statisztikai évkönyv 1928., C) Statisztikai Évkönyv / Függelék – Nemzetközi adatok / III. Közgazdasági élet / F) Közlekedés In: <https://arcanum.com>

A versailles-i békeszerződés In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf

BLAKEMORE Erin: Germany's World War I Debt Was So Crushing It Took 92 Years to Pay Off In: <https://www.history.com/news/germany-world-war-i-debt-treaty-versailles>

Budapesti Közlöny, 1922. április, 56. évf. 1922-04-12 / 84. sz. p. 1. In: https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiKozlony_1922_04/?pg=42&layout=s&query=budapesti+k%C3%B6zl%C3%B6ny+1922+%C3%A1prilis+11+gronau

CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: „Szuverenitás” In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia In: <http://real.mtak.hu/115767/1/szuverenits.pdf>

CSATLÓS Erzsébet: „Térség és terület a nemzetközi jogban” In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia In: <https://ijoten.hu/uploads/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban.pdf>

Danzig In: A Pallas nagy lexikona, kézikönyvtár In: <https://arcanum.com>

Die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, In: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/nsdap.html>

„Dr. Hans Neikes, Oberbürgermeister von 1921 bis 1935” In: <https://www.saarbruecken.de/media/download-59b6a283c271a> (Letöltés ideje: 2023. 08.29.)

GANCZER Mónika: „Állampolgárság” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor) In: <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag>

GANCZER Mónika: Az állampolgárság fogalmának történeti formái az ókortól a modern korig In: Jog-Állam-Politika, 2011/1. In: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/4940505>

„Gömbös Gyula politikája” In: Pannon Enciklopédia In: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/ket-vilaghaboru-kozott-824/gombos-gyula-politikaja-84B/>

HAHNER Péter: Lengyelország felosztásai, Rubicon, 2021.7.sz. In: <https://rubicon.hu>

HORVÁTH Jenő: Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig In: http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf

International Committee of The Red Cross In: <https://www.icrc.org/en/who-we-are/history>

KENDE Tamás, NAGY Boldizsár, SONNEVAND Pál, VALKI László (SZERK.): Nemzetközi jog, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019. In: : https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761_1

KISS Amarilla: „A nemzetközi jog különleges alanyai” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor) In: <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-kulonleges-alanyai>

KLOSTERMANN Dietmar: Der längste Streik der Saar-Bergleute In: https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/politik/der-laengste-streik-der-saar-bergleute_aid-1371565

KÖŐ Artúr: Magyarország felvétele a Nemzetek Szövetségébe. In: <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/magyarorszag-felvetele-a-nemzetek-szovetsegebe>

MOLNÁR Tamás: „A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya ” In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) In: <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya>

NÉMETH István: Az első világháború- a 20.század őskatasztrófája In: <https://rubicon.hu/cikkek/az-elso-vilaghaboru-a-20-szazad-oskatasztrofaja>

NÉMETH István: Németország a weimari köztársaság időszakában (1919–1933) In: http://www.grotius.hu/doc/pub/WNAWSU/2013-01-29_nemeth_istvan_grotius-e-konyvtar-57.pdf

NÉMETH István: V. Poroszország agóniája, 1919-1947 In: Rubicon, 2018. 1.sz. In: <https://rubicon.hu>

NÉMETH István: Versailles- a diktált béke (1919) In: http://www.grotius.hu/doc/pub/NINKCF/2013-02-05_nemeth_istvan_versailles-a-diktalt-beke.pdf

„Saar Basin - Presidents of the Governing Commission: Mr. Stephens.- File S318/6/5/3B” In: United Nations Library& Archives In: <https://archives.ungeneva.org/bassin-de-la-sarre-presidents-de-la-commission-de-gouvernement-m-stephens>

SULYOK Gábor: „Nemzetközi jog” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: Sulyok Gábor) In: <https://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog>

SZALAI Anikó: „Nemzetközi szerződések” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: Sulyok Gábor) In: <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-szerzodesek>

TÓTH Péter András: Az Amerikai Egyesült Államok első világháborús részvétele és Európa-politikája In: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZUKTXV/2015-06-12_toth-peter-andras_%20az-usa-elsovilaghaborus-reszvetele.pdf

Treaty of London In: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-London>

Versailles-i békeszerződés In: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf

Változás a lengyel kormányban In: Budapesti Hírlap, 1934. február, 54. évf. 44.sz. p. 5.

In:

https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1934_02/?query=Janusz+Jedrzejewicz+&pg=288&layout=s

Woodrow Wilson's fourteen points, In:

http://www.historylearningsite.co.uk/woodrow_wilson1.htm

Zsigmond László (szerk.): Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945, 1.kötet In:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_Dipl_01/?query=diplom%C3%A1ciai%20iratok%20magyarorsz%C3%A1g%20k%C3%BClpolitik%C3%A1j%C3%A1hoz&pg=0&layout=s

1923. évi XII. törvénycikk Magyarországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételéről

In: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92300012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>

100 éve alakult meg a Nemzetek Szövetsége In: https://konyvtar.parlament.hu/archiv/-/asset_publisher/OTYxpZQhAHFt/content/100-%C3%A9ve-alakult-meg-a-nemzetek-sz%C3%B6vets%C3%A9ge

EGYÉB FORRÁSOK

BOKOR József (szerk.): A Pallas Nagy Lexikona, 14. kötet, 1987.

Révai Nagy Lexikona, 21. kötet: Kiegészítés A-Z, Budapest, 1935.

Tolnai Új Világlexikona, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt., Budapest, 1929. 15. kötet.

A SZERZŐNEK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

SOMOGYI Renáta: Lengyelország és a helyi lengyelek Danzig Szabad Városban a két világháború között In: Pro Minoritate, 2023.(tavaszi szám) pp. 3-18.

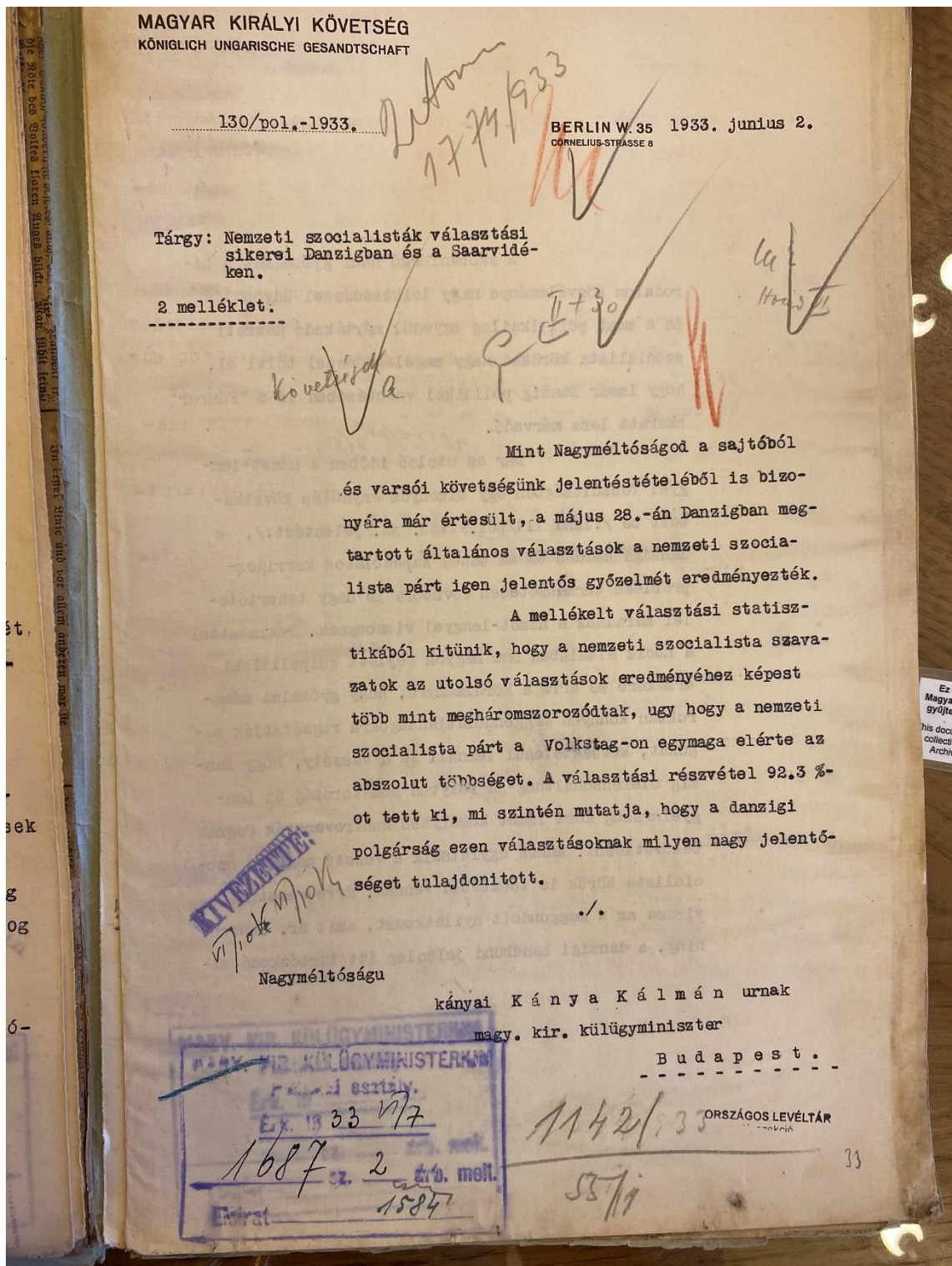
SOMOGYI Renáta: A Saar-vidék jogállása a két világháború között In: Nemzeti Közszerzők Egyesülete Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola 2014/2015-ös Kutatói Fórumának Tanulmánykötete, Budapest, 2015.

SOMOGYI Renáta: Comparison of the situation of the Freistaat Danzig and Saarland under the Auspices of the League of the Nations In: Central European Papers, Opava, 2018.

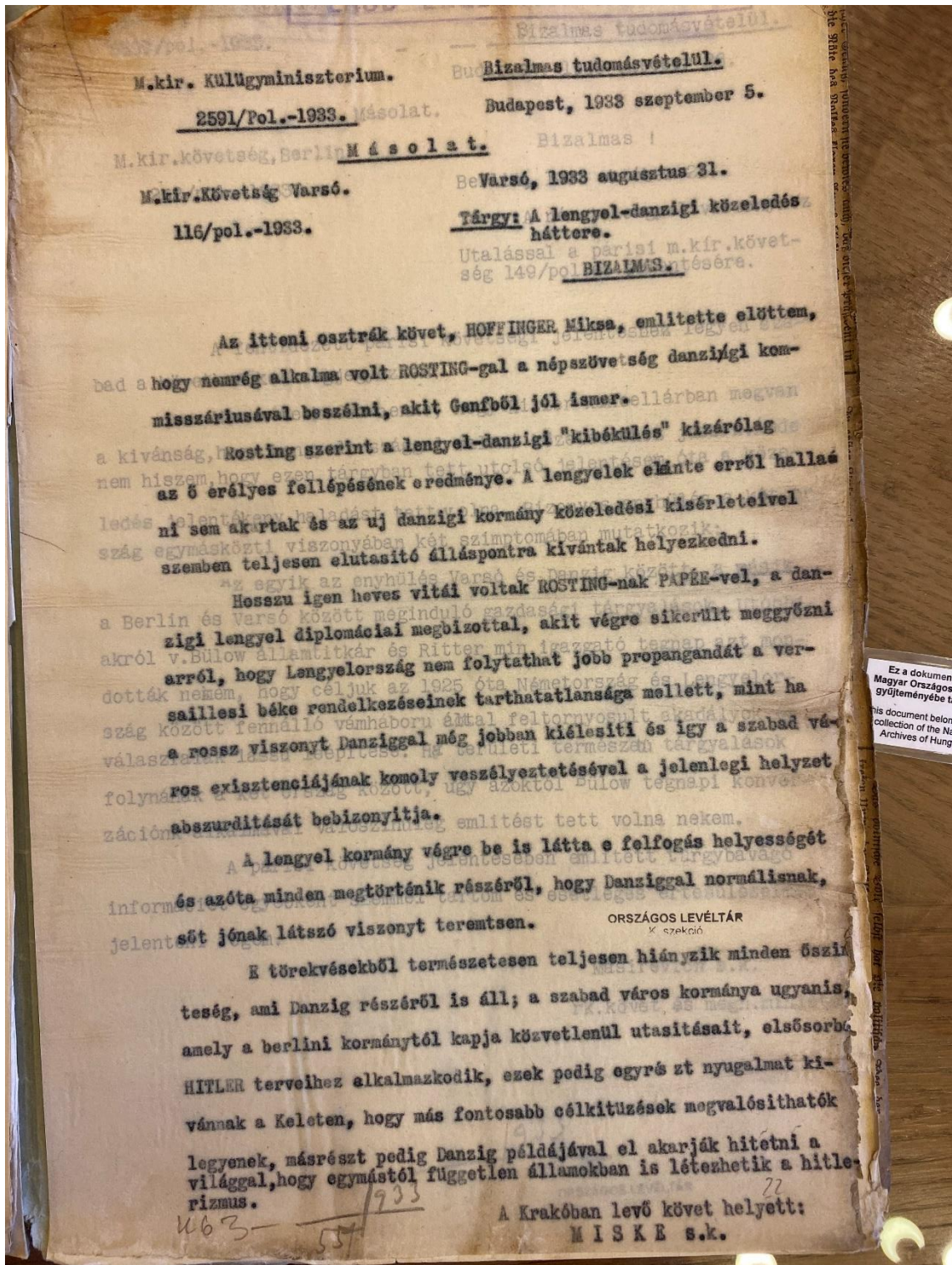
SOMOGYI Renáta: Poland and the Local Poles in the Free City of Danzig between the two World Wars In: Acta Humana: Hungarian Centre for Human Rights Publications, Budapest, 2023.

SOMOGYI Renáta: The Visegrad Manual In: Central European Papers, Opava, 2017.

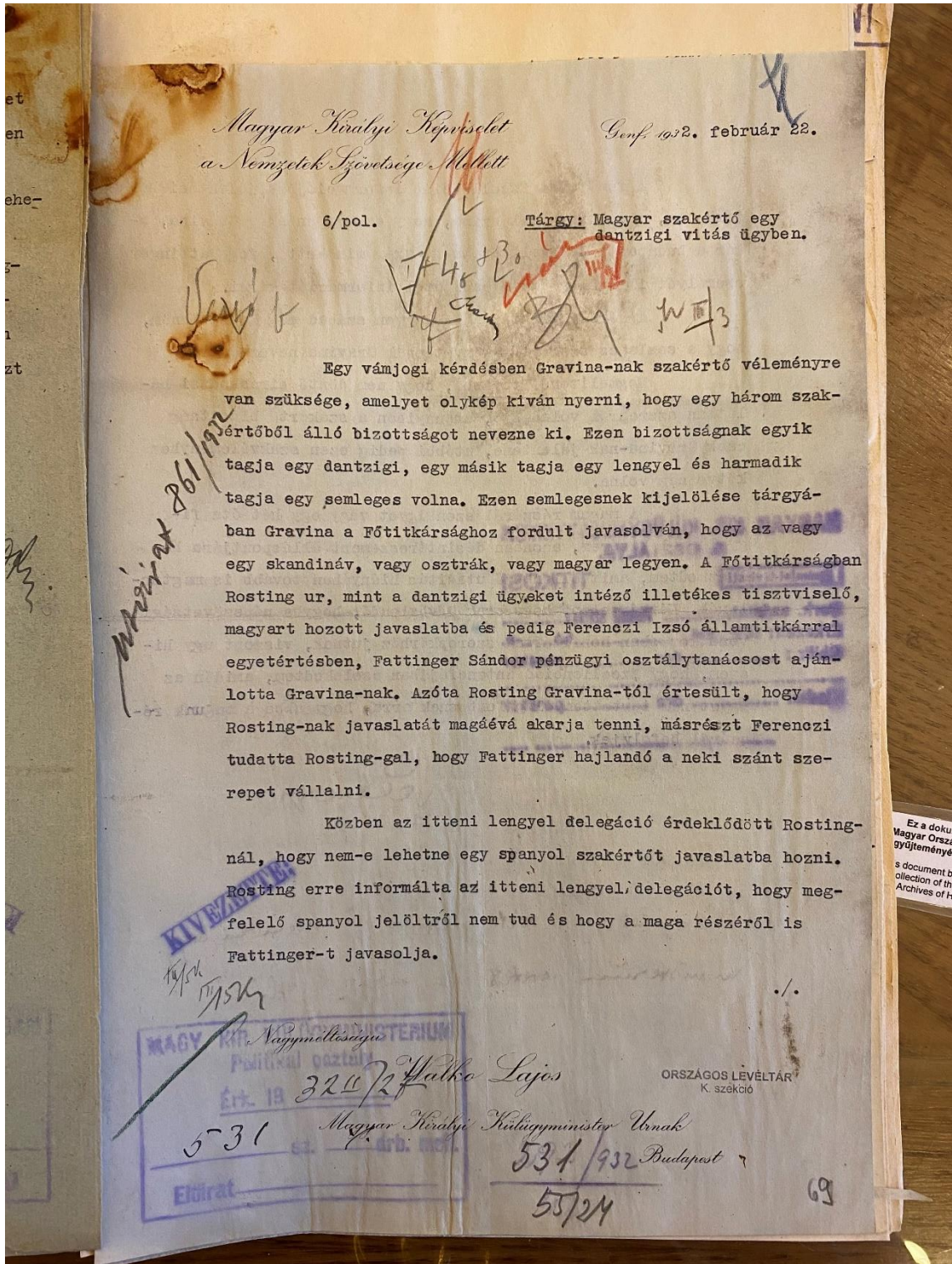
MELLÉKLET

1.kép: HU-MNL-OL-K-130/POL-1933; BERLIN: „Nemzeti szocialisták választási sikerei Danzigban és a Saarvidéken.”

2.kép: HU-MNL-OL-K-116/POL-1933; VARSÓ: „A lengyel-danzigi közeledés háttere”

3.kép: HU-MNL-OL-K-6/POL – 1932; GENF: „Magyar szakértő egy dantzig vitési ügyben.”

LÁSD EREDETIT: KÜLÖNI

M.kir. Külügyminisztérium

Tudomásvételel.

4012/Pol.-1936.

Budapest, 1936 december 14.

Másolat.

M.kir. Követség Varsó

Varsó, 1936 december 3.

277/pol.-1936.

Tárgy: Lengyel közvetítés a
Népszövetség és Danzig
között.

Emlékezetes, hogy miután a lengyel kormány közvetítésével a "Leipzig" német cirkáló danzigi látogatása alkalmával annak parancsnoka és a népszövetségi biztos közt keletkezett incidens a Népszövetség őszi ülészakán elintézését nyert, a népszövetségi tanács felkérte a lengyel kormányt, hogy tegye vizsgálat tárgyává a danzigi helyzetet és keressen megoldást a danzigi népszövetségi státusznak a danzigi szenátus által való respektáltatására.

A f. évi október 5-én kelt népszövetségi határozatot a danzigi szenátus már csak azért is idegenkedéssel fogadta, mert azt meghallgatása nélkül hozták, vagyis oly időben hívták meg a szenátust, hogy delegátusának Genfben való megjelenése fizikai lehetetlenség volt. Greiser ur ezen eljárás ellen Avenol népszövetségi főtitkárhoz címzett levélben tiltakozott.

Ilyen előzmények után lépett érintkezésbe a danzigi szenátussal Papée ur, a lengyel kormány állandó danzigi megbízottja és október 24-én annak jegyzéket adott át, amelyben a danzigi szenátus véleményét kérte ki arra vonatkozólag, vajjon a felvetett kérdésekben hajlandó-e tárgyalásokba bocsátkozni. A szenátus november 25-én adta meg válaszát, amelyben elvileg hozzájárulását adja ahhoz, hogy a Népszövetséggel való viszonyáról a lengyel kormánnyal tárgyalásokat folytasson, azok megkezdésére azonban csak egy későbbi időpontot

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. szekció

1936.

55/24

132

4.kép: HU-MNL-OL-K-277/POL-1936; VARSÓ: „Lengyel közvetítés a Népszövetség és Danzig között.”

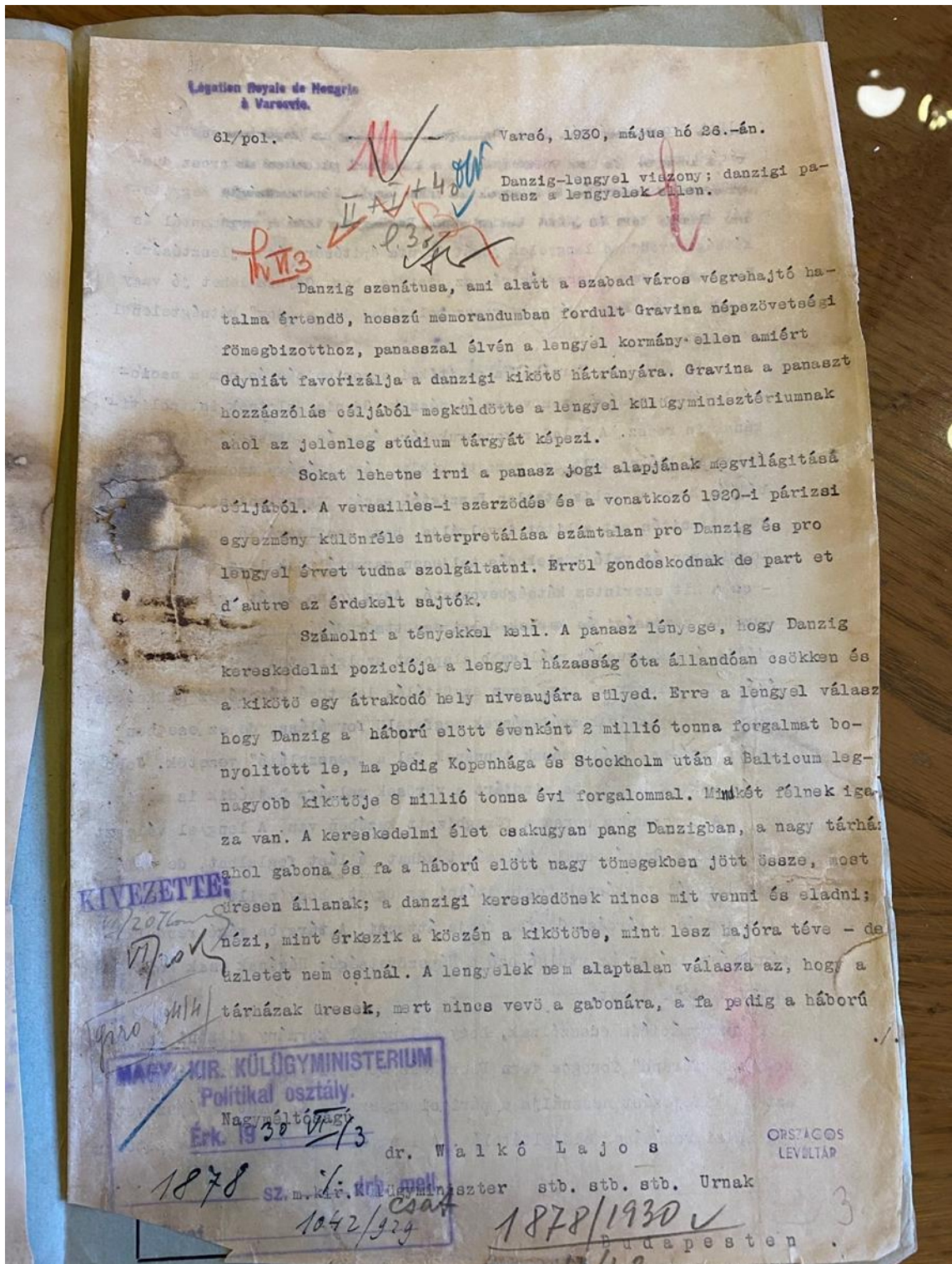
- 2 -

tart alkalmasnak, tekintve, hogy Greiser ur szabadságá-
ról még nem tért Danzigba vissza.

Előző jelentéseimben rámutattam arra, hogy Danzig-
ban több olyan incidens keletkezett, amelyek a lengyel-
danzigi viszonyra káros hatással voltak. Jelenleg tehát
a lengyel kormány egyrészt közvetítő szerep betöltésére
vállalkozott Danzig és a Népszövetség között, másrészt
pedig több, közvetlenül a lengyel érdekeket érintő dan-
zigi probléma /különösen kisebbségének védelme/ megoldása
is szorgalmazza.

Hory András s.k.
rendk.követ és megh. minister.

5.kép: HU-MNL-OL-K-277/POL-1936; VARSÓ: „Lengyel közvetítés a Népszövetség
és Danzig között.”

6.kép: HU-MNL-OL-K-61/POL-1930; VARSÓ: „Danzig-lengyel viszony; danzigi panasz a lengyelek ellen.”

Geneva, August 5th, 1929.

LEAGUE OF NATIONS

FREE CITY OF DANZIG

SECOND REPORT

**BY THE TRUSTEE FOR THE FREE CITY OF DANZIG
6½% (TOBACCO MONOPOLY) STATE LOAN OF 1927.**

(COVERING THE PERIOD FROM JULY 1ST, 1928, TO JUNE 30TH, 1929.)

In conformity with the Council resolution of September 15th, 1927, I herewith have the honour to submit to the Council of the League of Nations my second annual report, covering the period from July 1st, 1928, to June 30th, 1929.

The balance of the proceeds of the loan on June 30th, 1928, according to the Programme of Expenditure, amounted to	£	200,823	s.	9	d.	3
As I mentioned in my first report, the proceeds of the loan, according to the Programme of Expenditure, were estimated at £1,600,000, whilst, in reality, they amounted to £1,617,902 1s. 1d; the difference of				17,902	1	1
must be added to the aforesaid balance, making a total of	£	218,725	10	4		
During the year under report, a sum of		197,775	16	4		
has been liberated, according to the annexed specification, leaving a balance of	£	20,949	14	0		

The Senate of the Free City of Danzig requested me, with their letter of July 24th, 1928, to agree to the transfer of the balance of £5,954 8s. 3d. of item of Programme of Expenditure "Consolidation of Floating Debt of the State" to item "Building of Houses"; on the strength of Article 24 of the General Bond and, inasmuch as this amount represented a saving which it had been possible for the Senate of the Free City of Danzig to achieve on this item, I agreed to this request.

The balance of the item: "Building of Houses" on July 1st, 1928, amounted to	£	137,650	16	0
to which has been added the above-mentioned sum of		5,954	8	3

By Council resolution of September 21st, 1928, the aforesaid additional proceeds of the loan of	£	17,902	1	1
have as well been added to item "Building of Houses".				

Consequently, a sum of	£	161,507	5	4
was available on this item for the year 1928-29. The sums liberated will likewise be found on the annexed specification.				

As I stated in my first report, an amount of	£	57,218	5	0
was, at the end of the first report-year, still blocked for the "two years' interest", to be covered out of loan proceeds on item 2 of Programme of Expenditure. In 1928-29, there have been paid twelve monthly instalments of £3,814 11s. each, totalling		45,774	12	0

The balance of	£	11,443	13	0
will remain blocked for the said purpose.				

The amounts received on the Tobacco Monopoly Account and the Excise Account have, according to the figures received from the Staatshauptkasse, been as follows:

	Danzig Gulden	Danzig Gulden
July 1st, 1928, to September 30th, 1928:		
Tobacco	1,426,153.29	
Excise Duties	812,034.10	
	2,238,187.39	
October 1st, 1928, to June 30th, 1929:		
Tobacco	4,382,198.67	
Excise Duties	3,895,843.16	
	8,278,041.83	
Making in total.		10,516,229.22

S. d. N. 925 (F.) 830 (A.). 8/29. Imp. Kundig.

Series of League of Nations Publications
II. ECONOMIC AND FINANCIAL
1929. II. 31.

Ez a dokumentum a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe tartozik.
This document belongs to the collection of the National Archives of Hungary.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
Kézeltő

9

7.kép: HU-MNL-OL-K78-C332.M118.-1929; GENF: „Free City of Danzig. Second Report by the trustee for the Free City of Danzig 6,5 % (Tobacco Monopoly) STATE LOAN of 1927.”

393./25.szám.

A Saar vidék ügyei.

6 melléklettel.

A

M.Kir. Külügyminisztériumnak,
Budapest.

[kiadvány]

Ez a dokumentum a
Magyar Országos Levéltár
gyűjteményébe tartozik.

This document belongs to the
collection of the National
Archives of Hungary.

MAGYAR
NEMZETI
LEVÉLTÁR

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. szekció

Genf, 1924. április 28.

Erk.: 28. AVR. 1924.

Szám: 393.

Előszám: 215.

Van szerencsém mellékel-

././ ten tisztelettel felterjeszteni
a Nemzetek Szövetségének fenti
tárgyra vonatkozó következő kiad-
ványait, 1-1 fr., 1-1 angol példány-
ban:

1) Bassin de la Sarre

Pétition en date du 29 février
1924 émanant de certains grou-
pes du Conseil consultatif et
intitulée "Le franc français
et la vie économique dans le
Territoire de la Sarre".
C.126 (1).M.36.1924.I., le 19
mars 1924.

2) Rapport d'ensemble du Secr-
taire général pour la période
d'octobre 1923 à mars 1924.
C.171.M.46.1924.I., le 3 avril
1924.

3) Nomination de certains adjoints
et membres de la Commission
scolaire de la ville de Sar-
rebrück. C.191.M.58.1924.I.,
le 23 avril 1924.

A Saar-vidék közigazgatására
vonatkozó ^{ügyek} kiadványok beszámolója körül
délnek a magyar külpolitikára érdeklődésé-
től. Ezzel szempontból azonban, beszé-
velendyén mint, népis figyelemre méltó:
például vizsgálhatnánk az elnevezett
kérdések magyar kiadványainak arra,
hogy mennyire sikerült, kiküldésük, egy

8.kép: HU-MNL-OL-K-393/25/POL-1924; GENF: „A Saar-vidék ügyei.”

92-
1924. 30. 23
1924. 11. 14. 1834

cél felé törekvő, hi költől elcsúszott jöni
akcióval, melyen nagy eredményeket lehet
elérni. (előzetes), a kamélopétia-izgalommal
a saari lakosság elérte azt, hogy már
ra saari kényszer, valamint azt is,
hogy a kormányzóbizottság a lakosság érde-
kei ellen irányuló ^{indígyteléssel} ~~irányuló~~ máj
jövete nem tegy a bizottság nem is mer
tenni a jövőbe ten.

Boranga.

MAGYAR KIR. TITKÁRSÁG A NEMZETEK SZÖVETSÉGE MELLETT
SECRETARIAT ROY. HONGROIS PRES LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

vezetije

Ez a dokumentum a
Magyar Országos Levéltár
gyűjteményébe tartozik.

This document belongs to the
collection of the National
Archives of Hungary.

MAGYAR
NEMZETI
LEVÉLTÁR

9.kép: HU-MNL-OL-K-393/25/POL-1924; GENF: „A Saar-vidék ügyei.”

781/pol
932
Melléklet a 43./pol.-1932. számhoz.

A Saarvidéki Országos Tanács f. é. március 13.-án
megejtett választásának eredménye:

		/: 1928 :/
Szociáldemokrata párt	36.022	43.411
Kommunista ellenzék pártja	5.737	0
Gazdasági párt	11.578	9.156
Kommunista Párt	84.066	46.407
Szociális Munkáspárt	2.577	0
Munkás és Parasztpárt	6.496	9.302
Fried Otto féle lista	3.424	0
Nemzeti Szociálista Párt	25.429	0
Német Állampárt	2.116	3.900
Német Saarvidéki -Néppárt-	24.017	26.216
Német Nemzeti Párt	5.812	10.496
Centrum Párt	156.425	128.846

481.042 választásra jogosult közül
363.102 szavazott le.

A mandátumok a következőképpen oszlanak meg:

		/: 1928 :/
Szociáldemokrata Párt	3	5
Kommunista Ellenzék pártja	2	0
Gazdasági Párt	1	1
Kommunista Párt	8	3
Szociális Munkáspárt	0	0
Munkás és Parasztpárt	0	0
Fried Otto - féle Lista	0	0
Nemzeti Szocialista Párt	2	0
Német Állampárt	0	0
Német Saarvidéki Néppárt	2	3
Német Nemzeti Párt	0	1
Centrum Párt	14	14

630/932

21/46

Ez a dokumentum a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe tartozik.
This document belongs to the collection of the National Archives of Hungary.

10.kép: HU-MNL-OL-K-43/POL-1932; BERLIN: „A saarvidéki Országos Tanács választása.”

8/pol.-1935.

BERLIN W 35 1935. január 18.
CORNELIUS-STRASSE 8

Tárgy: A Saar-vidéki népszavazás
eredménye.

Handwritten notes:
Közelebbiek...
10/11/35
Saar ME
Közelebbiek...
J.M.

Bár előrelátható volt, hogy a Saar-lakosság túlnyomó része Németország mellett fog szavazni, a 90.5 %-os szavazási eredmény mégis minden várakozást felülmúlt, azt u.i. előzőleg legfeljebb 80 %-ra becsülték. Szembetűnő, hogy az arány teljesen megfelel az 1933 ősszel és az 1934 augusztusban Németországban megejtett népszavazások eredményének, ahol szintén 88-90 % szavazott Hitler mellett. Ezt a körülményt itt természetesen a nemzeti szocialista rendszer javára propagandisztikusan kihasználják, hangsúlyozván, hogy a Saar-vidéken a szavazók befolyásolásáról szó sem lehetett és hogy ellenkezőleg ez a szép eredmény az ellenséges propaganda dacára jött létre.

Mondható, hogy a Saar-szavazás eredménye alkalmas arra, hogy megerősítse a Hitler-régime helyzetét.

A Saar-szavazás alkalmából f. hó 15-én tartott rádióbeszédében Hitler birodalmi kancellár újabb békeszót intézett Franciaországhoz. Ünneplően megismételte

..

Nagyméltóságu

Kánya Kálmán Urnak,
m. kir. külügyminiszter,

Budapest.

MAGY. KIR. KÜLÜGYMINISZTERIUM
Politikai osztály.
Érk. 1935 I/22
229. sz. 7. drb. mell.
Móirat

109/935
21/46

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

39

11.kép: HU-MNL-OL-K-8/POL-1935; BERLIN: „A Saar-vidéki népszavazás eredménye.”

azon kijelentését, hogy Németország immár nem támaszt területi igényt Franciaországgal szemben és azon reményének adott kifejezést, hogy a január 13.-i népszavazás döntő fordulatot jelent a volt ellenségek kibékítéséhez és az európai szolidaritáshoz vezető uton.

A Saar-kérdés további likvidálását illetőleg figyelmet érdemel egy interview, amelyet Frick birodalmi belügyminiszter Lochner amerikai újságírónak adott. Frick kijelentette, hogy a Franciaországnak a szénbányák és vasutak visszavásárlása címén fizetendő 900 millió márka előteremtése nem fog nagyobb nehézségekbe ütközni, minthogy a német birodalom évi költségvetése amugyis 6000 millió márkára rug. A Saar-vidéknek a visszacsatolásából gazdasági hátrány nem fog származni, mert már kidolgozták egy nagyszabású munkateremtési programot. A Saar-vidéki "német-arcvonalat" illetőleg Frick kijelentette, hogy az nem fog egyéges csoportként átvétetni a nemzeti szocialista pártba, hanem a Saar-vidékiek csak egyenként fognak abba beléphetni. Végül Frick oda nyilatkozott, hogy a Saar-vidék egyelőre önálló közigazgatási kerületet fog alkotni és azt csak a jövőendő birodalmi reform alkalmával fogják az ujonnan alakítandó Reichsgau-ok egyikéhez csatolni.

Bülow-hoz ma kérdést intéztem, hogy mi a hivatalos felfogás az eredményről és hogy hivatalos helyen megvannak-e azzal elégedve. Igenlő válaszára szerencse kívántaimnak adtam kifejezést. Bülow további kijelentései szerint

12.kép: HU-MNL-OL-K-8/POL-1935; BERLIN: „A Saar-vidéki népszavazás eredménye.”

[Communiqué au Conseil
et aux Membres de la Société.]

C. 226. M. 82. 1925¹. I.
Extrait du *Journal Officiel*,
(mai 1925.)

SOCIÉTÉ DES NATIONS

Genève, le 31 mars 1925.

BASSIN DE LA SARRE

RAPPORT D'ENSEMBLE DU SECRÉTAIRE GÉNÉRAL
POUR LA PÉRIODE OCTOBRE 1924-MARS 1925¹.

Le Secrétaire général a l'honneur de transmettre, à titre de renseignements, au Conseil et aux Membres de la Société, un rapport d'ensemble sur les questions relatives au Bassin de la Sarre, pour la période du 1er octobre 1924 au 31 mars 1925. Ce rapport est principalement destiné à servir de référence.

I. QUESTIONS EXAMINÉES PAR LE CONSEIL LORS DE SES TRENTE-DEUXIÈME ET
TRENTE-TROISIÈME SESSIONS (DÉCEMBRE 1924 ET MARS 1925).

M. Salandra (représentant de l'Italie) remplissait les fonctions de rapporteur pendant la trente-deuxième session, et M. Scialoja (représentant de l'Italie) a rempli les mêmes fonctions pendant la trente-troisième session. Leurs rapports, ainsi que le compte rendu des délibérations et des décisions du Conseil figurent dans le *Journal Officiel* de la Société, où sont publiés les procès-verbaux de ces sessions.

1. *Instruction publique dans le Territoire de la Sarre*².

Dans sa séance du 11 décembre 1924, le Conseil a examiné divers documents, soumis par le Gouvernement allemand (document C. 750. M. 259. 1924. I, ou annexe 718 *d* au *Journal Officiel* de 1924) et par la Commission de gouvernement (document C. 749. 1924. I, ou annexe 718 *e*), outre les documents déjà mentionnés dans le précédent rapport d'ensemble (*Journal Officiel*, novembre 1924, pages 1703-1706). Le Conseil, après avoir entendu le rapport du représentant de l'Italie, M. Salandra, a approuvé les conclusions suivantes de ce rapport :

« Le Conseil estimera sans doute avec moi que la question qui nous occupe est essentiellement une question d'interprétation de certaines dispositions de l'annexe au Traité de Versailles relative au Bassin de la Sarre. A part les points de vue juridiques formulés dans les documents dont je viens de vous donner l'exposé, le représentant de la France m'a communiqué, tout récemment, l'avis juridique d'un juriste anglais, M. Mitchell Innes (document C. 804. 1924. I, ou annexe 718 *f*), et le représentant de la Suède m'a communiqué un mémoire basé sur l'avis d'un juriste suédois (document C. 788. 1924. I, ou annexe 718 *g*). Ces deux documents sont devant vous et vous trouverez probablement indiqué que le Secrétaire général en donne communication à la Commission de gouvernement de la Sarre, à toutes fins utiles.

» D'autre part, les rapports très détaillés que la Commission de gouvernement nous a envoyés démontrent qu'elle s'est rendu compte, non seulement de l'aspect juridique du problème de l'instruction publique dans la Sarre, mais aussi de son aspect politique et moral, et notamment de l'importance qu'a prise ce problème dans l'opinion publique du Territoire, circonstances qui donnent à la question des écoles françaises une portée plus grande que celle qui résulterait d'une comparaison pure et simple du petit nombre d'élèves qui fréquentent ces écoles et ceux qui fréquentent les écoles ordinaires du Territoire. Personnellement, je m'en rapporte à la sagesse de la Commission de gouvernement, et j'ai pleine confiance qu'elle trouvera les moyens pour dissiper les inquiétudes que cette affaire semble avoir créées dans certains milieux de la population sarroise. »

Le Conseil a décidé de transmettre, à titre de renseignement, copie de ce rapport au Gouvernement allemand.

¹ Pour le précédent rapport, voir document C. 581. M. 198. 1924. I, ou le *Journal Officiel* de novembre 1924, pages 1703-1706.

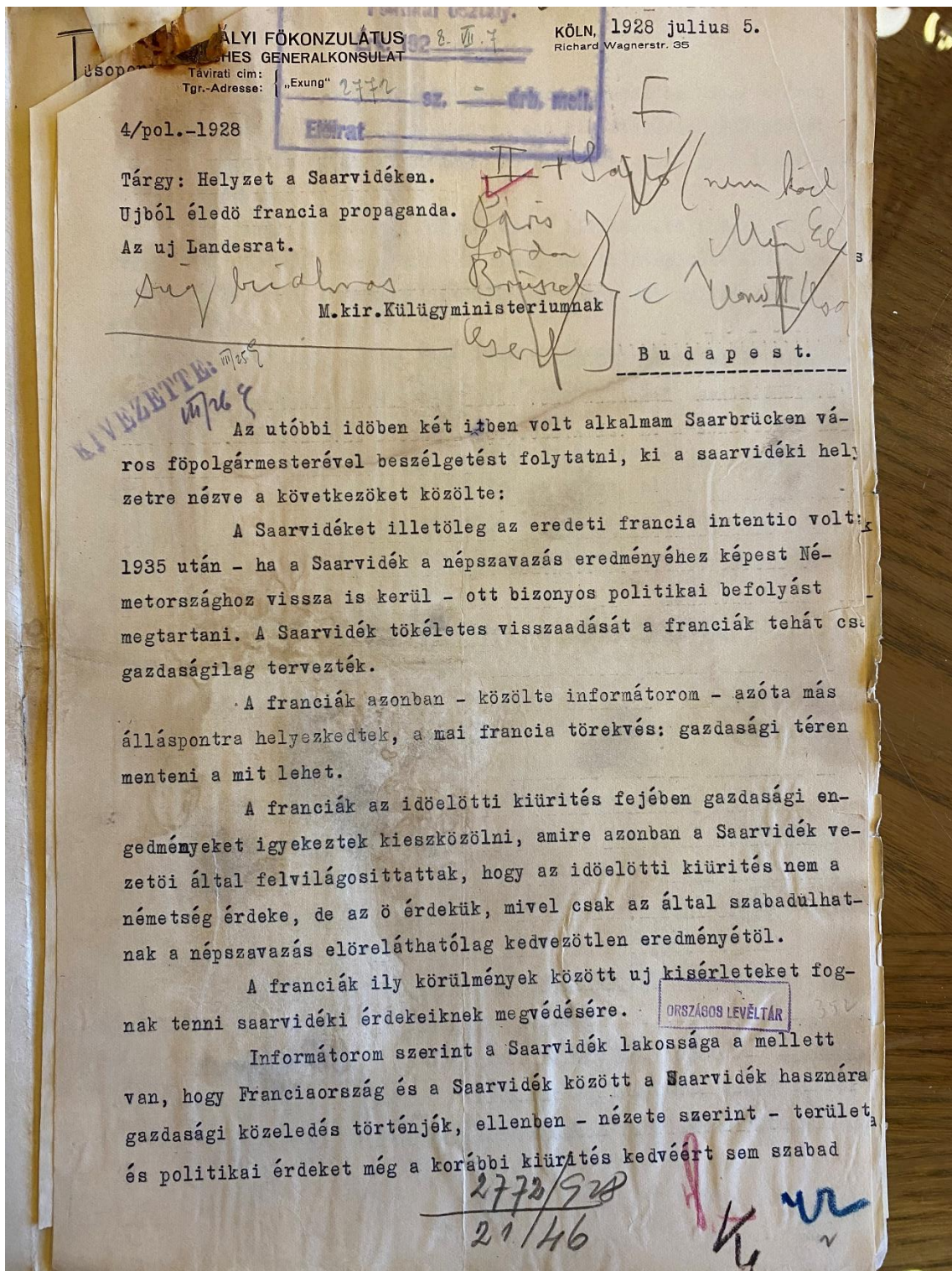
² Sur la demande du Gouvernement allemand, le recueil des documents concernant cette question a été distribué au Conseil (document C. 831. 1924. I).

S. d. N. 600 (F). + 675 (A). 4/25. Imp. d'Ambilly,

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K szekció

Ez a dokumentum a
Magyar Országos Levéltár
gyűjteményébe tartozik.
This document belongs to the
collection of the National
Archives of Hungary.
MAGYAR
NEMZETI
LEVÉLTÁR

13.kép: HU-MNL-OL-K-C.226.M82.-GENF: „Rapport D'ensemble Du Secrétaire
General Pour La Periode Octobre 1924-Mars 1925'.”

14.kép: HU-MNL-OL-K-4/POL-1928; KÖLN: „Helyzet a Saarvidéken. Újból éledő
 francia propaganda. Az új Landesrat.”

MAGYAR KIRÁLYI KÖVETSÉG
BRÜSSZEL.
LÉGATION ROYALE DE HONGRIE
BRUXELLES.

148/Pol.-1934 sz.

Bruxelles, 1934 november 19.

Tárgy: Belgium és a Saar-
kérdés.

*Adrian
Pari
Hegy
Lundin*

Fr. T. ...

Frig. bizalmas.

Kovács

Az utóbbi időben ismét nagy volt a háborus izgalom Belgiumban s a minduntalan lehetett hallani, hogy francia beavatkozás esetén Németország háborút fog kezdeni. Komoly politikai körökben a helyzetet higgadtan ítélik meg s inkább azt hiszik, hogy a sajtó gyakran francia inspirációra azért hangoztatja a háborus veszedelmet, hogy a határok megerősítését s a hadsereg fejlesztését elfogadtassák a közvéleménnyel úgy Belgiumban mint Franciaországban. Katonai körökben bizalmasan értesülők, hogy a franciák azokat az előkészületeket, melyeket a katonai titkos megállapodások értelmében a belga határ védelme érdekében foganatosítani kötelezték volna magukat, eddig nem eszközölték, ami a vezérkarban aggodalmat okoz.

Kovács

követségi tanácsos,
m.kir. ügyvivő.

KIVEZETTE:

*1934. XII. 11.
148/32m*

Nagyméltóságu
MAGY. KIR. KÜLÜGYMINISZTERIUM
Politikai osztály.
Érk. 1934. XII. 24.
6496 sz. 1. drb. mell.
Előirat

Kányai KÁNYA Kálmán urnak
magyar királyi Külügyminiszter

B U D A P E S T.

6496/934

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

15.kép: HU-MNL-OL-K-148/POL-1934; BRÜSSZEL: „Belgium és a Saar-kérdés.”